

Småbarnsföräldrars vardagsliv

Omsorg, moral och socialt kapital

Therése Wissö

logo

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för socialt arbete

Skriftserien 2012:5
Institutionen för socialt arbete
Göteborgs universitet

©Therése Wissö
Tryck: Ineko AB, Göteborg 2012
ISBN 978-91-86796-87-7
ISSN 1401-5781

Abstract

Title The everyday lives of parents of small children. Care, moral and social capital.
Author Therése Wissö
Key words Parenthood, family practices, moral, care, social capital, gender ideology.
Distribution University of Gothenburg, Department of Social Work, Box 720, S-405 30
Göteborg.
ISBN 978-91-86796-87-7
ISSN 1401-5781

This thesis is a study about the everyday lives of Swedish parents of small children. The empirical data comprises individual interviews, couple interviews and focus groups with 30 parents, as well as focus group interviews with 22 child health nurses in order to investigate their perception of parent's daily lives and need for support. The objective of the thesis is to analyse the family practices of parents with small children, and the ways in which daily routines are negotiated in relation to various resources, as well as to norms regarding gender, family and parenthood. The aim of the thesis is also to investigate how the concept of social capital can be used in order to analyse the institutional, informal and market-related resources, as well as the values ascribed to them, to which the parents have access and of which they make use in their daily lives. A central point of departure is that parenthood is a process of doing, and the view of the family as a doing and negotiating activity. Theoretical concepts as family practices, welfare regimes and gender ideologies are used to analyse the data. Social capital is another central concept, both to describe actual resources in the form of formal and informal social relationships, but also expectations and perceptions of the significance of these relationships.

Information, practical assistance and emotional support are important for the social capital in parenthood. The results reveal that places of work and colleagues contribute to the social capital of families, since the community of colleagues is a source of informational and emotional support in parenthood. Parents who, for various reasons, are excluded from the labour market, have inferior access to social capital in parenthood. Parents also have varying degree of social capital in the form of practical assistance, which is due to access to actual resources, but also a common moral of care. Hence, the construction of family affects the accessibility of social capital. The parents primarily relate the concept of family to a heterosexual nuclear family, in which biological parenthood forms the foundation. They also express a distinct moral of caring in which biological family ties, close relationships and longstanding transactions are described as the basis of good care. Existing norms that surround the family practices, and the moral of care that is associated with family, make it difficult for parents to create social capital outside the limits of the heterosexual nuclear family. Since we live in a changing society, the resources that are perceived of as social capital might however change. The thesis for example indicates that parents negotiate with themselves and with actors of the market with regards to how the moral of care should be formulated.

Social arenas for parents, such as parent groups, open pre-schools and internet forums, can function as positive resources in the everyday lives of parents, thus contributing with social capital, since emotional support and information can be found in these arenas. However, the arenas are hierarchic and normative, which can lead to the exclusion of certain parents. Furthermore, the thesis shows that parents' access to formal support, for example via child health centres, is affected by the construction of gender by professional actors. Mothers are more severely scrutinized while fathers, and their relationships with their children, tend to be made invisible. Professional actors who meet parents on a daily basis must have the courage to question their own perceptions as well as the prevailing discussion about parent support and family, thus opening up for new opportunities to create resources in parenthood.

Tack

Jag kommer att minnas doktorandtiden som en rolig period i livet. Flera personer har bidragit till detta, och jag vill nu tacka några av dem.

Först och främst vill jag tacka min huvudhandledare Margareta Bäck-Wiklund och biträdande handledare Maren Bak. Ni har med skärpa och van blick läst och kommenterat mina texter. Tack för att ni hela tiden uppmuntrat mig och förmedlat att ni trott på mig och min förmåga, trots att stegen in i den akademiska världen varit stapplande.

Jag vill också tacka de personer som hjälpt mig framåt i avhandlingsarbetet vid idé-, plan-, mellan- och slutseminarium. Ett extra tack till opponenterna vid dessa tillfällen: Ulrika Levander, Siv-Britt Björktomt, Mona Franséhn och Lars Gunnarsson.

Tack också till alla kollegor på Institutionen för socialt arbete i Göteborg, vilka på olika sätt bidragit till min trivsel, genom lunch – och fikasällskap – men också för stimulerande diskussioner om det sociala arbetets möjligheter och omöjligheter. Ett särskilt tack till två personer som konkret bidragit till en god psykosocial arbetsmiljö: Anneli de Cabo y Moreda, som jag under många år delade rum med och Manuela Sjöström i rummet intill. Jag vill också tacka Staffan Höjer, som uppmuntrade mig att söka forskarutbildningen och som övertygade mig om möjligheten att kombinera doktorandtid och småbarnsföräldraskap. Jo då, det gick, i alla fall skapligt.

Jag vill också rikta ett tack till Ingrid Höjer och Kristian Daneback som utgjort min läsgrupp, och varit till stor hjälp i arbetet att granska slutmanuset. Tack för era kommentarer och glada tillrop.

Jag riktar också ett särskilt tack till Ingegerd Franzon och Pirjo Ledesund vid institutionen för att ni underlättar livet som doktorand genom att svara på praktiska och administrativa frågor.

I avhandlingens slutskede har Birgitta Stangertz varit en klippa i arbetet med att redigera och språkgranska texten. Stort tack till dig! När det gäller den engelska sammanfattningen riktar jag mitt tack till Christina Nilsson-Posada.

Jag vill också tacka de föräldrar och de BVC-sköterskor som deltagit i studien. Det har varit väldigt roligt att träffa er alla, och jag är glad över att ni valde att ställa upp. Utan er hade denna avhandling inte tillkommit. Hälso- och sjukvårdskansliet i Göteborg och barnhälsovårdsöverläkare Thomas Arvidsson var också till stor hjälp för genomförandet av studien. Tack för det!

Jag är också glad för människor i min närhet, vilka på olika sätt underlättat doktorandtiden. Stort tack till familj och vänner för att ni finns där. Mina föräldrar och systrar förtjänar ett särskilt tack för att de fungerar utmärkt som telefonjour. Ett särskilt tack riktar jag också till Malin, Anna, Lisa, Mia och Karin, för sköna måndagsträffar som vi hållit fast vid under många år, vilka bland annat bidragit till mitt sociala kapital i föräldraskapet.

Den person som varit viktigast för mig under de här sex åren är min man Peter. Måhända är vårt hus stökigt, trädgården vanvårdad och bilen lortig, men tillsammans med dig blir min vardag lite bättre, lite roligare och lite mindre ensam. Tack!

Till sist vill jag också uppmärksamma två personer som i viss mån faktiskt försvårat studierna på forskarutbildningen. Mina barn Gustav och Maja har fötts under doktorandtiden, vilket inverkat både på nattsömn och produktivitet. Jag är dock oerhört glad och tacksam för att ni finns i mitt liv och sätter guldkant på tillvaron.

Göteborg i september 2012

Therése Wissö

Innehåll

1	Inledning	1
	Småbarnsföräldrars vardag – en fråga för både politiker och forskare	2
	Min ingång till studien	4
	Syfte och frågeställningar	4
	Studiens material och centrala begrepp	5
	Avhandlingens disposition	7
2	Samhället och föräldrarna	9
	Framväxten av offentligt stöd till föräldrar	9
	Från kompensation till stöd	15
	Fattigdomsbekämpning – ett sidospår i föräldrastödsdebatten	18
	Familjepolitik på 2000-talet	19
	Samhället och föräldrarna – teoretiska perspektiv	21
	Samhället och föräldrarna – avslutande kommentarer	28
3	Teoretiska perspektiv på familj	31
	Familj som praktik och görande	31
	Familjeliv och nära relationer i det senmoderna samhället	33
	Familj och kön	37
	Familj som moralisk praktik	43
	Familjepraktiker – avslutande kommentarer	45
4	Socialt kapital i föräldraskapet	47
	En introduktion av begreppet socialt kapital	47
	Kritik mot begreppet	51
	Socialt kapital och välfärdsregimer	51
	Socialt kapital på interpersonell nivå	52
	Socialt kapital och familjeforskning	54
	Socialt kapital – avslutande kommentarer	56
5	Metod	59
	Intervjuer med föräldrar i de tre stadsdelarna	60
	Fokusgrupper med föräldrar	63
	Enskilda intervjuer och parintervjuer	64
	Intervjuer med BVC-sköterskor	66
	Intervjuer med föräldrar i verksamheten Vintergatan	68
	Analys av materialet	71
	Etiska överväganden	78
	Generaliserbarhet, validitet och reliabilitet	79
	Avslutande kommentarer	82
6	Den heliga familjen – att vara och göra familj	83
	Kärnfamiljen framför allt	83
	Konstruktionen av familj och familjepraktiker	85
	Varför kärnfamiljen?	90
	Familjepraktiker och intimitet	92

Familjeliv och tillsammanstid	95
Vikten av ekonomisk och känslomässig balans	99
Tillsammanstid – den nya moralen	105
Sammanfattande reflektioner	107
7 Jämställdhet, förvärvsarbete och socialt kapital	109
Att mäta jämställdhet	109
Klas och Helena – jämställda ideal och sen då?	113
Åsa och Krister – moderna traditionalister	115
Att ”dela med sig” av föräldraledigheten	118
Att vilja vara hemma, eller att ”tvingas”	122
Balansen mellan arbetsliv och familjeliv	126
En ny norm om föräldraledighet	129
Har män ett förhandlingsöverläge?	134
Att stå utanför arbetsmarknaden	137
Sammanfattande reflektioner	139
8 Omsorgspraktik och omsorgsmoral	141
Att skilja på omsorg om hem och barn	141
Utomstående aktörer i omsorgsarbetet	147
Tillgången på hjälp från familjen	148
Föreställningen om villkorlös hjälp inom familjen	151
Socialt kapital – en fråga om gemensamma normer	153
Hjälp över generationer – ett hinder för jämställdhet	157
Reciprocitet och dess begränsningar	158
Städhjälp på gott eller ont	164
Köpta tjänster – i strid med omsorgens moral	167
Sammanfattande reflektioner	170
9 Föräldraskapets sociala arenor	173
De egna föräldrarna som rådgivare	173
Vänner – lekmän eller experter?	175
Sociala mötesplatser för föräldrar	178
Öppen förskola – en del av vardagens rutin	179
Öppen förskola som arena för normering och social kontroll	182
Att skapa socialt kapital trots avsaknad av andra kapitalformer	187
Föräldragruppen och dess relevans för familjepraktiken	188
Skillnaden mellan att avstå föräldragrupp och att känna sig exkluderad	191
Sociala arenor på nätet	195
Sammanfattande reflektioner	197
10 Formella resurser för föräldrar	199
Barnavårdscentralen – en arena för bedömning av föräldraskap	199
Relationen mellan föräldrar och barn – mammorna i fokus	202
Pappors villkorade delaktighet	208
Att upprätthålla eller förändra könspraktiker	212
En bra förälder reder sig själv	214
Att utforma familjepraktikerna på egna eller andras villkor	220
Formell hjälp – en räddande hand	225
Sammanfattande reflektioner	227

Slutdiskussion	229
Avhandlingens resultat	229
En förändrad syn på familj – ett sätt att öka föräldrars sociala kapital	230
Refamilialisering och marknadsanpassning – två motsatta rörelser	234
Arbetsplatsen som källa till socialt kapital	237
Socialt kapital i föräldraskapet – vad är det?	239
Slutord	243
Summary	245
Referenser	255
Bilagor	
Bilaga 1: Förteckning av intervjupersoner från tre stadsdelar i Göteborg	
Bilaga 2: Intervjuguide för föräldrar	
Bilaga 3: Underlag som användes vid fokusgrupper med föräldrar	
Bilaga 4: Underlag som användes vid fokusgrupper med BVC-sköterskor	
Bilaga 5: Underlag som användes vid intervjuerna med föräldrar på Vintergatan	

1 INLEDNING

Susanne: Men läste ni, på text-TV så stod det, jag tror att det var moderaterna eller nån annan som hade lagt in om att barn skulle vara max va 40 timmar i veckan på dagis. Och då tänker man, max 40 timmar, det går ju inte. Och så hade dom inget förslag på hur föräldrarna skulle lösa det.

Karin: Nej.

Susanne: Om man jobbar 40 timmar plus lunch.

Karin: Men jag har några vänner som kan, ja dom kan va flexibla och som kanske har mor- och farföräldrar som kan hämta och så där, och då var det verkligen så där att ”ja barn mår ju inte bra av att vara på dagis mer än fyra dar i veckan fem timmar per dag”. Och jag bara, ”nä men nu är du lite hård- dragen”, så där att ”man kan inte säga så”.

Tina: Som att våra barn blir bättre.

Karin: Och detta är alltså då välutbildade föräldrar. Och vi satt, vi var flera familjer som satt just och diskuterade detta och jag tycker att det var så skrämmande att de tyckte så. Och då blir man ju ängslig, när dom tycker att det är skadligt med dagis.

Carolina: Då har man ju tunnelseende. Då fattar man ju inte att, som vi, vi har ju inga, inga familjer eller släktingar runtomkring.

Karin: Nej, och så kan man ju inte hårdra det.

Tina: Fastän det är, jag har hört det resonemanget också.

Karin: Var det av ekonomiska skäl som man bara skulle ha barnen på dagis 40 timmar då eller?

Susanne: Nej jag vet inte, nej jag vet inte. Men barnen mådde nog inte bra. Jag läste ju bara på text-TV.

Tina: Men jag har också hört det där, att en del tror ju inte på det här med dagis.

Susanne: Nej.

Karin: Just precis.

Tina: Och det kan man ju ha olika åsikter om, ja barnomsorgen.

Susanne: Men jag har ju sagt det innan, jag tror att det här, ja som dom säger, kvinnorna på mitt jobb säger det att ”du får inte ihop det här yrket och kan göra karriär om du inte ett har en egen förälder som är hemma och hjälper till med nån form av barnpassning, och så städhjälp. *Det går inte*”.

(fokusgrupp, mammor)

Det här samtalet mellan Susanne, Karin, Tina och Carolina utspelas i en fokusgrupp, där de talar om livet som småbarnsföräldrar och möjligheten att utforma ett fungerande vardagsliv; ämnen som den här avhandlingen har för avsikt att på olika sätt belysa. Som läsare är det mycket möjligt att du känner igen mammornas diskussion, kanske utifrån egna erfarenheter, eller utifrån de skildringar av föräldraskapets villkor som förekommer i tidningsartiklar, bloggar, teveprogram och i den politiska debatten.

Innehållet i diskussionen ovan illustrerar att småbarnsföräldrar utformar vardagslivet i förhållande till de resurser som finns tillgängliga. Bland annat diskuteras olika omsorgslösningar och balansen mellan familjeliv och arbetsliv. Deltagarna i fokus-gruppen relaterar i detta avseende till offentliga resurser som förskola, men även till informella aktörer som familj och släktingar. Mammornas resonemang tyder på att omsorg och praktisk hjälp inte bara är en fråga om ”faktiska resurser”, utan att omsorg i hög grad kopplas till moral och normer om föräldraskap. Det här är något som jag kommer att diskutera i avhandlingen genom begreppet socialt kapital, vilket kan användas för att analysera vilka resurser som föräldrar eftersöker i vardagen, samt hur detta påverkas av normer om familj och omsorg.

Den avslutande kommentaren som Susanne gör i fokusgruppen ovan, ställer också frågor om moderskap respektive faderskap på sin spets, då den kan tolkas som att omsorg om hem och barn fortfarande är en kvinnlig angelägenhet, och att kvinnors karriärmöjligheter idag avgörs av tillgången till marknadsbaserade tjänster, snarare än ett jämställt förhållande där föräldrar delar på ansvaret. Sådana marknadslösningar, såsom köpta tjänster i form av barnpassning och städhjälp, får betraktas som relativt nya inslag i den svenska välfärdsregimen. I Sverige finns en lång tradition av statlig inblandning i frågor som rör omsorg, och en nära koppling mellan politik, forskning och samhällets stöd (Ellingsaeter & Leira, 2006). Att föräldraskapets villkor delvis styrs ”uppifrån”, det vill säga genom politiska beslut och professionella rekommendationer, speglas i den citerade fokusgruppen. Deltagarna är till exempel osäkra på om förslaget att begränsa barnens tid på förskolan är ett resultat av samhällsekonomiska besparingar, eller om någon ”expert” kommit fram till att det inte är bra för barn att vara på dagis. Den upprördhet som mammorna ger uttryck för riktas emellertid inte bara mot politiker, utan också gentemot andra föräldrar. Det visar att normer om föräldraskap även förmedlas mellan föräldrar, och att det förekommer konkurrerande normer.

Småbarnsföräldrars vardag – en fråga för både politiker och forskare

I svensk och internationell samhällsvetenskaplig forskning används ordet balans för att beskriva hur individer förhåller sig till olika krav, och där balansen mellan arbete och privatliv är central för människors upplevda livskvalitet (Bäck-Wiklund, Van der Lippe & Doorne-Huiskes, 2011; Nilsen, Brannen & Lewis, 2012). Svårigheten att kombinera föräldraskap och förvärvsarbete uppmärksammades av svenska politiker redan på 1930-talet, bland annat då det bidrog till att yrkesverksamma människor valde att skjuta upp, eller avstå från, familjebildning

(Myrdal, 1934). De låga födelsetalen blev ett bekymmer för staten, och ett incitament för ekonomiska och sociala reformer. Den svenska familjepolitiken, som bland annat innefattar en omfattande föräldraförsäkring och utbyggd offentlig barnomsorg, har i detta avseende varit framgångsrik, om man beaktar födelsetalen sett ur ett europeiskt perspektiv (Crompton et al., 2007). Låga födelsetal och en åldrande befolkning är fortfarande en omdiskuterad framtidsfråga i Europa, och jämförande studier mellan länder visar på samband mellan låga födelsetal och svårigheter för föräldrar att förena arbete och familjeliv (Fagnani, 2007). På motsvarande sätt har länder med mer fördelaktiga villkor för arbetande föräldrar de högsta födelsetalen, däribland Sverige, där det både är ekonomiskt och praktiskt möjligt att kombinera förvärvsarbete och familjeliv.

En av avhandlingens utgångspunkter är att förhandlingar om vad som är ett gott föräldraskap sker i en process mellan föräldrar, politiker och professionella aktörer, en process som Ellingsaeter & Leria (2006, s. 4) kallar *politicising parenthood*. Trots ett relativt omfattande offentligt system av service och transfereringar inom familjeområdet, har svårigheten att kombinera familjeliv och arbetsliv varit en fråga för fortsatt diskussion i Sverige. I början av 2000-talet kom ordet "livspussel" att bli något av ett modeord för att beskriva vardagslivets krav, en metafor som ska åskådliggöra att livet består av olika fragment, såsom arbete, fritidsaktiviteter och familjeliv, vilka ska fogas samman till en helhet (Wallberg & Sjöström, 2003; Phrat, 2005; Hwang, 2005; Ramqvist, 2006; SOU 2008:131). Inte sällan presenteras tänkbare lösningar, på såväl strukturell som individuell nivå, till exempel att göra arbetslivet mer föräldravänligt och underlätta köp av hushållsnära tjänster, men också att öka föräldrars kompetens att hantera vardagslivet genom olika kurser. Att få ihop livspusslet på egen hand framställs som en besvärlig uppgift, och i en utredning om offentligt föräldrastöd i Sverige anges att det är "näst intill omöjligt" för föräldrar att få ihop vardagsekvationen, och att föräldrar därför behöver olika former av stöd i föräldraskapet, främst genom utbildning i frågor som rör föräldraskap och relationen till barnen (SOU 2008:131).

Som kontrast till den samhälleliga diskursen om livspussel och balans i vardagen, kan man se att det också finns en debatt om fattigdom i Sverige, vilken tagit ny fart under 2000-talet. 2001 publicerade kommittén Valfärdsbokslut en analys och diskussion om välfärdspolitikens förutsättningar och utmaningar (SOU 2001:79). Tio år senare understryker Tapio Salonen, professor i socialt arbete, behovet av att ytterligare uppmärksamma "den ekonomiska familjepolitiken", och i vilken mån den förmår utjämna levnadsvillkor, samt minska den ekonomiska utsattheten (Salonen, 2011). Den ekonomiska familjepolitiken innefattar i detta avseende socialförsäkringar (t.ex. föräldrapenning), generella bidrag (t.ex. barnbidrag) och behovsprövade bidrag (t.ex. bostadsbidrag). Debatten om fattigdom visar att klass är en angelägen fråga att uppmärksamma då föräldrars vardagsliv ska analyseras.

Min ingång till studien

Innan jag presenterar mitt specifika syfte och de frågeställningar som avhandlingen har för avsikt att besvara, vill jag säga ytterligare något om bakgrunden till studien. Under de senaste åren har det publicerats ett antal vetenskapliga studier om familjelivets utformning och inre liv. För att nämna några finns till exempel studier om valet att bli förälder och övergången till föräldraskap (Berghner, 2008; Nilsen, Brannen & Lewis, 2012), om föräldrars vardagsliv utifrån jämställdhetsaspekter (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Björnberg & Kollind, 2003; Magnusson, 2006), hur föräldraidentiteter förhandlas i relation till kulturella normer kring föräldraskap (Forsberg, 2009) samt studier om föräldrars tidspress (Larsson, 2012).

Familjebildning och föräldraskap i vår tid kan således betraktas som ett väl beforskat område. Att området väcker intresse kan bero på att frågor om familj berör samhället och framtiden, och vilka livsvillkor som kommande generationer har att förhålla sig till. Att studera familj är en utmanande uppgift med tanke på att ämnet känns välbekant, och det kan vara svårt att bryta sig loss från befintliga föreställningar och tankefigurer om familjen och dess betydelse.

Mitt forskningsobjekt är småbarnsföräldrar och deras vardag, men också de interaktioner och processer som utformar föräldraskap och familjeliv. Mitt intresse för forskning om familj och föräldraskap kan således kopplas till frågor om samhällets involvering i familjelivet. I Sverige finns ett politiskt och professionellt engagemang i familjers vardag, vilket kan betraktas som en ambition att stödja föräldrar och lägga en grund för goda uppväxtvillkor i vårt land (Hirdman, 1989). Den offentliga inblandningen i frågor om familj och föräldraskap manifesteras i Sverige bland annat genom de offentliga välfärdsinstitutionerna och dess professionella aktörer. Man kan emellertid fråga sig om stödet syftar till att låta föräldrar utforma familjepraktikerna utifrån egna önskemål och upplevda behov, eller är det fråga om anpassning till det som uppfattas som normalt familjeliv och föräldraskap?

Syfte och frågeställningar

Syftet med avhandlingen är att analysera småbarnsföräldrars familjepraktiker, och hur vardagens rutiner förhandlas i relation till olika resurser, samt normer om kön, familj och föräldraskap. Jag vill därigenom undersöka föräldrars tillgång till socialt kapital, det vill säga de institutionella, informella och marknadsmässiga resurser som föräldrar har tillgång till och använder sig av i vardagen, samt de normer och den moral som omger olika resurser, och därmed ger dem dess värde.

Studien har således både en empirisk och en teoretisk ansats. Dels vill jag undersöka föräldrars vardagliga rutiner, tillgång till resurser, samt hur dessa förhandlas i tal och praktik. Dessutom vill jag utveckla förståelsen av begreppet socialt kapital i förhållande till föräldraskap och familjeliv. Båda ansatserna innefattar ett intresse för hur normer och ideal om kön, familj och föräldraskap återspeglas i familjepraktiken.

Syftet kan brytas ned i följande frågeställningar:

1. Hur konstruerar småbarnsföräldrar familj och föräldraskap i talet om familjepraktikerna? Vilka aktiviteter och värderingar sammanbinds med familjepraktiker?
2. Hur görs familjepraktiker på arenor utanför hemmet, såsom arbetsplatser, barnavårdscentraler, öppna förskolor och föräldragrupper?
3. Hur ser det sociala kapitalet i föräldraskapet ut, och vilka värden tillskriver föräldrar olika informella, formella och marknadsmässiga resurser?
4. Hur förhandlar småbarnsföräldrar fördelningen av förvärvsarbete och omsorg om hem och barn? Vilken betydelse har förvärvsarbete och jämställdhet för föräldrars sociala kapital?
5. Vilken omsorgsmoral kan spåras i småbarnsföräldrars berättelser om vardagen och möjligheten att delegera omsorg till olika aktörer?
6. Hur görs föräldraskap, faderskap och moderskap i BVC-sköterskors tal om småbarnsföräldrars vardagsliv och behov av stöd?

Studiens material och centrala begrepp

Begreppen *familjepraktiker* och *socialt kapital* är centrala i min analys av föräldrars vardagsliv. Dessa begrepp kommer att ges en mer utförlig beskrivning i avhandlingens teorikapitel, men jag vill redan här kortfattat introducera dem. Familjepraktiker innefattar de rutiner och göranden som kan relateras till familj, och som utgör vardagslivet (Morgan, 2011). Begreppet speglar att familj och vardagsliv inte är statiska utan snarare förhandlande aktiviteter. Socialt kapital används i avhandlingen för att diskutera hur familjepraktikerna utformas i förhållande till formella, informella och marknadsmässiga aktörer och tillgångar. Det innefattar såväl faktiska resurser som normer, vilket kan leda till information, emotionellt stöd och praktisk hjälp i föräldraskapet. Jag kommer i avhandlingen att skildra småbarnsföräldrars beskrivning av vardagen, och uppmärksamma skillnader och likheter som förekommer, dels inom en relativt homogen grupp av medelklassföräldrar, men också med föräldrar som lever under mindre privilegie-

rade livsvillkor.

Ordet resurs är centralt för min förståelse av familjepraktiker och föräldrars sociala kapital. I vid mening kan till exempel en aktiv bostads- och arbetsmarknadspolitik betraktas som resurs för föräldrar, om det syftar till att skapa bättre förutsättningar för föräldrar och deras barn. I en tidigare studie om resurser och socialt kapital i föräldraskapet hänvisas framför allt till information, praktisk hjälp och emotionellt stöd (Edwards & Gillies, 2005). Jag har låtit mina intervjuer med föräldrar kretsa kring dessa frågor, även om jag har försökt behålla en vid förståelse av resurser, och att föräldrarna kan ha andra uppfattningar om vad det är som är till hjälp i vardagen.

Det är emellertid själva vardagslivet och rutinerna som är av intresse för mig. Exempel på resurser kan därmed vara en fungerande och utbyggd barnomsorg, rådgivning och emotionellt stöd från professionella aktörer samt olika former av praktisk hjälp, till exempel med barnpassning från släktingar och vänner. Jag betraktar även tjänstemarknaden som en möjlig aktör inom detta fält, inte minst med tanke på det växande utbudet av tjänster i form av städning, matvaruinköp och barnpassning, vilka bland annat riktas mot småbarnsfamiljer med löften om ”enklare vardag och bättre liv” (Hemfrid, 2012).

Jag vill betona att avhandlingen har ett föräldraperspektiv och jag uttalar mig därmed inte om hur barnen har det, eller hur de påverkas direkt eller indirekt av det sätt som föräldrarna utformar familjepraktiken. Även om barn flera gånger är närvarade vid mina föräldrantervjuer, både bokstavligt och bildligt, har jag inte analyserat hur barnen bidrar till familjelivets utformning.

Förutsättningarna för föräldraskap varierar på grund av den tid man lever i, vilket medför att studier om föräldraskap behöver kontextualiseras (Nilsen, 2012). Min studie avser småbarnsföräldrar i Sverige vid 2000-talets början och frågeställningarna bearbetas genom intervjuer med föräldrar som har barn i åldern ett till tre år. De föräldrar som intervjuats inom ramen för avhandlingen är alla bosatta i Sverige. En utgångspunkt är att deras vardag utformas i en samhällslig kontext, vilken bland annat påverkas av de förutsättningar och ramar som samhället erbjuder. Majoriteten av de intervjuade föräldrarna är födda i Sverige, men i materialet finns också föräldrar som är födda utanför Europa.

För att nå socioekonomisk mångfald i det empiriska materialet rekryterades inledningsvis föräldrar från tre strategiskt valda stadsdelar i Göteborg. För att ytterligare bredda studien och fördjupa analysen, adderades ytterligare ett befintligt intervjumaterial, vilket består av intervjuer jag genomfört i samband med en tidigare studie (Wissö, 2009). Totalt har 30 föräldrar intervjuats och en mer ingående beskrivning om datainsamlingen och urvalet kommer att presenteras i kapitel fem. Vissa frågeställningar berör också professionella aktörer och deras uppfattning om föräldrars vardag och stödbehov. Samhällets formella stödjare representeras i denna studie av 22 BVC-sköterskor i tre stadsdelar i Göteborg.

Valet av yrkesgrupp baseras på att BVC-sköterskor i princip möter alla småbarnsföräldrar i Sverige, och en av deras arbetsuppgifter är att förmedla stöd. De ska dessutom ”slussa vidare”, när de anser att familjer behöver stöd som sträcker sig utanför den egna verksamhetens ramar (Hagelin, 2007).

Avhandlingens disposition

I kapitel två ges en introduktion till svenskt offentligt stöd till föräldrar i ett historiskt perspektiv. Där presenteras också olika sätt att analysera välfärdsregimer utifrån aspekter som kön och omsorg. I kapitel tre och fyra fortsätter beskrivningen av studiens teoretiska inramning och primära begrepp. Dessa kapitel syftar också till att ge en bild av forskningsläget inom området. I kapitel fem presenteras de metodologiska överväganden som ligger till grund för studien och dess analys, samt en beskrivning av själva genomförandet. Kapitel sex till tio utgör en presentation och analys av mitt empiriska material, där intervjuerna med föräldrar får störst utrymme. Intervjuerna med BVC-sköterskorna analyseras främst i kapitel tio. I det avslutande kapitlet lyfter jag slutligen fram studiens mest intressanta resultat och diskuterar dessa på en mer övergripande nivå i förhållande till mina teoretiska utgångspunkter.

2 SAMHÄLLET OCH FÖRÄLDRARNA

Detta kapitel har två syften. *För det första* vill jag kontextualisera min studie genom en historisk beskrivning av den svenska välfärdsstatens stöd till föräldrar och barn, från 1930-talet fram till idag. Denna beskrivning innefattar också en presentation av olika välfärdsprofessionella aktörer, vilka har statens uppdrag att stödja familjer. Till grund för min historieskrivning ligger ett antal statliga utredningar, lagförslag och politiska manifest. Enligt Andersson, Melbourne och Skogö är statliga utredningar intressanta att studera, eftersom själva utredningsväsendet kan betraktas som ett styrnings-instrument för regeringen (1983, s. 64). Det är inte säkert att alla förslag som presenteras leder till beslut, men utredningarna och dess förslag säger något om riktningen för familjepolitiken. *För det andra* vill jag i kapitlet presentera ett antal teoretiska begrepp som är betydelsefulla för analysen av föräldrars vardagsvillkor och tillgången till formella och informella resurser.

Framväxten av offentligt stöd till föräldrar

Från 1930-talet och fram till idag kan man i statliga utredningar, lagförslag och politiska manifest finna argument till varför föräldrar behöver stödjas. Under denna period har olika reformer avlöst varandra, vilka innefattat ekonomiskt stöd genom bidrag och transfereringar, men också praktiskt stöd, till exempel i form av utbyggd barnomsorg. Socialtjänst, mödravårdscentral, barnavårdscentral och förskola har under 1900-talet kommit att bli huvudaktörer på arenan för de offentligt finansierade välfärdstjänster vilka förväntas ge stöd till små barn och deras föräldrar. Utöver att garantera barnens fysiska hälsa genom medicinska råd och kontroller, har staten sett som sin uppgift att stödja och utbilda föräldrar i uppfostringsfrågor och i föräldraskap.

Ur ett mer kritiskt perspektiv kan statens intresse att utbilda föräldrar kopplas till social kontroll och samhällelig utveckling. Donzelot (1997) visar på den roll som staten tilldelat professionerna för att styra familjen och disciplinera medborgarna. Professionella aktörer: sjuksköterskor, barnmorskor, socialarbetare, pedagoger och psykologer har fått huvudansvar för de kunskaper som ska förmedlas till föräldrar. Välfärdsprofessionerna har betraktats som relativt kompetenta aktörer, vilka bland annat ska bedöma vilka föräldrar det är som behöver extra stöd.

Stöd till föräldrar under första hälften av 1900-talet

1901 startade Mjölkdroppen på Södermalm i Stockholm. Mjölkdroppen kan betraktas som en föregångare till dagens barnavårdscentraler och syftet med verk-

samheten var att ge mjölksubstitut till fattiga mödrar, men också att förmedla goda råd (Wikander, 2006). 1934 publicerades *Kris i befolkningsfrågan*, där Alva och Gunnar Myrdal behandlar de låga födelsetalen i Sverige, ett problem som ansågs äventyra landets fortsatta utveckling och välstånd (Myrdal, 1934). Industrialisering och urbanisering bedömdes medföra svårigheter för människor att förena yrkesliv och familjeliv, vilket bidrog till att unga yrkesverksamma människor valde att inte ha några barn, eller att de sköt upp familjebildningen på framtiden. Att ha många barn blev därmed intimt förknippat med fattigdom. För att komma tillrätta med födelsetalen krävdes åtgärder för att få svenskarna att föda fler barn, och makarna Myrdal drog slutsatsen att skillnaderna i levnadsstandard mellan barnrika och barnlösa familjer måste minska. Kravet på fler barn kopplades således till krav på ekonomiska och sociala reformer. Stödet till barnfamiljer skulle utformas genom generella socialpolitiska bidrag och inte förknippas med den gamla fattigvårdens förödmjukande hjälpverksamhet (Myrdal, 1934).

Fattigdomsbekämpning kom således att bli en viktig aspekt i välfärdsbygget, bland annat i syfte att tillförsäkra landet en växande och arbetsför befolkning. En annan aspekt av statens ambition att trygga landets försörjning var att fostra goda medborgare. I detta avseende uppmärksammades föräldrarnas inverkan i barnens fostran. Alva Myrdal var bekymrad över svenskarnas dåliga barnpsykologiska kunskaper. 1944 publicerades boken *Folk och familj* där hon konstaterade att det saknades konsultationsmöjligheter för småbarnens uppfostringsproblem och ansåg att det borde vara lika lätt för en mor att få sakkunniga råd om sitt barns psykiska vård som om dess fysiska (Myrdal, 1944). Hon ansåg också att det var nödvändigt med föräldrafostran, för att föräldrarna skulle kunna diskutera sina ”yrkesproblem”, nämligen barnuppfostran. Alva Myrdal var av åsikten att varje mor och far borde kunna lära sig att sköta barnen lika bra som barnsköterskorna.

Tanken om en föräldrautbildning för alla föräldrar hade presenterats redan 1932, vid svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets kongress. I kongressens inledningsanförande hävdades att det till och med borde finnas en speciell lag om föräldrautbildning. ”Ingen borde få ingå äktenskap utan ett intyg om att ha de mest elementära kunskaperna om ’uppfostringskonsten’” (Mattsson, 1983, s. 151). Det kom emellertid att dröja drygt 40 år innan en sådan allmän föräldrautbildning infördes. Grundläggande information och råd om barn och barnuppfostran föll fram till dess främst inom ramen för barnavårdscentralernas och mödravårdscentralernas ordinarie arbete. Den förebyggande mödra- och barnhälsovården har funnits i Sverige sedan 1930-talet, och verksamheterna utvecklades parallellt under 1900-talet. Befolkningskommissionen 1936 förespråkade en snabb utbyggnad av mödra- och barnhälsovården, både för att rädda mödrar och barns liv, men också för ökad hälsa och livsduglighet bland barnen, bättre hälsa för mödrarna och minskade sjukhus- och läkarkostnader (SOU 1975:32).

1937 fattade riskdagen beslut om mödravårds- och barnavårdscentraler, och statsbidrag utgick till de centraler som erbjöd kostnadsfria tjänster åt alla sociala grupper. Efter fem år hade samtliga län presenterat en sådan organisationsplan att de kunde erhålla statsbidrag.

Barnavårdscentralernas verksamhet var inledningsvis i stor utsträckning inriktad på somatiska problem. Under 30- och 40-talen var det vanligt med brist-sjukdomar och infektionssjukdomar. 1944 kom en ny kungörelse om statsbidrag, vilken blev den centrala författningen för den förebyggande barnhälsovården och det fastställdes att barnen skulle genomgå ett visst antal hälsokontroller (SOU 1975:32). Förutom medicinska frågor skulle även familjens sociala och ekonomiska situation vägas in i behoven, och det skulle finnas möjlighet till särskild rådgivning för barn med särskilda behov. Sjuksköterskan skulle både vid hembesök och vid mottagningen ge föräldrar råd om uppfödning och barnavård. Hembesöken var en viktig del i arbetet, eftersom sköterskan då kunde följa upp och kontrollera givna råd och instruktioner. Det var frivilligt för föräldrar att söka sig till barnavårdscentralerna, med undantag för barn som var födda utanför äktenskapet. Dessa barn betraktades som riskbarn ur socialmedicinsk synpunkt och ansågs vara i behov av särskild hälsoövervakning och kontroll, en bestämmelse som fanns kvar fram till 1969.

Fram till mitten av 1950-talet var det framför allt barn under tre år som undersöktes på barnavårdscentralerna. På 60-talet vände man sig i utökad omfattning också till barn i fyraårsåldern. I mitten av 1970-talet tillsatte Medicinalstyrelsen barnmisshandelsutredningen, vilken framhöll att barnmisshandel förekommer i alla socialgrupper, men i det material som utredningen förfogade över återfanns den största gruppen barnmisshandlare bland personer som bodde i social misär (SOU 1975: 32). Utredarna uppmanade till ökad upplysning och strukturerad föräldra-information samt uppsökande verksamhet. Under 70-talet minskade dock sjuksköterskornas hembesök till förmån för att kunna ta emot fler barn på mottagningarna. Inom barnhälsovården blev under 70-talet den centralt utarbetade journalen ett viktigt arbetsredskap för övervakning av utvecklings- och tillväxtförlopp (Hagelin, Magnusson & Sundelin, 2007).

Ökade krav på jämlikhet och demokrati

Socialutredningen (SOU 1974:40), vilken presenterade förslag om en ny lag för socialtjänsten, får utgöra ett exempel på den kritik som under 1970-talet växte fram mot rådande förhållanden i samhället. Utredningen innefattade honnörsord som demokrati, jämlikhet, solidaritet samt trygghet (SOU 1974:40). Strukturinriktade insatser, förebyggande arbete och tidiga insatser framfördes som viktiga inslag i det sociala arbetet. Något av samma anda går att finna i Barnomsorgsgruppens betänkande om föräldrautbildning som presenterades 1978 (SOU 1978:5). Barnomsorgsgruppen bestod av ett antal personer vilka i början av 70-

talet fick uppdrag från regeringen att bland annat pröva frågan rörande information och utbildning i barnuppfostringsfrågor. Deras betänkande låg till grund för riksdagsbeslutet 1979 om en allmän föräldrautbildning, vilken ska erbjudas alla förstagångsföräldrar.

Tanken med föräldrautbildningen var att den skulle starta inom mödravården före barnets födelse. När barnet var fött skulle utbildningen överföras till barnavårdscentralen. Barnmorskor, barnsköterskor och BVC-sköterskor gavs huvudansvaret för föräldrautbildningen, men andra yrkeskategorier, såsom psykologer, kuratorer och socialassistenter kunde medverka vid vissa träffar.

Barnomsorgsgruppen uppmärksammade framför allt strukturella förhållanden i samhället som orsak till familjernas situation och behovet av föräldrautbildning. Ett krävande arbetsliv, skolmiljön, ökande kommersialisering och medias makt pekades ut som tänkbara skapare av destruktiva mönster, vilket föräldrautbildning ansågs motverka. Man pekade på riskerna med att individualisera problemen, då svårigheterna snarare ansågs bero på det omgivande samhällets utformning. Föräldrautbildningen skulle därför ge ökade kunskaper om barns utveckling och behov, men också om samhällsförhållanden och samhällets stöd. I utredningen poängterades att kunskaper inte ska förmedlas genom expertföreläsningar och envägskommunikation, utan bygga på föräldrarnas egna erfarenheter och upplevelser. Barnomsorgsgruppen uppgav att de baserade tankegångarna på Paolo Freires verk och teorier om frigörande pedagogik. Utredarna poängterade att kontakten mellan professionella aktörer och föräldrar inom föräldrautbildningen ska kännetecknas av frivillighet och stöd (SOU 1978:5, s. 60). En annan viktig utgångspunkt för föräldrautbildningen var att bryta den stegrade isoleringen bland barnfamiljer och skapa kontakt med andra i samma situation. Dessutom hoppades man att de nya kunskaperna och samhörigheten med andra föräldrar skulle medföra att föräldrarna aktivt strävade efter att påverka den egna livssituationen och att de därmed blir en resurs i samhället.

Om 1970-talet får symbolisera de stora förändringarnas årtionde, var föräldrastödsdebatten inte lika högljudd under 80-talet. Det publicerades inte några större utredningar inom föräldrastödsområdet, men under årtiondet pågick en utbyggnad av såväl barnomsorg som föräldragrupsverksamheter inom mödra- och barnhälsovården.

I Haninge kommun genomfördes under slutet av 1970-talet försök med föräldragrupper och en grupp forskare utvärderade dessa samt det psykosociala omhändertagandet vid BVC och MVC (Lagerberg, 1983). I motsats till barnomsorgsgruppens utredning lade utvärderarna inte vikt vid strukturella faktorer i samhället, utan byggde istället sina resonemang på psykodynamiska teorier och framför allt Homburger Ericsson och Cullbergs kristeorier. Graviditet, förlossning och nyblivet föräldraskap sågs som utvecklingskriser, vilka man kan gå stärkt ur. Utredarna menade att dessa påfrestningar hos vissa föräldrar kunde ut-

lösa en traumatisk kris. Oförståeliga och långdragna krisreaktioner definierades som överdeterminerade kriser, vilka betraktades ha sin grund i jagsvaghet eller neurotiska kännetecken.

Utvärderarna av Haningeprojektet ansåg att det för många föräldrar innebar svåra psykiska påfrestningar att få barn. Föräldrarna i studien kategoriserades i fem grupper, beroende på hur väl de ansågs lösa och hantera de föräldrauppgifter som följer med att få barn. Ungefär en fjärdedel av männen och kvinnorna ansågs tillhöra de tre grupper som i skiftande grad visade tecken på psykisk problematik och/eller relationsstörningar. Med tanke på detta ansåg man att föräldrautbildningen måste kompletteras med andra former av tidigt förebyggande psykosociala insatser.

Under 1980-talet diskuterades föräldrarnas behov av psykosocial hjälp inom mödra- och barnhälsovården, och den förändrade BB-tiden med tidig hemgång påverkade verksamheterna och ställde nya krav på psykosocial kompetens inom på mödra- och barnhälsovården (Larsson, Spångberg, & Wager, 1988).

Att kompensera föräldrar – exemplet förskola och öppen förskola

Att utgöra ett stöd för föräldrar och deras barn har inte bara varit en fråga för mödra- och barnhälsovården. Sedan 1930-talet har den offentliga barnomsorgen diskuterats som en tillgång både för föräldrar och deras barn. I boken *Stadsbarn*, utvecklade Alva Myrdal tankarna om hur det förändrade samhället, med inflyttning till städerna, påverkade familjelivet, och framför allt barnen (Myrdal, 1935). Trångboddhet var ett stort problem och Alva Myrdal ansåg att stadsbosättningen i stort medförde att hemmet blev torftigare och mindre lämpligt som ensam fostringsmiljö. Barnen behövde nya verksamheter för fostran och vård. Myrdal konstaterade att barnens behov

... sammanfaller med samhällets intresse att få sunda, arbetsdugliga, socialt inpassade och lyckliga medborgare i nästa generation. Som fostringsmiljö för barnen är stadshemmet inte tillräckligt. Familjen måste, icke ersättas, men väl stödjas och utbyggas genom samhälleligt organiserade storbarnkammare för att ge småbarnen de lek-, vård- och fostringsmöjligheter som varje enskild familj ej rår med att förskaffa dem.

(Myrdal, 1935, s. 14)

Ovanstående citat kan sägas återspegla en syn på föräldrar som lågkompetenta, ett begrepp som Persson (1998) använder för att beskriva hur statliga institutioner under delar av 1900-talet ansett att föräldrar inte på egen hand klarar att fostra barnen, utan behöver hjälp från offentliga institutioner. Myrdal (1935) betonar också behovet av en universell ansats i detta arbete, då de inrättade storbarnkammarna skulle riktas så brett att det snarare skulle vara regel än undantag att familjerna behövde dessa tjänster. Barnomsorgen skulle därmed inte vara lyx, men

heller inte fattigvård. Det kunde handla om familjer där båda föräldrarna förvärvsarbetade och där barnen var i behov av ett ”vikarierande hem”. Barnkamrarna vände sig också till hemarbetande föräldrar för att underlätta moderskapet och ge hemarbetande mödrar avlösning under en del av dagen.

Från 1930-talet och fram till slutet av 1960-talet kan man se politikernas intresse för barnomsorgen som en spegling av efterfrågan på kvinnlig arbetskraft och växlande konjunkturer (Berg & Fredholm, 1983). I tider då behovet av kvinnlig arbetskraft varit stor, såsom efter andra världskriget, föreslogs att statsbidrag skulle utgå till heldagsomsorgen. När arbetsmarknaden för kvinnor försämrades på 50-talet ifrågasattes det om det var bra för barnen att vara borta hela dagarna. 1968 tillsattes barnstugeutredningen för en översyn av barnomsorgsverksamheterna, inklusive innehåll, organisation och utbyggnad. 1972 kom två huvudbetänkanden, Förskolan 1 och Förskolan 2 (SOU 1972:26, SOU 1972:27). I SOU 1972:27 presenterades tankar om verksamheter för hemarbetande föräldrar och deras barn. Man ansåg att barn som inte tillhör den vanliga barnomsorgen hade behov av pedagogisk stimulans, vilket skulle kunna avhjälpas till exempel med lekrådgivning vid barnavårdscentralerna. Försök med lekrådgivning i olika kommuner blev populära bland föräldrar och dagbarnvårdare, varför verksamheterna utvecklades och fick benämningen öppen förskola.

Öppen förskola vänder sig till barn som inte har plats i den vanliga förskolan, och erbjuder en mötesplats och kontaktpunkt för föräldrar som är hemma på dagarna, samt fungerar som ett pedagogiskt stöd till familjedaghemmen. Det som är utmärkande för öppen förskola är att det inte krävs någon inskrivning, samt att barnen som vistas där måste ha någon vuxen med sig. 1983 gjorde Margareta Gustafsson översikt av den öppna förskolans utveckling och organisation (Gustafsson, 1983). Hon konstaterade att verksamheterna vid de öppna förskolorna allt mer inriktats mot de vuxna besökarna och kom att stämma överens med socialtjänstlagens intentioner om förebyggande och utåtriktat arbete.

Enligt 2010 års skollag är öppen förskola något som kommunen kan erbjuda, och den betraktas som komplement till förskola och pedagogisk omsorg (SFS 2010:800). 1996 överfördes ansvaret för barnomsorgen från Socialdepartementet till Utbildningsdepartementet och förskolan blev därmed definierad som en första grundsten i utbildningssystemet (Skr 1996/97:112.) Integreringen av förskolan, skolan och skolbarnomsorgen skulle framför allt ses som en pedagogisk fråga, där förskolans betydelse för barns utveckling och lärande betonades. Regeringen hänvisade i detta avseende till forskningsprojekt som visat att barn som vistas i daghem från tidig ålder, av sina lärare bedömdes vara bättre på verbala prov samt mer kompetenta i läsning, skrivning och räkning, än de barn som varit mest hemma eller hos dagamma. Även socialt bedömdes daghemsbarnen vara mer uthålliga, mer socialt frimodiga samt mindre ängsliga, och hade därmed ”lätt att anpassa sig till skolan” (Skr 1996/97).

Från kompensation till stöd

Under 2000-talet har offentligt föräldrastöd fortsatt varit en fråga för politiker och professionella aktörer. I slutet av sekelskiftet presenterade den dåvarande regeringen skrivelsen *Barn – här och nu*, där de redogjorde för barnpolitiken i Sverige. Där står att läsa: ”Regeringen bedömer det som viktigt att föräldrar erbjuds stöd i sitt barnuppfostrande arbete. Det gäller både föräldrautbildning i grupp och mer individuellt riktat föräldrastöd” (Rskr 1999/2000:137).

Utredningen *Stöd i föräldraskapet* (SOU 1997:161) föreslog att begreppet föräldrautbildning bör ersättas med det vidare begreppet ”stöd i föräldraskapet”. Utredarna ansåg att ordet föräldrautbildning var föråldrat och kunde uppfattas som en pekfingerbetonad verksamhet. Utredarna uppskattade att den befintliga föräldrautbildningen i samband med barnets födelse då nådde ungefär 70 procent av alla förstagångsföräldrar. Exakt hur föräldrautbildningen utformades och vilken personal som stod för denna skiftade mellan olika landsting och mellan enskilda mödravårdscentraler. Utredarna menar dock att stöd i föräldraskapet inte bara innefattar föräldrautbildning utan också ”det stöd som samhället förmedlar till föräldrar för att utveckla deras kompetens och stärka deras trygghet i föräldrarollen alltifrån de väntar barn och under barnets hela uppväxttid” (SOU 1997:161, s. 45). Utredarna identifierar tre former av föräldrastöd: ekonomiskt stöd, utbildning och ”annat stöd”. Ekonomiskt stöd innefattar både ersättningar som baseras på inkomstbortfallsprincipen och mer generella bidrag och transfereeringar. Med utbildning åsyftas föräldrautbildningar inom barnhälsovården och olika studiecirkel. ”Annat stöd” utgörs av ett brett spektrum av det utredarna kallar för ”föräldraskapsbefrämjande åtgärder”, vilket innefattar psykologiskt stöd, praktiskt stöd i form av barnomsorg, socialtjänstens service och insatser, fritidsverksamheter samt olika former av rådgivning. Stödet inom samtliga tre områden kan enligt utredarna vara av såväl generell som riktad karaktär. I förordet till utredningen står att läsa:

Om föräldrar behöver stöd eller inte kan vanligtvis bara föräldrarna själva avgöra. De kan och skall också formulera vilket stöd, vilken hjälp och information de behöver... Målet med föräldrastödjande verksamhet är, i korthet, att ge kunskap, information, råd och stöd för att utveckla föräldrars kompetens och stärka deras trygghet och självförtroende i föräldrarollen, alltifrån de som väntar barn och under barnets hela uppväxttid. En föräldraroll som de skall kunna utveckla utifrån sin egen övertygelse om vad som är en bra förälder.

(SOU 1997:161, s. 10)

Föräldrar ska således själva avgöra vilket stöd de behöver, men det framhålls också att det inte helt går att överlåta initiativet att söka hjälp till föräldrarna. ”Samhället kan inte passivt vänta till dess att en krissituation är ett faktum, då

kan det kosta mer lidande än nödvändigt för den enskilde och förorsaka stora kostnader för samhället” (SOU 1997:161, s. 11). Det här citatet visar att utredarna trots allt betonar det som kan kallas för ansvarsprinciper, det vill säga att samhället i vissa situationer, genom sina experter och beslutsfattare, bör intervjua och föreskriva vad ”allmänheten” eller delar av denna bäst är betjänt av.

Begreppet föräldrastöd ges även i de två efterföljande föräldrastödsutredningar en relativt vid definition (Bremberg, 2004; SOU, 2008:131). Det anges till exempel att föräldrastödet ska bidra till fördjupad kunskap om barns behov och rättigheter, kontakt och gemenskap, samt stärka föräldrar i föräldrarollen. 2000-talets utredningar pekar allt mer på vikten av ”vetenskapligt baserat” föräldrastöd (Bremberg, 2004; SOU 2008:131). 2004 års utredning genomfördes av Folkhälsoinstitutet och ansvarig för utredningen var Sven Bremberg, chef vid Folkhälsoinstitutets avdelning för barn och hälsa. I denna utredning framhålls att dagens föräldrar inte vet hur de ska kombinera ”värme och ramar” i förhållande till barnen. Resonemanget baseras på uppfattningen att föräldraskap präglas av egna erfarenheter under uppväxten, men att samhället genomgått stora förändringar och att det ställs nya krav på dagens föräldrar. Utredarna menar att föräldrautbildning kan bidra till att anpassa dagens föräldraskap ”till de villkor som dagens barn förväntas möta som vuxna” (Bremberg, 2004, s. 69).

Trots att begreppet föräldrastöd lanserats som ett mer modernt begrepp, så är det inget ord som helt ersätter föräldrautbildning. Istället presenteras föräldrautbildning som en viktig komponent i det offentliga föräldrastödet. Folkhälsoinstitutet föreslår 2004 att den föräldrautbildning som sker inom mödra- och barnhälsovård bör bli mer strukturerad och inriktad på samspelsträning. Detta synsätt bygger på idén att samspel mellan föräldrar och barn är väsentligt för barnens psykiska hälsa och utveckling. Samspel är det som sker i den direkta kontakten mellan människor, och en relation kan betraktas som ett resultat av ett regelbundet samspel mellan två personer (Lindberg, 2000).

Redan i 1997 års utredning nämns samspelsträning, men då som en riktad insats till föräldrar där samspelet inte fungerar bra. I utredningen från 2004 menar Folkhälsoinstitutets utredare att samspelsträning ska erbjudas alla föräldrar (Bremberg, 2004). Detta får symbolisera ett trendbrott i det offentliga syn på föräldrautbildning; den ska vara strukturerad, samspelsbetonad och ges till alla föräldrar.

Det finns en uppsjö av licenserade föräldrastödsprogram och föräldrautbildningar som syftar till att stärka samspelet mellan barn och föräldrar, så som Cope, De otroliga åren, KOMET, Aktiva småbarnsföräldrar och Föräldrakraft. Folkhälsoinstitutet anger att de i sina skrifter enbart presenterar föräldrakurser som har utvärderats med kontrollerade studier, eller som har utvärdering på gång. Dessutom ska de olika programmen kunna erbjuda utbildning av kursledare. Föräldrakurserna kan grovt indelas i två kategorier; de som vänder sig till föräldrar

med barn i åldern 2–12 år, med inriktning på samspel, och de som vänder sig till föräldrar med barn i åldrarna 10–15 år, vilka mer är inriktade på kommunikation mellan föräldrar och barn (Statens folkhälsoinstitut, 2005).

De av Folkhälsoinstitutet rekommenderade programmen skiljer sig åt på vissa punkter, men gemensamt är att de koncentrerar sig på relationen och samspelet mellan föräldrar och deras barn. Utbildningarna omfattar vanligtvis ett tiotal träffar med olika teman, vilka presenteras och tränas genom till exempel videovinjetter, rollspel och gruppdiskussioner. Föräldrarna ska genom aktiv medverkan och hemuppgifter få nya verktyg att hantera situationer i vardagen där konflikter med barnen lätt kan uppstå. Folkhälsoinstitutet menar att goda lösningar på dessa problem ofta finns hos föräldrarna själva, men man behöver arbeta strukturerat för att tydliggöra detta. De olika utbildningsprogrammen har särskilda utbildningar för blivande handledare kopplade till sig. Eftersom Folkhälsoinstitutet framhåller just vikten av strukturerade insatser med praktiska övningar, poängterar man att grupphandledare ska utbildas och relativt strikt hålla sig till den aktuella manualen (Bremberg, 2004). Detta till skillnad mot mer fria och allmänna diskussioner om föräldraskap, då utredarna är tveksamma till att sådana fria diskussionsformer ökar föräldrars förmåga att ge sina barn värme och ramar.

Liknande åsikter framförs i föräldrastödsutredningen från 2008, *Föräldrastöd – en vinst för alla* (SOU 2008:131). Även här lyfter utredarna fram betydelsen av samspelet mellan den enskilde föräldern och barnet, snarare än strukturella förändringar i samhället. Tre argument för föräldrastöd presenteras: det främjar en positiv utveckling hos barn, föräldrar efterfrågar det och det ger positiva effekter på samhällsekonomin. Även om det finns en rad likheter med tidigare utredningar, innebär SOU 2008:131 att nya aspekter hamnar i fokus, bland annat föräldrastödets positiva effekter på samhällsekonomin. Samhällsekonomiska aspekter av föräldrastöd går att spåra ända sedan Alva Myrdals dagar, men i SOU 2008:131 uttrycks ekonomiska vinster som ett explicit mål och som ett argument för att föräldrar ska stödjas. Rent samhällsekoniskt menar utredarna att satsningen på manualbaserade föräldrastödsprogram är gynnsam, då de leder till minskad förekomst av utanförskap och lidande i form av psykisk ohälsa, missbruk och långtidsarbetslöshet (SOU 2008:131, s. 123). Det generella föräldrastödet ska utformas så att det kan erbjudas alla föräldrar med barn 0–18 år, anpassade efter barnets ålder. De traditionella aktörerna inom föräldrastödsområdet, såsom barnavårdscentral, förskola och öppen förskola bedöms av utredarna fortfarande ha en viktig funktion inom föräldrastödsområdet. Utöver statliga välfärdsinstitutioner lyfter utredarna fram att frivilliga organisationer och föreningar bör betraktas som resurser inom föräldrastödsområdet.

Fattigdomsbekämpning – ett sidospår i föräldrastödsdebatten

Inledningsvis i detta kapitel tecknade jag bilden av ett offentligt stöd som betonar lika möjligheter för föräldrar, där sociala och ekonomiska reformer syftar till att utjämna skillnaderna mellan fattiga och rika familjer. Trots denna fördelningspolitik, vilket bland annat resulterat i att Sverige har en relativt låg andel fattiga, pekar allt fler studier på ökade skillnader i Sverige mellan fattiga och rika familjer, samt en ökning av antalet fattiga barn. Forskningsresultat från de tre storstadsregionerna visar att de fattigaste familjernas disponibla inkomster har minskat (Gustafsson & Österberg, 2011).

Fattigdom och ekonomisk utsatthet kan betraktas som relativa begrepp, vilka kan mätas och definieras på olika sätt (Halleröd, 2010; Salonen, 2012). Tapio Salonen konstaterar att fattigdomsdefinitioner utgår från samtidens normer och värderingar, men att mätningar av fattigdom också är beroende av det empiriska material man har tillgång till (Salonen, 2002). I de studier som Salonen gjort för Rädda Barnens räkning, används två skilda mått på hushållens ekonomi; låg inkomststandard och försörjningsstöd. Låg inkomststandard är det mått som Statistiska centralbyrån utarbetat, och som tar hänsyn till både hushållens faktiska disponibla inkomster, samt till utgifter enligt en norm för levnadsomkostnader (Salonen, 2012). Att också väga in försörjningsstöd, speglar fattigdom ur ett mer åtgärdsinriktat perspektiv, då detta kan betraktas som ”samhällets yttersta fattigdomsbekämpande åtgärd” (Salonen, 2002, s. 75).

Under 2000-talet har det publicerats ett antal studier och rapporter som behandlar ökade klyftor i samhället, och som belyst särskilda svårigheter för vissa grupper (Salonen 2002, 2011; Gustafsson & Österberg, 2011; Försäkringskassan, 2012). Rapporter som berör familjepolitikens ekonomiska aspekter uppmärksammar emellertid sällan andra delar av familjepolitiken, såsom service i form av vård och omsorg samt andra offentliga verksamheter riktade mot barn och deras familjer. Tapio Salonen (2011) medger till exempel att detta är en begränsning med den analys han gör i rapporten *Välfärd, inte för alla*, där han redogör för den ekonomiska familjepolitikens betydelse för barnfattigdomen.

På omvänt sätt kan man i utredningar som specifikt berör föräldrastöd, till exempel *Föräldrastöd en vinst för alla* (SOU 2008:131), konstatera att det talas om samhällets vinster, men att familjers ekonomiska och materiella aspekter inte diskuteras i någon större omfattning. I SOU 1997:161 identifierar utredarna tre former av föräldrastöd. *Ekonomiskt stöd* är den ena, vilken kompletteras med *utbildning*, till exempel föräldrautbildning, samt en kategori som utredarna kort och gott kallar *annat stöd*. Den sista kategorin innefattar ett brett spektrum av det utredarna kallar för ”föräldraskapsbefrämjande åtgärder”, vilket innefattar psykologiskt stöd, praktiskt stöd i form av barnomsorg, socialtjänstens service och insatser, fritidsverksamheter och olika former av rådgivning. I denna utredning

diskuteras inte det ekonomiska stödet i någon större utsträckning, vilket jag tolkar som att utredarna på något vis utgår från att socialförsäkringar och olika former av bidrag är självklara och beständiga. I efterföljande föräldrastödsutredningar diskuteras ekonomiska aspekter av föräldrastöd inte alls, vilket medför att hur fattigdom och ekonomiska begränsningar påverkar familjernas vardagsliv och föräldraskapet inte uppmärksammas. Hjälpens former riktas istället mot föräldraförmågan, och möjligheten för föräldrar att ge sina barn värme och ramar, bland annat med motiveringen att sociala relationer idag är viktigare än materiella resurser för barns välbefinnande (Bremberg, 2004, s. 45–46). Fattigdom verkar förknippas med en svunnen tid, och att dagens föräldrar brottas med andra problem.

Det verkar således finnas parallella diskurser om samhällets stöd till föräldrar – en om fattigdom och fattigdomsbekämpning och en om att förbättra relationerna mellan föräldrar och barn. Det är anmärkningsvärt att dessa diskurser inte möts i någon större utsträckning. Separationen mellan fattigdom och familjereaktioner kan också ses i det sociala arbetets praktik. Socialtjänsten är den myndighet som har till uppgift att stödja samhällets mest utsatta grupper, och där har det under flera år funnits en trend att specialisera arbetet, vilket bland annat innebär att familjeekonomi och familjereaktioner särskiljs (Bergmark & Lundström, 2005). I såväl statliga utredningar som i handböcker för professionella aktörer görs visserligen vissa kopplingar mellan ekonomisk och social utsatthet samt behov av extra stöd i föräldraskapet (Bremberg, 2004; Hagelin, 2007; SOU 2008:131). När stödåtgärderna diskuteras i utredningar om föräldrastöd inriktas dessa emellertid främst på föräldraförmågan. Lite tillspetsat kan man säga att utsatthet på grund av ekonomi och etnicitet kan bidra till dåliga relationer mellan föräldrar och barn, vilket antas avhjälpas via föräldrautbildning.

Familjepolitik på 2000-talet

Nu lämnar vi de statliga utredningarna om föräldrastöd för att beröra några av 2000-talets politiska reformer inom familjeområdet. Det är egentligen svårt att peka ut vissa reformer som ”familjereformer”, eftersom politiska beslut inom många olika områden påverkar vardagslivet för människor och så även för föräldrar och deras barn. Här har jag valt att presentera ett antal reformer vilka särskilt adresserats till föräldrar och barnfamiljer. Eftersom dessa reformer debatterades och genomfördes samma år som jag påbörjade denna studie kändes det intressant att fråga föräldrar om deras åsikter beträffande dessa reformer.

Inför riksdagsvalet 2006 utlovade den borgerliga alliansen flera reformer vilka skulle underlätta vardagen för barnfamiljer. Skattereduktion för hushållsnära tjänster var ett sådant förslag, vilket i lagens förarbeten bland annat motiverades

med att både män och kvinnor ska kunna kombinera arbetsliv och familjeliv (Regeringskansliet, 2006). Genom att subventionera tjänster så som städning och tvätt, menar man att villkoren för mödrar och fäder förbättras genom att vardagen underlättas. I propositionen anges att reformen ska underlätta föräldrars möjlighet att *arbeta* mer, vilket anses vara bra för samhällsekonomin.

Istället för att utföra hemarbetet själv köper individen tjänsten och använder den frigjorda tiden till att öka antalet arbetade timmar på marknaden. Om kvinnor ges bättre möjlighet att omfördela sin tid från hemarbete till marknadsarbete ökar deras möjlighet att få högre inkomster.
(Regeringskansliet, 2006, s. 19)

Den frigjorda tiden ska således inte ge föräldrar mer fritid eller mer tid för barnen. Utöver hushållsarbete innefattar skattereduktionen också vissa tjänster som rör omsorg i hemmet, såsom barntillsyn samt och hämtning och lämning av barn på förskola, skola och fritidshem. Regeringens förslag om skattereduktion för hushållsnära tjänster trädde i kraft den 1 juli 2007. Sedan reformen om skattereduktion för hushållsnära tjänster infördes 2008 har det kommit vissa uppgifter om att antalet företag som erbjuder sådana tjänster ökat (Almega, 2009). Enligt bransch- och arbetsgivarorganisationen Almega, vilken under flera år drivit frågan för en skattereduktion för hushållsnära tjänster, ökade andelen köpare av hushållsnära tjänster från 2,7 procent till 5,5 procent under reformens första år. I en Demoskop-undersökning gjord på uppdrag av Almega anges att 25 procent av svenskarna är intresserade av att köpa hushållsnära tjänster (Almega, 2009). De som är intresserade av att köpa tjänster är främst personer 30–49 år, kvinnor och barnfamiljer. Intresset är också störst i storstäder.

Ett år efter reformen om hushållsnära tjänster genomförde den borgerliga regeringen en reform om vårdnadsbidrag. Om lagen om hushållsnära tjänster syftade till att föräldrar skulle kunna arbeta mer, betonade förespråkarna för vårdnadsbidraget det motsatta, nämligen att föräldrar skulle få möjlighet att vara hemma med sina barn. Vårdnadsbidraget har varit en hjärtefråga för kristdemokraterna, vilka drev igenom att ett sådant bidrag infördes under den förra borgerliga regeringsperioden i början av 1990-talet. Reformen blev dock kortvarig, eftersom socialdemokraterna avskaffade bidraget när de kom till makten, ett år efter införandet. 2008 var det dock dags för ett nytt beslut om vårdnadsbidrag, vilket är frivilligt för kommuner att införa. Den borgerliga regeringen menar att de med sin familjepolitik vill öka familjernas valfrihet och ”skapa förutsättningar för familjerna att få vardagen att fungera utifrån egna önskemål och behov, inte tvinga in barn och föräldrar i politiskt dikterade mallar” (Regeringskansliet, 2007:17). Erbjudandet om vårdnadsbidrag vänder sig till föräldrar med barn i åldern ett till tre år och ska fungera som ett alternativ, eller komplement, till förskolan. Det ska

således vara möjligt att helt avstå från offentlig barnomsorg och vara hemma med sitt barn, alternativt reducera tiden inom den offentliga barnomsorgen. Bidragets storlek är maximalt 3000 kronor per barn och månad. Vårdnadsbidraget presenteras som en möjlighet för yrkesarbetande föräldrar att kunna tillbringa mer tid med sina barn efter föräldraförsäkringens slut, något som framhålls som betydelsefullt.

Samtidigt med vårdnadsbidraget infördes också en jämställdhetsbonus inom föräldraledighetsområdet. Syftet med bonusen är att män och kvinnor ska dela mer lika på föräldraledigheten och därmed förbättra förutsättningarna för jämställdhet, vad gäller såväl föräldraledighet som deltagande i arbetslivet.

Kritiska röster mot regeringens familjepolitik har hörts från olika håll, inte minst från den politiska oppositionen. I samband med budgetmotionen för 2008 presenterade socialdemokraterna partimotionen *En modern familjepolitik för nutidens familjer* (Socialdemokraterna, 2008). Där fastslås att familjepolitiken i sin helhet bör utvecklas så att den bidrar till en förstärkt arbetslinje som stöder ett högt arbetskraftsdeltagande för både kvinnor och män. Socialdemokraterna är därmed kritiska till införandet av vårdnadsbidraget eftersom de menar att det kommer att innebära att framför allt kvinnor kommer att tas bort från arbetsmarknaden, i synnerhet kvinnor som redan är dåligt integrerade på arbetsmarknaden, såsom kvinnor med utländsk bakgrund. Motionen pekar bland annat på barnets rätt till förskola, samt barnets rätt till både sin mamma och pappa. Det förordas också att samhället ska satsa på kvalitet i barnomsorgen samt erbjuda barnomsorg även på kvällar, helger och nätter. ”Frihet för vanliga föräldrar är att kunna gå till jobbet för att försörja sig själv och sin familj och veta att ens barn har det riktigt bra på förskolan” (Socialdemokraterna, 2008). För att uppmuntra jämställdhet mellan mödrar och fäder finns även här en tilltro till jämställdhetsbonus, både för föräldrar och arbetsgivare, samt en generös och flexibel föräldraförsäkring som uppmuntrar män och kvinnor att dela på föräldraledigheten. Förslaget betonar således arbetslinjen och jämställdhet mellan könen.

Samhället och föräldrarna – teoretiska perspektiv

Den historiska beskrivningen av samhälleligt stöd till föräldrar lyfter fram centrala komponenter i vårt lands välfärdsbygge. Jag kommer i följande avsnitt presentera några teoretiska begrepp vilka kan belysa hur olika reformer och policyer påverkar vardagslivet för mödrar och fäder.

Politiserandet av familj och föräldraskap

De norska välfärdsvetenskaperna Arnlaug Leira och Elise Ellingsaeter (2006) använder begreppet *politicising parenthood* för att beskriva hur föräldraskap utformas i en process där olika aktörer är inblandade.

Politicising parenthood includes the public motivation and mobilisation for reform of policies of parenthood; the political process in which these policies are formulated, legislated and enacted; and finally, the public and parental response to policy interventions, that may in turn feed back into public debate and political mobilisation, policy formulation and so on.
(Ellingsaeter & Leira, 2006, s. 4)

Ellingsaeter och Leira påpekar att föräldraskap i de skandinaviska länderna har kommit att bli en politisk fråga och att relationen mellan forskning och politik är tätare i Skandinavien än i många andra länder. I Sverige kan utbyggnaden av offentlig barnomsorg och könsneutral föräldraförsäkring ses som exempel på hur välfärdsstaten blandar sig i såväl familjeangelägenheter som relationen mellan män och kvinnor (Ellingsaeter & Leira, 2006, s. 2). Staten använder sig ofta av forskningsresultat när man ska motivera välfärdsbyggets omfattning och utformning (Ellingsaeter & Leira, 2006, s. 8). Sådan argumentation innebär emellertid inte att politiken och dess reformer är rationella reaktioner på objektiva tillstånd. Ur ett mer kritiskt perspektiv kan tillkomsten av politiska agendor och reformer betraktas som tids- och kontextbundna, och det är inte alls säkert att politiker överväger alla alternativa lösningar (Borchorst, 2006, s 103).

Att politiker försöker styra utformningen av föräldraskapet medför inte heller att människor automatiskt agerar i enlighet med riktlinjer eller lagstiftarens intentioner. Föräldrar kan aktivt välja att ta ställning både för och emot reformer, och de kan också tänkas påverka politiken genom att på olika sätt komma med krav om förändringar (Leira, 2006 s. 28). Människors agerande föregår ibland politiska beslut och reformer, och förändrade familjepraktiker kan på så vis betraktas som en drivkraft för politisk förändring. Statliga interventioner kan således vara ett sätt att anpassa politiken till rådande omständigheter i samhället. Interventionerna kan också vara proaktiva och införas som ett led i att åstadkomma förändring. Ett känt exempel på det senare är förbudet mot barnaga, vilket infördes i Sverige 1979 trots att en majoritet av svenskarna enligt opinionsundersökningar inte ansåg att det var fel att aga sina barn i uppfostrings-syfte (Regeringskansliet & Rädda Barnen, 2009). I mitten av 1990-talet var emellertid den absoluta majoriteten av svenskarna mot barnaga, vilket kan ses som en förändring i normer, där lagstiftningen haft viss betydelse. Ett exempel på det motsatta gäller utbyggnaden av den offentliga barnomsorgen. Ellingsaeter och Leira menar att kvinnor i Sverige började förvärvsarbeta innan stat och kommun byggt ut barnomsorgen, och kravet på barnomsorg kom således från föräldrar, vilket ledde fram till nödvändiga reformer (Ellingsaeter & Leira, 2006, s. 6.). Man bör således inte underskatta föräldrars aktiva roll i föräldraskapets praktik och politik.

Välfärdsregimer

Ett centralt begrepp i den här avhandlingen är välfärdsregim. Begreppen välfärdsstat och välfärdsregim används ibland parallellt, men det går också att hitta distinktioner emellan dem. O'Connor, Shola Orloff och Shaver menar att *regim* är ett vidare begrepp än välfärdsstat, och innefattar "the full range of domestic policy interventions as well as broader patterns of provisioning and regulation" (O'Connor, Shola Orloff & Shaver, 1999, s. 12). Välfärdsregimerna innehåller således ekonomiska, juridiska, politiska och diskursiva element, men de omfattar också relationella och emotionella förhållanden: "social policy regimes have components concerned with personhood and the rights of the individual, with the social organisation of work, and with social bonding in emotional and reproductive relationships (O'Connor, Shona Orloff & Shaver, 1999, s. 28). Detta skiljer sig mot begreppet välfärdsstat, vilket enligt för-fattarna specifikt rör statliga interventioner för att hantera sociala krafter och marknadskrafter. Jag kommer fortsättningsvis att använda mig av det vidare begreppet välfärdsregim, eftersom det innefattar frågor om hur familjepraktiker utformas i relation till lagstiftning, professionella och enskilda, samt diskurser och ideal om föräldraskap.

Sociologen Gösta Esping-Andersen (1990) har utarbetat en numera klassisk kategorisering av olika välfärdssystem, vilken beskriver hur tillgången till service och ekonomiska ersättningar fördelas mellan stat och marknad. Esping-Andersen (1990) urskiljer tre modeller av välfärd: den liberala, den konservativa och den social-demokratiska. Sverige och de nordiska länderna tillhör den social-demokratiska välfärdsmodellen, med staten som huvudsaklig tillhandahållare av service och ersättningar. USA, Kanada, Australien och Storbritannien är typexempel på den liberala modellen, där tilltron till marknaden är hög och den statliga inblandningen ska begränsas till ett minimum. Den konservativa modellen spåras till flera mellaneuropeiska länder, framför allt Tyskland. Denna typindelning har kompletterats av andra forskare, vilka inkluderar regimer som Esping-Andersens modell inte tar hänsyn till (Bonoli, 1997; Arts & Gelissen, 2002).

Från feministiskt håll har såväl Esping-Andersens modell som andra *mainstream*-klassificeringar av välfärdsregimer, kritiserats för avsaknaden av ett genderperspektiv (Sainsbury, 1994). Bussemaker och van Kersbergen menar att Esping-Andersen är allt för upptagen av relationen stat-marknad, och därmed inte beaktar vad som sker inom familjen och det omsorgsarbete som i stor utsträckning utförs av kvinnor (Bussemaker & van Kersbergen, 1994, s. 13). O'Connor, Shola Orloff och Shaver (1999, s. 14) menar också att det som sker inom familjen i termer av fördelning av hushållsarbete och omsorgsarbete, men också sexuella och reproduktiva relationer, faktiskt påverkar mäns och kvinnors prestationer i det offentliga, det vill säga i betalt arbete och i politiken. Kritiken från bland annat Orloff och Sainsbury pekar på att det i olika välfärdssamhällen finns

underliggande ideologier om familj, om män och kvinnor samt om arbete och omsorg.

Esping-Andersens modell kritiserar också för att begreppet *de-commodification* används ensidigt. Med *de-commodification* menas hur väl individer klarar att upprätthålla en socialt acceptabel livssituation utan inkomster från förvärvsarbete. Efter den feministiska kritiken har Esping-Andersen reviderat sin välfärdsmodell, och den innefattar vissa könsaspekter, främst kvinnors deltagande i förvärvsarbete. Begreppet *de-commodification* har kompletterats med begreppet *de-familialisation*, vilket ska förstås som en skattning av individens möjlighet klara försörjning och omsorg via staten eller marknadslösningar, det vill säga oberoende av andra familjemedlemmar (Esping-Andersen, 1999, s. 51).

I boken *The incomplete revolution* lyfter Esping-Andersen på ett tydligare sätt fram könsaspekter i välfärdsbygget, och påpekar att samhällets institutioner inte lyckats möta de krav som kvinnors förändrade roller inneburit (Esping-Andersen, 2009). Andersens analys pekar på att detta i sin förlängning leder till ökade klasskillnader i samhället, bland annat då familjebildningsmönster kännetecknas av att man söker sina likar, beträffande utbildningsnivå och ekonomiska resurser.

Kön och välfärdsregimer

Under 1990-talet presenterade feministiskt inspirerade forskare alternativa lösningar att förstå och analysera välfärdsregimer ur ett könsperspektiv, där några fortsatte att använda traditionella klassificeringar av välfärdsregimer, med vissa modifieringar, medan andra förespråkade nya teoretiska ramar för att studera relationen mellan kön och välfärdsstat. Diane Sainsbury föreslår en modell där regimer jämförs utifrån två idealtyper: *breadwinner model* och *individual model* (Sainsbury, 1994, s. 153). Breadwinner-modellen baseras på en strikt arbetsfördelning mellan män och kvinnor, där mannen är familjeförsörjaren och kvinnan den vårdande. Ekonomiska ersättningar via socialförsäkringssystem tilldelas försörjaren i familjen och sambeskattning av makars inkomster praktiserar. Sambeskattning medför att hushållets totala inkomster inte ökar i samma takt som kvinnor ökar sitt deltagande i förvärvsarbete. Den individuella modellen betraktar istället både män och kvinnor som försörjare och vårdare, och ekonomisk ersättning utgår därmed till individen.

Sainsburys modell riktar intresset mot socialförsäkringssystemens utformning men uppmärksammar i mindre utsträckning hur förändringar på arbetsmarknaden påverkar kvinnors möjlighet till karriär, något hon kritiserats för av O'Connor, Shola Orloff och Shaver (1999, s. 27). De menar till exempel att i Sverige, där det sociala skyddsnätet ska garantera individen ekonomisk trygghet oavsett familjesituation och kön, är arbetsmarknaden relativt könssegregerad. I samstämmighet med detta visar en studie av Linda Haas och Philip Hwang (2007) att Sverige har en av världens mest könssegregerade arbetsmarknader och att kvin-

nor sällan befinner sig i maktpositioner inom företag. Sammantaget tyder detta på att mäns och kvinnors möjlighet till lika villkor avgörs av socialförsäkrings-systemets utformning, men också av arbetsplatskulturer, en aspekt som jag kommer att utveckla lite senare i kapitlet.

O'Connor, Shola Orloff och Shaver anser att välfärdsforskningen inte tillräckligt uppmärksammat skillnader inom respektive välfärdsmodell, till exempel att liberala välfärdsregimer lägger olika vikt vid marknadskrafter respektive den privata sfären, och de konsekvenser som detta medför för män och kvinnor (O'Connor, Shola Orloff & Shaver, 1999, s. 38). Även om det finns likheter mellan liberala välfärdsregimers syn på minimal statlig involvering och hög tillit till marknad och familj, så finns det policyskillnader beträffande vem som ansvarar för omsorgen. När tillgången till offentlig barnomsorg är begränsad, blir det således intressant att undersöka huruvida omsorg tillhandahålls av familjen, av frivilligorganisationer eller av marknaden. I USA och Kanada är det framför allt marknaden, medan det i Storbritannien och Australien finns en stor tilltro till lösningar inom familjen och att det därmed finns en försörjare i familjen (O'Connor, Shola Orloff & Shaver, 1999 s. 228). I en annan studie konstaterar Lewis, Brannen och Nilsen att det framför allt är kvinnor som drabbas då tillgången till offentlig barnomsorg begränsas, på grund av att kvinnorna tar ett huvudansvar för omsorgslösningarna, inte sällan genom komplexa och instabila lösningar (Lewis, Brannen & Nilsen, 2009, s. 6).

Jane Lewis (1997) menar att välfärdsregimer kan studeras genom att specifikt undersöka hur de olika välfärdsmodellerna värderar omsorgsarbete. Kvinnorörelsen har haft stor betydelse genom att föra upp omsorgsarbete på forskningsagendan, genom att diskutera skillnader mellan betalt och obetalt arbete samt hur hemarbete och förvärvsarbete fördelas och värderas. I linje med detta undersöker Jane Lewis de logiker som ligger till grund för regimers skilda lösningar beträffande arbete och omsorg, och identifierar olika *care regimes*. En utgångspunkt i hennes klassificering är ensamstående mödrars möjlighet till försörjning samt hur barnens omsorgsbehov kan lösas. Lewis urskiljer två logiker: *parent/worker* och *caregiver/social wage* (Lewis, 1997, s. 15). Den senare logiken företräds av regimer som utgår från att mödrar främst är vårdare och har rätt till ekonomisk ersättning i form av vårdnadsbidrag för att vara hemma och utföra detta omsorgsarbete. Denna modell utgår från att mödrar inte förvärvsarbetar. Ett exempel på en sådan logik kan man se i Nederländerna, där det finns ett system med relativt generösa bidrag till kvinnor som stannar hemma med sina barn, men där tillgången till offentlig barnomsorg är begränsad.

På omvänt sätt utgår *parent/worker*-regimen från att alla föräldrar, inklusive mödrar, är och bör vara aktiva på arbetsmarknaden. Barnomsorg ska därför vara tillgänglig och billig för arbetande föräldrar. De ersättningar som erbjuds i samband med föräldraledighet och vid vård av sjukt barn är således kopplade till

lönearbete. I Skandinavien finns en väl utbyggd offentlig barnomsorg, vilket kan betraktas både som ett svar på kvinnors krav och behov samt arbetsmarknadens efterfrågan på kvinnlig arbetskraft. Det finns också ett incitament för kvinnor att delta i arbetsmarknaden genom att föräldraledighetsersättningen är kopplad till aktivitet på arbetsmarknaden¹. Lewis menar att även USA präglas av en parent/worker-regim, men där är tillgången till barnomsorg en fråga för marknaden. Det saknas således både offentligt barnomsorg och generösa bidrag till kvinnor som väljer att vara hemma med barn.

O'Connor, Shola Orloff och Shaver (1999, s. 78) hänvisar till en OECD-rapport om barnomsorg, där sättet att organisera omsorg kan ses utifrån ett kontinuum, där den ena extreman utgörs av länder med god tillgång till offentlig barnomsorg samt generösa ersättningar vid föräldraledighet. Den andra extreman, där USA och Storbritannien är tydliga exempel, baseras omsorg om barn på privata lösningar samt exkludering eller låga ersättningar vid föräldraledighet. Den offentliga omsorg som erbjuds i dessa länder riktar sig främst till barn som bedöms befinna sig i någon form av riskmiljö.

En nackdel med marknadslösningar är att kvalitén på verksamheterna kan vara osäker, speciellt för föräldrar med knappa ekonomiska resurser (O'Connor, Shola Orloff & Shaver, 1999, s. 224). O'Connor, Shona Orloff och Shaver menar att tillgången och kvalitén på barnomsorg i liberala välfärdsregimer tydligt manifesterar klasskillnader i samhället. I USA är föräldraskap också starkt förknippat med förvärvsarbete, vilket medför att marknaden segrar över moderskap som en heltidssysselsättning. För att klara sin försörjning behöver majoriteten av mödrarna fortsätta förvärvsarbete, endast med ett kort avbrott för barnafödande.

Arbetsplatsens kultur

Den aspekt av välfärd som O'Connor, Shola Orloff och Shaver uppmärksammade i slutet av 1990-talet, det vill säga arbetet och arbetsplatskulturens betydelse för mäns och kvinnors möjlighet att kombinera omsorg och förvärvsarbete, har kommit att uppmärksammas allt mer i samhällsvetenskaplig forskning. I ett omfattande europeiskt forskningsprojekt har forskare i flera länder under 2000-talet undersökt hur olika arbetsplatser påverkar mödrars och fäderns möjlighet att hantera krav från familj, respektive arbete. Projektet, som bär namnet *Gender, Parenthood and the Changing European Workplace*, refereras oftast som *Transitions*, och har utmynnat i ett flertal rapporter och böcker (Crompton et al., 2007; Lewis et al., 2009; Nilsen et al., 2012). En gemensam utgångspunkt är att

---

¹Föräldrapenningen beräknas utifrån förälderns sjukpenninggrundande inkomst (SGI). Vid beräkning av föräldrapenning kan inkomster upp till 10 prisbasbelopp räknas med. Föräldrapenning enligt så kallad sjukpenningnivå är 80 procent av förälderns SGI efter att den har multiplicerats med faktorn 0,97 delat med 365. Om föräldern saknar SGI eller har en låg SGI betalas föräldrapenning med sjukpenningnivå ut enligt en grundnivå, för närvarande 180 kronor per dag.

arbetsplatser betraktas som arenor där statliga interventioner och politiska beslut ska implementeras, vilka kan såväl understödjas som motverkas (Lewis, Brannen & Nilsen, 2009, s.10).

Forskningsresultat från Transitions-studierna tyder på att det finns skillnader såväl mellan länder som inom länder, vilket bland annat beror på huruvida arbetsgivaren är offentlig eller privat, samt arbetets art. Resultaten visar också på vanligt förekommande skillnader mellan företags policy gällande föräldrars rättigheter, och den praktik som är gängse (Lewis, Brannen & Nilsen, 2009). Hur de anställda upplever sina rättigheter påverkas således inte bara av lagstiftning och policybeslut utan också av arbetsplatskulturen och arbetsgivarens stöd. Generellt upplever kvinnor i högre utsträckning än män att de har rätt att utnyttja det som företagen menar är familjevänliga förmåner, så som förkortad arbetstid eller deltidarbete.

Svenska mäns upplevelse av stöd på arbetsplatsen avseende kombinationen av familjeliv och arbete har studerats under 2000-talet. Haas och Hwang (2007) har bland annat undersökt det formella och informella stöd som förekommer på olika arbetsplatser, det vill säga både uttalade policys som uppmuntrar män att vara föräldralediga, men också reaktioner från arbetskamrater och arbetsledare vid föräldraledighet eller vid vård av sjukt barn. Haas och Hwang har också undersökt huruvida företagen arbetade aktivt för att höja kvinnors löner och på andra sätt öka jämställdheten mellan män och kvinnor.

Resultaten från Haas och Hwangs studie visar att företag som satsar på kvinnor också kan betecknas som mer ”fadersvänliga”. Av de 250 företag som ingick i studien var det emellertid endast fyra procent som ansåg att det var viktigt att höja kvinnors löner. Det fanns inga skillnader mellan små och stora företag, men företag inom servicesektorn var mer fadersvänliga än inom tillverkningsindustrin. Resultaten visade också att arbetsplatser som dominerades av män hade en negativ inverkan på faders möjlighet att kombinera föräldraskap och arbetsliv. I företag där många av de anställda var kvinnor återfanns ett större mått av informellt stöd. Också när fäder har tillfrågats om sina upplevelser av stöd på arbetsplatsen, tyder resultaten på arbetsplatskulturens betydelse, och att flera arbetsplatser domineras av normer som anger att män först och främst är försörjare (Allard, Haas & Hwang, 2011). De män som arbetar i miljöer där det finns ett tydligt stöd för arbetande föräldrar är mindre benägna att rapportera om konflikter mellan arbete och familjeliv.

Allard, Haas och Hwang (2011) menar att män, som på arbetsplatsen anses prioritera familjelivet framför karriären, riskerar försämrade karriärmöjligheter. Huruvida avbrott i arbetslivet på grund av föräldraledighet får negativa konsekvenser, till exempel för löneutvecklingen, har också undersökts av andra forskare (Albrecht et al., 1999; Brannen et al., 2009). Albrecht menar att avbrott på grund av föräldraledighet gav negativa löneeffekter för män men inte för kvin-

nor, oavsett arbetsgivare. Albrecht ifrågasätter därför uppfattningen att negativa löneeffekter vid föräldraledighet beror på att man under frånvaron får minskat humankapital, det vill säga att individen förlorar kunskaper och erfarenheter som anses meriterande. Albrecht resonerar istället om de signaler som föräldraledighet förknippas med. I USA, där betald föräldraledighet inte är en realitet, är det inte givet att förvärvsarbetande kvinnor tar någon längre ledighet i samband med barnafödande. Hur mycket man väljer att vara borta från arbete kan signalera hur arbetet värderas och huruvida man har karriär-ambitioner eller inte. I Sverige, där det sedan många år finns en tradition att mödrar är borta från arbetsmarknaden en längre period, är föräldraledighet för mödrar inte förknippad med ambitionsnivå i yrkeslivet. Albrecht menar däremot att de svenska männen befinner sig i en liknande situation som de amerikanska kvinnorna. Eftersom föräldraledighet inte anses självklar för en man, blir föräldraledighet en signal på om man satsar på sitt arbete eller inte. De män som väljer att vara föräldralediga riskerar därmed att straffas av arbetsgivaren, till exempel genom att halka efter i löneutvecklingen. Det bör påpekas att studien utgick från ett svenskt datamaterial insamlat under 1992–1993, vilket var före införandet av pappamånaderna, och man kan tänka sig att resultaten sett annorlunda ut idag. Jag vill också påpeka att andra forskningsresultat inte stöder uppfattningen att det enbart är män som påverkas negativt då de utnyttjar möjligheter till deltidsarbete och föräldraledighet. Eva Magnusson (2006) menar till exempel att det inte är någon skillnad mellan könen och att även kvinnor drabbas. Även Brannen, Lewis och Nilsen menar att kvinnor får försämrade karriärmöjligheter genom att göra sådana val (Brannen, Nilsen & Lewis, 2009, s.11).

Samhället och föräldrarna – avslutande kommentarer

Det här kapitlet har syftat till att beskriva samhällets stöd till föräldrar i en historisk belysning, men har också introducerat ett antal teoretiska begrepp som kommer att användas i min analys. De implikationer i småbarnsföräldrars vardagsliv som den svenska välfärdsregimens lagstiftning, policys, normer och diskurser medför kommer att tjäna som grundläggande raster i min analys. Detta sker genom att undersöka föräldrars tillgång till socialt kapital och vilka resurser som de intervjuade småbarnsföräldrarna relaterar till och tillskriver ett värde. Relationen mellan obetalt omsorgsarbete och förvärvsarbete är särskilt intressant att uppmärksamma, då det kan analyseras både ur ett köns- och välfärds-perspektiv. Denna fråga aktualiserades redan på 1930-talet, då Myrdal (1934) uppmärksammade hur faktorer som klass och kön påverkar möjligheten att kombinera familjeliv och arbetsliv, en fråga som fortfarande är högaktuell. På grund av mitt urval kommer jag enbart i begränsad omfattning att kunna analysera

sådana klasskillnader, och analysen kommer framför allt att uppmärksamma könsaspekter. Den tidigare forskningen inom detta område som jag presenterat i detta kapitel visar att såväl lagstiftning som policys på arbets-platserna i hög grad påverkar mödrars och fäders vardagsliv. Frågor som berör arbetslivet kommer därmed att vägas in och integreras i diskussionen om föräldraskapets resurser och möjligheterna att utforma ett fungerande vardagsliv.

3 TEORETISKA PERSPEKTIV PÅ FAMILJ

Jag kommer i detta kapitel att närma mig småbarnsföräldrars vardagsliv teoretiskt med utgångspunkten att familj är något som görs, snarare än en fast och given entitet. Teoretiska resonemang kommer att varvas med exempel från tidigare forskning för att på olika sätt belysa hur teorier kan användas inom området familjeforskning, och i min egen studie.

Familj som praktik och görande

Familjeforskning inom sociologin har i perioder betraktats med viss skepsis, inte minst under 1970-talet, då feministiskt inspirerade forskare kritiserade den strukturfunktionalistiska synen på familjen, vilken vid mitten av nittonhundratalet hade betraktats som ”sociologins standardteori om familjen” (Cheal, 1991, s. 4). Den feministiska kritiken ifrågasatte huruvida vissa sätt att ordna familjereationer skulle vara mer naturliga och funktionella än andra. Dessutom pekade man på att familj måste analyseras socialt och historiskt, samt blottlägga underliggande köns- och generationsstrukturer. Det feministiska tänkandet kring familj har haft stort inflytande, inte minst i den svenska familjesociologin, vilket synliggörs i samtida studier om vardagslivets organisering i svenska familjer (t.ex. Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Björnberg & Kollind, 2003; Magnusson, 2006).

Frågan om huruvida familjeforskning har någon nutida relevans kan också ställas utifrån studier som visar att familjens utseende och funktion verkar vara stadd i förändring, och att det inte finns någon tydlighet i begreppet familj och vilka som innefattas i den. Den spanske sociologen Manuel Castells benämner detta som den patriarkala familjens död, och säger:

It is not necessarily the end of the family, since other family arrangements are being experimented with, and may in the end reconstruct how we live with each other, and how we procreate and educate in different, maybe better ways. But the trends /.../ point to an end of the family as we have known it until now

(Castells, 2010, s. 197).

I forskningsantologin *Nätverksfamiljen* ges en svensk överblick av mångfalden familjeformationer som präglar vårt samhälle (Bäck-Wiklund & Johansson, 2003/2012). Resultaten och de teoretiska resonemang som antologins författare presenterar visar att mångfald inte leder till ett reducerat intresse för familj som forskningsobjekt, eftersom flertalet empiriska studier visar att människor fortsät-

ter att tala om "sin familj" som viktiga och betydelsefulla personer. Familjeforskningen behöver dock en övergripande teoretisk förståelse av familj, relevant för den tid vi lever i.

Den brittiske sociologen David Morgan menar att det var den feministiska kritiken som fick honom att på allvar fundera över möjligheterna att fortfarande tala om *familjesociologi*, eller om det vore bättre att istället koncentrera sig på teorier om genus eller personligt liv (Morgan, 1996). Han har i flera böcker utvecklat den teoretiska analysen av familj på ett sätt som är relevant för den tid vi nu lever i (Morgan, 1996, 1999, 2011). Enligt Morgan skulle ett övergivande av talet om familj innebära ett "förnekande av de verkligheter och erfarenheter som människor tillskriver familjelivet" (Morgan, 1999, s. 17). Istället kan familj analyseras utifrån nya sätt att förstå och betrakta det som görs, vilket också inkluderar relationer och konstellationer som tidigare inte räknats som "riktiga familjer", såsom ensamförälder-familjer, ombildade familjer och regnbågsfamiljer.

Istället för att behandla familj som ett substantiv, bör man enligt Morgan behandla familj som ett verb, det vill säga något man gör. "Family represents a constructed quality of human interaction or an active process rather than a thing-like object of detached social investigation" (Morgan, 1999, s. 16). Morgan argumenterar därmed för en mer öppen definition av familjebegreppet, där familj inte begränsas till biologiska funktioner eller det som sker i hemmet. Han menar att familj blir mer intressant i relation till andra aspekter i samhället. "Family is like a primary colour which is most useful when blended with other primary colours to produce something distinct from the constituent parts, 'family and class' of 'family and gender' for example" (Morgan, 2011, s. 5). Morgan använder begreppet familjepraktiker för att visa att familj är en görande och förhandlande aktivitet. Han lutar sig bland annat mot en definition av familjepraktiker som David Cheal formulerat, där familjepraktiker utgörs av vardagliga och rutinmässiga göranden, vilka direkt eller indirekt orienteras gentemot andra familjemedlemmar (Cheal, 2002, s. 12). Morgan (2011) påpekar dock att man bör uppmärksamma att rubriceringen "familjemedlem" inte nödvändigtvis definieras via blodsband, vilket ytterligare förstärker uppfattningen att familj kännetecknas av flytande gränser.

Även vardagens rutiner betraktas av Morgan som öppna för förändringar, och på övergripande nivå kan man konstatera att familjeliv formas i en kulturell och historisk kontext. När Morgan använder färgmetaforen för att beskriva familjepraktikerna, åskådliggörs att familj omges av andra praktiker, och att dessa ibland överlappar. Exempel på sådana praktiker är kön, intimitet, emotionella praktiker samt det som Morgan kallar för "etiska praktiker". Med etiska praktiker vill Morgan understryka att familj i många avseenden kan kopplas till normativa eller moraliska ställningstaganden. Även om det inte finns något likhetstecken mellan familj och moral, så anstränger sig människor i olika sammanhang för att

framställa sig som moraliska personer, vilket ofta blir framträdande när människor talar om sitt familjeliv eller familjepraktik (Morgan, 2011). Resonemanget om familjepraktiker som moral är något jag kommer att återvända till och fördjupa i slutet av detta kapitel.

Morgan är inte ensam om att använda sig av begreppet praktik för att teoretiskt förklara mänskligt handlande. Ordet praktik används ofta för att beskriva någon form av aktivitet, såsom vanor, förhandlingar, rationella val, upprepningar eller som professionsutövning. Praktik kan också användas för att markera distinktion till teori, vilket man kan se exempel på inom det sociala arbetet, där praktik – i betydelsen det som socialarbetare *gör* – ofta används för att beskriva något som är skilt från teorin (Hallberg, 2000). Relationen mellan teori och praktik har diskuterats av bland andra Pierre Bourdieu, som problematiserar och delvis vill upplösa denna dikotomi (Bourdieu & Passeron, 1990). I detta avseende kan man också reflektera över hur praktiken, i form av vardagliga rutiner och göranden, förhåller sig till diskurser om praktiken. Morgan menar att diskurser är en form av praktik, samtidigt som praktiker ges mening och utformas genom diskurser (Morgan, 2011, s. 23).

Familj som social praktik och socialt skapade rutiner har också beskrivits av Dencik, Jörgensen och Sommer (2008). I den sociala praktik som omsluter familjelivet finns vardagens struktur, vilken skapar ramar för de sociala förhandlingar och avtal som familjen genomför. Den sociala praktiken, ”så brukar vi göra”, framstår ofta som en relativt stabil social verklighet (Dencik, Jörgensen & Sommer, 2008, s. 45–46). Familjeliv är således det samma som vardagsliv, men man kan då fråga sig vad vardagsliv är? Kultursociologen Birte Bech-Jörgensen (1994) talar i detta avseende om självklarhetens symboliska innebörd som en grundläggande betingelse i vardagslivet. Självklarheten innebär att vi tar stora delar av vår egen vardag och det som sker runt omkring oss för given, vilket befästs genom att vi utvecklar rutiner som gör vardagen regelmässig och möjlig att förutsäga. Rutinerna har också en symbolisk innebörd genom att de signalerar normer och värderingar. Dessa normer kan vara gemensamma för en grupp människor, men de är aldrig definitiva. Enligt Bech-Jörgensen (1994) är det alltså självklarheterna i livet som utgör vardagslivet, och det är dessa självklarheter som kan studeras.

Familjeliv och nära relationer i det senmoderna samhället

Individualisering

Det finns ett antal teoretiker som utvecklat analysen av familjemönster och intima relationer i relation till globalisering och andra förändringar som ägt rum under senmoderniteten (Giddens, 1991; Beck, 2000; Bauman, 2001; Beck-

Gernsheim, 2002). Västvärldens samhällen beskrivs då i termer av pluralism, snabba kommunikationssystem och globalisering av alla typer av relationer (Giddens, 2003). Anthony Giddens betecknar detta som ett senmodernt samhälle, i vilket individualisering är en del. Människor kan inte längre förstå sitt liv och sitt sammanhang utifrån traditionella sociala strukturer som klass, kön, familj och religion, utan individen måste på egen hand finna sin livsväg. Egna val, självförverkligande och personlig utveckling blir därmed centralt i vardagen, på bekostnad av kollektiva mål och strävanden. Istället blir förmågan till självreflektion avgörande när den enskilde ska navigera genom livet, både vid beslutssituationer och då man inför sig själv och andra ska framstå som en lyckad person.

Inom familjeforskning har teorin om individualisering fått stor genomslagskraft, vilket bland annat kan ses i mastodontverket *Sourcebook of Family Theory and Research*, där modern familjeteori diskuteras, men också avsaknaden av specifika teorier om familjen (Bengtson, 2005). Här menar till exempel David Cheal (2005) att det kanske inte behövs särskilda familjeteorier, eftersom det redan finns andra fruktbara teorier att använda sig av i dessa sammanhang. Även om dessa teorier inte explicit berör familj kan de appliceras i nya sammanhang och på så vis bidra till familjeforskningens utveckling. Cheal nämner just individualiseringsteorier, och menar att dessa kan förklara förändringar av familjestrukturer och relationen mellan könen samt förändringar i familjers vardagsliv (Cheal, 2005, s. 30). Detta är något som såväl Giddens (1995) som Beck-Gernsheim (2002) försöker åstadkomma, det vill säga förklara nutidens familjereationer och familjemönster i termer av individualisering. Giddens teoretiska analys av familj betonar reflexivitet, sökande och individuella val som bas för de nära relationer som utvecklas mellan individer. En bärande idé i hans teoretiska resonemang är människors strävan efter *rena relationer*, vilket innefattar relationer som präglas av intimitet (Giddens, 1995). Giddens menar att relationer inte längre utformas på grundval av fysisk överlevnad, till skillnad från tidigare samhällsstrukturer då relationer tydligare utformades utifrån ekonomiska och omsorgsmässiga beroenden mellan generationer, men också mellan män och kvinnor.

Det här sättet att jämföra människors relationer i moderna respektive traditionella samhällen har delvis ifrågasatts av andra teoretiker, bland annat av den brittiska sociologen Lynn Jamieson (1998). Hon menar att det redan på 1700-talet förekom teoretiska antaganden om skillnaden mellan ”premoderna” och ”moderna” vänskapsrelationer, och redan på den tiden ansåg tänkare som Mills att premoderna relationer kännetecknas av egenintresse och överlevnad. Genom att spegla både nutida som historiska samtidskildringar vill Jamieson visa att det alltid funnits, och fortfarande finns, olika former av beroenden i människors relationer. Jamiesson ifrågasätter därmed Giddens tes om att rena relationer är kännetecknande för vår tid. Dels poängterar hon att uttryck för intimitet kan variera

över tid och rum, men hon menar också att det kan finnas skillnader mellan människors tal om relationer, och den faktiska praktiken. Att dagens relationer skulle kännetecknas av en avslöjande intimitet, där man delar med sig av sina innersta känslor och begär, betraktar hon som ett nutida ideal, men som emellertid inte inverkar direkt i människors vardag. Vardagens rutiner kännetecknas inte av den här formen av samtal utan präglas istället av olika rutiner, inte minst med avsikt att tillgodose andra familjemedlemmars omsorgsbehov (Jamieson, 1998).

Förhandling

I inledningen av detta kapitel konstaterades att forskning om familjeliv i vår tid, i stor utsträckning uppmärksammat förändring. Elisabeth Beck-Gernsheim (2002) konstaterar att det inte bara är familjekonstellationerna eller varaktigheten i olika relationer som förändrats över tid, utan också hur vardagslivet utformas. När män och kvinnor idag ska forma sina liv tillsammans, med egna eller gemensamma barn, finns det färre förehavanden som är givna. Det går inte längre att förlita sig på gamla ritualer och traditioner som omgärdat familjer. Det är inte givet vem som ska förvärvsarbeta, vara hemma med barn, ta hand om tvätten och så vidare. Uttrycket *förhandlingsfamiljen* har därför blivit ett återkommande inslag i litteratur om modernt familjeliv. Kännetecknande för den moderna familjen är enligt detta synsätt att vardagsrutiner och praktiska lösningar förhandlas fram mellan familjemedlemmarna utifrån rådande samhälleliga villkor (Dencik, Jørgensen & Sommer, 2008, s.156).

Det finns forskare som menar att begreppet förhandling i familjesammanhang ges en alltför vag definition, och följaktligen inbegriper nästan allt som sker i en familj. Till exempel ställer Evertsson och Nyman (2008) frågan om det här verkligen är något nytt, eller om familjer i alla tider har förhandlat. De menar att idén om den förhandlande familjen är missvisande, eftersom det finns såväl ideologier, yttre omständigheter och maktförhållanden som påverkar förhandlingsutrymmet. Evertsson och Nyman väljer istället att snäva in begreppet och försöker identifiera situationer då det är mest troligt att förhandlingar uppstår. De anser att detta utgörs av situationer då vardagsmönstret bryts av på grund av att något nytt står för dörren, till exempel nytt jobb eller byte av bostad. Utifrån intervjuer med svenska par hävdar Evertsson och Nyman att ”föreställningen om förhandlingsfamiljen är betydligt överdriven och att förhandlingar i den mån som de förekommer sker under mycket speciella omständigheter” (Evertsson & Nyman, 2008, s. 46). De konstaterar att flesta beslut i vardagen inte fattas vid förhandlingar, utan det ”bara blev så”.

Förhandling kan emellertid betraktas som en metafor för att beskriva processer där olika intressen ska jämkas samman, vilket vanligtvis inte äger rum vid en särskild tid runt sittande bord (Björnberg & Bäck-Wiklund, 1990). Det finns också

olika dimensioner av de processer som styr besluten, där man kan uppmärksamma både en yttre och en inre förhandlingsprocess (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997). I detta avseende kännetecknas beslutsfattande av en växelverkan mellan yttre omständigheter och individens egen strävan efter mening och sammanhang i tillvaron. Personer som lever tillsammans måste jämka samman ideal om gemenskap och beroende med ideal om individualitet och oberoende, vilket således kan betraktas som en form av förhandling, även om den inte alltid upplevs eller framställs som så i terminologin.

Familjens symboliska betydelse och föräldrars barncentrering

Oavsett familjeform konstaterar Morgan att familj ofta förknippas med frågor som rör relationer mellan partners, mellan föräldrar och barn, samt olika skyldigheter och ansvarsområden (Morgan, 1999, s.19). Även Dencik, Jörgensen och Sommer (2008) understryker relationella aspekter av familj och betydelsen av vardagslivet. De påpekar också att vardagslivet i hög grad är beroende av de enskilda familjemedlemmarnas upplevelse av mening och sammanhang i tillvaron. Utifrån antagandet om det föränderliga samhället kanske det till och med finns ett växande behov av lokal förankring och att familjen därmed får en allt större betydelse som meningsskapare och som en plats där man kan förankra sina värderingar (Bäck-Wiklund, 2003). Tidigare studier betonar att människor tillskriver familjelivet stor betydelse och familj kan därmed betraktas som den mest centrala och emotionellt dominerande relationen i många människors liv (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Dencik, 2008). Att familjemedlemmar idag anses vara mindre bundna till varandra på grund av ekonomin medför således inte att familjen får minskad betydelse, vilket kan tolkas som att det finns ett psykologiskt behov av att tillhöra en gemenskap. Familj är emellertid inte längre synonymt med en sluten social enhet, utan kan betraktas som ”flöden av ansvar, kärlek och hat i ständigt föränderliga formationer” (Bäck-Wiklund, 2003, s. 17).

I föregående kapitel visade jag att även familjepolitiska skrivningar framhåller behovet av goda relationer inom familjen, och att offentliga utredningar om föräldrastöd allt mer kommit att betona psykologiska aspekter av föräldraskapet och betydelsen av nära relationer mellan barn och föräldrar (SOU 1997:161; Bremberg, 2004; SOU 2008:131). Ur ett mer sociologiskt perspektiv uppmärksammas andra faktorer då relationer inom familjen analyseras. Bland annat visas att samtida föräldraskap präglas av barncentrering, och att barnen får en allt större betydelse i vår tid på grund av att banden mellan förälder och barn är bestående i en i övrigt föränderlig värld (Bergman, Eriksson & Klinth, 2011). De flesta verkar välja att skaffa barn då vissa kriterier är uppfyllda; en stabil relation, etablering på arbetsmarknaden och relativt goda ekonomiska förutsättningar (Bergnéhr, 2008; Franséhn, 2009). Dencik, Jörgensen och Sommer (2008) ser detta som ett tecken på att de flesta barn är önskade och att föräldrar är mer emotionellt enga-

gerade och i hög grad delaktiga i den praktiska omvårdnaden om barnen. I samstämmighet med detta menar Lukas Forsberg (2009) att föräldraskap i början av 2000-talet kännetecknas av ett engagerat föräldraskap, och att detta utvecklats till en norm om hur det goda föräldraskapet bör utformas, i alla fall bland svenska medelklassföräldrar.

Familj och kön

Begreppet familjepraktiker spänner över många områden, men i min avhandling är föräldraskapet centralt. Inom den sociologiska familjeforskningen framhålls ofta att kön i högsta grad formar mäns och kvinnors erfarenheter av föräldraskap (Brannan et al, 2009, s. 9). Genuspsykologen Eva Magnusson ställer till exempel frågan om det överhuvudtaget är möjligt att tala om *föräldraskap*, eller om det snarare är så att man inom familjeforskningen bör uppmärksamma *moderskap* respektive *faderskap* (Magnusson, 2006, s. 131). I varje tid och i varje socialt sammanhang finns det föreställningar om hur man ska vara en ”riktig kvinna” respektive en ”riktig man”, och föräldraskap formas således i samspel med kulturella bilder och idéer om hur en mamma och en pappa ska vara.

Könsideologier

Jag använder mig i avhandlingen av begreppet könsideologi (Hochschild, 1997) för att beskriva samhälleliga strukturer och normer som på olika sätt påverkar utformningen av faderskap och moderskap. Sådana ideologier kan tänkas förklara att enskilda personers attityder och agerande sker utifrån vad som anses vara lämpligt för män respektive kvinnor (Bulanda, 2004, s 40).

Könsideologier kan studeras ur ett välfärdsperspektiv, det vill säga hur välfärdsregimer via lagstiftning, politik och diskurser förmedlar vad som förväntas av män och kvinnor. De familjeideologier som välfärdsregimerna vilar på synliggörs till exempel i tillgång till barnomsorg, arbetslagstiftning, möjlighet till betald föräldraledighet och skattelagstiftning (Lewis, 1997). Det är också möjligt att studera könsideologier ur ett individuellt perspektiv, och hur enskilda individer formulerar sina attityder eller formar sina praktiker. Mellan dessa mikro- och makronivåer kan man se samband, och Jane Lewis (1997) menar att välfärdsregimernas olika logiker sanktionerar en särskild syn på föräldraskap, moderskap och faderskap, vilket påverkar människors beteenden genom kollektiva normer.

De nordiska ländernas välfärdsregimer kännetecknas enligt Eva Magnusson (2006) av jämställdhetsideologier, och i Sverige speglas detta bland annat i föräldraförsäkringen. I en historisk belysning visar Bergman och Hobson (2002) att den svenska föräldraförsäkringen sedan 1970-talet formulerats i könsneutrala termer, med föresats att öka mäns deltagande i familjens omsorgsarbete samt öka

kvinnors deltagande i arbetslivet. Att välfärdsregimernas ideologier avspeglas på mikronivån åskådliggörs i en jämförande studie mellan svenska och engelska fäder (Plantin, Månsson & Kearney, 2000). Författarna menar att svenska män har lättare att tala om de känslomässiga förändringar som faderskapet inneburit jämfört med de brittiska männen. Denna skillnad tolkas utifrån välfärdsregimernas ideologier, och den svenska regimen kännetecknas av en mer explicit jämställdhetsideologi (Plantin, Månsson & Kearney, 2000).

Den amerikanska sociologen Arlie Hochschild har uppmärksammat könsideologier i ett flertal böcker, bland annat i *The Second Shift*, där hon med hjälp av könsideologier förklarar fäders och mödrars involvering i obetalt omsorgsarbete i hemmet samt upplevelsen av omsorgsfördelningen (Hochschild, 1989/1997). Hochschild studerade under 1980-talet ett antal heterosexuella förvärvsarbetande föräldrapar i USA. I de flesta familjer stod kvinnan för merparten av hemarbetet, men hur kvinnorna uppfattade situationen skilde sig åt. Vissa var djupt besvikna, medan andra var nöjda med den nuvarande fördelningen. För att förklara fördelningen av omsorgsarbetet, men också upplevelsen av denna, menar Hochschild att ekonomiska eller psykologiska förklaringar inte är tillräckliga. Hochschild försöker istället finna svar på dessa frågor genom att undersöka hur djupt rotad en viss könsideologi är hos den enskilde mannen och kvinnan.

Genom observationer i hemmen identifierade Hochschild tre olika könsideologier gällande mäns och kvinnors roller i äktenskapet: traditionella, transitionella och egalitära. Egalitära ideologier kan också betecknas som jämställdhetsideologier. Hochschild intresserar sig för det som sker på mikronivån, men hon menar att ideologierna hör samman med ekonomiska och kulturella förändringar i samhället (Hochschild, 1997, s. 11).

Människors praktiker formas också i samspel med känslor och emotioner. Betydelsen av emotionella aspekter i vardagspraktikerna och huruvida arbetsfördelningen i ett parförhållande upplevs som rättvis eller inte, framhålls också i den tidigare nämnda studien (Plantin, Månsson & Kearney, 2000).

Emotioner kan analyseras på olika sätt och det är vanligt att skilja mellan ett organismiskt synsätt, där emotioner betraktas som enbart biologiska respektive socialkonstruktivistiska synsätt, vilka ses som socialt och kulturellt konstruerade (Dahlgren & Starrin, 2004; Hochschild, 1983). Hochschild befinner sig någonstans där emellan med ett interaktionistiskt synsätt. Hochschild menar till exempel att utrymmet för spontana känslor är begränsat eftersom människor vet i vilka situationer man bör vara glad, tacksam eller besviken, och därför agerar i enlighet med dessa normer. Enligt Hochschild kan könsideologier vara ”ytliga”, och uttalanden kan till exempel göras på en retorisk nivå men inte nödvändigtvis överensstämma med individens djupare känsla. Det finns också mer djupgående ideologier, vilka bekräftas av känslorna. Ideologier är inte fasta och klarlagda en gång för alla. Utöver ideologiska konflikter mellan personer som lever tillsam-

mans kan det också uppstå konflikter inom individen. För att vardagslivet ska fungera behöver män och kvinnor förhålla sig till de känslor som uppstår i olika situationer och utveckla det Hochschild benämner som könsstrategier, vilka både har emotionella och beteendemässiga komponenter (Hochschild, 1983, s. 188–203).

Studier av könsideologier har också genomförts med hjälp av kvantitativa metoder, till exempel en studie av den amerikanske sociologen Ronald Bulanda (2004). Han har använt attitydmätningar för att klassificera män och kvinnor som traditionella, neutrala eller egalitära, genom ställningstagande till fyra påståenden: 1) ”Det är mycket bättre om mannen är huvudförsörjare och kvinnan tar hand om hem och familj”; 2) ”Förskolebarn riskerar att ta skada om deras mamma förvärvsarbetar”; 3) ”Hur högt värderar du att mödrar arbetar heltid när deras yngsta barn är yngre än fem år?” och 4) ”Hur mycket gillar/ogillar du att mödrar arbetar deltid när deras yngsta barn är yngre än fem år?” Bulandas attitydmätning innefattar enbart påståenden som relateras till arbete, vilket han själv medger är begränsande.

Bulanda jämförde könsideologierna med faders engagemang i omsorgen om barnen, vilket i sin tur rangordnades genom graden av interaktion med barnen. Fäderna fick ange hur mycket tid de ägnade åt fritidsaktiviteter *utanför hemmet* (picknic, bio, sport m.m.); *i hemmet* med gemensamt arbete eller lek; genom *enskilda samtal* med barnet; *hjälp med läxor* eller högläsning eller *se på TV/video*. Svarens räckvidd sträckte sig från ”aldrig/sällan” till ”nästan varje dag”.

Bulandas ursprungliga hypotes var att mödrars könsideologi påverkar mäns omsorgsengagemang i högre utsträckning än mannens egen könsideologi. En man, vars hustru har en egalitär könsideologi, skulle i så fall vara mer benägen att engagera sig i omsorgen om barnen jämfört med en man vars hustru har en traditionell könsideologi (Bulanda, 2004, s. 41). Den aktuella studien gav dock inte stöd för denna hypotes, utan Bulanda konstaterar att det istället är faderns egen könsideologi som är avgörande för graden av engagemang. Män som var gifta med kvinnor med egalitär könsideologi var varken mer eller mindre benägna att engagera sig i omsorgen om barnen. Män som själva hade en egalitär könsideologi uppvisade emellertid ett större engagemang i sina barn än fäder med traditionell könsideologi. Fädernas utbildning, mödrarnas anställning och relativa inkomst, samt att ha minst en son, sammankopplades också med högre grad av faders engagemang.

Ytterligare en amerikansk sociolog som undersökt könsideologier med hjälp av kvantitativa material är Claudia Geist, som jämfört hur män och kvinnor i tio länder fördelar hemarbete (Geist, 2005). Hon pekar på könsideologiernas betydelse då mönster för hushållsarbete skapas, men hon nämner även faktorerna relativa resurser och tidsaspekter. Studien ger delvis stöd till hypotesen att för-

delningen av hushållsarbete hänger samman med välfärdsregim, oberoende av individuella karaktäristika (Geist, 2005 s. 37). Det förekommer till exempel lägre andel par som delar på hushållsarbetet i konservativa regimer, medan jämlik fördelning är mer vanligt förekommande i socialdemokratiska välfärdsregimer. De länder som räknas som liberala välfärdsregimer uppvisar ett mer varierat mönster. När det gäller välfärdsregimer och jämställdhet menar Geist (2005) att liberala och socialdemokratiska välfärdsregimer kan sägas stödja en egalitär könsideologi. Regimerna skiljer sig åt genom att socialdemokratiska regimer aktivt uppmanar män och kvinnor att dela lika, medan liberala välfärdsregimer kan sägas stödja jämställdhet snarast genom att inte främja en könad arbetsfördelning mellan förvärvsarbete och hemarbete, till skillnad från konservativa regimer.

Kön och jämställdhet

Trots att Sverige kan kategoriseras som ett land där jämställdhetsideologin råder fortsätter begreppet jämställdhet att vålla debatt. Detta avspeglades till exempel då författarna till boken *Jämställdhetens pris* publicerade en debattartikel i Dagens Nyheter med rubriken ”Vi kan inte bortse från jämställdhetens baksida” (DN 2008-01-04). Artikeln fick ett stormigt mottagande och i den efterföljande debatten anklagades författarna bland annat för att vara jämställdhetsmotståndare, medan andra menade att deras forskning visar på svårigheten med ett jämställt samhälle.

Att jämställdhet vållar debatt kan bland annat förklaras med att begreppet kan definieras och förstås på olika sätt. I forskningssammanhang gör Ulla Björnberg och Anna-Karin Kollind en åtskillnad mellan studier med inifrånperspektiv respektive utifrånperspektiv på jämställdhet (Björnberg & Kollind, 2003, s.18–22). Studier med ett utifrånperspektiv utgår från någon form av definition av jämställdhet och där jämställdheten således bedöms utifrån ett antal kriterier. Ett mått på jämställdhet utifrån detta perspektiv kan till exempel vara att mäta fördelningen av hushållsarbete, fördelningen av ekonomiska resurser eller hur föräldraledighet fördelats (Nilsson, 2008). Ett inifrånperspektiv uppmärksammar istället huruvida de studerade personerna uppfattar sig som jämställda eller inte. Det finns naturligtvis överlappningar mellan dessa. Exempel på studier som innefattar både inifrån- och utifrånperspektiv på jämställdhet är *The Second Shift* (Hochschild, 1983), Bäck-Wiklunds och Bergstens *Det moderna föräldraskapet* (1997) samt Björnbergs och Kollinds egen studie *Att leva själv tillsammans* (2003). Björnberg och Kollind undersöker i sin studie hur svenska par resonerar kring jämställdhet, men författarna faller också tillbaka på en egen definition av jämställdhet, vilken bland annat används för att analysera par där författarna ser stora skillnader mellan den ideologi som informanterna ger uttryck för och den praktik de berättar om.

Eva Magnusson (2006) menar att jämställdhet är en fråga om över- och under-

ordning mellan män och kvinnor i samhället, och att den fortfarande utgör en stark segregationsfaktor. Utifrån ett sådant perspektiv visade Hanne Haavinds studie från 1982 tydligt på en diskrepans mellan ”hans” och ”hennes” äktenskap. En studie med liknande resultat är Carin Holmbergs avhandling *Det kallas kärlek* (1993), vilken riktar strålkastarljuset mot skrymslen och vrår i till synes jämställda pars vardag, och blottar de könsmaktsstrukturer som osynliggörs genom att praktiker uppfattas som naturliga angelägenheter och uttryck för kategorierna kvinna respektive man. 10 år senare konstaterar Magnusson i en studie om barnfamiljer i de nordiska länderna att många föräldrar än idag beskriver sitt föräldraskap i könade termer. I flertalet familjer framstod föräldraskapet som markant uppdelat, där kvinnan hade det största och praktiska ansvaret för barnen. Det var också kvinnan som pratade om barnen som ”sina” och som en del av vardags-ekvationen (Magnusson, 2006, s.136). Under 2000-talet har det publicerats flera studier som pekar i liknande riktning, det vill säga att drömmen om det jämställda förhållandet och föräldraskapet är svår att förverkliga (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Björnberg & Kollind, 2003; Nordenmark, 2004; Grönlund & Halleröd, 2008). I Eva Magnussons studie återfinns några familjer där mannen och kvinnan talade om sitt föräldraskap i könsneutrala termer och därmed inte gjorde någon distinktion mellan faderskap och moderskap (Magnusson, 2006). Det var bland dessa par som hon också kunde finna den jämnaste fördelningen av hushållsarbete.

Sammantaget är det en ganska dyster bild av jämställdhet som presenteras i de studier som refererats ovan. Inom den framväxande mansforskningen har det emellertid publicerats ett antal studier som vill bredda synen på mäns och kvinnors föräldraskap och som ser tendenser att mäns ansvar för hem och barn ökar samt att männen själva tillskriver detta nya betydelser (Plantin, 2001; Johansson & Kuosmanen, 2003; Klinth & Johansson, 2010). Plantin, Månsson och Kearney (2000) understryker till exempel att det finns stora skillnader mellan mäns framställan av faderskapet, och att man därmed kan betrakta faderskap som en social konstruktion, det vill säga något som formas i vardagens praktik, utifrån samhälleliga förväntningar och de förutsättningar som omger föräldraskapet. Plantin, Månsson och Kearney menar att faderskap formas i relationen mellan mannen och kvinnan i vardagslivets praktik. Med tanke på Bulandas (2004) forskningsresultat, vilka tyder på att det är mannens könsideologi som i hög grad påverkar faderskapets utformning, kan man fundera över hur förhandlingarna mellan mödrar och fäder går till i detta avseende.

Att män och kvinnor i dagens Sverige inte självklart intar traditionella roller är emellertid en återkommande ståndpunkt i samtida familjeforskning. Thagaard (1997, s. 362) menar att maktpositionerna mellan män och kvinnor därför har förändras. Tidigare studier, främst internationella, har pekat på att det är sådana rollförändringar som bidrar till det ökande antalet separationer i vår tid, till

exempel när både mödrar och fäder förvärvsarbetar. En relativt ny svensk studie vänder dock på detta resonemang, när resultaten visar att bland svenska par är jämställdhet² något som leder till stabila relationer, snarare än separationer (Nilsson & Strandh, 2009). I Sverige förväntas både män och kvinnor delta på arbetsmarknaden, och det finns därmed en förmodan att båda ska ta ansvar för hushållsarbetet och omsorgen om barnen. I de fall då dessa förväntningar inte infrias, ökar sannolikheten för separation.

I det här kapitlet har jämställdhet presenterats som något eftersträvansvärt, och som en fråga om lika villkor mellan män och kvinnor. Den här bilden behöver emellertid nyanseras, då det idag finns andra uppfattningar om hur jämställdhet kan och bör förstås. I en antologi där författarna presenterar olika queerteoretiska forskningsprojekt, menar Don Kulick (2005) att det i Sverige finns ett tvärpolitiskt engagemang för jämställdhet, och att jämställdhet i det närmaste kommit att bli en del av svensk kultur, något man är stolt över och som det inte går att framföra kritik emot.

Som ideologi kräver jämställdhet ett entydigt särskiljande av kvinnor och män så att de kan bli jämställda. Så för att skenbart eliminera könsrättvisor i samhället måste jämställdhetsideologin paradoxalt nog framhäva och stärka idén att män och kvinnor sinsemellan är mycket olika. Den nuvarande jämställdhetsideologin har sina rötter i och påminner starkt om 1970-talets radikalfeminism i dess insisterande på att män och kvinnor har fundamentalt olika egenskaper.

(Kulick, 2005, s. 81)

Den ensidiga tolkningen av jämställdhet som könsfråga har således kritiserats, inte minst av queerteoretiker. Kulturanthropologen Ulrika Dahl (2005, s. 67) anför att hela utgångspunkten för dagens jämställdhetspolitik är en feministisk tes att den främsta maktordningen står mellan kvinnor och män. Andra faktorer, som klass och etnicitet, underordnas därmed genusdimensionen.

Ovanstående kritik är viktig för familjeforskningens utveckling, och David Morgan (1996, 2011) understryker till exempel att forskning om familj eller omsorg också bör väga in faktorer som ålder, klass och etnicitet. Sådana intersektionella perspektiv har emellertid inte tydliggjorts i den gängse debatten om jämställdhet och inte heller i någon större omfattning inom den breda familjeforskningen, även om det idag finns ett antal studier som beaktar sådana perspektiv (Darvishpour, 2004). I en studie av lesbiska föräldrar presenterar Gillian Dunne (1999) nya sätt att förstå kön, arbete och familj, där hon menar att heterosexualiteten i sig reproducerar ett status quo inom jämställdhetsområdet. Sammanboende lesbiska par med små barn lyckas förverkliga jämställdhetsideologin

---

² Med jämställdhet avsågs i denna studie fördelningen av föräldraledighet, inkomster samt hushållsarbete.

i mycket större utsträckning än heterosexuella par, och de fördelar också både hemarbete och förvärvsarbete mer jämlikt, oavsett position på arbetsmarknaden. Eftersom Dunne ser kön som en social konstruktion, menar hon att en lösning på jämställdhetsproblematiken är att förändra de betydelser som förknippas med kategorierna man och kvinna.

Familj som moralisk praktik

Uppfattningen att politiska och professionella aktörer bidrar till fostran och styrning av föräldrar, det som Ellingsaeter och Leira (2006) kallar *politicising parenthood*, låg till grund för mitt intresse att studera familjeliv och föräldraskap. I min analys av föräldrars vardagsliv och tillgång till resurser har jag uppmärksammat normer om familj och föräldraskap. Genom detta arbete har jag i ökad omfattning reflekterat över begreppet moral. Att begreppet nu tar plats i mitt teorikapitel beror till stor del på avhandlingens resultat, men utan att gå händelserna i förväg vill jag i detta avsnitt ge en teoretisk grund till begreppet moral och hur moraliska praktiker kan analyseras.

Sociologen Eva Kärfve (2010) skriver i boken *Det moraliska spelet* att ordet moral har något ålderdomligt och förlegat över sig, och att det förmodligen är därför som ordet etik blir allt vanligare. Kärfve framhåller dock att orden ursprungligen betyder detsamma: vanor och sedvänjor. Kärfve föredrar ordet moral med motiveringen att det för tankarna till konkreta handlingar och faktiska livshållningar (Kärfve, 2010, s. 19).

Att definiera moral innebär att man fastställer en ordning enligt vilken vissa handlingar stämmer överens med grundläggande krav i samhället medan andra anses utgöra ett hot. Samhället ska här ses som den mentala föreställningen som inbegriper en naturlära: det är föreställningen om naturliga och kulturella ordningar som utgör moralens bas.

(Kärfve, 2010, s. 254)

Moraliska praktiker är ”rätta” och ”goda” praktiker, medan omoraliska praktiker är de som på olika sätt strider mot dessa uppfattningar.

Även David Morgan (2011) förstår moral i första hand som aktivitet, snarare än en uppsättning moraliska principer. Som jag redan nämnt i detta kapitel använder sig emellertid Morgan främst av begreppet etiska praktiker. Han anser att begreppet tydliggör att det handlar om individer som agerar i handfasta vardags-situationer. Begreppet moral länkar han i högre utsträckning till allmänna diskurser om rätt och fel. David Morgan använder dock ordet moral för att analysera vissa praktiker, till exempel då han skriver att människor vill framställa sig själva som moraliska individer. Han använder begreppet *displaying families* för att tyd-

liggöra att familj görs och visas upp på olika arenor och inför olika publik. Morgan menar att människor har ett behov att visa upp ”vi är en familj”, både inför sig själva och andra, särskilt i en tid då det inte är givet vilka som ingår i familjen.

Morgan lyckas inte övertyga mig om att etiska praktiker tydligare speglar ett handlingsperspektiv, och jag kommer i avhandlingen att tala om moraliska praktiker, bland annat för att analysera det Morgan (2011) benämner *moral tales*, det vill säga hur människor reflekterar över sina beslut och dess konsekvenser. ”Again, we are not talking about abstract questions of moral philosophy but everyday family practices and how they are presented, accounted for, and understood” (Morgan, 2011, s. 135).

I en uppsats i språkvetenskap undersöker Elin Grelsson (2005) moral-begreppets användning i ett antal artiklar i svenska dagstidningar. Grelsson studerar artiklar där ordet moral specifikt nämns. Analysen tar hänsyn till de omgivande begreppen och den värdeladdning som finns i artikeln, det vill säga om ordet moral används i positiva eller negativa ordalag. Grelssons studie visar att moral används när skiftande frågor diskuteras och att olika innebörd läggs i begreppet. Hon konstaterar att religionerna och samhällets institutioner i mindre omfattning dikterar villkoren för moral och vad som är moral, samtidigt som det verkar finnas en bred allmän uppfattning i samhället om hur man ska agera gentemot sina medmänniskor.

Att begreppet moral används relativt sparsamt inom familjeforskning kan bero på att tidigare forskning om familj ofta bottnat i funktionalistiska förklaringsmodeller, vilka tenderat att blanda samman studier av familj med moraliska uppfattningar om familjen (Silva & Smart, 1999). Flera forskare har påpekat att det därför kan finnas risk med att låta familj framstå som en särskild och unik analysenhet, skild från andra former av grupper och relationer, just därför att resultaten kan uppfattas eller tolkas som moraliserande (Morgan, 1996; Roman, 2003).

En fråga man kan ställa sig är vad som skiljer moraliska praktiker från de normerande praktiker som samhällets välfärdsinstitutioner bidrar till. De formella stödsystemen innehåller fostrande och normerande praktiker, utifrån diskurser om vad som är ett gott föräldraskap (se t.ex. Donzelot 1977/1997; Ellingsaeter & Leira, 2006). Inom området familj och socialt arbete finns flera exempel på hur professionella aktörer och organisationer, i syfte att bistå familjer med råd och stöd, bidrar till styrning och normering av familj och föräldraskap (Johansson & Bäck-Wiklund, 2012).

Som jag ser det innehåller familjepraktikerna normerande inslag, till exempel i mötet med professionella aktörer och andra föräldrar. De normer som berör familj och föräldraskap, har emellertid moraliska aspekter, då de anger vilka handlingar som är rätta och vilka som är felaktiga. Jag kommer delvis att använda be-

greppen normerande praktiker och moraliska praktiker synonymt. Moraliska praktiker använder jag emellertid i större utsträckning för att analysera föräldrars självframställan, i talet om familjen och de praktiker och attribut som associeras med familj. Normerande praktiker använder jag för att lyfta fram ett process-perspektiv, där normer om föräldraskap införlivas och omförhandlas i mötet mellan olika aktörer. Detta kan ske inom familjen, men också i mötet med andra föräldrar, professionella aktörer och lagstiftare.

Familjepraktiker – avslutande kommentarer

I det här kapitlet har jag presenterat tidigare forskning och teoretiska begrepp som bidrar till min analys av familj. Min uppfattning är att dessa olika infallsvinklar kan kombineras, vilket möjliggör en flerdimensionell analys av småbarnsföräldrars vardag, där intresset riktas mot könsaspekter, jämställdhetsaspekter, emotioner och moral. Den röda tråden utgörs av ett praktik-perspektiv, det vill säga att människor på olika sätt gör familj, och att detta görande sker i talet om vardagen, men också genom praktiska handlingar.

4 SOCIALT KAPITAL I FÖRÄLDRASKAPET

En introduktion av begreppet socialt kapital

Jag kommer i detta kapitel att presentera en teoretisk plattform som ligger till grund för min förståelse av socialt kapital, samt hur socialt kapital kan användas för att analysera resurser i föräldraskapet, både i förhållande till välfärdsregimer, interpersonella relationer och till normer.

Socialt kapital är ett begrepp som har beröringspunkter med sociala nätverk och socialt stöd. En del forskare använder begreppen mer eller mindre synonymt (t.ex. Castillo, 2010), medan andra vill göra en distinktion mellan dem (Hawkins & Maurer, 2012). Robert Hawkins och Kathrine Maurer (2012), båda verksamma vid Silver School of Social Work i New York, beskriver socialt kapital som ett hittills underutnyttjat begrepp inom det sociala arbetet, där teorier om sociala nätverk haft ett större inflytande. Betydelsen av sociala nätverk har studerats sedan mitten av 1900-talet då den brittiske socialantropologen J A Barnes genomförde fältarbete i ett norskt fiskesamhälle. Han var bland annat intresserad av hur klasssystemet såg ut i ett land som strävade efter att framställas som socialt jämlikt (Cochran, 1990). Barnes sägs ha myntat begreppet nätverk för att definiera det fält av vänskap och bekantskap som existerar inom ett samhälle och som människor på olika sätt förlitar sig till (Cochran, 1990, s. 256).

Vid ungefär samma tid i Storbritannien genomförde Elizabeth Bott (1957/1971) en numera klassisk etnografisk studie av familjers sociala nätverk. Hon studerade aspekter som har kommit att bli vägledande i fortsatta studier av sociala nätverk, såsom storlek, densitet, rollfördelning, reciprocitet, kontaktfrekvens samt värdet av och kvaliteten på relationerna inom nätverket. Hon visade bland annat att de sociala nätverken har stor betydelse för hur familjer organiserar det inre livet och arbetsfördelningen mellan män och kvinnor.

Det sociala arbetets intresse för sociala nätverk bygger på idén att sociala nätverk bidrar till informellt stöd från vänner och släktingar. Stöd kan i denna bemärkelse närmast betraktas som inbäddade i de sociala nätverken, något som Granovetter (1985) påpekar. Intresset för socialt kapital som forskningsbegrepp har växt under slutet av 1900-talet och början av 2000-talet. Det finns emellertid olika uppfattningar om hur begreppet ska förstås, och vad det är som "är" socialt kapital. När socialt kapital ska ges en teoretisk grund är det tre personer som återkommande citeras, och som ibland rubriceras som grundare, eller i alla fall tongivande för forskning om socialt kapital: Pierre Bourdieu, James Coleman och Robert Putnam (se exempelvis Baron, Field & Schuller, 2000; Pichler & Wallace, 2007). Dessa tre förgrundsgestalter utgör också exempel på att socialt kapital kan tolkas och förstås på olika sätt. Min teoretiska förståelse av socialt

kapital har framför allt färgats av Pierre Bourdieu, men jag kommer även att kortfattat säga något om Colemans och Putnams syn på socialt kapital.

Pierre Bourdieu

Pierre Bourdieus skrifter om kapital kan betraktas som en utvidgning, eller vidareutveckling, av Marx kapitalbegrepp. Marx teori har bland annat kritiserats för en endimensionell analys, och Bourdieu vill med sina olika kapitalbegrepp påvisa att det inte bara är ekonomiska tillgångar som skapar klyftor mellan individer i ett samhälle (Bourdieu, 1986). Redan i slutet av 1970-talet benämner Bourdieu olika kapitalformer, såsom ekonomiskt, kulturellt, symboliskt och socialt kapital, men någon djupare begreppsdefinition görs inte (Bourdieu & Passeron, 1977). Istället för att fördjupa vart och ett pekar Bourdieu på den växelverkan och den transformation som sker mellan olika former av kapital, och hur en kapitalform kan övergå i en annan. Kapitalbegreppen tillhör de mer kända av Bourdieus begrepp. Många uttolkare av Bourdieus texter har konstaterat att hans begrepp är svåra att definiera ett och ett och att de inte bör uppfattas som en etikett på givna empiriska fenomen (Broady, 1991; Baron, Field & Schuller, 2000). Bourdieu har emellertid formulerat något som kan tolkas som en definition av socialt kapital, och som i tidigare studier om socialt kapital ofta används i sådant syfte.

Social capital is the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition – or in other words, to membership in a group – which provides each of its members with the backing of the collectivity-owned capital, a “credential”, which entitles them to credit, in the various senses of the word. These relationships may exist only in the practical state, in material and/or symbolic exchanges which help to maintain them.

(Bourdieu, 1986, s. 248–249)

Bourdieus definition kan sägas spegla föreställningar som finns om vardagslivet och de betydelser vi tänker oss att vänskapsrelationer och familjeband har för enskilda individer. Här tydliggörs att det är just nätverk som är avgörande för det sociala kapitalet. Bourdieu (1999) behandlar familj som en form av socialt nätverk, och skiljer egentligen inte mellan familj och andra typer av sociala nätverk. Han betraktar alla former av nätverk som socialt konstruerade och ingen sammansättning anses vara mer naturlig eller för evigt given. Det här skiljer sig till exempel från delar av nätverks- och familjeforskningen, där det gjorts en tydlig distinktion mellan familj och andra former av nätverk (Cochran, 1990; Morgan, 2002). Familjen framställs då som en unik enhet, med särskilda egenskaper, och därmed inte helt jämförbara med andra nätverk. Bourdieus teoretiska

perspektiv bryter mot detta och passar ihop med synen på familj som görande och praktik, snarare än på familj som en fast uppsättning egenskaper och funktioner (Morgan, 2011).

Bourdieu var intresserad av hur det sociala kapitalet kan ackumuleras och bli något som gruppens alla medlemmar drar nytta av. Det finns olika faktorer som påverkar det sociala kapitalet, såsom att ha ett arbete eller inte samt deltagande i föreningsliv. Det sociala ursprunget och uppväxttiden lägger också en grund för det sociala kapitalet. Enligt Bourdieu (1986) innebär det att vissa former av kapital, till exempel socialt och kulturellt kapital, är svårare att skaffa sig på egen hand än till exempel ekonomiskt kapital. Det är till exempel möjligt att bli miljonär över en natt genom att vinna på lotto, men kulturellt och socialt kapital är kopplat till andra faktorer, såsom socialt arv, utbildning och kontakter. I Bourdieus mening finns därmed en stark koppling mellan socialt kapital, makt och klass. Bourdieu påpekar också att socialt kapital inte enbart kan betraktas som något generellt gott för samhället, eftersom tillgången till kapital är ojämnt fördelat, och det sociala kapitalet kan upprätthålla och fördjupa skillnader och orättvisor i samhället. Han intresserar sig dock för relationen mellan tillgångar och föreställningarna kring dessa och framhåller att kapitalen inte kan betraktas som fixa resurser utan är ständigt föremål för strider.

Robert Putnam

Putnams och Colemans analys av socialt kapital betonar tillit och konsensus. Putnam sägs ha populariserat begreppet och bidragit till att socialt kapital, framför allt i vissa länder, kommit att tillhöra den allmänna politiska diskursen om samhörighet och demokrati (Baron, Field & Schuller, 2000). Putnam medger att socialt kapital har effekter på individnivå men är främst intresserad av begreppet på samhällsnivå, där han länkar samman demokrati, engagemang i samhällslivet och socialt kapital. Putnam definierar socialt kapital som "features of social organization, such as trust, norms and networks, that can improve the efficiency of society by facilitating coordinated actions (Putnam, 1993, s. 167). Enligt Putnam är ett aktivt deltagande i civilsamhället, såsom medlemskap i organisationer och föreningar nödvändiga i ett demokratiskt samhälle, eftersom det skapar socialt kapital och sammanhållning, vilket i sin tur är gynnsamt för demokratin och därmed samhället som helhet.

Putnams skrivningar om socialt kapital framställer dock samhällsutvecklingen i negativ riktning. Med USA som belysande exempel menar han att människors engagemang i föreningslivet minskar, trots att befolkningen blir allt mer välutbildad och kompetent att delta i det civila samhället (Putnam, 2001). Denna nedgång medför också att det sociala kapitalet minskar. Putnam lyfter också fram reciprocitet som ett fundament i socialt kapital. Han menar att tillit leder till sådana handlingar och interaktioner som i sin tur genererar ömsesidiga förväntningar

och reciprocitet. I linje med detta blir olika former av statliga interventioner medel för att skapa bättre förutsättningar för socialt kapital.

Putnams teori har bland annat kritiserats för betoningen på deltagande i föreningsliv, vilket uppfattas som en ”amerikansk företeelse”, och att detta sätt att mäta har mindre relevans i andra samhällen. Dessutom tar han inte hänsyn till potentiella konflikter mellan individer inom föreningar och hur maktstrukturer påverkar organisationernas utveckling (Thapar & Sanghera, 2010, s. 8). Putnams teori anses också framställa socialt kapital som en sorts mirakelmedicin mot allehanda samhällsproblem, där kritisk analys och problematisering av begreppets innebörd saknas (Hawkins & Maurer, 2011).

James Coleman

James Coleman framhåller att hans teori om socialt kapital utgör är en länk mellan förklaringar på mikro- och makronivå. Socialt kapital beskrivs som ett begrepp vilket analytiskt kan förklara att mänskligt handlande styrs såväl av rationella val som av den sociala kontexten (Coleman, 1988). Coleman menar att det sociala kapitalet skiljer sig från andra kapitalformer genom att det återfinns i *relationerna* mellan människor och inte hos individerna. ”Unlike other forms of capital, social capital inheres in the structure of relations between actors and among actors. It is not lodged either in the actors themselves or in physical implement of production” (Coleman, 1988, s. 98).

I likhet med Bourdieu erkänner Coleman förekomsten av olika kapitalformer samt att ekonomiska tillgångar kan påverka tillträde till andra resurser, men Coleman visar inte samma intresse för transformation av kapitalen. Precis som Putnam betonar Coleman tillit, reciprocitet, förpliktelser och ömsesidiga förväntningar som viktiga aspekter av socialt kapital. Han intresserar sig främst för strukturer som han anser har potential att generera hög grad av socialt kapital, där han ger familjen en särskild betydelse. Coleman menar att socialt kapital inom familjen avgörs av relationerna mellan barn och föräldrar. ”Social capital within the family that gives the child access to the adult’s human capital depends both on the physical presence of adults in the family and on the attention given by the adults to the child” (Coleman, 1988, s. 111). Graden av socialt kapital är enligt Coleman given familjeform och hushållets sammansättning. Hög grad av socialt kapital återfinns hos en väldefinierad och snäv kategori av familjer; heterosexuella sammanboende föräldrar med två gemensamma barn, där fadern förvärvsarbetar och modern är hemmafru. Coleman menar att dessa familjer har förutsättning att ge barnet tillräcklig uppmärksamhet och närhet samt möjlighet att överföra goda normer, till skillnad från ensamstående föräldrar eller familjer som består av två förvärvsarbetande vuxna. Coleman påpekar att gemensamma normer är en viktig beståndsdel för skapande av socialt kapital.

Kritik mot begreppet

Det finns en rad forskare som följt i Bourdieus, Putnams och Colemans fotspår, genom att kombinera olika definitioner av begreppet socialt kapital samt komma med egna vidareutvecklingar (exempelvis Portes, 1998; Lin, 2001; Edwards, 2004). Det sätt som begreppet används beror bland annat på forskningsområde. I en forskningsöversikt beträffande socialt kapital och hälsostudier konstateras att det finns en stor mängd empiriska studier som vill peka på det sociala kapitalets positiva inverkan på allt ifrån den fysiska och mentala hälsan, till demokrati och ekonomisk tillväxt (Nygqvist, 2005). Socialt kapital används därmed ofta för att förklara ett visst utfall. Kritiken från bland annat Portes visar emellertid att när man kontrollerar andra variabler, så som socioekonomisk status, kön och ålder, upphör ofta signifikansen för socialt kapital (Portes, 1998).

Flera forskare har påpekat att begreppet socialt kapital riskerar att bli överexploaterat, och ifrågasätter meningsfullheten och användbarheten av socialt kapital (Foley & Edwards, 1999; Portes, 1998; Fine & Lapavistas, 2004). Socialt kapital anses till exempel användas som ”black box”, det vill säga ett begrepp som ”förklarar” sådant som samhällsvetenskaplig och ekonomisk forskning inte kan förklara med hjälp av befintliga teorier (Fine & Lapavistas, 2004). Själva innehållet i lådan är däremot okänt, eller höljt i dunkel.

Kritiker menar också att socialt kapital, tillsammans med ord som delaktighet och ”empowerment”, blivit ett modeord, bland annat genom kraftfull promotion av Världsbanken (Fine, 2007).

Bourdieu (1986) och den vidareutveckling som Edwards och Gillies (2005) gjort av hans skrivningar om socialt kapital, behandlar socialt kapital som faktiska resurser, såsom tillhörighet till en grupp, men också de föreställningar och symboliska värden som kopplas till olika resurser. Häri ligger också mitt intresse för socialt kapital, det vill säga föräldrars tillgång till faktiska resurser, men också de normer som omgärdar dessa, och vilka resurser det är som blir till socialt kapital. Jag kommer i den fortsatta framställningen att fördjupa den här synen på socialt kapital, men också hur socialt kapital kan förstås i förhållande till mina andra teoretiska perspektiv: välfärds-perspektivet och familjeperspektivet.

Socialt kapital och välfärdsregimer

När jag talar om socialt kapital i förhållande till välfärdsregimer, avser jag inte att undersöka vilka effekter det sociala kapitalet har på samhället. Jag är framför allt intresserad av hur välfärdsregimerna och dess logiker påverkar medborgarnas tillgång till resurser samt vilka normer som kopplas till dessa resurser. Studier om socialt kapital i detta avseende har bland annat undersökt hur människors re-

surser i form av formella och informella relationer samvarierar med andra former av tillgångar, både på mikro- och makronivå (Scheepers et al, 2002; Pichler & Wallace, 2007) I dessa studier finns en tydlig koppling till teorier om välfärdsregimer, där Esping-Andersens kategorisering ligger till grund för analys av människors tillgång till informella och formella kontakter, vilket benämns som informellt och formellt socialt kapital. Formellt socialt kapital kan i grova drag betecknas som tillgångar, vilka på olika sätt tillhandahålls av staten i form av offentliga transfereringar och service, samt relationer med professionella aktörer (Pichler & Wallace, 2007). Informellt socialt kapital är de resurser som utgår från relationer med familj och vänner. Denna distinktion av formellt och informellt socialt kapital, påminner om Esping-Andersens analys av olika regimer som familiserade eller defamiliserade (Esping-Andersen, 1990). Wallace och Pichler påpekar emellertid att det finns skillnader mellan länder där graden av informellt socialt kapital är högt. I vissa länder är det främst familjen som står för resurserna, medan det informella kapitalet i andra länder har tonvikt på vänner och bekanta. Även i studien av Scheepers med flera analyseras socialt kapital utifrån välfärdsregim, men här väger forskarna också in individuella faktorer för att undersöka hur dessa samvarierar med länders välfärdsregim avseende tillgången till socialt kapital (Scheepers et al., 2002).

Socialt kapital på interpersonell nivå

Andra studier av socialt kapital riktar intresset mot det som sker på den interpersonella nivån, så som inom grupper (t.ex. Reynolds, 2008; Holland, 2008; Dürrschmift et al, 2010; Sandefur & Laumann, 1998). I dessa studier framträder likheter med studier om sociala nätverk, då både forskning om sociala nätverk och socialt kapital undersöker vad som sker i relationer mellan människor. I teorier om socialt kapital återkommer begreppen sammanbindande, överbryggande och länkande kapital (*bonding, bridging, linking capital*) för att beskriva olika relationer och dess kännetecken. Bonding capital förstås som ett resultat av starka emotionella band, vilket främst utvecklas mellan personer som ingår i homogena nätverk, det vill säga med "likasinnade" personer (Hawkins & Maurer, 2011, s. 7).

Både Coleman (1988) och Bourdieu (1986) uppehåller sig mest kring det som faller under bonding capital, det vill säga sammanhållning och nära relationer inom nätverk bestående av vänner, bekanta och familj, där gemensamma värden och normer kan utvecklas. Coleman pekar på det sammanbindande kapitalets positiva kraft, medan Bourdieu framhåller de exkluderande dragen, och att det sociala kapitlet förstärker skillnader och ojämlikhet mellan olika grupper i samhället. *Bridging capital* är resultat av relationer som uppstår i heterogena nätverk,

där det finns skillnader mellan medlemmarna beträffande exempelvis socioekonomisk status, ålder, utbildning och etnicitet, där relationerna inte är lika starka och densiteten lägre. Putnams intresse riktas främst mot olika former av *bridging capital*, och framhåller att överbryggande kapital är det som får människor att utvecklas, vilket han benämner som *getting ahead* (Putnam, 2001, s. 22). Sammanbindande kapital utgörs enligt Putnam av solidaritet i nära relationer, vilket är *good for getting by*. Enligt Hawkins och Maurer är *linking capital* ett resultat av relationer med institutioner, eller med personer som har inflytande i olika typer av institutioner och organisationer.

Ovanstående kategoriseringen av socialt kapital har klara beröringspunkter studier av sociala nätverk och betydelsen av det som kallas svaga och starka band (Granovetter, 1973). Mark Granovetter (1973) betonar till exempel betydelsen av svaga band, eller för att använda ett begrepp från forskning om socialt kapital; överbryggande kapital, då individer söker och får nya jobb. Det finns flera studier om socialt kapital som använder dessa begrepp för att undersöka relationer som uppstår i olika nätverk och grupper. Min studie syftar emellertid inte till att svara på frågan om huruvida det är överbryggande eller sammanbindande kapital som är avgörande för familjepraktikens utformning. Istället är det vissa aspekter av interpersonella relationer som är intressanta att uppmärksamma, såsom reciprocitet och gemensamma värderingar.

Reciprocitet, det vill säga människors ömsesidiga utbyte av hjälp, beskrivs ofta som en viktig komponent i det sociala kapitalet (Nyqvist, 2005). Att hjälpa andra bygger på att man själv kan räkna med att få hjälp i framtiden. När sådana utbyten sker inom grupper är det inte nödvändigt med direkt utbyte av tjänster och gentjänster, utan gruppen betraktas snarare som en resurspool där man delar med sig av sina resurser. Bourdieu talar i detta avseende om socialt kapital som ”collectivity-owned ... which entitles them to credit, in the various sense of the world” (Bourdieu, 1986, s. 248).

Uppfattningen att socialt kapital innefattar reciprocitet och tillit problematiseras i en artikel av Bill Reimer med flera (2008). Författarna menar att tillit måste analyseras utifrån gällande normer, och hur olika normer inverkar på det sociala kapitalet och tillgången till resurser. Artikelns huvudbudskap är att socialt kapital uppstår när människor relaterar till varandra utifrån gemensamma förväntningar; förväntningar som baseras på normer, eller det som författarna kallar ”normativa strukturer”. ”Trust emerges when we expect that others will act in certain ways. Trust is therefore not a defining characteristic of social capital, but is rather a consequential component of normative structures” (Reimer et al., 2008, s. 260).

Reimer och hans medarbetare tydliggör att tillit och ömsesidiga förväntningar inte bara förekommer inom familjen utan även i andra grupper och sammanhang. Att känna tillit till en vän behöver inte vara samma sak som att känna tillit till en

professionell person, men det ena behöver inte vara bättre än det andra. Människor kan däremot ha olika förväntningar på vad en vän eller en professionell person ska och kan bidra med.

Reimer med flera identifierar olika typer av normativa strukturer, vilka styr människors beteende i olika sociala relationer: *market relations*, *bureaucratic relations*, *associative relations and communal relations* (Reimer et al, 2008, s. 261). När Putnam (2001) och Coleman (1988) påstår att det sociala kapitalet i samhället minskar, åsyftar de främst den typ av socialt kapital som förekommer inom associative och communal relations, alltså deltagande i föreningsliv och organisationer, samt inom familjen. Enligt Reimer (2008) kan man göra en annan tolkning, och använder som belysande exempel en fallstudie om en hobbyförening, vilken omvandlades till ett vinstdrivande företag. När hobbyföreningen omvandlades till ett vinstdrivande företag förändrades medlemmarnas förväntningar på varandra och det sker alltså en förändring i den normativa struktur som präglar relationerna. Enligt Reimer bör detta inte tolkas som att det sociala kapitalet försvinner, men att relationerna förändras i takt med förändrade normer och förväntningar. Intresset bör därför riktas mot olika former av nätverk och de normer som återfinns där. De personer som inte anpassar sig till rådande normativa struktur riskerar exkludering. På den här punkten kan man se en koppling till Bourdieu (1986), som också uppmärksammar det sociala kapitalets exkluderande effekter, bland annat genom förstärkning av redan privilegierade grupper position i samhället.

Socialt kapital och familjeforskning

Tidigare svenska studier om föräldraskap och familjeliv har inte i någon större utsträckning använt begreppet socialt kapital, men det finns några studier där begreppet förekommer (till exempel Plantin & Daneback, 2010; Björnberg, 2012). En internationell utblick visar att begreppet använts i flera familjestudier. Vid London South Bank University har en grupp forskare sedan 2000-talets början undersökt huruvida socialt kapital kan användas för att förstå förändrade familjemönster och familjers tillgång till stöd, samt hur olika familjeformer påverkar det sociala kapitalet (t.ex. Edwards & Gillies, 2005; Henderson et al., 2007; Goulbourne et al., 2010).

När det gäller socialt kapital inom familjeforskningen höjer emellertid Rosalind Edwards (2004) ett varnande finger, då hon visar hur den dominerande familjepolitiska diskursen i Storbritannien utvecklats i en riktning där man kopplar samman socialt kapital med stabila familjer. Colemans och Putnams teoretiska bidrag har haft ett större inflytande i debatten om socialt kapital och familj, vilket medfört att makt- och konfliktperspektivet, som är mer framträdande i Bourdieus

teori, i princip saknas. Edwards visar i detta avseende på likheter mellan talet om socialt kapital och funktionalistiska förklaringar av familjen, då såväl familj som socialt kapital framställs som fundamentala för stabilitet och social sammanhållning, men utmålas samtidigt som utsatta och i behov av skydd och stimulans för att inte försvagas. ”Social capital points to a comfortable way forward. It provides a link between ordered families, ordered communities and an ordered society through shared values” (Edwards, 2004, s. 4).

Forskarna vid South Bank University har genomfört ett flertal studier där de söker nya sätt att använda socialt kapital i analys av familjers vardag och villkor och lösgöra begreppet från moraliska uppfattningar om familjen (t.ex. Edwards & Gillies, 2005; Henderson et al., 2007; Goulbourne et al. 2010). Dessa studier har bland annat inkluderat kön, globalisering, migration och transnationalism i analysen av socialt kapital.

I en studie av familjers tillgång till socialt kapital, jämför Edwards och Gillies (2005) olika familjeformer och ifrågasätter därigenom Colemans kategorisering av familjer med hög respektive låg grad av socialt kapital. Edwards och Gillies har genom en kombination av enkäter och kvalitativa intervjuer undersökt familjers vardagsliv och vilka resurser som är tillgängliga för föräldrar med barn i åldrarna åtta till tolv år. Edwards och Gillies (2005) har inspirerats av Bourdieus tankar om att olika kapitalformer är förbundna med varandra, och deras föräldrantervjuer innehöll därmed frågor om ekonomi, tid, barns hälsa och utveckling, praktisk hjälp, utbildning, sociala nätverk och stöd från professionella. Studien kan sägas undersöka olika aspekter av informellt och formellt socialt kapital.

Edwards och Gillies har utformat en egen definition av socialt kapital, vilket innefattar ”the values that people hold and the resources that they can access, which both result in and are the result of collective and socially negotiated ties and relationships” (Edwards & Gillies, 2005, s. 2). Denna definition tydliggör att normer och värderingar påverkar det sociala kapitalet, och att värderingar faktiskt kan utgöra socialt kapital.

Edwards och Gillies kvantitativa studie visar att det finns en stark normativ uppfattning om att familj och vänner är de lämpligaste hjälparna. Framför allt framställs de egna föräldrarna som givna hjälpare. Det kvalitativa materialet i deras studie visar emellertid att vardagens praktik ser annorlunda ut, och de flesta får inte hjälp från egna föräldrar i den utsträckning som idealbilden och normen föreskriver. Då bör man ändå hålla i minnet att Edwards och Gillies studie genomfördes i Storbritannien, ett land vars välfärdsregim i högre utsträckning än den svenska förutsätter hjälp från familj och vänner (Lewis, 1997). Det återspeglar att normer och ideologier återfinns både på välfärdsnivå och på individuell nivå, men att praktiken trots allt förhandlas fram i en viss kontext. För att analysera föräldrars sociala kapital bör båda nivåerna speglas i analysen.

Edwards och Gillies studie har utförts i Storbritannien, och deras resultat visar att socialt kapital i föräldraskapet, i form av informella nätverk och resurser som rör barnpassning, i hög grad organiseras och utförs av mödrar, snarare än fäder. Fäders nätverk visade sig vara mer formella, medan mödrars nätverk i hög grad var informella och innehöll fler familjemedlemmar. Detta kan jämföras med äldre studier av svenska föräldrars sociala nätverk, vilka också pekar på skillnader mellan fäders och mödrars nätverk (Gunnarsson, 1984, 1990).

Edwards och Gillies (2005) behandlar också socialt kapital i förhållande till formella resurser vilka tillhandahålls genom professionella aktörer. Edwards och Gillies studie ger inte något sammanhållet svar på frågan om föräldrars behov av och inställning till formellt stöd. I den kvantitativa studien var det 61 procent som inte höll med om påståendet ”alla föräldrar behöver professionella råd och vägledning för att uppfostra barnen”. De 36 procent som biföll påståendet kopplade professionellt stöd främst till sådant som rörde barnens skolgång och hälsa och inte så mycket i form av föräldrautbildningar. Föräldrar gav också exempel på när professionella aktörer lagt sig i saker beträffande barnens hälsa och skolgång, vilket betraktades som en form av intrång i familjelivet. De familjer som tillhörde arbetarklass var särskilt avogt inställda till råd från professionella.

Socialt kapital – avslutande kommentarer

Man kan fråga sig varför jag koncentrerar mig på begreppet socialt kapital, och varför jag inte använder mig mer av teorier om sociala nätverk. Sociala nätverk är relevanta i min studie, eftersom de kan betraktas som resurser för föräldrar. Jag är dock inte intresserad av en deskriptiv undersökning där informanternas nätverk ska kartläggas på detaljnivå. Det finns studier som på ett förtjänstfullt sätt gjort sådana undersökningar, inklusive djupare analyser av individers sociala nätverk och hur det påverkar familjelivet. En modern klassiker inom forskning om sociala nätverk och familjer är boken *Extending families: The Social Networks of Parents and their Children*, där Moncrieff Cochran med flera, gör en grundlig genomlysning av ämnet genom att undersöka och jämföra föräldrars sociala nätverk, både inom och mellan länder (Cochran et al, 1990). Det som undersöks är bland annat nätverkens storlek, rollfördelning, stödjande funktion och förändring över tid. Både Botts och Cochrans böcker baseras på empiriskt material, bland annat omfattande intervjuer där föräldrar mycket detaljerat fått beskriva sina sociala nätverk. Även på senare tid har det publicerats studier som undersöker kopplingen mellan sociala nätverk och socialt stöd, till exempel en avhandling av Majen Espvall (2001) om sociala stödutbyten mellan kvinnor.

Studier av sociala nätverk kritiserar ibland för att inte i tillräcklig grad belysa hur strukturella aspekter i samhället påverkar utformningen av, eller de resurser

som görs tillgängliga genom, de sociala nätverken (Hawkins & Maurer, 2012). Hawkins och Maurer menar till exempel att studier av sociala nätverk främst ägnar sig åt undersökningar och beskrivningar av nätverkens struktur och inre liv. Jag håller inte helt med om denna kritik. Även om analysen av det inre livet i nätverken får stort utrymme, saknas i Cochrans bok inte strukturella aspekter, såsom samhällliga normer, och skillnader mellan människor på grund av kön, etnicitet, klass och familjeform. Cochran beskriver dessa som *constraint factors*, vilka påverkar utformningen av en persons sociala nätverk (Cochran, 1990, s. 282).

Min uppfattning är emellertid att teorier om sociala nätverk inte i tillräcklig utsträckning intresserat sig för de värderingar, normer och föreställningar som omgärdar resurser och hur dessa förhandlas. Jag vill därför använda socialt kapital för att analysera familjepraktikerna, de resurser som föräldrar har tillgång till, samt normer som omger föräldraskap och familjeliv.

Min förståelse av socialt kapital har kopplingar till Bourdieus definition. Enligt Bourdieu (1986) är det först när resurser erkänns av andra som de får ett värde, och det finns därmed en tydlig koppling mellan socialt kapital och symboliskt kapital. Även om allt symboliskt kapital inte är socialt konstaterar Bourdieu "... it goes without saying that social capital is so totally governed by the logic of knowledge and acknowledgement that it always functions as symbolic capital" (Bourdieu, 1986, s. 257).

Bourdieu pekar främst på socialt kapital som en kollektiv resurs, vilket samtliga medlemmar i en grupp drar nytta av (Bourdieu, 1986). Eftersom mitt studieobjekt inte är grupper i sig kommer jag att analysera socialt kapital som resurs främst på individuell nivå, det vill säga hur tillhörighet och tillgång till olika former av nätverk kommer individen till del. Möjligheten att analysera socialt kapital på individnivå har bland annat beskrivits av Ralf Lillbacka (2006). Socialt kapital analyseras då utifrån följande antagande:

It is feasible that a group or any other social structure can possess a variety of "social assets". However, the impact on how single individuals perceive their social context and possibilities may still be similar, since social capital ultimately refers to a single aspect, i.e. whether an individual can rely on the social context as a means of obtaining various material and immaterial utilities

(Lillbacka, 2006, s. 202).

I min analys kommer jag framför allt att använda mig av den Bourdieu-inspirerade definition av socialt kapital som Edwards och Gillies (2005) utarbetat. Socialt kapital består då av faktiska resurser i form av formella och informella sociala relationer, men också av förväntningar och föreställningar om relationer-

nas innebörd. Edwards och Gillies (2005) utveckling av socialt kapital gör begreppet intressant och relevant inom familjeforskningen, eftersom de uppmärksammar hur normer och värderingar om familj påverkar tillgången till olika resurser. Härigenom skapas möjligheter att använda begreppet socialt kapital för att undersöka föräldrars tillgångar till resurser och hur de utformas i relation mellan individer, professionella aktörer och välfärdsregimer. Min analys kommer i detta avseende att undersöka vilka normer och vilken omsorgsmoral som ger resurser dess värde.

5 METOD

Den här avhandlingen är resultatet av en kvalitativ studie där jag intervjuat småbarnsföräldrar med barn i åldern ett till tre år samt BVC-sköterskor. Materialet består av tre delar;

- 1) intervjuer med föräldrar från tre olika stadsdelar i Göteborg (24 föräldrar, totalt 28 intervjuer),
- 2) intervjuer med BVC-sköterskor som arbetar i dessa stadsdelar (22 BVC-sköterskor i 3 fokusgrupper),
- 3) intervjuer med föräldrar som deltar i en föräldrastödjande daglig verksamhet (6 föräldrar, totalt 7 intervjuer)

Inledningsvis hade jag en tanke om att genomföra en etnografisk studie, eftersom observationer är en tänkbar metod för att studera sociala aktiviteter och den interaktion som pågår mellan olika aktörer (Järvinen & Mik-Meyer, 2005, s. 97). Det var framför allt praktiska skäl som fick mig att överge idén om observationer, då jag utgick från att det skulle vara svårt för mig att genomföra dessa med tanke på att de tider då familjerna är samlade oftast infaller på kvällar och helger. Eftersom jag själv var en arbetande småbarnsförälder med begränsad möjlighet till kvällsarbete, ansåg jag inte att det var möjligt. Observationer i hemmet utgör också ett visst intrång i familjernas vardagsliv, vilket möjligen kan medföra att det blir svårare att hitta personer som vill delta i studien.

Jag beslutade mig därför för att använda olika former av intervjuer – enskilda intervjuer och fokusgrupper – och att både småbarnsföräldrar och BVC-sköterskor skulle involveras i dessa. Genom att använda såväl fokusgrupper som enskilda intervjuer har jag försökt få tillgång till en större variation i materialet på grund av att dessa intervjuer utformas på olika sätt och därmed ger respondenterna skilda möjligheter att återge berättelser om vardagen. Kvalitativa intervjuer inbjuder till reflektion både hos intervjuare och intervjuad, vilket jag ser som en fördel, i alla fall om man som jag är intresserad av att analysera såväl berättelsernas ”vad” som ”hur” (Gubrium & Holstein, 1998). Jag kommer att återkomma till detta när jag beskriver analysen av det empiriska materialet.

I min studie har småbarnsföräldrar intervjuats om familjepraktikerna och möjligheten att utforma en fungerande vardag tillsammans med barnen. Jag har valt att inte vända mig till helt nyblivna föräldrar, eftersom jag var intresserad av hur förvärvsarbete kombineras med omsorg om barnen och arbetets eventuella inverkan i vardagslivet. Att ha förvärvsarbete var visserligen inget krav för att delta i studien, men jag utgick från ett antagande om att det är vanligare att föräldrar har erfarenhet av både föräldraledighet och förvärvsarbete efter barnet fyllt ett år. Dessutom är den första omvälvande nyföddhetsperioden över, vilket är lämpligt

med tanke på att jag i den här studien inte närmare undersöker själva övergången till föräldraskapet. Ett intresse är emellertid hur småbarnsföräldrar förhåller sig till normer och ideal om föräldraskap och jag utgår från att småbarnstiden är en specifik period i föräldraskapet, vilket ställer särskilda krav på hur omsorgsfrågor i familjen löses.

Intervjuer med föräldrar i de tre stadsdelarna

Att finna informanter

Jag hade en förhoppning att nå föräldrar med skiftande bakgrund och livssituation för att kunna visa på kontraster, men också hitta likheter i upplevelsen av föräldraskapet och dess villkor. Urvalet baserades således på principer om både likhet och skillnad. För att skapa förutsättningar för så stor variation som möjligt valdes tre stadsdelar i Göteborg ut, i samråd med personal vid Hälso- och sjukvårdskansliet i Göteborg. De tre stadsdelarna bedömdes ha olika kännetecken; en stadsdel kännetecknas av hyreslägenheter och där en hög andel av befolkningen lever under knappa ekonomiska levnadsvillkor och många tillhör etniska minoritetsgrupper, den andra utmärks av villaboende och den tredje stadsdelen är en utpräglad innerstadsstadsdel med många småbarnsföräldrar som tillhör medelklassen.

För att finna föräldrar till min studie valde jag i första hand att gå via barnavårdscentralerna i de aktuella stadsdelarna. En anledning till detta är att barnavårdscentralerna har kontakt med alla barn i åldern noll till sex år samt deras föräldrar. Möjligheten att rekrytera föräldrar via barnavårdscentraler bygger på tillträde och access som forskare. Mitt tillträde garanterades genom att styrgruppen för barnhälsovården i Göteborg ansåg att studien var relevant och att barnhälsovårdens aktörer är intresserade av hur småbarnsföräldrar upplever sin vardag och hur stöd kan utformas. Verksamhetscheferna vid barnavårdscentralerna i Göteborg informerades således om studien via barnhälsovårdsöverläkaren. Jag tog därefter kontakt med berörda verksamhetschefer, vilka fick ytterligare information om studien. BVC-sköterskorna vid de berörda barnavårdscentralerna informerades skriftligt och muntligt om studien. Information till föräldrar spreds därefter via information på anslagstavlor samt informationsbrev, vilka BVC-sköterskorna delade ut till samtliga föräldrar som under en tvåveckorsperiod kom till BVC för ettårskontroll respektive 2,5-årskontroll med sina barn. BVC-sköterskorna hade inte ansvar för att ta emot anmälningar om deltagande i studien, utan föräldrarna fick själva kontakta mig via telefon eller e-post.

Trots att informationsbrevet delades ut till drygt hundratalet föräldrar vid varje mottagning var det enbart ett fåtal personer som hörde av sig. Jag valde därför att söka föräldrar även via öppna förskolor i de tre stadsdelarna. I två stadsdelar be-

sökte jag kommunens öppna förskola, medan jag i en stadsdel uppsökte svenska kyrkans öppna förskola, då kommunen inte bedrev någon sådan verksamhet i stadsdelen. Jag rådgjorde med personalen om en lämplig tid att komma då verksamheten brukar ha många besökare. I samband med en sångsamling eller fikastund presenterade jag mig själv och studien. Jag stannade därefter kvar i lokalen och frågade föräldrar om de ville delta i studien. De allra flesta som jag tillfrågade var intresserade av att delta och många ville genast boka in en tid för intervju. Förutom muntlig information fick dessa föräldrar även skriftlig information om studien, om möjligheten att avbryta sitt deltagande, anonymitet samt andra aspekter som rör god forskningsetik (Gustafsson, Hermerén & Petersson, 2005). Jag var särskilt noga med att poängtera att intervjuerna inte skulle läsas av personal på BVC eller den öppna förskolan, och att de som arbetar där inte hade något med studien att göra.

De föräldrar som rekryterades till studien via barnavårdscentralen och öppna förskolan består av 24 föräldrar (15 kvinnor och 9 män). Intervjuerna har skett både i form av individuella intervjuer, parintervjuer och fokusgruppsintervjuer. Mitt enda krav var att deltagarna skulle ha ett barn i åldern ett till tre år, men det var inte nödvändigt att intervjua barnets båda föräldrar. Jag hade inledningsvis ingen tanke på att genomföra parintervjuer, och den första parintervjun genomfördes oplanerat från min sida. Jag hade bokat in en intervju med kvinnan i paret, men när jag kom hem till dem visade det sig att även hennes sambo var inställd på att delta i intervjun. Vi kom då fram till att genomföra den tillsammans. Jag upplevde att den här intervjuformen fungerade bra, och det blev också ett sätt för mig att ta del av interaktionen i familjen. Till exempel uppstod flera diskussioner inom paret, då de inte alltid var överens om hur vardagen såg ut i vissa avseenden. Totalt genomfördes parintervjuer i fyra familjer. I tre av dessa gjordes dessutom individuella intervjuer med båda föräldrar.

Vilka var det som deltog i studien?

I bilaga 1 finns en förteckning över de 24 föräldrar som intervjuades efter rekrytering från BVC och öppen förskola, där vissa uppgifter om dem presenteras. Där framgår till exempel att materialet är medelklassbetonat och många av föräldrarna har akademisk utbildning. Innan jag fördjupar mig i vilka respondenterna är bör jag förtydliga vad jag menar med medelklass. I min intervjuguide fanns en fråga om huruvida informanten upplever sig tillhöra någon särskild klass. Att jag valde att inkludera en fråga om klass beror på att ett flertal studier visar att klass fortfarande är en viktig faktor, då olika samhällsförhållanden ska studeras och förklaras (Bihagen, 2000; Svallfors, 2004; Karlsson, 2005).

Precis som många andra samhällsvetenskapliga begrepp är klassbegreppet komplext, och det finns inga enhetliga definitioner av klass. I avhandlingen använder jag ordet medelklass för att beteckna en relativt spretig grupp av indivi-

der, en beteckning som bland annat grundas på intervjupersonernas subjektiva upplevelse, då de flesta informanter ansåg sig tillhöra medelklassen. Om man beaktar intervjupersonernas yrkesutövning utifrån den klassifikationsmodell som utvecklats för att skapa en internationell standard för socioekonomisk indelning, ESEK (Europeisk Socio-Ekonomisk Klassifikation) kan man emellertid se att de intervjuade föräldrarna tillhör olika klasspositioner: högre tjänstemän, kvalificerade tjänstemän, övriga tjänstemän, småföretagare, yrkesutbildade inom handel/service/omsorg, samt yrkesutbildade manuella arbetare (Bengtsson, 2010). De två senaste positionerna tillhör enligt denna klassificering arbetarklassen. Att intervjuade föräldrar ändå inte anser sig tillhöra arbetarklassen kan förklaras med att arbetarklass inte har samma språkliga eller sociala innebörd som tidigare (Cigéhn et al., 2001). Göran Cigéhn påpekar till exempel att beteckningen arbetare, såsom fabriksarbetare eller metallarbetare, blivit allt mer ovanlig, och att man idag talar mer om ”löntagare”. Stefan Svallfors (2004) menar också att klassbegreppet mer eller mindre försvunnit från den politiska dagordningen i många västländer, en process som Svallfors benämner som deartikulering.

Att mina informanter betecknar sig som medelklass visar också att klassbegreppet inte bara kopplas till yrke eller utbildning, utan att klassupplevelsen också har sociala och kulturella aspekter, något som bland annat uppmärksammas av Karlsson (2005). De flesta av mina informanter är födda i Sverige, och bara tre personer är födda utanför Europa. Dessa talade svenska i sådan utsträckning att de inte önskade tolk vid intervjuerna. De flesta föräldrar hade en anställning, men vid intervjutillfället var det många som var föräldralediga. Fyra av de intervjuade föräldrarna saknade arbete vid intervju-tillfället. Jag hade inget krav på att informanterna skulle vara boendeföräldrar. Med tanke på de valda rekryteringsplatserna är det inte underligt att samtliga informanter visade sig vara boendeföräldrar, eftersom man kan utgå från att det är den förälder som har barnet hos sig som i de flesta fall besöker barnavårdscentralen eller den öppna förskolan. Jag har inte ansträngt mig för att rekrytera specifika familje- och boendekonstellationer såsom kärnfamiljer, ensamförälderfamiljer, regnbågsfamiljer, stjärnfamiljer eller någon annan form av klassificering. Alla föräldrar utom en var sammanboende och av dessa levde samtliga i heterosexuella relationer. De flesta levde tillsammans med partner och gemensamma barn, men i materialet finns också ett antal ombildade familjer med både gemensamma barn och barn från tidigare förhållanden.

De små barnen får inte själva komma till tals i studien, och jag använder mig inte heller av andra metoder för att särskilt observera eller undersöka hur barnen mår. Detta har tidigare gjorts, till exempel genom att studera barnhälsovårdsjournaler (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997). Med tanke på den växande barndomsforskningen som betonar barn som aktiva individer hade det varit intressant att utveckla nya sätt att inkludera även riktigt små barn i studier om familjeliv. Detta

är dock inget jag gjort här, och studien har således ett föräldra-perspektiv, även om min uppfattning är att föräldrars tillvaro också säger något om hur barnen har det.

Genomförande

Intervjuerna med de föräldrar som rekryterades via BVC och öppen förskolan genomfördes under 2008 och 2009. Informanterna informerades om att jag planerade att genomföra både fokusgrupper och individuella intervjuer, men att det inte var nödvändigt att delta i båda två. Informanterna fick således välja om de ville intervjuas individuellt, i fokusgrupp eller både och. Några av deltagarna har intervjuats såväl individuellt som i fokusgrupp medan andra bara har deltagit i fokusgrupp. Totalt har jag genomfört 20 individuella intervjuer, 4 parintervjuer och 2 fokusgrupper (se bilaga 1). Alla föräldrar som anmälde sitt intresse av att delta i studien fullföljde intervjun, även om flera intervjuer fick bokas om både en och två gånger, oftast på grund av sjuka barn.

Fokusgrupper med föräldrar

Jag började materialinsamlingen med att genomföra fokusgrupper med föräldrar. När jag påbörjade forskarutbildningen hade jag positiva erfarenhet av att använda fokusgrupper, vilket är en metod som kan användas för att studera grupperns åsikter, attityder, tankar och uppfattningar i en viss kulturell kontext (Wibeck, 2000). Fokusgrupper ger forskaren möjlighet att studera interaktionen i grupper och därmed få inblick i hur kunskap och idéer utvecklas och används i en viss kontext (Morgan, 1998; Brannen et al., 2002). Det specifika med fokusgrupper är forskningstekniken, där data samlas in genom gruppinteraktion och där ämnet är valt av forskaren (Wibeck, 2000). En fördel med att kombinera enskilda intervjuer och fokusgrupper, är att man får kunskap om *vad* föräldrar säger, men också *hur* samtalet gestaltar sig i interaktionen med andra föräldrar. Fokusgruppen kan ge en bild av de processer som pågår när människors åsikter demonstreras, förhandlas och omformuleras. Utifrån mitt teoretiska perspektiv, där jag ser föräldraskap som resultat av normerande processer där olika aktörer är inblandade, har fokusgrupper varit en lämplig metod.

Det visade sig emellertid vara svårare att få deltagare till fokusgrupper än till individuella intervjuer, främst på grund av bekymret att hitta tider som passar alla. Det här bidrog till att jag begränsade antalet fokusgrupper till två, en grupp bestod av fyra mammor och den andra gruppen bestod av fyra pappor. Den könsindelade grupperingen var delvis slumpartad. De fyra föräldrar som deltog i den första fokusgruppen var alla mödrar, och jag gjorde jag därför ett strategiskt val att rikta mig till fäder för att kunna genomföra ytterligare en fokusgrupp.

Rent praktiskt var det en utmaning att genomföra den första fokusgruppen på grund av att deltagarna hade med sig sina spädbarn, medan äldre syskon var på förskola. Vid de enskilda intervjuerna fanns barn alltid med vid intervjusituationen, ibland under hela intervjun och ibland endast under delar av den, men det upplevdes inte som något hinder av mig. I fokusgruppen upplevde jag dock problem vid transkriberingen på grund av att det ibland var fyra barn som på olika sätt försökte överrösta mödrarnas konversation. Jag beslöt därför att genomföra den andra fokusgruppen utan barn, vilket dock medförde att det var ännu svårare att hitta tider. Den fick förläggas till kvällstid, då deltagarna hade möjlighet att ordna så att barnen kunde vara hemma med den andra föräldern, eller få tag på en barnvakt. En fokusgrupp genomfördes i en lokal som tillhandahölls av en öppen förskola, och den andra genomfördes i ett konferens-rum vid institutionen för socialt arbete.

Sammanställningen av båda fokusgrupperna bestod av personer som inte var helt okända för varandra, även om graden av personlig kännedom varierade. Då syftet med fokusgrupperna är att få till ett öppet samtal där olika aspekter av föräldraskapet diskuteras och där både likheter och skillnader kan uttryckas, upplevde jag att det var en fördel att personerna till viss del kände varandra.

Fokusgrupper kan genomföras med skiftande grad av styrning och struktur (Morgan, 1998). De fokusgrupper jag genomfört med föräldrar kan betecknas som mindre strukturerade. Det är då relativt vanligt att forskaren använder sig av olika material för att få igång diskussionen i fokusgruppen, till exempel bilder eller vinjetter (Wibeck, 2000). Jag använde mig av ett skriftligt material, där jag i punktform presenterat ett antal påståenden om modernt familjeliv, vilka samtliga hade hämtats från andra studier (se bilaga 3). Informanterna fick därefter själva välja att diskutera de frågor som väckte intresse. Att låta deltagarna ta del av tidigare forskningsresultat visade sig vara ett bra sätt att få igång diskussionen i fokusgrupperna med föräldrar.

Fokusgrupperna kom också att handla om andra saker än det som materialet innehöll, och jag var tydlig med att det stod deltagarna helt fritt att diskutera andra saker, sådant som de tycker har relevans för ämnet familj och föräldraskap. Min roll bestod av att ibland komma med följdfrågor, eller återföra diskussionen till något som jag tyckte var intressant och ville att de skulle utveckla.

Enskilda intervjuer och parintervjuer

Föräldrarna som intervjuades individuellt och i par fick välja plats för intervjun, och de allra flesta valde att genomföra den i sitt hem. Två intervjuer genomfördes i mitt tjänsterum vid institutionen för socialt arbete och två intervjuer genomfördes i en lokal som tillhandahölls av öppna förskolan. Intervjuerna varade van-

ligtvis i en och en halv timme, men det förekom både kortare och längre intervjuer.

Frågor som ställdes

I bilaga 2 finns den semistrukturerade intervjuguide som användes vid enskilda intervjuer och parintervjuer. Frågeguiden utformades efter avhandlingens frågeställningar, och jag gjorde även jämförelser med frågor som ställts i liknande studier. När frågeguiden utformades hade jag ännu inte alla studiens teoretiska begrepp klara, eftersom några av dem snarare tillkommit utifrån studiens resultat. Det innebär till exempel att begreppet socialt kapital inte var vägledande när jag formulerade mina frågor, vilket kan betraktas som en begränsning av möjligheten att analysera föräldrars sociala kapital. Man kan dock se att flera av de frågor som ställdes och föräldrarnas svar berör aspekter som i efterhand teoretiskt kan kopplas till socialt kapital.

Respondenterna har svarat på frågor om familj, förvärvsarbete, sociala kontakter, föräldraledighet, tillgång till formell och informell hjälp samt vilket värde som tilldelas olika resurser. Frågeguiden kan emellertid ge ett missvisande intryck av hur intervjuerna utformades. Intervjuerna har inte alltid följt den struktur som guiden återspeglar, utan den har snarare använts som en checklista för att i slutet av intervjun se om samtliga områden behandlats. De intervjuade föräldrarna fick till exempel beskriva hur en vanlig dag i deras liv ser ut, och jag lät intervjupersonerna tala relativt fritt utifrån denna uppmaning. Svaret på denna fråga ledde ofta vidare in på andra områden, till exempel hur barnens omsorg är organiserad, vem som sköter eventuell hämtning och lämning på förskola, vad som händer när barnen är sjuka och vem som tar hand om barnen när föräldrarna ska gå iväg på egna kvällsaktiviteter. Många gånger kom föräldrarna själva in på sådant som jag senare tänkt fråga om, och det var till exempel ytterst sällan som jag initierade frågor om vem man får hjälp med i olika sammanhang.

De flesta intervjuer skedde i intervjupersonens hem, och mina besök inleddes ofta med en rundvandring i bostaden, där vi pratade om boendet, grannskapet och varför man bor där man bor. Intervjusituationen omgärdades ofta av kortare avbrott, och det hände att vi förflyttade oss mellan olika rum, beroende på att intervjupersonen skulle fixa mellanmål till något barn eller att barnen bad att få se på TV. Dessa händelser påverkade intervjuerna, men på ett positivt sätt, eftersom föräldrarna ofta kommenterade det som inträffat, och ibland kom med förklaringar till varför de agerat på ett visst sätt. Min uppfattning är att detta gör materialet mer dynamiskt och tydliggör att familj är en görande aktivitet, där ord och handling samverkar.

Intervjuerna kom att få karaktären av ett informellt samtal, där jag tillät respondenterna att göra en hel del utvecklingar. Jag har känt mig bekväm i det här sättet att intervjua människor. Genom att låta dem tala fritt i vissa avseenden har

jag också försökt överlåta definitionen av familj och familjeliv till föräldrarna själva. Den här formen av öppna intervjuer kan givetvis ifrågasättas. Ida Schultz (2005) belyser i en antologi om kvalitativa metoder att personer kan ha olika syn på intervjun och den kunskap som kan och bör alstras genom denna. Efter en för henne lyckad intervju, vilken kännetecknades av ett utforskande och öppet klimat, blev hon ifrågasatt av intervjupersonen. Intervjupersonen, som var journalist, ansåg att intervjun med honom inte skulle kunna generera någon kunskap, eftersom hon ”bara hade låtit honom prata” och inte ”kommit in till kärnan” (Schultz, 2005, s. 73).

I mina föräldrintervjuer noterade jag att det ibland är svårt att få till uttömmande svar om vardagslivet. Jag tolkar detta som att föräldrarna själva betraktar vardagens praktiker och rutiner som så självklara att de inte kräver någon utförligare beskrivning. När jag ställde frågan om hur en vanlig vardag ser ut fick jag ställa många följdfrågor – ”hur går det till?”, ”vem gör det?”, ”varför gör ni så?” – för att få en fylligare bild. Dessa följdfrågor ska inte betraktas som ett försök att komma verkligheten så nära som möjligt. I de utförligare beskrivningarna finns emellertid berättelser som jag är intresserad av att undersöka, såsom förklaringar till varför de gör på ett visst sätt, eller vilka omständigheter som anses spela in. Den fåordighet som kännetecknar vardagens rutiner skiljer sig gentemot situationer då föräldrar berättar om mer specifika händelser. Ett exempel på detta kan utgöras av ett par tillfällen då de intervjuade föräldrarna kommit in på förlösningberättelser, vilka kunde vara oerhört detaljrika och utförliga, även om jag som intervjuare inte ställde några direkta frågor om detta.

Intervjuer med BVC-sköterskor

Av avhandlingens frågeställningar framgår att jag är intresserad av hur småbarnsföräldrars vardag och behov av stöd beskrivs av professionella grupper. Jag valde att intervjua BVC-sköterskor och därmed utesluta andra yrkesgrupper, såsom förskollärare och socionomer, vilka också möter små barn och deras föräldrar. Att vända sig till BVC-sköterskor har den fördelen att de träffar i princip alla småbarnsföräldrar, och en av deras arbetsuppgifter är att förmedla stöd. De har dessutom en funktion att ”slussa vidare” när de anser att familjen behöver stöd som sträcker sig utanför den egna verksamhetens ramar. Det medför att de både kan tala om ”vanliga familjer” men också om de familjer, som de anser behöver extra hjälp, samt vad denna hjälp kan tänkas innehålla.

Jag har intervjuat BVC-sköterskor som arbetar vid barnavårdscentraler i de tre stadsdelar som varit aktuella för studien. Totalt ingår 22 BVC-sköterskor i mitt intervjumaterial och samtliga är kvinnor. Många av dem hade lång erfarenhet av arbete inom barnhälsovården. Medelåldern på sjuksköterskorna var 50 år. I

materialet ingår enbart barnavårdscentraler som tillhör den offentliga vården. Vid tidpunkten för materialinsamlingen var antalet privata barnavårdscentraler i Göteborg mycket begränsat, ett förhållande som emellertid ändrats sedan vårdreformen 2009, då alla över 16 år har rätt att välja vårdcentral även om den ligger i ett annat område än personen bor. Barnhälsovård ska enligt reformen erbjudas på samtliga vårdcentraler, oavsett om de tillhör den offentliga vården eller är privata (Västra Götalandsregionen, 2012).

Intervjuerna med BVC-sköterskorna genomfördes som fokusgrupper, men grupperna var större jämfört med fokusgrupperna med föräldrar, sex till åtta personer i varje grupp. I fokusgrupperna ingick samtliga sjuksköterskor som arbetade vid respektive barnavårdscentral. Intervjuerna skedde i ett konferensrum vid respektive barnavårdscentral. I dessa fokusgrupper användes inte någon form av skriftligt material. BVC-sköterskorna fick börja med att reflektera över barnhälsovårdens roll och efter hand introducerade jag nya teman, till exempel föräldrars behov av stöd och samhällets olika stödinsatser (se bilaga 4). BVC-sköterskorna har således inte intervjuats om särskilda familjer eller barn, och intervjuerna har inte handlat om att jämföra BVC-sköterskornas utsagor med specifika föräldrantervjuer. I den mån BVC-sköterskorna talar om samma teman som kommit upp i föräldrantervjuerna lägger jag inte olika vikt vid dessa berättelser. Jag utgår till exempel inte från att föräldrars utsagor om familjepraktiken är mer sann än de som BVC-sköterskorna berättar om. Däremot är det intressant att uppmärksamma både skillnader och likheter i beskrivningar av småbarnsföräldrars vardagsliv, vilket visar att berättelser utformas i en lokal kontext (Silverman, 2006).

Fokusgrupperna med BVC-sköterskorna utformades på lite olika sätt. Vid två av barnavårdscentralerna flödade diskussionen fritt, medan jag fick ha en mer aktiv roll i en av fokusgrupperna. Att fokusgrupperna hade ett större antal deltagare kan ha bidragit till att några personer i grupperna inte kom till tals i någon större utsträckning. Vid något tillfälle hände det att jag vände mig direkt till personer som suttit tysta under större delen av intervjun, för att få del av hennes åsikter.

Min uppfattning är att fokusgrupperna med BVC-sköterskor präglades av relativt stor konsensus inom gruppen, och det var framför allt positiva åsikter om barnhälsovården i allmänhet, och deras egen verksamhet i synnerhet, som framkom. Kanske hade jag fått en större variation i materialet om jag hade kompletterat fokusgrupperna med individuella intervjuer. Det är också värt att uppmärksamma att de intervjuade BVC-sköterskorna inte bara talar utifrån sina erfarenheter som professionella aktörer, utan också utifrån egna erfarenheter av moderskap. Samtliga intervjuade BVC-sköterskor var föräldrar, men för de flesta av dem låg småbarnsåren relativt långt tillbaka i tiden.

Intervjuer med föräldrar i verksamheten Vintergatan

Intervjuerna med de föräldrar som rekryterats till studien via BVC och öppen förskola genomfördes under 2008 och 2009. Sommaren 2009 genomfördes en första analys av materialet och jag kunde då konstatera att jag delvis misslyckats med intentionen att få ett material som präglades av mångfald. Majoriteten tillhörde medelklassen och många hade akademisk utbildning. Det var bara ett fåtal som tillhörde etniska minoritetsgrupper eller levde i en familjeform bortom den traditionella kärnfamiljen. David Morgan (2011) konstaterar att studier som en har en intention att vända sig till ”alla” föräldrar, oftast bara når vita medelklassfamiljer. För att nå föräldrar som gjort andra val eller lever under mindre fördelaktiga levnadsvillkor, verkar det vara mer lyckosamt att göra strategiska urval, och tydligare vända sig till vissa grupper av föräldrar (t.ex. Dunne, 1999; Zetterqvist Nelson, 2007; Björnberg, 2012).

Även om min ambition inte varit att återspegla den mångfald av familjekonstellationer som idag förekommer i Sverige upplevde jag att det saknades en kontrast mot det medelklassbetonade materialet. Eftersom studien har ett välfärdsperspektiv, och för att kunna svara utförligare på de frågeställningarna som rör föräldraskapets olika villkor, valde jag att tillföra ett befintligt intervju-material bestående av sex intervjuer jag genomfört i samband med en utvärderingsstudie av en familjeverksamhet (Wissö, 2009). I denna avhandling har jag givit verksamheten det fiktiva namnet Vintergatan. Flera av mödrarna på Vintergatan tillhör etniska minoritetsgrupper och samtliga hade vid intervjutillfället begränsad tillgång till ekonomiska och sociala resurser. Det var inte någon av dem som hade en anställning och de saknade också högre utbildning. I övrigt utgjorde mödrarna på Vintergatan inte någon enhetlig grupp. Den yngsta var 20 år och den äldsta drygt 40 och de hade olika många barn. En del var ensamstående medan andra levde tillsammans med barnens far eller annan partner. Värt att uppmärksamma är emellertid att i barnens fäder inte deltog i verksamheten, inte ens i de fall där de bodde tillsammans med barnen, och trots att verksamheten vänder sig till både mödrar och fäder.

Att addera ett redan befintligt material var inte en given lösning på svårigheten att få spridning i materialet. Ett alternativ hade varit att fortsätta söka föräldrar att intervjua via andra kanaler än de jag redan hade provat. Mitt val påverkades både av praktiska och strategiska skäl. De praktiska handlade om att inte ytterligare dra ut på tiden för datainsamling, då jag skulle vara tjänstledig under ett år. Det strategiska skälet handlade om att det befintliga intervju-materialet bedömdes vara intressant med hänvisning till mitt syfte och mina forskningsfrågor. Jag kommer nedan att ytterligare redogöra för mina överväganden samt diskutera hur detta material kan vägas mot övriga föräldrintervjuer med tanke på att intervjuerna med föräldrarna på Vintergatan gjordes i en annan kontext.

Verksamheten Vintergatan och kontexten för intervjuerna

När jag fattade beslutet att låta föräldrintervjuerna från Vintergatan bli en del av min avhandling hade verksamheten upphört. När jag genomförde intervjuerna var Vintergatan en verksamhet som baserades på samverkan mellan socialtjänst, barnhälsovård och förskola i syfte att stödja föräldrar med små barn (0–3 år). Deltagande föräldrar skulle av BVC-sköterska eller socialsekreterare bedömts ha svårigheter i samspelet med barnet. I kapitel två i denna avhandling visade jag att samspel och goda relationer mellan föräldrar och deras barn är något som de senaste årens statliga utredningar om föräldrastöd uppmärksammat. Att ta del av föräldrarnas erfarenhet av sådant stöd, samt deras beskrivning av vardagslivet, ligger därmed i linje med avhandlingens syfte och frågeställningar.

När intervjuerna med föräldrarna på Vintergatan genomfördes hade jag ett uppdrag som utvärderare, vilket hade formulerats av verksamhetens styrgrupp, och jag var således till viss del bunden av de frågor som styrgruppen var intresserad av att undersöka³. Intervjuerna med föräldrar på Vintergatan består av enskilda intervjuer med sex föräldrar, samtliga mödrar. Frågorna som ställdes berörde föräldrarnas upplevelse av verksamheten, vägen in i verksamheten, och vad man vill ha hjälp med. Frågorna handlade också om relationer med övriga deltagare och med personalen, relationerna till det egna barnet samt eventuella förändringar i dessa relationer. Dessutom behandlades föräldrarnas vardagsliv, sysselsättning och sociala kontakter. Intervjuerna med föräldrarna på Vintergatan utgick således från en frågeguide som skilde sig från den frågeguide som användes vid övriga föräldrintervjuer. Det fanns emellertid också likheter i de frågor som ställdes, till exempel sociala relationer och vardagens rutiner. Min uppfattning var att dessa erfarenheter speglar skillnader i tillgång till socialt kapital, och att dessa berättelser kunde tillföra min analys ytterligare aspekter.

Intervjuerna genomfördes under våren 2008 och handlade framför allt om föräldrarnas upplevelse av stöd i verksamheten. Samtliga intervjuer spelades in på band och har därefter skrivits ut ord för ord. Vid en intervju användes tolk, då föräldern upplevde att hon saknade tillräckliga kunskaper i svenska för att känna sig bekväm med intervjun. Kvinnan hade emellertid tillräckliga kunskaper i svenska för att uppmärksamma att tolken inte översatte allt hon sa, trots att tolken var auktoriserad och kom från kommunens tolkförmedling. Detta var inte något som hon kommenterade under intervjun, men några dagar efter intervjun kontaktade hon mig och berättade om sin upplevelse. Vi kom därför överens om att göra om intervjun med en annan tolk.

Eftersom verksamheten bara hade sex deltagare fanns det risk för igenkänning

---

³ I utvärderingen intervjuades verksamhetens deltagare, anställda och styrgrupp. Jag tog också del av dokumentation kring verksamheten. I avhandlingen är det emellertid enbart intervjuerna med de sex deltagarna som inkluderats.

när föräldrarnas berättelser skulle återges i utvärderingsrapporten, även om jag valde att exkludera specifika personuppgifter. Därför lät jag föräldrar på Vintergatan att läsa igenom intervjuerna efter transkriberingen, och de hade också möjligheter att kommentera innehållet och eventuellt stryka någon del av intervjun.

Etiska aspekter av sekundära analyser

Att genomföra sekundära analyser av intervjumaterial är inte ett okänt fenomen inom kvalitativ forskning (Thorne, 1994). Eftersom kvalitativa intervjuer tar tid att genomföra och transkribera är det inte alltid det finns möjligheter att genomföra intervjustudier. När kvalitativa studier väl har genomförts har man förhoppningsvis ett rikt material, vilket även innefattar svar på frågor som man inte ställt i den specifika studien. Redan i samband med transkriberingen av intervjuerna med föräldrarna på Vintergatan kunde jag konstatera att det fanns mycket intressant i materialet, men att bara delar av detta skulle komma att innefattas i utvärderingsrapporten. För att genomföra sekundära analyser behöver man emellertid ta etisk hänsyn till huruvida man kan använda material i andra sammanhang än de som först var avsedda (Thorne, 1994).

Vid intervjutillfället var mina frågor styrda av det utvärderingsuppdrag jag hade, vilket till stor del handlade om hur föräldrarna upplevde deltagandet i verksamheten och huruvida den var till hjälp i relation till barnen. Till skillnad från intervjuerna med de föräldrar, vilka rekryterades specifikt till avhandlingsstudien, fanns inte lika många frågor där deltagarna i detalj uppmanades att berätta om sitt vardagsliv eller om arbetsfördelningen i hemmet. Deltagarnas reflektioner handlade emellertid en hel del även om vardagslivet utanför verksamheten, inte minst om vilka resurser och vilket stöd som efterfrågas i förhållande till den hjälp man upplever är möjlig.

I samband med att jag återgav transkriberingen av intervjuerna till föräldrarna frågade jag om möjligheten att använda mig av materialet i min avhandling. Vid den här tidpunkten var jag emellertid inte färdig med min empiriinsamling, och jag var heller inte riktigt säker på hur materialet skulle kunna användas. Därför ställdes frågan mer på ett hypotetiskt plan, men samtliga deltagare var positiva till att eventuellt låta materialet ingå i min studie. Flera av dem ansåg att deras erfarenheter och synpunkter behöver föras fram, och att det är sällan som de får möjlighet att komma till tals om dessa frågor. När jag så småningom kom fram till beslutet att inkludera materialet hade verksamheten upphört, och det fanns inget enkelt sätt att nå deltagarna. Jag saknade adressuppgifter till de före detta deltagarna, och det fanns inget enkelt sätt att komma i kontakt med dem. Därför valde jag att lita till det muntliga samtycke som gavs i samband med att transkriberingen av intervjuerna återkopplades till föräldrarna.

Min uppfattning är att det är etiskt försvarbart att återanvända delar av detta intervjumaterial, då de frågor jag ställer i denna studie är av samma sort som de

ursprungliga frågorna och föräldrarna vid intervjutillfället ställde sig positiva till att låta materialet användas även i annat syfte än i utvärderingen. Skillnaden är att analysen denna gång fördjupar vissa av de teman som kom upp i ursprungsintervjuerna men som inte analyserades fullt ut då, vilket kan kallas *retrospective interpretation* (Acock et al, 2005:64). För att ytterligare tillförsäkra dessa föräldrar anonymitet har jag i avhandlingens resultatredovisning valt att inte särskilja de olika föräldrarna på Vintergatan. Det här skiljer sig också från övriga föräldrar i materialet, vilka givits fiktiva namn och där man på ett mer överskådligt sätt kan följa hur föräldrar positionerar sig i olika frågor. Även om jag inte anger vem på Vintergatan som sagt vad vill jag understryka att jag inte har för avsikt att ”klumpa ihop dem”. De har var och en sin alldeles egen historia, men det är såldes av etiska skäl jag väljer att inte låta dessa komma fram.

Analys av materialet

Samtliga intervjuer och fokusgrupper spelades in på band och transkriberades till text. Totalt är det ett relativt omfattande material med cirka 1500 sidor transkriberad text. Den första transkriberingen var ordagrann, inklusive kortare och längre pauser. De citat som redovisas i avhandlingen har dock justerats för att öka läsbarheten, och jag har till exempel ändrat vissa grammatiska fel och upprepningar som försvårar läsningen. I resultatredovisningen har jag ibland också kortat ner citat, och bortklippta stycken är markerade med /.../. Jag har försökt begränsa mina ingrepp i intervjuutdragen, men det empiriska materialet påverkas av mig som forskare i studiens olika skeden, och återgivande av citat är bara är en liten del av forskningsprocessen. Margareta Järvinen menar att produkten av en intervju är ett resultat av socialt situationsbestämda aktiviteter. Intervju-material kan således inte lyftas ut från sitt sociala sammanhang och kan inte behandlas som objektiva fakta, då det alltid reflekterar specifika meningsstrukturer (Järvinen, 2005, s. 28). Det som informanterna återger säger något om sammanhanget för intervjun och vad som anses vara relevant och acceptabelt att ta upp. Intervjusituationen anger att det är forskaren som ställer frågor, informanten som svarar och intervjuguiden är det som vägleder innehållet i både frågor och svar. Intervjuaren är således med och styr innehållet i berättelserna, det som Gubrium och Holstein kallar ”formal narrative control” (Gubrium & Holstein, 1998, s. 175).

Vid fokusgruppsintervjuerna har jag inte i lika hög grad styrt innehållet i diskussionen. I sådana sammanhang förekommer däremot en annan form av övervakning, *substantive monitoring*, då de som deltar i diskussionen på olika sätt ser till att den som talar håller sig till ämnet (Gubrium & Holstein, 1998, s. 173). Diskussionen kan tillåtas att periodvis sväva iväg, men sammanhanget är ändå

givet. I de aktuella fokusgrupperna var informanterna inställda på att tala om föräldraskap och vardagsliv, och de såg ofta själva till att återföra diskussionerna till det som ansågs vara syftet med intervjun. Berättelser kan också användas för att visa att man tillhör en viss grupp och är en värdig medlem av denna grupp (Linde, 1993, s. 219). Berättelser kan således ändras för att passa de situationer där de äger rum.

Analytiska begrepp

Min analys har haft en abduktiv ansats, då jag har pendlat mellan teori och empiri (Alvesson & Kärreman, 2005). Vissa teoretiska perspektiv och begrepp hade jag med mig tidigt i studien, till exempel *väl-färdsregim* och *könsideologi*. Att välfärds-perspektivet upplevdes relevant kan återknytas till intresset för offentlig involvering i familjelivet, och det finns också ett flertal studier som använder sig av detta perspektiv för att analysera familjeliv. I den här studien används välfärdsregim som kontext för att förstå och analysera föräldrars vardagsliv, och jag analyserar således inte välfärdsregimen som objekt (Nilsen, Brannen & Lewis, 2012). Begreppet könsideologi fick jag också med mig relativt tidigt via en forskarkurs i familjesociologi, där jag inspirerades av Arlie Hochschilds analys av könsideologier.

Andra begrepp och perspektiv har tillkommit efter hand. Begreppet *familjepraktiker* har fått en allt mer framträdande roll i avhandlingen och varit vägledande för min analys av familj. I förra kapitlet introducerades familj som ett relativt flytande begrepp, där olika praktiker på ett eller annat sätt kan tänkas ha med familj att göra, och en svårighet blir då att veta vilka praktiker det är som ska studeras och analyseras, om man nu är intresserad av att undersöka familjeliv. Enligt Morgan bör de praktiker och de relationer som konstrueras som ”familjepraktiker” uppmärksammas, dvs. de som av olika aktörer beskrivs ha med familj att göra (Morgan, 1996, s. 192). Individuella aktörer, såsom familjemedlemmarna själva, kan beskriva händelser och praktiker i relation till familj. Det finns också abstrakta aktörer, som organisationer och professionella grupper, vilka kan definiera familjepraktiker på olika sätt. En tredje aktör, som inte ska förglömmas, är observatören eller forskaren. Här tydliggörs min egen roll som forskare, att jag är med om att definiera familjen och att min tolkning av familjepraktik inte alltid överensstämmer med andra aktörer, såsom den observerades.

Begreppet *socialt kapital* smög sig från början in i avhandlingen, men har tagit allt större plats i analysen. Jag betraktar socialt kapital som en komplettering av välfärds-perspektivet och ett begrepp som ytterligare kan belysa föräldraskapets skiftande villkor. På grund av att begreppet inte använts i någon större omfattning inom svensk familjeforskning har jag också varit intresserad av att analysera begreppet i sig, och hur det kan användas. Analysen av socialt kapital och dess koppling till normer om familj och föräldraskap medförde att begreppet moral

introducerades som ett teoretiskt begrepp i avhandlingen.

Tematisering av materialet

I mitt analysarbete har jag omväxlande lyssnat på inspelningarna och läst intervjuutskriften. Inspelningar fångar röstlägen och skiftningar i materialet, medan texterna erbjuder möjlighet att analysera sådant som inte ges så stort utrymme i stunden. Den första tematiseringen av materialet gjordes utifrån frågeguidens olika teman. Därefter har ytterligare teman uppmärksammats, och jag har särskilt lagt märke till de tillfällen då jag upplevt att något förvånade mig eller inte stämde överens med tidigare forskningsresultat.

Gubrium och Holstein (1998) menar att man kan växla analytiskt fokus mellan berättelsers ”vad” och ”hur”, ett angreppssätt som jag använt mig av. Den första tematiseringen av intervjumaterialet kännetecknades av ”vad-frågor”, och det som slarvigt kallas fakta, det vill säga uppgifter om fördelning av föräldraledighet, förvärsarbete, hushållsarbete, om man deltagit i föräldragrupp, hur ofta man går till öppna förskolan, vem som är barnvakt osv. Denna form av frågor är viktiga för både den som talar och den som lyssnar, då den utgör en bas för fortsatt analys och reflektion. Därefter skedde ytterligare genomläsningar av intervjuutskriften, men nu med mer fokus på ”hur-frågor”, det vill säga hur föräldrar konstruerar sina berättelser och skapar mening åt det de berättar om, vilket öppnat upp för nya teman. Hur-frågorna tillför berättelserna ytterligare en dimension och kan belysa hur berättelser fogas samman och konstrueras. Både ”vad”- och ”hur”-frågorna berör emellertid familjepraktikerna, det vill säga ideal och aktiviteter som på olika sätt relateras till familj.

I själva resultatredovisningen, vilken kommer att presenteras i kapitlen sex till tio, har tematiseringen av resultaten fått sin slutliga utformning. Även detta har varit en process, där avsnitt flyttats fram och tillbaka. Det som avgjort kapiteldelningens utformning är de empiriska resultaten, och möjligheten att på ett tydligt sätt lyfta fram de resultat jag tycker är mest intressanta. En konsekvens är att bara en liten del av det ursprungliga materialet presenteras, vilket framför allt gäller materialet jag fått via fokusgrupper med BVC-sköterskor. Jag har medvetet valt att i avhandlingen inte lägga någon större vikt vid frågor som rör arbetsorganisation eller gränsdragningar gentemot andra professionella aktörer inom familjestödet. Detta var visserligen frågor som diskuterades mycket i fokusgrupperna, men jag ansåg att det föll utanför syftet med avhandlingen.

Att kategorisera eller dekonstruera

Det är viktigt att reflektera över det sätt man i forskningssammanhang kategoriserar och använder sig av kategorier. Såväl praktiker, forskare och människor i största allmänhet, eftersöker inte sällan objektivitetskriterier för att avgöra vilken kategori olika saker tillhör (Hacking, 1999, s. 197–198). I texter om föräldrastöd

framställs kategoriseringar av familjer och föräldrar som funktionella, genom att de anger var personalen ska sätta in sina resurser. Ensamstående föräldrar anses till exempel många gånger vara i större behov av samhällsinsatser jämfört med ”normalfamiljen” (se också Hagelin, Magnusson & Sundelin, 2007). Att kategorisera är således en del av att ”göra gott”, det vill säga stödja och hjälpa utsatta människor. Å andra sidan kan kategoriseringar av människor betraktas som maktutövande, genom att avgöra vem som faller utanför normalitetens ramar (Cohen, 1985, s. 171–174).

Bourdieu förespråkar att forskare bör avstå från givna sätt att kategorisera och från de tolkningsmönster som förekommer inom det område som studeras (Bourdieu & Wacquant, 1992; Emirbayer & Williams, 2005). Oswald (2005) menar i likhet med detta att man genom att undvika heteronormativa kategorier lättare kan uppmärksamma andra aspekter. Han har i en studie om ungdomars välbefinnande visat att ungdomars sexuella hälsa är beroende av relationen och interaktionen mellan mor och barn, samt hur modern talade med ungdomen om sexualitet. Ungdomars sexuella hälsa var däremot inte beroende av familjens struktur; huruvida föräldrarna var gifta, fränskilda, levde i en homosexuell relation osv.

Oavsett hur kategoriseringar går till finns en risk att subjektiva sociala kategorier uppfattas som objektiva kategorier (Bourdieu, 1999). Jag är medveten om att min egen analys påverkas av redan existerande sätt att kategorisera föräldrar och familjer, inte minst med tanke på att jag arbetat inom socialtjänsten, en myndighet som på olika sätt bidrar till kategorisering och normering av föräldraskap. I analysen har jag försökt frigöra mig från dessa, men min ambition är inte att genomföra fullkomliga dekonstrueringar.

Ett exempel på hur jag hanterat befintliga kategorier är min analys av könsideologier, vilken presenteras närmare i kapitel sju. Här har utgångspunkten för analysen varit Hochschilds (1989) terminologi, där föräldrar kategoriseras som traditionella, transitionella eller egalitära. Min ambition har varit att öppet redovisa hur jag gått till väga, och vilka aspekter jag givit akt på, när jag delat in informanterna i dessa kategorier. Jag presenterar överväganden och reflektioner som öppnar upp för alternativa sätt att tolka föräldrars utsagor, och att de föräldrar som kategoriserats som egalitära i vissa avseenden, kan tolkas som traditionella om man väger in andra aspekter. Det här sättet att arbeta med materialet bidrar till att dekonstruera begreppet jämställdhet, och det visar på komplexiteten i att använda befintliga kategorier.

Relationen mellan tal och praktik

En omtvistad metodologisk fråga rör skillnaden mellan människors tal och praktik, och om det över huvud taget är intressant att försöka göra sådana distink-

tioner (Bekkengen, 2002; Morgan, 2011) Jag kommer nedan att redogöra för sådana diskussioner, samt hur jag förhåller mig i frågan. Mitt empiriska material bygger på intervjuer, och jag har med andra ord inte observerat det som sker i hemmen. Man kan fråga sig om det således enbart är talet om vardagslivet som undersöks, eller är det också möjligt att uttala sig om de handlingar som personerna berättar om?

Utifrån ett strukturalistiskt eller poststrukturalistiskt perspektiv är det framför allt språket i sig som är i fokus, där språket anses vara det som skapar förutsättningar för och formar sociala handlingar (Sarbin & Kitsuse, 1994, s. 4). Sådana perspektiv betraktar således tal som handlingar. Morgan menar att förändringar av familjepraktiker kan studeras på två teoretiskt skilda nivåer, där den ena har fokus på den faktiska praktiken och den andra har fokus på talet om praktiken (Morgan, 1999, s.15). Morgan medger att en sådan distinktion innebär svårigheter, särskilt med hänvisning till frågan om huruvida praktiker och beskrivningar om dessa, kan existera åtskilda. Det argument som Morgan framhåller för att distinktionen mellan tal och praktik ändå är relevant, är att samma praktik kan tolkas och beskrivas på olika sätt. Den praktik som av vissa beskrivs som förfall, beskrivs av andra som förändring. Det är därför intressant att försöka uttala sig både om praktiken och om talet om praktiken. Björnberg och Kollind menar att förhållandet mellan tal och handlingar inte alltid måste problematiseras utan istället helt enkelt utgå från att berättelser om vardagen i viss mån återspeglar människors faktiska praktik (Björnberg & Kollind, 2003, s. 52).

Jag medger att det finns svårigheter i att skilja på tal och praktik, men har ändå en ansats att i det empiriska materialet undersöka skillnader mellan familjepraktiker på diskursiv eller ideologisk nivå, och familjepraktiker som rutiner och görande. I mitt analysarbete har jag stannat upp vid sådant som kan te sig motsägelsefullt då föräldrarna berättar om familjepraktikerna, och således försökt skilja på det jag kallar *ideologi* respektive *praktik*. Ideologi innefattar uttryckliga uttalanden som till exempel ”jag tycker det är viktigt att dela helt lika på föräldraledigheten”, men också sådant man önskar eller drömmer om. Med praktik syftar jag på det som intervjupersonerna säger att de faktiskt gör, till exempel ”jag var föräldraledig på heltid i åtta månader och sen var han hemma på heltid i fem månader”.

Till syvende och sist är det emellertid så att mitt empiriska material består av berättelser, det vill säga sådant som föräldrar *säger att de gör*. För en djupare analys av skillnader mellan tal och praktik hade jag behövt andra metoder, till exempel en etnografisk studie.

Familj som konstruktion

Det finns likheter mellan Morgans definition av familjepraktiker och andra forskares analys av familj. Gubrium och Holstein skriver att deras intresse för familj

inte ligger i familjen per se, utan snarare i de språkliga processer där ordet familj används och där familj görs (Gubrium & Holstein, 1994, s. 246). "Family may be constructed in response to varied challenges regarding the affectional, custodial, or durational grounds of interpersonal relations" (Gubrium & Holstein, 1994, s. 238). Såväl Morgan som Gubrium och Holstein lägger vikt vid social interaktion och process i studiet av familj. Familj betraktas som en social konstruktion, och människors tal om vardagslivet anses spegla en verklighetsuppfattning, det man så att säga bygger sitt vardagskunnande på. Sarbin och Kitsuse (1994, s. 8) menar att människor således förmedlar sina konstruktioner av världen genom berättelser (Sarbin & Kitsuse, 1994, s. 8).

Utgångspunkten att något är socialt konstruerat innebär att det som uppfattas som verkligt är ett resultat av processer och aktiviteter. Bäck-Wiklund (2003) menar att en sådan utgångspunkt medför att frågan om huruvida samhället existerar som en objektiv verklighet blir av mindre intresse, och uppmärksamheten riktas istället mot den sociala interaktionen i vardagslivet och hur den bygger upp samhället, där språket spelar en stor roll. Som vetenskapligt begrepp har konstruktivism använts sedan 1970-talet. Begreppet har också utsatts för kritik, både från dem som använder begreppet och de som mer eller mindre tar avstånd (se till exempel Best, 1995, s. 337–341). Kritiken har således varit både extern och intern och rör bland annat ontologiska frågor om huruvida ett konstruktivistiskt perspektiv är förenligt med antaganden om viss kunskap som objektiv. Vissa hävdar att konstruktivistisk forskning bör undvika några som helst antaganden om den objektiva verkligheten, medan andra anser att *det som studeras* kan betraktas som en konstruktion, medan andra anser att *det som studeras* kan betraktas som en konstruktion, men den sociala och historiska kontexten kan tillskrivas en objektiv existens (Best, 1995).

Enligt Gubrium och Holstein (1994) innebär det konstruktivistiska projektet inom familjeforskning att undersöka hur, och i vilka sammanhang som familj konstrueras och används för att legitimera beteenden, krav och tolkningar (Gubrium & Holstein, 1994, s. 248). I ett sådant sammanhang är det till exempel inte intressant att slå fast huruvida en person verkligen spenderar så mycket tid med familjen som anges, utan analysen intresserar sig snarare mot att "tid med familjen" används som förklaring och argument till hur vardagslivet organiseras och prioriteras. Gubrium och Holstein presenterar en analysmodell som inte är renodlat konstruktivistisk, där man intresserar sig både för "vad"- och "hur"-frågor (Gubrium & Holstein, 1998, s. 164). Jag har närmat mig mitt empiriska material på det här viset, där jag tar hänsyn till hur personer skapar mening i relation till en omgivande kontext, till exempel välfärdsregimen. Sådana antaganden kan kritiseras för att vara ambivalenta, det vill säga att man pendlar mellan en naiv realism å ena sidan och den tolkande aktören å andra sidan (Hammersley & Atkinson, 1983, s. 11). Jag lägger inte vikt vid ett strävande efter att beskriva saker "som det verkligen är". Jag utgår emellertid från att informanterna har er-

farenheter, och att dessa utformas i ett komplext samspel med normer och strukturer.

Närhet eller distans till forskningsobjektet

När föräldraintervjuerna genomfördes fanns det åtminstone en sak som jag hade gemensamt med samtliga intervjuade föräldrar; jag var också en småbarnsförälder med barn i åldersgruppen ett till tre år. Denna omständighet var inte något som jag själv förde på tal när studien introducerades för informanterna. Inom det sociala arbetets praktik diskuteras ibland huruvida det är väsentligt att socialarbetare delar erfarenheter med sina klienter. Till exempel diskuteras om det är lämpligt för socialsekreterare som inte har egna barn att utreda anmälningar om barn som far illa på grund av att man själv inte vet hur det är att vara förälder (Sundell & Alldahl, 1993). Även inom forskning diskuteras fördelar och nackdelar med inifrån- respektive utifrånperspektiv till det som studeras (Hallberg, 2000, s. 264–265). Ett inifrånperspektiv kan bidra till att forskaren förstår eller ”vet” vad som är viktigt, samtidigt som att det välbekanta också riskerar att fördunkla blicken och att man gärna bekräftar det ”självklara”. Linde (1993, s. 36) menar att likheter mellan informant och intervjuare kan bidra till att informanterna uppfattar intervjuaren som kompetent nog att förstå deras erfarenheter och berättelser, och att de därmed blir mer benägna att avslöja detaljer om vardagen. Självt är jag tveksam till sådana resonemang, och jag valde att inte berätta så mycket om mig själv vid intervjuerna.

Under intervjuerna har jag intagit en relativt ovetande inställning, och vid några tillfällen har jag förstått att informanterna tycker att jag frågar om sådant de betraktar som självklarheter, till exempel hur det går till när man lämnar barnen på förskolan en vanlig dag. Vid ett tillfälle blev en av de intervjuade föräldrarna mycket förvånad när det vid slutet av intervjun framkom att jag hade egna barn, vilket jag tolkar som att mina frågor hade ställts utifrån en relativt ”icke-vetande”-position. Vid nästan samtliga intervjuer fick jag frågan om jag hade egna barn, och när jag jakande svarade på frågan och berättade om åldern på barnet, var den vanligaste reaktionen att ”ja, men då vet du ju hur det är”. Ett annat sätt att betrakta likheten mellan mig och de intervjuade föräldrarna är att informanterna i högre utsträckning anpassade sina berättelser för att rymmas inom de ramar som man anser att ett gott föräldraskap utgör, utifrån att jag, både som förälder men också som ”professionell”, har åsikter om vad som är bra och mindre bra föräldraskap (Järvinen, 2005, s. 28). Det finns inga givna svar på hur detta påverkat de olika intervjuerna, men det tydliggör att det empiriska materialet påverkas både av mig och intervjupersonen, men också av den omgivande samhällliga kontexten. En kvalitativ studie ställer därför höga krav på flöden mellan olika perspektiv.

I inledningen av denna avhandling pekade jag på att det ligger en utmaning i

att studera välbekanta fenomen med nya ögon, vilket blir särskilt utmanande när det finns stora likheter mellan forskaren och forskningsobjektet. I likhet med många av de intervjuade föräldrarna tillhör jag också en akademisk medelklass, vilket påverkar mina egna erfarenheter av familjepraktiken. Alvesson och Deetz menar att möjligheten att spränga dominerande föreställningar bland annat handlar om uppfinningsrikedom och teoretisk sinnrikhet (Alvesson & Deetz, 2000, s. 184). De talar bland annat om en interaktion mellan tolkningsrepertoar, det vill säga forskarens förstrukturerade förståelse genom teorier, antaganden och vokabulärer, och det empiriska materialet (Alvesson & Deetz, 2000, s. 204). I mitt analysarbete har jag försökt pendla mellan min teoretiska och praktiska förståelse och det empiriska materialet, och jag har försökt hitta nya teoretiska angreppssätt för att erbjuda andra tolkningsmöjligheter. Hela tiden står dock jag för selektionen av det jag väljer att lyfta fram och tolka, och min ambition är att i hela forskningsprocessen förhålla mig reflexivt till det som sker.

Etiska överväganden

Frågor om etik i forskningen tenderar att tillmätas en allt viktigare roll. Det finns exempelvis vetenskapliga tidskrifter som enbart publicerar artiklar där studien som presenteras har genomgått etisk prövning. 2008 ändrades lagen om etikprövning för att tydliggöra vilka aktiviteter som ska etikprövas (Regeringskansliet 2007/08:44). Bland annat anges att forskning som behandlar känsliga personuppgifter ska etikprövas, även om samtycke givits. Detta skiljer sig från hur lagen såg ut när jag påbörjade min forskarutbildning och när studien planerades, då detta inte var ett krav. Någon särskild etikprövning har därför inte skett. Däremot har jag både inför och under studien gjort ett antal etiska överväganden.

Generellt har jag följt Vetenskapsrådets riktlinjer för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning (Gustafsson, Hermerén & Petersson, 2005). Dessa principer kan sammanfattas i informations-, samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekrav. Samtliga informanter har informerats om studiens syfte och om intervjumaterialets användning och samtyckt till detta. Jag strävade efter att utforma en informationsblankett med enkelt och tydligt språk och undvika ord som kan upplevas som påtryckning eller överord om studiens tänkbara värde. Blanketten var på svenska eftersom jag inte såg det möjligt att översätta den till alla de språk som förekommer bland föräldrar i Göteborg. De personer som distribuerade blanketten hade dock uppgift att informera om att tolk kunde erbjudas vid intervjuer. De föräldrar som visade intresse för att delta fick utförligare information om studien, både skriftligt och muntligt. De har informerats om att deltagandet är frivilligt, att de har rätt att avbryta sin medverkan och rätt att avstå från att svara på frågor. För att garantera informanternas anonymitet har de givits fiktiva

namn och vissa detaljer i deras levnadsbeskrivningar har utelämnats, eller ändrats, i de fall där jag ansett att det finns risk för igenkännande. Jag har också valt att inte ange vilka de tre stadsdelarna är.

Även om man följer etiska riktlinjer, är intervjuer sällan helt demokratiska och fria. Kvale tydliggör detta genom att peka på några av de maktförhållanden som konstituerar intervjun, något han menar diskuteras i allt för liten utsträckning (Kvale 2006, s. 481). Det finns ett antal förhållanden som medför att den kvalitativa intervjun inte är jämlik. Till exempel är det intervjuaren som styr innehållet, det kan finnas en mer eller mindre dold agenda med intervjun, och det är intervjuaren som har tolkningsföreträde. Även om detta är självklarheter för många som använder sig av kvalitativa forskningsintervjuer, är det inte säkert att intervjupersonen har detta klart för sig, eller i alla fall inte fullt ut reflekterat kring dessa omständigheter. Silverman (2006, s. 320) konstaterar således att vi aldrig kan ta för givet att de människor vi studerar har fullt ut förstått syftet och innebörden av vår forskning för att kunna ge verkligt informerat samtycke.

Maktförhållandet mellan intervjuare och respondent blir extra tydlig i intervjuer med det som Kvale kallar klienter, det vill säga personer som är deltagare i någon verksamhet, till exempel som mödrarna på Vintergatan. Det finns en risk att intervjupersonen invaggas i en "kvasi-terapeutisk" situation (Kvale, 2006, s. 482). Forskaren kan försöka att återskapa maktbalansen mellan intervjuare och intervjuad genom att låta intervjupersonerna komma till tals i olika delar av forskningsprocessen. Mödrarna på Vintergatan fick till exempel läsa igenom transkriptionerna och hade möjlighet att kommentera dessa. Endast en person ville göra ett tillägg efter att ha läst igenom sin egen intervju. Intervjupersonen har viss möjlighet att utöva makt över innehållet i intervjun genom att undvika att svara på vissa frågor eller genom att svara så som han eller hon tror att intervjuaren önskar (Kvale, 2006, s. 485). Maktförhållandet mellan respondent och intervjuare är emellertid omöjlig att helt utjämna. Som forskare tillåter jag mig till exempel att vara den som får slutordet i analysen och i den skriftliga sammanställningen av studien.

Generaliserbarhet, validitet och reliabilitet

Kvalitativ forskning skiljer sig i många avseenden från kvantitativ forskning, inte minst när det gäller redogörelser för begreppen generaliserbarhet, validitet och reliabilitet (Kvale, 1997). Även inom den kvalitativa forskningen finns olika uppfattningar om hur dessa begrepp kan förstås, vilket bland annat finns beskrivet av Guba och Lincoln (2005), men som jag av utrymmesskäl inte kan redogöra för här. Jag kommer istället att försöka klargöra hur dessa begrepp används och förstås i min avhandling.

Den kritik som ofta riktas mot kvalitativ forskning berör inte sällan möjligheten att generalisera resultaten, det vill säga att det inte är möjligt att dra slutsatser om personer utanför undersökningsgruppen (Denzin & Lincoln, 2005). Denna kritik bemöts ofta genom påståendet att den kvalitativa forskningen inte strävar efter generaliseringar, utan man vill gå på djupet eller visa på bredd och mångfald. I detta avseende kan man säga att min studie inte heller har några allmänna generaliseringsanspråk, då den inte syftar till att besvara frågan om hur småbarnsföräldrar i Sverige har det.

Mina resultat kan emellertid komma att användas av andra, till exempel för att dra slutsatser om hur samhällets stöd till småbarnsföräldrar kan utformas, och det är således viktigt att resultaten är valida och tillförlitliga. En fråga som ofta ställs när det gäller intervjustudiers reliabilitet är om intervjupersonerna svarar sanningsenligt, och om deras utsagor är trovärdiga. Jag har inte haft någon större anledning att betvivla det som de intervjuade föräldrarna berättar om. Som jag tidigare konstaterat finns naturligtvis en risk att intervjupersonerna i viss mån anpassar sina berättelser för att de vill framställa sig själva på ett eller annat sätt. Men jag är intresserad av vad föräldrarna säger att de gör, och i likhet med Gubrium och Holstein (1994) anser jag att det inte är nödvändigt att slå fast huruvida en person verkligen spenderar så mycket tid med familjen som anges. Analysen är intressant genom att uppmärksamma hur ”tid med familjen” används som förklaring och argument till hur vardagslivet organiseras och prioriteras.

Validitet beskrivs av Kvale (1997) som en fråga om huruvida de metoder som använts i studien fångar det man har för avsikt att uttala sig om, vilket i mitt fall är småbarnsföräldrars vardagsliv. Mitt val, att enbart använda olika former av intervjuer som metod, gör att jag inte kan uttala mig om vad det är som föräldrarna gör, utan egentligen bara det som de säger att de gör. Beslutet att inte göra en etnografisk studie påverkade således både mitt syfte och mina frågeställningar, bland annat då jag i ökad omfattning kom att intressera mig för de normer och de värderingar som förekommer i talet om familjepraktiken.

Guba och Lincoln (2005) uppmärksammar att validitet inte bara är en fråga om vilka metoder som använts, utan också tolkningsprocessen och textproduktionen. De beskrivningar som jag presenterar i detta kapitel – om tillvägagångssättet i studiens olika delar – syftar till att kontrollera studiens validitet. Läsaren får också ta egen ställning till huruvida studiens resultat kan betraktas som valida.

En aspekt som jag brottats med, är den aspekt av validitet som Guba och Lincoln (2005) kallar *fairness*, det vill säga forskarens strävan efter att alla röster som förekommer i studien ska ha samma möjlighet att komma till tals i texten, och att berättelserna hanteras med samma respekt. Som jag tidigare konstaterat, har jag som författare ett maktövertag i detta avseende, både gentemot informanter och mot läsare, eftersom det är jag som står för urvalet av det som åter-

speglas i resultatkapitel och analys. Jag har noterat att vissa informanter ges mer utrymme i resultatkapitlen, medan andra citeras i begränsad omfattning. I detta avseende har jag särskilt uppmärksammat att mödrarna som deltar i verksamheten Vintergatan ibland tenderar att försvinna i materialet. Det kan bland annat förklaras med att dessa intervjuer från början redovisades i ett separat kapitel, men efter en omstrukturering av materialet, beslutade jag mig för att integrera innehållet i de andra resultatkapitlen. Trots mina ansträngningar kan jag uppleva att deltagarna på Vintergatan inte synliggörs i samma utsträckning efter denna omstrukturering. Det får utgöra exempel på att det kan vara svårt att göra materialet fullständig rättvisa, inte minst i situationer då mängden text sväller och man som forskare måste begränsa sig och ta bort vissa delar.

Jag har haft en ambition är att lyfta fram såväl likheter som skillnader mellan föräldrar, och i vissa avseenden väljer jag att uttala mig om tänkbara orsaker till dessa. Ur ett validitetsperspektiv är det därför viktigt att reflektera över forskningens tolkningsmässiga natur, en aspekt som är särskilt framträdande i kvalitativ forskning. Det är således mina tolkningar som i hög utsträckning påverkar hur resultaten ska förstås. Jag redovisar relativt många citat i resultatkapitlen, vilka ofta efterföljs av en omgående tolkning för att visa läsaren hur jag har dragit mina slutsatser. Enligt Hydén och Hydén (1997) är detta en grund för utomstående personer att bedöma forskarens förmåga att bygga en trovärdig argumentation, vilket bidrar både till studiens validitet och reliabilitet. Min förhoppning är att läsaren ska få en uppfattning om hur intervjuerna genomförts, vilka frågor som ställts och hur analysarbetet gått till. Jag har också redogjort för begränsningar i min studie, till exempel att intervjuerna med deltagarna i verksamheten Vintergatan skedde i en kontext som skiljer sig från studiens övriga intervjuer. En annan begränsning är att de frågor jag ställt i min studie inte helt utformats från de teoretiska begrepp jag använder i analysen, till exempel socialt kapital.

Huruvida undersökningen verkligen mäter det vi har för avsikt att mäta, och om någon annan forskare skulle kunna komma fram till samma resultat, beror också på vilken betydelse vi lägger i studiens relevanta begrepp. Här har jag i mitt teoretiska kapitel visat att såväl begreppet familj, som socialt kapital, inte har någon enhetlig definition. En del forskare har därmed kommit fram till att begreppet och forskning kring detta är godtyckligt på grund av att man inte kan slå fast vad socialt kapital leder till eller hur det skapas (Foley & Edwards, 1999; Portes, 1998; Fine & Lapavistas, 2004). Jag tycker snarare att det understryker vikten av att forskningsresultat måste förstås i ett visst sammanhang, där teori, begrepp, metod, empiri och analys vävs samman.

Avslutande kommentarer

Mats Alvesson och Stanley Deetz (2000, s. 20) menar att den kritiska forskningen syftar till att presentera motbilder till dominerande ideal och förståelser, snarare än att slutgiltigt slå fast ”hur det är”. Det här är en ansats som jag inspirerats av. Även om mina resultat som sagt inte kan generaliseras till alla småbarnsföräldrar, till exempel genom påståenden som att ”alla småbarnsföräldrar vill ha städhjälp”, visar analysen på processer som förekommer när familjepraktikerna görs och förhandlas. Alvesson och Sköldberg ger också stöd för att empiriska studier kan ”ge upphov till idéer, motverka dåliga sådana och anföra mer eller mindre entydiga, mer eller mindre starka argument för olika beskrivningar, teorier och (andra) anspråk på valida utsagor” (Alvesson & Sköldberg, 1994, s. 61). I detta avseende har min studie en ambition att faktiskt peka på resultat som går emot vissa rådande uppfattningar om hur småbarnsföräldrar har det och visa på alternativa förklaringar.

6 DEN HELIGA FAMILJEN – ATT VARA OCH GÖRA FAMILJ

Det här kapitlet handlar om hur småbarnsmammor och småbarnspappor i enskilda intervjuer, parintervjuer och fokusgrupper resonerar om familj; vad den är, vem den är och vad som är ett gott familjeliv. Kapitlet kommer att uppmärksamma vilka familjepraktiker som föräldrar eftersträvar och tilldelar ett högt värde, men också ge exempel på praktiker som inte är lika eftertraktade. Att praktiker ges skilda betydelser, åskådliggör hur småbarnsföräldrar förhåller sig till drömmar och ideal, det som Gillis (1996) benämnt *the families we live by*, men också till vardagens krav och *the families we live with*.

Kärnfamiljen framför allt

I kapitel tre presenterade jag tidigare forskning om familjen i det moderna eller senmoderna samhället, där den moderna familjen och dess konstellationer bland annat kännetecknas av mångfald (Bech-Gernsheim 2002; Bäck-Wiklund & Johansson, 2003; Dencik, Schultz Jörgensen & Sommer, 2008). Trots det, lever fortfarande en majoritet av svenska barn i det som kan betecknas som kärnfamilj, bestående av sammanboende föräldrar och gemensamma barn. Av barn under 18 år är det 69 procent som lever tillsammans med båda sina föräldrar och bland de yngsta barnen, vars föräldrar representeras i denna studie, är det en ännu högre andel som bor med båda föräldrarna (SCB, 2011). Sådana strukturella data tyder på att kärnfamiljsidealet alltjämt dominerar det svenska samhället trots den mångfald som nu är möjlig inom familjebildningsområdet.

I min studie finns tecken som tyder på att föräldrar har en relativt öppen inställning till olika familjekonstellationer, och att den ena familjeformen inte behöver vara mer rätt än den andra. Samtidigt finns också de som i intervjuerna tydligt uttrycker att kärnfamiljen är ett ideal, och sammantaget kan man också säga att de flesta föräldrar i materialet strävar efter att forma vardagens praktik inom ramen för den heterosexuella två-förälder-familjen. Att hålla ihop som par och som familj beskrivs som ett mål för många, även om det finns en unison uppfattning att man inte kan hålla ihop till varje pris.

Jag har i min analys närmare undersökt hur ideal om familj förhandlas i den vardagliga praktiken. Sara berättar i intervjun om sin något krokiga väg till föräldraskap. När hon började längta efter barn och pratade om detta med sin sambo, framkom att han inte alls var säker på att barn och föräldraskap var en del av hans framtidsvision, vilket bidrog till att paret för en tid separerade. Sara säger att hon efter en tid lyckades övertyga honom om en framtid tillsammans med gemensamma barn, och de valde att flyttade ihop igen. Vid intervjutillfället har de en ettårig son. I intervjun resonerar Sara om hur livet hade kunnat te sig, om

hennes man inte hade ändrat uppfattning i barnfrågan. Sara tror att hennes barnlängtan förmodligen hade resulterat i att hon försökt få barn på egen hand, på ett eller annat sätt. Sara diskuterar i detta avseende inte insemination för ensamstående kvinnor som tänkbar möjlighet. I Sverige är assisterad befruktning endast tillåten för par, vilket synliggör normen att föräldraskap ska omfatta två personer (Zetterqvist Nelson & Malmquist, 2011).

Det förekommer emellertid att ensamstående svenska kvinnor genomgår fertilitetsbehandling och insemination i länder med annan lagstiftning, vilket bland annat uppmärksammats i TV-program och tidningsartiklar. Sara funderar främst över de möjligheter som finns att bli ”oplanerat gravid”, eventuellt med någon tillfällig bekantskap. Jag tolkar Saras berättelse i detta avseende som en kamp mellan känslor och normer, då familjebildningen å ena sidan förhandlas mellan längtan efter ett barn, men å andra sidan också i förhållande till normen om den heterosexuella tvåsamheten som nödvändig för att få barn. Vid ett tillfälle i intervjun frågar jag om hennes vänner fick barn vid den tidpunkt då hon själv började längta efter barn. Jag baserade den frågan på att tidigare studier bland annat visat att familjebildning och beslut att bli förälder kan hänga samman med omgivningen och dess förväntningar och krav (Bergnéhr, 2008). Istället tog intervjun en annan vändning.

Sara: Nej mina vänner har inga barn. Dom har knappt nån karl.

TW: Nähej.

Sara: (skrattar) Nä, så det är ju bra med det. Så att dom, men där ser man också att dom, ja vissa, vissa par vi umgås med har ju barn, men mina liksom kompisar från stallet som jag har haft från när jag var liten, ja dom har inga barn. Nej, det är väl rätt många som är stadgade, så jag tror nog att det kommer lossna. Men dom som inte är stadgade, det är, det ser man ju alltså. Det är precis samma liv som vi levde för liksom femton år sen och det känner jag att, det känns bra att man har kommit lite längre, eller vad ska man säga.

TW: Mmm.

Sara: Att man känner att, sen är det ju också omständigheter. Jag menar man måste ju hitta nån och ha barn med. Det är ju inte bara så att man kan gå ut och ta nån liksom. Men det känner jag ju att det, ja.

TW: Är det viktigt tycker du, att ett barn växer upp i en familj där det finns både en mamma och pappa?

Sara: Ja absolut. Men samtidigt så kan jag säga så här att, jag tycker ju att det är det optimala, men samtidigt kan jag säga så här, att hade jag vart singel idag, ehh, och det inte hade löst sig mellan oss.

TW: Mmm.

Sara: Då hade jag nog gått ut och träffat nån och hade jag blivit gravid hade jag inte tatt bort det. Det hade jag inte. För att det är en för stor grej. Det är liksom det största som händer i ens liv och det är, det förstår man ju nu efteråt. Och då hade jag inte tatt bort det. Så är det. Sen om det inte hade haft

nån pappa, då hade jag, jag hade liksom ändå vart övertygad om att det hade ordnat sig. Men det är klart att jag vill att barnet ska ha en pappa.
(Sara, ett barn)

Jag tycker att det här citatet speglar flera föreställningar som finns om det moderna föräldraskapet, såsom att barn ska vara tajmade och att en stabil heterosexuell relation är en grundförutsättning (Fahlgren & Sawyer, 2005; Bergnéhr, 2008). Under intervjun förhåller sig Sara reflexivt till familjebildning och hon resonerar kring tänkbara och alternativa scenarier. Det är naturligtvis omöjligt både för mig och för Sara att förutsäga hur hon hade agerat om förutsättningarna sett annorlunda ut, men Saras resonemang och reflektioner visar att gränserna för familj, och de normer som omger den, i viss mån är flytande. Det finns tydliga ideal som kan sägas ligga i linje med samhällets normer om familjebildning, men Sara öppnar upp även för andra lösningar. Jag tolkar dessa glidningar som att familjepraktiker inte enbart styrs av normer om hur familjelivet bör göras, utan att det också finns emotionella aspekter, vilket här uttrycks genom längtan efter ett barn. Visserligen kan emotioner sägas vara förankrade i samhälleliga strukturer och normer (Hochschild, 1983), men det är intressant att vissa känslor ändå kan gå emot rådande normer.

En annan aspekt jag vill lyfta fram ur Saras berättelse visar på familjepraktiken som en förhandlande aktivitet, där det finns både en yttre och en inre förhandlingsprocess (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997). I Saras fall kan beslutet att skaffa barn betraktas som resultatet av en lyckosam förhandling med sambon, vilket resulterade i ett gemensamt beslut. Saras berättelse illustrerar emellertid att familjepraktiker inte bara förhandlas mellan partners, utan att personer också förhandlar med sig själva, där emotionella önsknings och behov vägs samman med samhällets normer. Saras resonemang kan till exempel betraktas som en förhandling där moraliska uppfattningar om föräldraskap och familjeliv konfronteras med längtan efter barn. Sara kommer fram till att det är okej att skaffa barn på egen hand, och att sådana handlingar är försvarbara. Här är det intressant att se hur Sara motiverar detta. Flera gånger i intervjun återkommer hon till att det varit värdefullt för henne att få barn, och att kärleken till barnet gjort att hon kommit vidare i livet och utvecklats som människa. Beslutet att skaffa barn sker också i förhållande till sociala och ekonomiska faktorer. Sara säger i citatet ovan att hon är övertygad om att det hade ordnat sig för henne, även om hon varit ensam förälder.

Konstruktionen av familj och familjepraktiker

Att betrakta familj som praktik och görande, skapar möjlighet att definiera familj på olika sätt, och man skulle kunna tänka sig en stor variation bland de inter-

vjuade föräldrarna beträffande vad som är familj och familjepraktiker. David Cheal (2002) och David Morgan (2011) snävar emellertid in begreppet något, då de definierar familjepraktiker som praktiker vilka relateras till andra familjemedlemmar. Om denna definition ska ha någon relevans, är det nödvändigt att undersöka hur de intervjuade föräldrarna resonerar om familjen och vilka som ingår i den. När föräldrarna i min studie svarat på frågor om vem och vilka som är deras familj, är familj i princip synonymt med de personer som bor tillsammans. Majoriteten av de intervjuade personerna är sammanboende eller gifta, och lever i heterosexuella förhållanden med enbart gemensamma barn. Den vanligaste definitionen på familj är att den består av partner och gemensamma barn. De intervjuade föräldrarna betraktar således familj som en konkret entitet, som ett substantiv, eller möjligtvis ett adjektiv, för att beskriva hur något är eller bör vara. Några föräldrar ger emellertid uttryck för att familj kan vara något annat än de som bor tillsammans. Det gäller till exempel föräldrar som lever i det som ibland kallas ombildade familjer, där en eller båda partners har barn från tidigare förhållanden, men som också kan ha gemensamma barn. Nia bor tillsammans med sin man, två gemensamma barn, samt en son från en tidigare relation. Hon har en bror som bor i samma stad, men i övrigt bor hennes och makens föräldrar och syskon i olika delar av världen. Sin egen mamma har hon daglig telefonkontakt med, med de andra träffar och talar hon med mer sporadiskt. När hon ska definiera sin familj säger hon emellertid:

Jag brukar alltid räkna mina föräldrar och mina syskon, och så är det min egen familj. Och min egen familj, dom ingår i den här stora familjen. Dom är en del av mig, så dom tillhör den stora familjen.
(Nia, 3 barn)

Denna utvidgade familjeform och dess ansvarslogiker finns bland annat beskrivet av Eva Nyberg i antologin *Nätverksfamiljen* (Bäck-Wiklund & Johansson, 2012). Utvidgade familjer kan vara utspridda över olika länder, kan väcka särskilda frågor om beroende och autonomi över generationsgränser och samhällen med skilda ekonomiska förutsättningar. Jag kommer inte att undersöka detta närmare, men sådana frågor diskuteras i Charlotte Melanders doktorsavhandling om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier bland svensksomalier (Melanders, 2009). Nias familjedefinition visar att en familj kan vara utspridd över olika länder på grund av frivillig eller mer ofrivillig migration. När hon ska definiera vilka som ingår och inte ingår i hennes familj blir det också tydligt att familj är något som görs och konstrueras, ett fenomen som Gubrium och Holstein (1994) och Morgan (1999) uppmärksammat. För Nia verkar inte ens blodsband helt försäkra familjetillhörigheten, och ett tydligt exempel är att Nias man har ett barn från ett tidigare förhållande, en nu vuxen man, vilken Nia inte betraktar som del

av familjen. Nias förklaring är att vare sig hon eller maken har någon kontakt med honom. Det här tolkar jag som att relationer och dess upplevda kvalitet kan vägas in när familj konstrueras.

Att familj inte är en gång för given, utan förändras över tid påpekar också Bourdieu, som menar att familj därmed inte skiljer sig från andra former av nätverk och konstellationer (Bourdieu, 1999). I mitt empiriska material tycker jag att detta återspeglas i intervjun med Veronica och hennes beskrivning av familjelivets praktik och ideal. Veronica har två biologiska barn, som hon har fått med olika män. Vid intervjutillfället kallar sig Veronica ensamstående, och säger att hon lever själv med sina barn. Ett av lägenhetens rum hyrs dock ut till en jämnårig bekant och hans son. Veronica beskriver detta som en rationell lösning på två personers problem; hon behövde extra inkomster för att kunna betala hyran efter separationen från sin före detta sambo, och hennes kompis var i akut behov av bostad efter en separation från sin flickvän. När Veronica i intervjun berättar om sitt vardagsliv präglas det av gemensamma aktiviteter med de egna barnen, den inneboende mannen och hans son. De äter tillsammans, hjälper varandra med barnpassning, och gör en del gemensamma aktiviteter med barnen. Dagen före min intervju med Veronica har hon och den inneboende mannen tillsammans planerat för ena dotterns födelsedagskalas. Morgan (2011) menar att firande av högtidsdagar ofta förknippas med familj, och att sådana sammankomster manifesterar vilka som tillhör, och inte tillhör, familjen. Utifrån Veronicas beskrivning av vardagslivet tillsammans med barnen och den inneboende mannen, skulle dessa rutiner kunna definieras som familjepraktiker, eftersom de av individerna själva eller av en utomstående person kan associeras med familj (Morgan, 1999). Man kan tycka att Veronica i viss mån gör det själv, då hon i intervjun säger att mannens son har blivit ”som en bror” till hennes barn. Veronica understryker emellertid flera gånger i intervjun att hon inte betraktar mannen och hans son som en del av familjen, och hon menar att det är skillnad på att bo ihop och att vara familj. En aspekt hon pekar på gäller hushållsarbetets fördelning. Mellan Veronica och den inneboende mannen finns en benhård princip i detta avseende, att ”var och en sköter sitt”.

Jag tror vi båda är trötta på förhållande och att det ska va en massa tjat om det. Så han har sina hyllor med sin mat och jag har mina hyllor. Jag bjuder inte honom på mat.
(Veronica, 2 barn)

Det här kan betraktas som resultat av en relativt konkret förhandling mellan Veronica och hennes inneboende om hur vardagens rutiner ska se ut och vilka förväntningar man har på varandra. Jag tolkar Veronicas berättelse som att hon har lättare att förhandla om vardagen i sin nuvarande situation, jämfört med den

hon hade med sin före detta man. I den relationen stod Veronica för huvudansvaret för hem och barn, även om hon uttrycker besvikelse över att den före detta mannen inte hjälpte till i hemmet. Veronicas beskrivning av den nuvarande vardagliga praktiken ligger relativt nära Elisabeth Beck-Gernsheims förhandlingsfamilj, där parterna inte kan falla tillbaka på gamla traditioner, roller och strukturer, utan vardagslivets lösningar måste förhandlas fram mycket explicit (Beck-Gernsheim, 2002). Veronica strävar efter att tydliggöra vad som förväntas av den andre, vad man hjälps åt med, och vad man inte hjälps åt med. Sådant som barnpassning bygger helt på ömsesidighet och Veronica betonar att rättvisepincipen är viktig, det vill säga att de hjälper varandra lika mycket.

Att Veronica inte kallar den inneboende mannen och hans son för familj kan förklaras utifrån aspekter som tid och kontinuitet, då tidigare forskning visat att familj starkt förknippas med åtaganden över tid (Gubrium & Holstein, 1994). Veronica säger att hennes inneboende är nöjd med den nuvarande boendekonstellationen och att han föreslagit en mer långsiktig lösning, att de borde leta efter en större lägenhet tillsammans.

Enligt individualiseringstesens kännetecknas människors utformning av vardagslivet av fria val, och människors val att leva tillsammans med andra i vår tid inte styrs av ekonomiska och omsorgsmässiga beroenden. Giddens (1995) talar till exempel om ”rena relationer”, vilka baseras på ömsesidighet och frivilligt val. Han menar att kvinnor idag har större möjlighet att välja partner, och att kärlek och intimitet kan sökas i olika former av relationer, det vill säga inte enbart inom ett långt äktenskap. Jag tolkar emellertid Veronicas vardag som full av beroenden och förpliktelser, och att valfriheten kan begränsas av ekonomiska faktorer. Veronica känner sig nödgad att hyra ut ett av bostadens rum för att få ekonomin att gå ihop. Hon betraktar boendelösningen som provisorisk till dess hon fått arbete och en bättre ekonomi och har råd att bo själv med sina barn. Det belyser det faktum att ensamstående kvinnor med barn är en ekonomiskt utsatt grupp, vilket bland annat Försäkringskassans analys av den ekonomiska familjepolitiken och dess betydelse för barnfamiljers ekonomi visar (Försäkringskassan, 2012). Eftersom Veronica också saknar arbete blir den ekonomiska utsattheten särskilt besvärande.

Valfrihet är således inte något som är givet, vilket också Zygmunt Bauman pekar på när han framhåller att valfriheten är den mest betydelsefulla bland stratifierande faktorer i det postmoderna samhället (Bauman, 1998, s. 128). Veronicas berättelse tyder på att valfriheten bland annat grundläggs via tillgången till ekonomiska resurser, och att dessa också påverkar utformningen av familjepraktikerna.

Veronica ser dock fördelar med den nuvarande boendelösningen, då hon till exempel får en del praktisk hjälp från den inneboende mannen. Veronica säger sig också vara positivt inställd till att människor kan bo tillsammans i avseende

att hjälpa varandra, och att en kärleksrelation inte måste vara basen för att leva tillsammans. I intervjun berättar hon om ett erbjudande från en väninna, som också lever ensam med sina barn, om att bilda ett ”kvinnokollektiv”, där man på ett uttalat sätt ska hjälpa och stötta varandra och vara som en stor familj. Veronica säger emellertid att hon inte är intresserad av det.

Men så långt vill inte jag gå riktigt, känner jag. Men den lösningen är ju i och för sig inte så tokig, för hon har ju tre ungar, så det är kanske inte så lätt att hitta som en ny man som verkligen engagerar sig i dom där tre ungarna, så det är ganska realistiskt av henne att, det här med en kvinnovärld. Nej, jag är ju helt inne på kärnfamilj. Jag vill inte hålla på med att ha nån älskare eller nån tillfällig pojkvän. Det där har jag gjort tillräckligt. Jag är helt ointresserad av det.

(Veronica, 2 barn)

Det här citatet visar att familjens utseende och funktion förhandlas, och där avvägningar görs mellan ideal och upplevda realiteter. Citatet speglar också att utformningen av familjepraktiken inte enbart hänger samman med ekonomiska villkor, utan att valfriheten också begränsas av föreställningar om familj. När Veronica säger att hennes väninna inte kan räkna med att hitta en ny man som ”engagerar sig” i de tre barnen, tolkar jag det som resultat av en föreställning om att kärlek och åtaganden över tid hänger samman med blodsband. I det här avseendet kan man fundera över om Veronica generellt skiljer mellan mäns och kvinnors sätt att investera i långvariga relationer. Veronica är till exempel besviken på sina döttrars pappor och tycker att de visar prov på bristande engagemang. Även Nias berättelse tyder på en åtskillnad mellan mödrars och fäders band till sina barn, då hon inte problematiserar att hennes man inte har någon kontakt med den son han har från ett tidigare förhållande.

I Veronicas berättelse framkommer att hon personligen upplever sig ha vissa åtaganden gentemot både egna och andras barn, även efter en separation. Vid intervjutillfället har hon mycket sporadisk kontakt med sin före detta man, och hon är osäker på hur mycket han kommer att ställa upp för deras gemensamma dotter. Däremot tycker Veronica att hon har ett visst ansvar för mannens tonårsdöttrar, trots att hon inte längre lever med deras far. Veronica säger att det känns som att hon lovat att finnas till för dem, och att de på ett vis nu ingår i hennes familj. Hon har exempelvis telefonkontakt med flickorna, och det finns planer på att de regelbundet ska träffas. Trots idealet om en kärnfamilj kan Veronicas praktik snarare betecknas som en nätverksfamilj, där familj inte längre är synonymt med en sluten social enhet, utan kan betraktas som ”flöden av ansvar, kärlek och hat i ständigt föränderliga formationer” (Bäck-Wiklund, 2003, s. 17). Veronica beskriver emellertid sin nuvarande familj som stympad, och att hon som ensamstående inte har en hel familj. Att jag som forskare trots allt kallar

hennes vardag med den inneboende mannen som ”familjepraktik” åskådliggör att familj kan definieras på olika sätt av skilda aktörer, och att jag och Veronica inte är helt överens om vad som är familjepraktik.

Varför kärnfamiljen?

Att Veronica säger sig vara ointresserad av att bilda ett kvinnokollektiv eller ha tillfälliga älskare kan sägas spegla ett tydligt ideal om en kärnfamilj, och hennes resonemang ovan går till exempel emot Anthony Giddens (1995) vision om intimitet och rena relationer. Veronica tar snarast avstånd från det som kan kallas relationell frihet och uppfattningar om att kärnfamiljen står för begränsningar och bojor. Jag tolkar i första hand inte Veronicas berättelse som en kamp mellan beroende och autonomi, utan snarare hur ideal om en ”riktig familj” intimt länkas till just kärnfamiljen.

Hur kan man då förstå Veronicas längtan efter kärnfamiljen? En förklaring kan sökas i samhällets struktur, och att tvåsamhet och heteronormativitet fortfarande dominerar vårt samhälle genom lagstiftning och sociala normer (Gleichmann, 2004; Oswald et al, 2005). Veronica är själv uppvuxen i det hon kallar kärnfamilj, men i intervjun framkommer att Veronica inte alltid strävat efter en kärnfamilj. När hon var i 20-årsåldern fick en kurs på universitetet henne att överväga ”storfamiljer” eller ”valda familjer” som alternativ till en två-förälderfamilj med gemensamma barn. Hennes egen familjebildning ryms inte heller inom ramen för den traditionella kärnfamiljen. Veronicas första graviditet präglades av osäkerhet kring vem som var barnafader, och hon säger att hon inte hade något ”seriöst” förhållande vid denna tidpunkt. Även om äldsta barnet idag har kontakt med sin pappa, är det Veronica som varit huvudsaklig boendeförälder, och hon har i perioder helt ansvarat för omsorgen om barnet.

När Veronica födde sitt andra barn levde hon i en ombildad familj tillsammans med en man som också hade barn sedan tidigare. Hon beskriver emellertid deras familjekonstellation som en kärnfamilj, vilket hon definierar som att det finns en mamma och en pappa, och där förhoppningen är att ta hand om varandra och leva tillsammans för resten av livet. Detta tema återkommer även i intervjuer med andra föräldrar, det vill säga att familjepraktikerna inte bara sker ”här och nu” utan symboliserar ett åtagande över tid och att ta ansvar för varandra. Är det så att nätverksfamiljen helt enkelt inte är ”good enough”, eller hur ska man förstå Veronicas längtan efter en kärnfamilj?

Ett sätt att förstå Veronicas berättelse är att jämföra den med tidigare studier om hur ensamma mödrar resonerar om livet som ensam förälder. Det har bland annat undersökts i en studie av Maren Bak, där hon lyfter fram kvinnors skilda sätt att resonera kring livet som ensam förälder (Bak, 1997). En del kvinnor utformar en självbärande familjestrategi, där livet som ensam förälder fungerar bra

och ”gott nog”, till skillnad från kvinnor med en traditionell familjestrategi, som tycker att den nuvarande familjen är ofullständig, eftersom den inte innehåller en man och en far. Att Veronica inte är nöjd med sin nuvarande situation kan tolkas som att hon har en traditionell familjestrategi, och hon drömmer om att hitta en ny man att leva med, i det som det hon kallar för en kärnfamilj. Jag tolkar Veronicas längtan som ett utslag av en djupt rotad könsideologi (Hochschild, 1997; Bulanda, 2004). Enligt Hochschild går könsideologierna utöver ekonomiska eller psykologiska förklaringar och formas i samspel mellan individen och de normer, kulturer och strukturer som omger dem. Veronicas berättelse visar att sådana ideologier kan vara svåra att förändra. Trots att Veronica har erfarenheter av att leva i familjekonstellationer som inte baseras på kärnfamiljen sällar hon sig till det som de flesta av mina informanter uttrycker, det vill säga att man vill hålla ihop och leva tillsammans i en stabil heterosexuell två-förälder-familj. Hochschild menar att ideologier kan vara ytliga och förekomma på en retorisk nivå, men de behöver inte nödvändigtvis stämma överens med individens djupare känsla. Då blir det nödvändigt att utveckla strategier för att hantera eventuella ideologiska konflikter, och jag betraktar de familjestrategier som Bak (1997) beskriver som exempel på detta. Dessa strategier kan också leda till att individer faktiskt omformar sina ideologier, eftersom de inte för alltid är fasta och klarlagda. Till skillnad från Veronica ger de andra separerade kvinnorna i min studie mer uttryck för en självbärande strategi. Ulrika har visserligen inlett en ny relation med en man och är således inte längre ensamstående, men i hennes resonemang om skillnaden emellan att leva själv och tillsammans med någon, finns ändå spår av en självbärande strategi.

Innan vi träffade Jesper, så var ju jag, Sandra och Matilda, det var ju vår lilla familj liksom, och så tänkte man att, så här, ja då fungerar det ju också liksom. Men det är ju så skönt att va två. Man har alltid någon att bolla med, man har alltid nån man kan, alltså man behöver inte vara hundra procent alltid liksom och känna att man inte räcker till /.../ Men det är ju roligare att göra allting tillsammans med någon, planera eller vad det är man ska göra. Eller det här när man bara sitter runt bordet och pratar eller spelar spel. Ja, jag är nog för det här att leva tillsammans med någon, absolut.

(Ulrika, 3 barn)

Här det inte främst idealet ”mamma, pappa, barn” som framhålls, utan snarare att det är skönt att dela vardagen med någon. Denna någon ska dock inte vara vem som helst, och återigen betonas kontinuitet, ömsesidighet och ett gemensamt hem. Detta speglar att familjen fortfarande fyller en viktig funktion, och i vissa lägen är det familj som symboliserar trygghet och omsorg, snarare än välfärdsstat och vänner.

Familjepraktiker och intimitet

Vi försöker umgås allihop. Vi gör utflykter och är hemma. Så det är väldigt fokuserat runt familjen just nu.
(Fredrik, 2 barn)

Det här korta citatet från en intervju med Fredrik, en svensk pappa med två små barn, kan sägas illustrera det som föräldrarna i min studie beskriver som grundbultarna i familjelivet, och det som kännetecknar den familjepraktik man strävar efter, nämligen att umgås och vara tillsammans. När Fredrik talar om vardagslivet och om familjegemenskapen talar han om det inre familjelivet och ”hela-familjen-aktiviteter”. Det här sättet att tala om familjen har i tidigare studier främst beskrivits som ett kvinnligt ideal, medan männens drömmar betecknats som instrumentella, och snarare handlat om bättre familjeekonomi eller en ny bil som medel för att nå gemenskap (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997). Ska Fredriks sätt att beskriva familjelivet tolkas som att fäder och mödrar idag är mer lika varandra och delar idealen om hur det goda familjelivet ska se ut?

I mitt empiriska material finns ett genomgående tema om familjens oerhörda betydelse, både för mödrar och fäder. De intervjuade föräldrarna räknar även upp andra aspekter som gör livet värt att leva, så som att trivas med sitt arbete, att umgås med vänner och att få tid för sig själv. Men familjen beskrivs oftast vara det mest betydelsefulla. Med tanke på forskningsresultat som anger att svenskar, i likhet med övriga skandinaver, prioriterar personlig självständighet högre än bundenhet till familjen, kan detta te sig märkligt eller motsägelsefullt (Dencik, 2008, s. 125). Uppfattningen att dagens svenska föräldrar främst är upptagna av den egna personen och det egna självförverkligandet återspeglas dock i ett flertal offentliga utredningar som berör föräldraskap (SOU 1978:5; SOU 1997:161; SOU 2008:131). Även i mina intervjuer förekommer åsikten att vissa föräldrar prioriterar karriär eller andra saker framför familjen, men det är något som inte anses vara moraliskt riktigt. Att de intervjuade föräldrarna tar avstånd från sådana prioriteringar och själva framhåller familjen som den mest centrala och emotionellt dominerande relationen i livet, går i linje med annan forskning, som visar att familjeliv fortfarande är något som människor i högsta grad värdesätter (Dencik, 2008; Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997).

Det som Fredrik ger uttryck för i citatet ovan kan emellertid också tolkas som en strävan att framställa sig själv som en ”moralisk person”, ett uttryck som Morgan (2011) använder för att analysera familjepraktiker, och där människor återger vissa aktiviteter som mer familjemässiga än andra. Sådana resonemang återkommer även i mina andra föräldrantervjuer, och man bör i detta avseende uppmärksamma den kontext som kringgärdat intervjuerna och min studie. Att de intervjuade personerna talar om familjen som viktig i livet hänger naturligtvis

samman med att just föräldraskap och familjeliv presenterades som studieobjekt. Även om min ambition var att ställa frågor om sådant som sker utanför hemmets fyra väggar, men som på olika sätt kan tänkas påverka vardagslivet, såsom arbete och möjlighet till fritidsaktiviteter, påverkas empirin både av mina egna och de intervjuade föräldrarnas associationer och ideal. Man kan också säga att jag bjuder in föräldrarna att framställa sig själva som moraliska personer, genom att frågorna delvis har reflekterande karaktär, samt att de kan uppfatta vissa svar och reflektioner som mer önskvärda. Mitt empiriska material måste därmed hela tiden betraktas i detta ljus.

Att vara tillsammans som hel familj och göra ”familjeaktiviteter” tillsammans kan betraktas som ett utslag av det Anthony Giddens (1995) menar är kännetecknande för det senmoderna samhället, det vill säga att relationer ska baseras på närhet. När de intervjuade föräldrarna talar om familjeaktiviteter och familjepraktiker hänvisas många gånger till tid för samtal. Lynn Jamieson (1998) menar att intimitet i dagens samhälle ofta förknippas med personliga samtal där man förväntas dela sina innersta känslor, vilket gäller alla former av relationer, och inte minst inom familjen. Jamiesson ifrågasätter dock huruvida detta ideal verkligen omsätts i praktiken, och om det inte är så att vardagslivet i stor utsträckning består av rutiner och göranden, snarare än att dela med sig av sina innersta tankar och drömmar. Vardagslivet utmärks fortfarande av plikter, och det finns en rad aktiviteter att utföra i syfte att ta hand om sitt hem och sina barn.

I mitt empiriska material finner jag stöd för Jamiesons tanke om att intimitet snarare är ett ideal än en realitet, både i ensamförälderfamiljer och i tvåförälderfamiljer, även oberoende av ekonomiska och sociala resurser. I mitt material finns flera familjer som är välutbildade medelklassföräldrar vilka lever i två-förälder-familjer, och som i många avseenden har tillgång till ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital. Utifrån idéer om att människor har olika behov som behöver tillgodoses i viss ordning, till exempel genom Maslows kända ”behovstrappa”, kan man tänka sig att ideal om intimitet och nära relationer är mer framträdande i familjer där medlemmarna inte behöver bekymra sig över möjligheten att köpa mat och betala hyra. I mina intervjuer blir det tydligt att idealet om ett familjeliv som kännetecknas av närhet och intimitet förekommer hos föräldrar oavsett socioekonomisk bakgrund, och oavsett hur den egna familjesituationen ser ut. Flera av de intervjuade kvinnorna som deltar i Vintergatans verksamhet lever ensamma med sina barn, eller lever i relationer som de talar om som dåliga i olika avseenden. Deras erfarenheter av familj – både när det gäller den egna uppväxten och det liv de nu lever – präglas av ständiga uppbrott och utsatthet inom många områden. Trots det finns ett ideal om hur en familj bör vara, vilket framför allt tydliggörs när de pratar om verksamheten Vintergatan och de relationer som utvecklats där. Dessa beskrivs ofta just i familjetermer.

Jag tyckte att det kändes bra med personalen redan från början, men jag var ändå lite försiktig från början. Men nu känns det som om vi är en jättestor familj. Vi kan skoja och prata och alltsammans.
(föräldraintervju, Vintergatan)

Bland mödrarna på Vintergatan verkar det inte främst vara kärnfamiljsidealet som styr drömmen om familjen, och det är inte någon av dem som tror att en ny partner skulle lösa vardagens bekymmer. Istället kopplas familj mycket tydligt till ideal om närhet och intimitet, och att tala med varandra. Familj behöver emellertid är inte vara de som bor tillsammans. Det här sättet att använda familjebegreppet för att beskriva olika former av relationer har analyserats av Gubrium och Holstein (1994) i en studie om hur ett antal företagsledare använder familjebegreppet för att prata om relationerna inom företaget. När familjebegreppet används i ”nya” sammanhang framträder tydliga bilder av vilka attribut och göranden som kopplas till familj. Intervjuerna med mödrarna på Vintergatan visar att kännetecknet för familj är att man kan tala med varandra om allt, om att känna förtroende och att få emotionell närhet och trygghet. Det är så man upplever stämningen på Vintergatan, och det är så man tänker sig att det bör vara i en familj, även om det inte överensstämmer med de egna erfarenheterna av familj.

Familjeidealen utgörs emellertid inte bara om känslor. Det finns också exempel på att deltagarna på Vintergatan vill ha mer inslag av det de kallar ”familjeaktiviteter” i verksamheten, vilket understryker att familj är en görande praktik. Även i dessa avseenden finns relativt klara uppfattningar om vilken sorts aktiviteter som tillhör familjelivet, exempelvis nämns utflykt till en djurpark eller museum. Den här sortens aktiviteter förekommer nästan inte alls i mödrarnas eget vardags- och familjeliv, vilket delvis kan förklaras med deras ekonomiska begränsningar. De ekonomiska begränsningarna påverkar emellertid personernas handlingsutrymme på andra sätt. Uttryckt med Bourdieus terminologi finns en stark koppling mellan ekonomiskt kapital och andra former av kapital, såsom kulturellt och socialt. Att sakna ekonomiska resurser leder därmed till att man begränsas inom andra områden, och det försvårar möjligheten att leva upp till drömmar om hur ett idealt familjeliv ska göras. Bourdieu (1999) använder också begreppen *physical space* och *social space* för att åskådliggöra hur individens position – i förhållande till andra och till dominerande diskurser – avgör möjligheten att tillträda olika fysiska miljöer, och att det således finns ett samband mellan sociala och fysiska positioner. Berättelserna från Vintergatan kan då tolkas som att grupptillhörigheten stärker dem, och att man tillsammans kan göra saker som man inte tar sig för på egen hand.

Familjeliv och tillsammanstid

Tidigare studier har visat att modernt föräldraskap nästan blivit synonymt med vikten av att spendera tid ihop med sina barn, där begrepp som kvalitetstid ibland ställs mot kvantitetstid (Christensen, 2002; Forsberg, 2009). Även i mina föräldrantervjuer diskuteras tid med barnen som en viktig och given aspekt av vardagslivet. Att barnen prioriteras och kommer i första rummet kan bland annat bero på att de är efterlängtrade och planerade.

Alltså skaffar man barn och tror att man ska hinna allt man gjorde innan, så tror jag att, då har man nog kalkylerat ganska snett. Och sen kan jag känna att, *vill* man verkligen hinna allt man gjorde innan. För det var ju mycket egen tid /.../ Jag började väl tänka lite på, ja vad ska jag göra med mitt liv. Ska jag gå till gymmet och till hästen tills jag är femtio? Jag har ju liksom gjort detta nu i, ja så länge som jag har levt. Så det känns kanske som att det var dags för något annat nu.

(Sara, ett barn)

Utifrån den beskrivning som Sara gör av vardagslivet, kan man ifrågasätta uppfattningen att människor i vårt samhälle framför allt är uppfyllda av att tillfredsställa sina egna behov och prioritera sin egen självutveckling. Sara menar snarare att hon utformar vardagen helt utifrån sonen och hans behov, vilket bland annat innebär att hon planerar dagens aktiviteter utifrån barnets mat- och sovrutiner. Hon säger att det gör vardagen mycket enklare, eftersom hon anser att mat och sömn är "A och O", både för barn och vuxna. Det Sara uttrycker i citatet ovan kan emellertid också tolkas ur ett individualiseringsperspektiv, och att barnet blir en del av självförverkligandet, en aspekt som bland annat Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) uppmärksammat i sin studie om det moderna föräldraskapet.

Tid med barnen kontrasteras ibland med "egen tid", och i mina intervjuer frågade jag föräldrar hur de ser på begreppet "egen tid" och vad det innebär. Jag kan konstatera att alla föräldrar framhåller att egen tid är viktig, och det kan handla om relativt små saker, som att få se ett favoritprogram på teve eller ägna någon timme ostört framför datorn. Många talar också om behovet av att träna, och hur man försöker fördela tid med sin partner för att båda ska hinna med ett par träningspass i veckan. Det viktiga är emellertid att den egna tiden innebär en total befrielse från barnansvar, och den egna tiden kan således betraktas som en paus från föräldraskapet. Den betoning som de intervjuade föräldrarna trots allt gör på träning kan också tolkas som ett resultat av samtida hälsoideal, eller att eftersträva perfekta och vältränade kroppar.

Barnens plats i familjernas och föräldrarnas liv är ett återkommande tema i intervjuerna. Den barncentrering som sägs vara kännetecknande för vår tid diskuteras dock på olika sätt. Åsa och Krister anser att föräldrar *inte* bör anpassa

hela tillvaron efter barnen. De framhåller att de älskar sina barn och att göra saker med dem, men de vill inte helt och hållet utforma vardagen utifrån barnen.

Krister: Vi har liksom, vi har ju kommit fram till att, eller vi är överens om att ungarna ska bli en del av våra liv, inte tvärt om. /.../ Man stöter på så många olika typer av föräldrar och man förändras ju när man blir förälder, men vissa människor dom blir ju snarare, dom kanske blockerar bort resten av verkligheten för att ta hand om sina barn och det kanske, men jag, vi, tycker att det inte är något speciellt skönt sätt att leva med sina barn. Då försöker vi liksom ta med dom på det vi gör liksom.

Åsa: Emma, hon har ju varit med på två stjärnkrogar och käkat.

TW: Jaha.

Krister: En i Spanien och en i Sverige. Det låter ju väldigt pretentiöst, men det är det som är grundtanken alltså, att vi ...

Åsa: Dom får hänga på oss.

Krister: Vi lever ju våra liv och dom lever ju med oss.

TW: Ja.

Åsa: Häromdan, för nån vecka sen så gick vi och, då var vi på restaurang och drack champagne och åt ostron. Och Emma åt ostron. Det var vårt fredagsmys.

Krister: Innan vi åkte hem och hade lite mer fredagsmys.

(Krister och Åsa, 2 barn)

Krister låter förstå att det här är något som han och Åsa gemensamt kommit fram till. I mitt material kan man se att föräldrar förhandlar både med sig själv och med sin partner för att hitta en balans mellan att anpassa livet helt efter barnen, och vice versa. Jag finner emellertid en aspekt som förenar de intervjuade föräldrarna: det viktigaste är att vara tillsammans som ”hel familj”. Jag betecknar detta som *tillsammanstid*, vilket innebär att de människor som faktiskt bor under samma tak, också ska göra saker tillsammans. I mitt material talar föräldrarna om detta i större utsträckning än att ägna tid åt barnen.

Eftersom de flesta av mina informanter har små barn, och flera är föräldralediga, kan man fråga sig om det verkligen ska vara så svårt att få tid tillsammans. Intervjuerna visar dock att tillsammansstiden sammankopplas med särskilda aktiviteter och göranden, och även här är det någon form av kvalitetstid som eftersträvas. Ett exempel på detta är när Klas och Helena, ett sammanboende par med ett gemensamt barn, beskriver sina vardagsrutiner. Vid intervjutillfället delar de på föräldraledigheten och är hemma med sonen Olle, två respektive tre dagar i veckan.

Klas: Tvätt och städning och så tar vi ju hand om var för sig när man är hemma, så vi försöker inte lämna kvar det. Ja, jag är ju hemma måndag och onsdag.

Helena: För annars blir det så tråkigt, då blir det ju helgen man får göra allt det där och då vill man ju umgås.

/.../

Helena: Men vi har ju inte så mycket tid när vi egentligen bara *är*, för jag tänkte också på det, vad gjorde vi nu helgen som var då, då jobbar ju Klas på lördagen och så kommer du ju hem sent där på eftermiddagen, och sen på söndagen då åkte vi ju iväg och gjorde en massa ärenden som man skulle liksom ja typ till Hornbach och hela den dagen gjorde vi liksom shopping eller ärenden. Och då tänker man, jaha men är det liksom så vi umgås tänkte jag då. Eller det är ju liksom jättemysigt att bara va tillsammans men så åker man och fixar såna där shoppingärenden då och Olle skulle ha nya skor och så där. Egentligen skulle man ju bara vilja ... det kanske vi var bättre på när han var mindre att kanske bara gå en promenad i Slottsskogen eller bara va och liksom ta en fika alltså, så där.

(Klas och Helena, ett barn)

Helenas beskrivning skulle kunna tolkas som att helgens aktiviteter ägnats åt familjen, eftersom de rent fysiskt har vistats tillsammans en hel del då olika ärenden utträttats. Dessa aktiviteter kvalificerar sig emellertid inte för att betecknas som tillsammanstid. Tillsammanstiden är starkt förbunden med idealet om närhet, intimitet och avslappnad samvaro, det Lynn Jamieson (1998) kallar *disclosing intimacy*, I likhet med Lynn Jamiesons (1998) antaganden vittnar emellertid de flesta om en vardag där olika sysslor behöver utföras, och där helgerna går åt till att fixa det man inte hinner med under vardagskvällarna. Berättelserna om vardagslivet består i hög grad av rutiner: laga mat, handla, diska, städa och tvätta. Dessa sysslor beskrivs ofta som enformiga och tråkiga, och de anses stå i vägen för ett idealt familjeliv. Det är många föräldrar som vittnar om att det inte finns tid och utrymme att "bara vara", eller för djuplodande och innerliga samtal.

Ibland pratar föräldrarna själva om stress i vardagslivet och att inte riktigt räckta till. I Bäck-Wiklunds och Bergstens studie, tolkas mödrars stress som ett resultat av att inte leva upp till de ideal man medvetet, eller omedvetet, bär med sig, så som att tillgodose andra familjemedlemmars behov och förväntningar (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997, s. 137). Männens stress tolkas som att tiden inte räcker till eller inte kan fördelas rättvist utifrån de krav som ställs av familjen, förvärsarbetet och fritiden. I detta kapitel har jag uppmärksammat att "hela-familjen-idealet" förekommer både bland mödrar och fäder i mitt material. Både män och kvinnor måste också hantera skillnader mellan det ideala vardagslivet och den faktiska praktiken.

Arlie Russell Hochschild använder begreppen *potential self* och *actual self* för att analysera föräldrars förhållningssätt till den ofta förekommande skillnaden mellan intentioner, ideal och verklighet, till exempel när det gäller tid som spen-

deras med barnen (Hochschild, 1997, s. 236). Det potentiella självet inrymmer planer och drömmar om hur vardagslivet skulle kunna te sig och hur mer tid skulle kunna spenderas tillsammans. Dessa drömmar fyller en funktion, då de fungerar som ersättare för praktiker som förknippas med ett gott familjeliv. Enligt Hochschild är det sällan som dessa drömmar förverkligas, utan förblir just fantasier.

I mina intervjuer finns många berättelser om den familjepraktik man drömmer om, där ”mer tid tillsammans” är återkommande. Mer eller mindre explicit betonas att det inte enbart utgörs av gemensamma aktiviteter, utan att tiden tillsammans ska vara av god kvalitet. Vad som bedöms vara ”god kvalitet” kan emellertid skifta, vilket blir särskilt tydligt då föräldrarnas berättelser jämförs med de intervjuade BVC-sköterskorna. I fokusgrupperna med BVC-sköterskor återkommer uppfattningen att föräldrar bör ägna ”mer tid” med barnen. De anser att dagens föräldrar är allt för stressade och jobbar för mycket. Flera av de intervjuade BVC-sköterskorna säger sig vara förvånade över att så många föräldrar idag prioriterar långa semesterresor med sina barn. De hänvisar bland annat till ett ökat antal förfrågningar rörande barnvaccinationer inför resor utanför Europa. Ett flertal BVC-sköterskor ifrågasätter detta, inte främst ur riskhänseende, men de menar att det vore bättre om föräldrar fördelade sin ledighet över hela året, till exempel genom kortare arbetsdagar, istället för att åka på tre veckors semester till Thailand i februari. Flera av de intervjuade föräldrarna berättar emellertid i positiva ordalag om sådana resor. I dessa berättelser blir det tydligt att semesterresorna fyller fler funktioner än sol och bad. Semesterresorna blir ett sätt att förverkliga drömmen om att vara tillsammans, på ett ställe där vardagsbestyren är långt borta, och där det verkliga självet kan närma sig det potentiella. Ulrika uttrycker detta på följande sätt:

Nu har vi varit i Thailand i två veckor och det är så skönt att känna att, då kan man, ja man märker ju det på barnen också. För Sandra, hon går ju i åttan och hon har ju ganska höga krav på sig från skolan, och det är idrott och det med kompisar också /.../ ja, då är det skönt att lämna vardagen och den stressen. För det är så skönt att bara kunna vara. För då sitter man ju bara och pratar och myser, ja umgås. /.../ Ja, det behöver ju inte alltid va att man åker iväg, men hemma känner man ju dom här kraven på sig eller så, att dom finns där.

(Ulrika, 3 barn)

Idealen om tid tillsammans med familjen återfinns inte bara hos intervjuade mödrar, utan också hos fäder. Fredrik och hans fru gjorde sig av med såväl lägenhet som bil och åkte på en nio månader lång resa när äldste sonen var ungefär ett år gammal. Föräldraledighet i kombination med friårsledighet gjorde det ekonomiskt och praktiskt möjligt.

Det var ju en möjlighet att få va tillsammans hela familjen. Men sen va det ju en väldigt rolig resa också, man fick ju va med och uppleva mycket. Så det va ju inte främst för barnens skull. /.../ Det var nånting vi hade planerat och sett fram emot, att lägga vardagen åt sidan lite.
(Fredrik, 2 barn)

En del föräldrar lyckas således realisera vissa familjeideal, men för många är det svårt att få till den där tillsammanstiden som eftersträvas. Istället utvecklar föräldrar andra strategier för att minska avståndet mellan det potentiella och faktiska livet. En strategi är att tänka sig hur tiden med familjen *skulle kunna* disponeras, om bara förutsättningarna såg annorlunda ut, till exempel om man hade haft ett annat jobb eller ett annat boende.

Deltidsarbete beskrivs av vissa föräldrar som en strategi att öka tillsammans-tiden. Att deltidarbete per automatik leder till mer kvalitetstid och tillsammans-tid är emellertid inte givet. Studier om deltidarbetets inverkan på individens välmående och möjligheten att kombinera arbete och familjeliv ger inga entydiga svar i dessa avseenden (Beham et al., 2011). Bland mina informanter beskrivs deltidarbetet ibland som stressande, då man inte hinner med arbetsuppgifterna, och arbetsbördan minskar inte i samma omfattning som lönen reduceras. Att resa bort tillsammans på semester innebär däremot att tillvaron på resmålet är helt skild från vardagens krav. Resan är visserligen tidsbegränsad, men den kan under en lång tid fylla en symbolisk funktion, både under planeringsstadiet, men också då man i efterhand kan drömma sig tillbaka och minnas den tillsammans-tid man hade, så som både Fredrik och Ulrika gör i intervju-situationen.

Vikten av ekonomisk och känslomässig balans

Det är inte bara städning och disk som tar tid och utrymme från den åtrådda tillsammans-tiden. I fokusgruppen med mammor uppstår vid ett tillfälle en livlig diskussion, där deltagarna delvis ifrågasätter hur de utformar sina liv. Gemensamt för flera av dem är en önskan om att arbeta mindre. De upplever dock att tillvaron kräver att båda arbetar heltid, ”för att kunna leva och bo”, bland annat på grund av relativt höga boendekostnader till följd av husköp. Detta gav upphov till frågor om prioriteringar i livet, och hur ekonomi och jobb kan jämkas samman med familjelivet.

I en avhandling om föräldrars tidsstrategier analyserar sociologen Jörgen Larsson (2012) bland annat de tidsstudier som genomförs av Statistiska centralbyrån. Analysen visar att småbarnsmammor under senaste decennierna kommit att förvärvsarbeta i allt högre omfattning, vilket bland annat speglas i att antalet

heltidsarbetande småbarnsmammor har ökat från 37 till 50 procent (Larsson, 2012, s. 30). För småbarnspappor har inga större förändringar skett under denna tid, men de arbetar heltid i dubbelt så hög omfattning jämfört med mammorna. Således har den sammanlagda förvärvsarbetstiden för småbarnsmammor och småbarnspappor ökat. Möjligheten till deltidsarbete utnyttjas främst av mammor och enligt Larssons beräkningar är det drygt 90 procent av föräldradeltiden som används av mammor (Larsson, 2012, s. 32).

Larsson uppmärksammar också att ensamstående förälder, och sammanboende föräldrar som lever på en förvärvsinkomst, har svårare att arbeta deltid (Larsson, 2012, s. 34). I mitt material kan man se att ekonomiska faktorer är viktiga då föräldrar fattar beslut om förvärvsarbetets omfattning, och att alla inte anser sig ha råd att förkorta arbetstiden. I intervjun med Fredrik kan man se att deltidsarbete kan symbolisera ett brott mot dagens utpräglade konsumtionssamhälle. Fredrik och hans fru planerar båda att arbeta deltid under barnens uppväxt för att kunna spendera tid med barnen. Hur länge detta är möjligt beror enligt Fredrik på ekonomiska prioriteringar och är enbart möjligt så länge de är villiga att leva på ”sparnivå”, det vill säga enbart köpa ”det allra nödvändigaste”. Fredrik säger att de i dagsläget har ett relativt billigt boende, och eftersom båda har fasta anställningar klarar de sig ekonomiskt trots minskade inkomster på grund av deltidsarbete.

För Veronica, som i perioder levt som ensamstående, har det varit betydligt svårare att arbeta deltid. Precis som Fredrik vill hon prioritera barnen framför arbetet, men har fått kämpa för sin rätt till deltid. Hon har i perioder fått kompletterande försörjningsstöd från socialtjänsten eller lånat pengar från sina föräldrar för att klara av den lönesänkning som deltidsarbetet medför, och hon har därför blivit ifrågasatt för valet att arbeta deltid. Veronica anser dock att det är för barnens skull hon väljer att arbeta deltid, och hon menar att för henne som ensamstående är det särskilt viktigt att spendera tid med barnen. Veronica berättar att hon vid ett tillfälle skrivit brev till Sveriges statsminister där hon beskrivit de villkor som barn till ensamstående lever under, och att barnen påverkas negativt om föräldern måste arbeta heltid.

TW: Men tänker du att det är nånting som samhället borde kunna styra upp, det här att jobba mindre i tid eller, hur tänker du?

Veronica: Ja, jag tror att det var det som jag var inne på liksom, att man borde kunna jobba sex timmars arbetsdag då och kunna få full lön.

TW: Ja.

Veronica: Framför allt om man är ensamstående. För att dom andra kan ju alltid turas om lite med att ha barnen, så att man alltid kan va någorlunda pigg kanske. Jag har träffat många ensamstående mammor som när dom kommer hem från jobbet, dom orkar ju inte umgås med barnen, när man är själv och jobbar heltid. Det blir ju för jobbigt. Och då tycker jag, dom här

barnen har ju jättesvåra förutsättningar att, för dom har ju en dålig ekonomi. Hur man än gör, hur mycket man än jobbar när man är själv då. Plus att man inte finns där då. Hur ska det gå?
(Veronica, 2 barn)

Det här citatet med Veronica sätter fingret på att föräldraskap omges av moraliska koder, och att föräldraskap är en moralisk praktik, något som bland annat Morgan (2011) uppmärksammat. Veronicas resonemang visar till exempel att en god förälder bör spendera mycket tid med sitt barn för att kunna utveckla goda relationer. Hon utgår också från att det är bättre för barn att växa upp i en familj där det finns både en mamma och en pappa. Veronicas resonemang tar emellertid också hänsyn till faktiska omständigheter, som till exempel en begränsad ekonomi, vilket också påverkar familjepraktikerna. Sammantaget kan man säga att ovanstående intervjuutdrag visar att familjepraktiker utformas i mötet mellan ekonomiska rationaliteter, omsorgsbehov och moraliska koder.

I mitt material är det även föräldrar i sammanboende familjer som tycker att arbetet tar för mycket tid, och därmed begränsar umgänget med barnen. Stefan, som delat föräldraledigheten med sin fru, arbetar vid intervjutillfället heltid, men kommer inom kort tid att gå ner i tjänsteomfattning till 80 procent.

Nu kan jag känna att när man kommer hem, halv sex liksom, och sen så ska dom i säng sju halvtåta liksom. Det är ju ingen tid alls tillsammans med dom. Så jag känner ju att jag ser fram emot när jag ska börja jobba 80 procent igen. /.../ Just nu kan jag faktiskt se fram emot VAB-dagar. Om dom inte är dödssjuka förstås (skrattar).
(Stefan, 2 barn)

Liknande resonemang förekommer även bland de intervjuade kvinnorna, vilket visar på likheter mellan mäns och kvinnors sätt att tala om tiden med barn. Ett citat från Susanne visar också att det inte är givet att det är kvinnan som ska arbeta deltid.

Men jag tyckte det var tufft, för då i våras då jobbade jag ju hundra procent och då var det ju Niklas som gick ner i tid. Han jobbade väl 70, 80 jobbade han då. Och han skötte ju nästan all hämtning, alltså, jag hämtade på torsdagar. Det var då jag var på dagis, och sen såg ju inte jag Anna så där jättemycket. För det var ju, för jag kom hem klockan sex och så gick hon och la sig liksom vid sju. Jag tyckte att det, det var jättetråkigt. Då har man en timma på vardagarna, som man liksom ser sitt barn. Och om man då missade det, om man då skulle jobba över lite, då ser du henne inte överhuvudtaget.
(Susanne, 2 barn)

Det omdiskuterade vårdnadsbidraget som infördes 2008 är det emellertid inte någon av föräldrarna som utnyttjat. Samtliga är överens om att bidragets storlek är alldeles för litet för att det ska vara aktuellt. Och även om flera vill jobba mindre, och kanske förlänga föräldraledigheten, är det ingen som uttrycker en önskan om att vara ”hemmaförälder” på heltid under barnens hela uppväxt. Det som är eftersträvansvärt är snarare att hitta en lagom balans mellan arbete och familjeliv.

Ett utdrag ur fokusgruppen med mammor speglar att föräldrar i detta avseende brottas med sina känslor, och att familjepraktikerna i hög grad involverar känslor.

Karin: Och det är väl där man ska ha en tankeställare, och det som kan göra så ont att tänka att, den här standarden vill jag ha, och det kräver att jag ska jobba 100 procent.

Susanne: Mmm.

Karin: Är det rätt mot mina barn? För det är väl där liksom ens huvudbry är. Det är en sak att känna, visst vi borde kanske egentligen bo mycket billigare och (skratt) bara vara hemma med våra barn.

Susanne: Mmm. Sen måste man, sen finns det ju faktiskt dom som inte vill va hemma så jättemycket med sina barn och hellre vill göra karriär.

Karin: Mmm.

Susanne: Det finns ju dom också.

Karin: Ja. Definitivt.

TW: Är man en sämre förälder då?

Susanne: Jag vet inte.

TW: Om man vill göra karriär.

Susanne: Man är en sämre förälder, men man kanske inte är en sämre människa.

Tina: Fast jag tycker det är så himla konstigt att man ...

Carolina: Jag hade en i föräldragruppen som ville tillbaka och jobba, och längtade till att börja jobba, och jag bara, ”vad är det med dig?” (skratt)

Susanne: Fast när jag var på jobbet, då är jag på jobbet och då ...

Karin Jag håller med dig Susanne.

Susanne: Och då ...

Karin: Ja, det är kul!

Susanne: Jag älskar jobbet! Och sen när jag kommer hem, då när jag jobbade 100 procent, då kunde jag känna att, åh vad skönt det är att va hemma. Och sen när jag var tillbaks på jobbet så kände jag, åh det har är mitt jobb, wow, åh jag ska nog jobba över lite. Och så inser man att, om jag jobbar över lite, så kommer jag liksom inte hinna träffa mina barn lika mycket. Så då är man som väldigt splittrad. För man vill både och.

(fokusgrupp, mammor)

Mödrarnas resonemang visar återigen på moralens tydliga närvaro då familjepraktikerna konstrueras. Att prioritera sin karriär är inte moraliskt riktigt för

småbarnsföräldrar. Ovanstående utdrag ur fokusgruppen visar att jag som intervjua styr föräldrarna till att prata om ”bra” respektive ”dåligt” föräldraskap. Inledningsvis nappar Susanne på detta och tycker att man är en ”sämre förälder” om man prioriterar sitt arbete. Å andra sidan dröjer det inte länge förrän hon försvarar de föräldrar som arbetar mycket, och hon relaterar bland annat till sig själv som en hårt arbetande förälder. Susanne har i perioder arbetat heltid, och hennes man har arbetat deltid. Susanne uppskattar sitt jobb och i intervjun signalerar hon flera gånger att hon mår bra av att jobba. När jag läser igenom transkriberingen av fokusgruppen där Susanne ingår, uppfattar jag att de andra mödrarna godtar hennes resonemang, det vill säga att hon trots allt accepteras som en moralisk person. Jag tolkar det som en följd av att Susanne åtskilliga gånger i fokusgruppen uttalat att hon tycker om att vara med sina barn, och försäkrar att hon vill vara med dem, till exempel i följande citat:

TW: Ni var inne på det här med barnomsorg förut och förslaget om att barn inte skulle va mer än 40 timmar i veckan. Ni själva har ju pratat om att jobba kanske inte heltid och få tid med sina barn och så, varför är det viktigt?
Susanne: För då är det ju ingen idé att ha barn om man inte umgås med dom. Man har ju ändå valt dom, så det är klart att man vill va med dom.
(Susanne, 2 barn)

Susannes val att lägga mycket tid på sitt arbete legitimeras således genom att hon många gånger positionerar sig som en moralisk person, och i många avseenden kan leva upp till normer om ett engagerat föräldraskap. Vikten av att utforma föräldraskapet i linje med de moraliska koder som kopplas till god omsorg speglas i Carolinas uttalande i det utdrag ur fokusgruppen som jag återgav tidigare. Carolina berättar om en mamma som längtade tillbaka till arbetet under föräldraledigheten, något Carolina delvis ifrågasätter och inte kan förstå. För att inte uppfattas som konstig eller avvikande bör man således utforma berättelser som betyder att man först och främst vill barnens och familjens väl. I det här exemplet är det mödrar som kommer till tals, men även i intervjuerna med pappor förekommer liknande resonemang, till exempel när Stefan, som jobbar heltid, säger att han längtar efter de dagar han får vara hemma med sjuka barn.

Samtidigt som många beskriver tiden hemma med små barn som ovärderlig, och att småbarnsåren är en kort period som man inte bör ”slarva bort”, består inte berättelserna om småbarnstiden enbart av lovord. Inte minst föräldraledighetstiden medför också påfrestningar och slitningar. I mina föräldraintervjuer finns i detta avseende stora likheter mellan mödrars och fäders beskrivningar om att vara hemma med små barn.

Sen tror jag att, om man jämför med innan man hade barn så, då var det mer avkoppling att vara hemma, sen så, ibland känns det som att man vilar upp

sig på jobbet. Det är mer fysiskt jobbigt och va hemma en dag än att va på jobbet hela dagen. Alltså, man är igång hela tiden och ska hjälpa henne, eller leka med henne. /.../ Vi åker iväg och handlar lite, så blir det lite lugnt (skrattar). Så kommer man ut lite. Alltså såna saker, åka iväg och göra nått, det är det lugnaste man kan göra, åka till K-rauta en sväng.
(Anders, ett barn).

Dels dom här upprepade rutinerna, att det ska ätas ständigt. Hon äter frukost och så två timmar senare ska det va mellanmål och sen ja, hela dan, jättejätigt. /.../ Och sen att inte få någon tid för mig själv. Att känna att, jag finns ju till bara för dom här personerna, och inte kunna få göra nånting för egen del i stort sett
(Marie, 2 barn).

Citaten från Anders och Marie visar att familjepraktiker i hög grad involverar emotionellt arbete. Visserligen kan det rent fysiskt vara ansträngande och stressigt att vara hemma med små barn, men citaten ovan åskådliggör att det är emotionellt krävande, bland annat då man förväntas göra saker som man egentligen inte tycker är så roligt. Ordet ”tjatigt” signalerar att vardagens rutiner kräver emotionellt arbete, då känslorna över praktiken inte alltid överensstämmer med tankarna om det goda föräldraskapet. I en avhandling från Lunds universitet lyfter Terese Anving (2012) fram måltidens centrala plats i barnfamiljers vardag, och de krav och normer som omger måltiden. Hon visar också på måltidens emotionella aspekter. Även i mina föräldraintervjuer framkommer att vardagen med små barn innefattar emotionellt arbete, till exempel via lek med barnen. För att vara en god förälder ska man nämligen inte bara rutinmässigt utföra dessa aktiviteter, man ska också tycka att det är roligt, alternativt låtsas att det är roligt. Både inför barnen, men också inför andra föräldrar, anstränger man sig för att agera som en engagerad förälder, även då man hellre vill slå sig ner i soffan och läsa en tidning.

Hochschild (2003) talar om *emotion work* för att benämna det arbete som uppstår när individer måste hantera diskrepansen mellan ideal och känslor. Begreppet har framför allt använts för att beskriva vad som händer när vissa personer i sin yrkesutövning, till exempel flygvärdinnor, förväntas uppvisa glada leenden för att göra ett professionellt jobb, men de förväntas också spegla ”äkt glädje” och därmed, på beställning, framkalla positiva känslor hos sig själva. Utifrån mina intervjuer tycker jag även att familjepraktiker och föräldraskap i hög utsträckning involverar känslorarbete, både genom att hålla tillbaka känslor av frustration och ilska, men också då man med entusiasm ska utföra vissa rutinmässiga handlingar. Anders berättelse om tillvaron som föräldraledig, visar att en tur till byggvaruhuset är en strategi för att uppnå både emotionell och kroppslig vila, samtidigt som man faktiskt är tillsammans med sitt barn. Att slippa lekan-

dets krav på engagemang och för en relativt billig penning utfodra barnet med korv och bröd – något som flera av de intervjuade föräldrarna berättar om – blir nästan en form av egen tid.

Ovanstående resonemang belyser svårigheter och begränsningar med tidsstudier, till exempel den som Statistiska centralbyrån genomför, där deltagarna får fylla i vad de gör under dygnets alla timmar, indelat i tiominutersintervall och med ett kodsysteem för 200 aktiviteter (SCB, 2011b). En fråga man kan ställa sig är vad som ska klassificeras som ”fri tid”, och vad som räknas som ”arbete”? Jörgen Larsson (2012) påpekar i sin avhandling om tidsmässig välfärd, att SCB klassificerar aktiviteterna ”prata, läsa och leka med sina barn”, som hemarbete, medan ”social samvaro med släkt och vänner” räknas som fri tid. Larsson menar dock att många föräldrar sätter ett högre värde på aktiviteter som att leka med barnen än till exempel TV-tittande. Mina intervjuer pekar emellertid på att lek med barnen kan uppfattas som en form av arbete, inte minst emotionellt arbete.

När det gäller idealet att umgås inom familjen, och särskilt med barnen, kan man därför fråga sig om det sker frivilligt från föräldrarnas sida. I kapitlet har jag gett exempel på när föräldrar upplever tillvaron med barnen som tjatig och tråkig, och vardagen innehåller moment som är emotionellt krävande, då man måste utföra de aktiviteter som sammankopplas med gott föräldraskap. För att framstå som en god förälder krävs engagemang och involvering, en diskurs som enligt Lukas Forsberg (2009) är stark bland svenska medelklassföräldrar. Resultaten från Forsbergs studie stöds av mina intervjuer, då det framför allt är personer från medelklassen som talar om vikten av att spendera tid tillsammans med sina barn, vilket kan tolkas som att ekonomiska faktorer, klass och utbildning, har betydelse för det sätt som föräldrar talar om sitt föräldraskap.

Tillsammanstid – den nya moralen

Att det inre familjelivet styrs av ideal om gemenskap och närhet kan kopplas till den starka ställning som psykologiska teorier om barn och barns behov fått i vårt samhälle, vilket utvecklats till en stark diskurs om föräldrars betydelse för barnens utveckling (Frahsén, 2004). Baldur Kristjánsson (1999, 2001) talar om en psykologisering och ett vetenskapliggörande av barndomen och konstaterar att betoningen av föräldrars betydelse för barnen slog igenom ungefär samtidigt som den industriella kärnfamiljen blev prototypen för ett normalt familjeliv. Psykologiska kunskaper om barn och barns behov har spridits till diverse yrkeskårer som arbetar med barn, och budskapet sprids också vidare till föräldrar. Kristjánsson (2001) ser bland annat att detta kan vara en anledning till föräldrars dåliga samvete över att umgås för lite med sina barn, trots att mycket tyder på att ingen annan generation har lagt ner så mycket tid på barnen.

Sociologen Nikolas Rose (1999) menar att sådana idéer utvecklats till psykologiska sanningsregimer om barns utveckling och anknytning mellan föräldrar och barn. Föräldrar anpassar därför sina liv och sitt föräldraskap för att leva upp till kraven på goda relationer inom familjen. Rose betraktar detta som en form av styrning, där föräldrar så att säga styr sig själva utan direkt inblandning av professionella eller politiska aktörer. Experters uppmaningar sammanfaller ofta med föräldrars egna livsprojekt och uppfattas därmed också som frivilliga (Rose, 1995). Rose talar om denna form av styrning som liberalt maktutövande, där staten i hög utsträckning överlåter ansvaret till individen att styra sig själv, bemästra sig själv och ta hand om sig själv. Statens mål att alstra goda medborgare ska sammanfalla med personliga målsättningar om ett gott liv (Rose, 1995, s. 50).

Trots att de intervjuade föräldrarna inte alltid uppskattar tiden tillsammans med barnen är ett återkommande argument till såväl deltidsarbete som föräldraledighet, att man *vill* vara med sina barn, inte att man måste eller bör. Ur ett styrningsperspektiv kan man likt Rose tolka en sådan uttalad vilja som en lyckad form av liberal styrning, då föräldrar upplever att de själva vill och gör ett personligt val (Rose, 1995). Detta resonemang kan emellertid kontrasteras med berättelser som skildrar föräldrarnas längtan efter barn. De intervjuade föräldrarna berättar ibland med stor inlevelse om hur överväldigande det varit att få barn, och om kärleken till barnen. Föräldraskapets emotionella innebörd kan också betraktas som ett uttryck för vår tids längtan efter självförverkligande, då barnet blir en del av den enskilde förälderns individuella livsprojekt. Efter tonårstid, utbildning och etablering på arbetsmarknaden anses föräldraskap vara ett naturligt nästa steg, och mer eller mindre oundvikligt om man inte vill stagnera helt och hållet.

Föräldrarnas berättelser om familjepraktikerna går emellertid i vissa avseenden på tvärs med idéer om samhällets individualisering, då det finns tydliga moraliska uppfattningar om att familj symboliserar åtagande över tid. Även om föräldrarna i intervjuerna tillstår egna önskemål och behov, utformas berättelserna så att de egna behoven inordnas i idealet om den goda familjen. Jag har kallat det här kapitlet för *Den heliga familjen*, en rubricering som syftar till att tydliggöra min tolkning av familjepraktikerna som moralisk praktik, både på diskursiv och praktisk nivå. Sociologen Eva Kärfve använder ordet helig och helighet för att beskriva moral, och hon menar att moralen är helig i dubbel bemärkelse; den moraliska koden inpräntar det goda uppförandet på ett sätt som inte ska inge någon tvekan, samtidigt som ”den moraliska koden har en tendens att själv bli ett emblem för helighet” (Kärfve, 2010, s. 68). Det är denna dubbla form av moral som jag anser görs gällande när de intervjuade småbarnsföräldrarna talar om tillsammansstid. Tillsammansstiden är det ideal man strävar efter, och den kan inte ifrågasättas eller kritiseras, således helig.

Sammanfattande reflektioner

I det här kapitlet har jag diskuterat en av avhandlingens centrala frågeställningar; hur småbarnsföräldrar konstruerar familj och föräldraskap. Att fördjupa sig i konstruktionen av familj är nödvändig för att förstå hur familjepraktikerna utformas, det vill säga de praktiker som enligt Cheal (2002) och Morgan (2011) direkt eller indirekt involverar andra familjemedlemmar, i hemmet, men också på andra arenor. Kapitlet tjänar således även som grund för kommande resultatkapitel.

Jag har presenterat begreppet tillsammanstid för att beskriva den familjepraktik som de intervjuade småbarnsföräldrarna beskriver som ideal – gemenskap och närhet inom kärnfamiljen. Till skillnad från tidigare studier, vilka främst betonat föräldrars strävan efter kvalitetstid med barnen (till exempel Kristjansson, 2001; Christensen, 2002; Forsberg, 2009), pekar mina resultat på längtan om tid tillsammans som hel familj, ett ideal som kan medföra att jämställdhetsambitionen i vardagen sätts åt sidan. Talet om tillsammanstid blir ett sätt för mödrar och fäder att inför varandra, och inför andra, visa sitt åtagande om ambitionen att leva det goda familjelivet. Utmärkande för mina resultat, i jämförelse med tidigare studier, är att detta ideal förekommer både bland mödrar och bland fäder, vilket tyder på att mäns och kvinnors ideal om familjelivet närmar sig varandra.

Mina resultat visar också att småbarnsföräldrar i både ord och handling utvecklar strategier för att hantera diskrepanser mellan idealen och vardagens rutiner. Semesterresor fyller i detta avseende en viktig funktion, då man i högre utsträckning lyckas förverkliga idealet om intimitet och tillsammanstid genom en avgränsning i tid och rum. Föräldrars möjligheter att utforma familjepraktikerna begränsas emellertid av ekonomiska faktorer, och föräldrar har därmed skilda möjligheter att utforma den familjepraktik man drömmer om.

Mina resultat har också visat att familjepraktikerna innefattar det som Hochschild (1983) benämner emotionellt arbete. Emotionellt arbete har tidigare uppmärksamrats inom arbetslivet, men intervjuerna med småbarnsföräldrar tydliggör att emotionellt arbete är en del av vardagens rutiner, bland annat då föräldrar ibland måste anstränga sig för att uppfylla samhällets normer om ett engagerat föräldraskap – normer som införlivats och betraktas som givna och naturliga. Det emotionella arbetet kan dock bidra till att föräldrar i ökad utsträckning lyckas sammanföra traditionella och moderna ideal; man sätter familjen och barnen först, men man uppfattar att man gör detta ”för att man vill” och för att växa och utvecklas som människor.

Sammanfattningsvis kan man säga att mina resultat visar att familjepraktikerna, både i tal och i handling, är moraliska praktiker. Min tolkning utgår från föräldrars tal om rätt och fel, med avseende på ansvar, plikt, omsorg, rela-

tioner och barnuppfostran, det vill säga hur man som förälder bör agera i olika situationer. Det finns tydliga moraliska koder, och för att framstå som en god förälder bör man framställa sig själv och sina handlingar som moraliskt riktiga. Man kan säga att föräldrar i vår tid talar om familj på ett sätt som för tankarna till ideal om ordnade familjer och ordnade samhällen, det vill säga en relativt traditionell och funktionalistisk syn på familjen och dess roll i samhället. Till skillnad från den strukturfunktionalistiska synen, vilken bland annat innefattade en given rollfördelning mellan män och kvinnor, där kvinnorna spenderade dagarna i hemmet medan männen förvärvsarbetade, uppehåller sig emellertid föräldrarna i min studie kring vikten av tillsammans. Det är tid tillsammans som skapar den goda och heliga familjen.

7 JÄMSTÄLLDHET, FÖRVÄRVSARBETE OCH SOCIALT KAPITAL

I detta kapitel kommer jag att diskutera föräldrars fördelning av föräldraledighet och vilken betydelse förvärvsarbete har för de intervjuade föräldrarnas sociala kapital, och de resurser man har tillgång till i föräldraskapet.

I takt med att mödrar ökat sitt deltagande i arbetslivet har krav ställts på en mer jämlik arbetsfördelning av omsorgsarbetet i familjen. Den svenska jämställdhetspolitiken har syftat till att öka kvinnors deltagande i arbetslivet, samtidigt som fäder ska involveras i omsorgen om hem och barn, det Klinth (2002) benämner *den dubbla emancipationen*. Som en del av jämställdhetsarbetet har den svenska föräldraförsäkringen sedan 1970-talet formulerats i könsneutrala termer. Det har också gjorts särskilda satsningar på att öka fädernas involvering i omsorgsarbetet genom införandet av öronmärkta pappamånader. Andelen föräldralediga pappor har därmed också ökat, även om mödrar fortfarande står för huvuduttaget av föräldradagar (Försäkringskassan, 2011). Hur man från statens sida ytterligare ska öka fädernas uttag av föräldradagar är fortfarande omdebatterat. Från politiskt håll finns förslag om en helt delad föräldraförsäkring, samtidigt som kristdemokraterna föreslagit ett avskaffande av särskilda pappa- och mammamånader till förmån för föräldrars valfrihet (Kristdemokraterna, 2012).

Att mäta jämställdhet

Don Kulik (2005) menar att ordet jämställdhet har kommit att bli ofrånkomligt när frågor om föräldrars fördelning av omsorgsarbete och förvärvsarbete ska diskuteras. Evertsson & Nyman (2008) visar emellertid att ordet jämställdhet inte har någon självklar innebörd eller förankring i svenska pars vardagsliv. ”Jämställdhet verkar vara en svårfångad idé som par själva måste finna sätt att definiera och tillämpa” (Evertsson & Nyman, 2008, s. 66). Andra forskare påpekar också att det inte finns någon enhetlig definition av jämställdhet, varför det kan vara svårt för föräldrar att förhålla sig till begreppet (Björnberg & Kollind, 2003).

I min intervjuguide fanns ingen explicit fråga om hur föräldrarna definierar jämställdhet. Jag gjorde därför sökningar på orden jämställd och jämställdhet i samtliga intervjudokument, för att se i vilka sammanhang orden används och vad föräldrarna har att säga om saken. Det blev uppenbart att ordet jämställdhet inte är något återkommande slagord när föräldrarna berättar om sin vardag. Det är snarare så att det nästan inte existerar. I några av intervjuerna förekommer det

inte alls, medan det nämns vid något tillfälle i andra. Vid de tillfällen då ordet jämställdhet dyker upp sker det ofta efter att jag använt mig av ordet i en fråga. Det händer också att föräldrar blir irriterade när jämställdhet förs på tal och de menar att det är ett ”uttjat ämne”. Det är ett ord som ibland möter starka reaktioner.

Jag tycker det är ett missbrukat ord/.../ Vad som egentligen är jämställt, utan att hacka på nån så är det svårt att använda det ordet.
(Malin, 2 barn)

Jag har valt att närma mig jämställdheten i svenska familjer genom att analysera föräldrars beskrivningar och resonemang om vardagslivets rutiner. Min studie utgår delvis från det Björnberg och Kollin (2003) kallar ett inifrånperspektiv på jämställdhet, det vill säga föräldrarnas egna utsagor och reflektioner över fördelningen av uppgifter. I min analys har jag emellertid försökt dekonstruera jämställdhet genom att skilja på det som jag kallar för praktik respektive ideologi, och undersöka vilka könsideologier dessa gestaltar.

När jämställdhet ska studeras eller mätas, är det vanligt att rangordna män och kvinnor längs en skala som sträcker sig från traditionell till egalitär (t.ex. Hochschild, 1989/1997; Bulanda, 2004). Traditionella par är de par där kvinnan är huvudansvarig för hem och barn, vilket betraktas som den minst jämställda kategorin. Motsatsen till detta är egalitära par, vilka delar på allt, och betraktas som den mest jämställda gruppen. I nordiska undersökningar återfinns flera par mitt emellan dessa extremer, det vill säga att de delar till viss del på hushållsarbete och omsorg om barnen. Dessa par klassificeras som transitionella. Katarina Nilsson talar till och med om ”vanliga par” när hon betecknar denna mellangrupp (Nilsson, 2008, s. 93).

Jag kommer i detta kapitel att använda mig av de något klumpiga kategoriseringarna traditionell, transitionell och egalitär. Att kategorisera individer på detta sätt är svårt, eftersom människors praktiker styrs av motstridiga normer och värderingar, vilket leder till parallella perspektiv om sådant som jämställdhet, moderskap och faderskap. En del forskare har därför valt att ta avstånd från att positionera personer på en skala som sträcker sig från traditionell till modern (t.ex. Plantin, 2003). Mitt försök att skilja på de intervjuade föräldrarnas ideologi och praktik, syftar dock till att påvisa förekomsten av parallella perspektiv. Jag väljer också att se skillnader och motstridigheter som att människor hela tiden aktivt omskapar sin praktik, både i ord och i handling, men att ord och handling kan vara olika snabba, vilket till exempel Jamiesson (1998) också påpekar. När man säger att man delar lika, så gör man det i tanken, men kanske inte alltid i handling, vilket Tina kan sägas sammanfatta i följande citat:

Jag tror på jämställdhet, men jag lever ju inte upp till det.
(Tina, ett barn)

I metodkapitlet beskrev jag hur min analys av ideologi respektive praktik gått till och svårigheterna med denna form av kategorisering. Skillnader mellan ideologi och praktik speglar att familjepraktikerna både innefattar *the families we live by* och *the families we live with* (Gillies, 1996). Med andra ord skulle man kunna säga att jämställdhet förekommer både på diskursiv och praktisk nivå, vilket till exempel Morgan (2011, s. 68) framhåller. Båda dessa nivåer kan sägas utgöra familjepraktiker, och de bidrar till varandras utformning.

Tidigare svenska studier har visat på en tydlig diskrepans mellan föräldrars tal och praktik i frågor som rör jämställdhet, där praktiken ofta varit mer traditionell än retoriken, samt att män och kvinnor värderar omsorgen om barnen högre än hushållsarbetet (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Sundström & Duvander, 2002). Min definition av hushållsarbete innefattar ofta återkommande sysslor i hemmet, såsom städning, tvätt, matlagning och inköp. Omsorg om barnen har inget att göra med offentlig barnomsorg, utan innefattar hur föräldraledighet och eventuellt deltidsarbete fördelas, samt föräldrarnas uppfattning om hur ansvaret för barnen skiftas. *Traditionell* innebär att kvinnan utför största delen av hushållsarbetet, även om det förekommer en viss fördelning i paret. Hon är också den i paret som varit föräldraledig, och i de fall där pappan varit föräldraledig är omfattningen mindre än tre månader. *Transitionell* ideologi och praktik innebär att i högre utsträckning dela på hushållsarbete och föräldraledighet, även om man inte är *egalitär*, det vill säga delar lika på allt. För att åskådliggöra detta väljer jag att presentera en tabell där jag placerar in 24 intervjuade föräldrarna i fyra kategorier⁴.

---

⁴ Intervjuerna med föräldrarna på Vintergatan ingår inte i denna analys, med anledning av att dessa intervjuer gjordes i en annan kontext, och till exempel inte berörde frågor om hur föräldraledigheten fördelats.

Tabell 1.

Översikt av föräldrars tal om ideologi och praktik gällande omsorg om barn respektive hushållsarbete.

	Omsorg om barn		Hushållsarbete	
	<i>Idelologi</i>	<i>Praktik</i>	<i>Ideologi</i>	<i>Praktik</i>
MÖDRAR				
Anna-Karin	trans	trans	trans	trans
Carolina	trans	egalitär	trans	trans
Diana	egalitär	trad	trans	trans
Fatima	trad	trad	trans	trans
Helena	egalitär	trans	egalitär	egalitär
Karin	egalitär	trans	egalitär	trans
Malin	trans	trans	trans	trans
Marie	trad	trad	trans	trad
Nia	egalitär	trans	trans	trad
Sara	trans	trans	trans	trans
Susanne	trans	egalitär	egalitär	trans
Tina	trans	trans	trans	trans
Ulrika	trans	trad	trans	trad
Veronica	trans	trad	trans	trad
Åsa	trans	trad	trans	egalitär
FÄDER				
Anders	egalitär	egalitär	trans	trans
Fredrik	egalitär	egalitär	egalitär	egalitär
Henrik	egalitär	egalitär	trans	trans
Klas	egalitär	trans	egalitär	egalitär
Krister	trans	trad	trans	egalitär
Lars	egalitär	egalitär	trans	trans
Olof	trans	trans	trans	trans
Roger	trans	trad	trans	trans
Stefan	egalitär	egalitär	trans	egalitär

Analysen utgår från kategorierna traditionell, transitionell och egalitär praktik och ideal.

Det finns givetvis nackdelar med indelningar av detta slag, eftersom det ger ett sken av att människor är fixa enheter, vars praktiker och ideologier är beständiga. Eftersom jag utgår från att familjepraktiker är en förhandlande aktivitet (Morgan, 2011) betonar jag snarare de föränderliga aspekterna. Den kategorisering som skett bör därmed betraktas som tillfällig och utgår från de skildringar om vardagslivet som uttrycktes vid intervjutillfället, vilka därefter tolkats av mig. Tabellen bör heller inte förstås som ett försök att omvandla ett kvalitativt intervjumaterial till kvantitativa data. Istället vill jag på ett överskådligt sätt påvisa komplexiteten i familjepraktikerna och hur dessa utformas i relation till andra praktiker.

Tidigare forskning har visat att det bland svenska par finns en jämställdhetsideologi som sätter normen för både mäns och kvinnors resonemang, men att denna ideologi är svårare att omsätta i praktiken (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Björnberg & Kollind, 2003; Magnusson, 2006). I min studie är varje förälder en individuell analysenhet, och jag undviker därmed i viss mån att ta ställning till huruvida paret är jämställt eller inte. Med tanke på de skillnader som finns mellan ideologi och praktik hos enskilda individer är det svårt att fastställa huruvida ett par ska betraktas som egalitärt, transitionellt eller traditionellt. I fyra familjer har jag emellertid intervjuat båda föräldrarna, och i detta kapitel kommer två av paren att ges lite extra utrymme. Jag anser att de utgör intressanta exempel, eftersom de kan säga något om hur olika ideologier styr familjepraktiken, och vilka – och vems – ideologier det är som ges företräde.

Klas och Helena – jämställda ideal och sen då?

Klas och Helena beskriver en transitionell praktik och skulle därmed kunna betraktas som ”vanliga svenska föräldrar” (Nilsson, 2008). De är sammanboende i en lägenhet tillsammans med den gemensamma sonen Olle, ett år, och har båda relativt höga ambitioner när det gäller att leva ett jämställt liv. För dem betyder det att man ska dela på såväl hushållsarbete som omsorg om barnen. Klas och Helena ger uttryck för en egalitär ideologi beträffande omsorgen om barnet, och vid intervjutillfället är de föräldralediga två respektive tre dagar i veckan. Vid en tillbakablick visar det sig emellertid att föräldradagarna totalt sett inte fördelats enligt deras jämställdhetsprincip, vilket framför allt Klas menar är en besvikelse, då han inte varit hemma så mycket som han önskat. När Olle föddes befann sig Klas mitt i en högskoleutbildning, medan Helena hade en fast anställning som lärare. Klas hade arbetat tidigare och hade därmed också rätt till föräldraledighetsersättning enligt sjukpenningnivå. Beslutet att Helena skulle vara hemma längre fattades ändå med hänvisning till familjens ekonomi.

Helena: Alltså vi diskuterade ju många olika, om Klas skulle ta studieuppehåll, så att han kunde va hemma på heltid efter ett år ungefär. Men vi tyckte nog att det var bäst för vår situation och ekonomiskt och allting att han blir färdig så fort som möjligt. Så nu är du ju hemma två dagar då.

Klas: Mm.

Helena: Men du hade ju velat vara hemma på heltid.

Klas: Ja det är ju dubbelt det här, för att eftersom jag själv jobbar med detta så hade jag gärna /.../ velat va hemma heltid, och kanske ta studieuppehåll och jobba extra. Men sen är det ju det där, det kommer ju tillbaka att, tyvärr, är ekonomin en ganska stor faktor för att få det att gå ihop och när det är så pass nära [syftar på sin examen, min anm.] så är vi i det läget att det kanske ändå kan gå.

Helena: Men sen har vi ju ändå haft det bra /.../ du ju liksom börjat senare och så här, så att man fick morgnarna tillsammans och sådär, och har kommit hem tidigare på eftermiddagarna och så. Så vi har ju ändå haft, visst man kanske har mindre pengar men man har ju mer tid tillsammans

Klas: Ja jo jo.

Helena: Så att det har ju varit en, du har ju varit hemma mycket i alla fall.

(Klas och Helena, ett barn)

En jämställd ideologi resulterar således i en praktik som kategoriseras som transitionell, vilket kan tolkas som att idealen får ge vika för en verklighet som styrs av ekonomiska begränsningar och prioriteringar. Flera studier har visat att det i Sverige är mödrar som står för majoriteten av föräldraledigheten, trots könsneutral lagstiftning och införande av särskilda pappamånader (Hwang & Haas, 2007). Klas och Helena åberopar ekonomiska skäl, och även i andra studier är det vanligt att föräldrar hänvisar till ekonomiska argument för att förklara varför män inte är föräldralediga (Bekkengen, 2002; Plantin, 2001). Både Bekkengen och Plantin menar emellertid att en närmare granskning ofta visar att denna fördelning inte är den mest ekonomiskt förmånliga. I stället är det andra värderingar som styr beslutet, men dessa är inte alltid tydligt artikulera.

Klas och Helenas resonemang kan också ifrågasättas utifrån hur ekonomiskt förmånlig denna verkligen är. Att jag inte ber dem att utförligare förklara de ekonomiska argumenten beror delvis på att jag inte vill upplevas som ifrågasättande, och att de ska ta illa upp. Min ovilja kan tolkas som att jag uppfattar att området är känsligt och att frågor som rör ekonomi utgör ett minerat fält. Detta får åskådliggöra hur jag som intervjuare, och själva intervjusituationen, bidrar till att skapa och forma det empiriska materialet. I intervjun med Klas och Helena strävar jag efter att följa deras resonemang, vilket emellertid inte är detsamma som att undvika styrning från min sida, då det är helt ofrånkomligt. Ett alternativ hade kunnat vara att återkomma till detta ämne senare i intervjun, med en ansats om att ställa klagörande frågor (Staunes & Söndergaard, 2005). Då jag inte heller gjorde detta får jag finna mig i att dessa frågor inte fullt ut besvaras, och jag kan enbart spekulera i vad som hade hänt om situationen varit den omvända, det vill säga om Helena varit den som utbildat sig och Klas den som tjänat pengar. Jag kan emellertid inte låta bli att jämföra med andra föräldrars berättelser, där den som tjänar minst eller har en osäker arbetssituation framställs som den givne personen att axla föräldraledigheten. I dessa berättelser är det emellertid alltid kvinnan som har denna roll. Utifrån resultaten från Plantin (2001) och Bekkengen (2002) skulle man kunna säga att när ekonomiska argument förs fram i sammanhanget föräldraledighet leder det alltid till konklusionen att kvinnan är den i förhållandet som ska vara föräldraledig, oavsett vem det är som tjänar mest i paret.

Det verkar således finnas en norm som anger i vilka avseenden det är tillåtet att bryta mot det svenska jämställdhetsidealet, då det så att säga blir tillåtet för män att välja arbete framför föräldraledighet. Ekonomiska argument sanktionerar ett sådant brott mot normen och föräldrar väljer därmed att hålla sig till en sådan förklaringsmodell i syfte att upprätthålla ett samhällsligt ideal. Huruvida de ekonomiska argumenten är välgrundade och reella ifrågasätts inte så länge som det resulterar i att kvinnan är den som tar huvuddelen av föräldraledigheten.

Åsa och Krister – moderna traditionalister

Det andra föräldraparet som jag vill ägna lite extra tid åt är Åsa och Krister. Åsa och Krister är ett sammanboende par med två gemensamma barn, fyra och två år gamla. I fråga om hushållsarbete har Åsa och Krister en egalitär praktik, men säger i intervjun att de betraktar jämställdheten som en icke-fråga, och att de är trötta på ”det mediala tjatet om jämställdhet”.

Jag kan nog känna att ett jämställt förhållande är när man inte tänker på det /.../ Endera så går man omkring och petar på saker för att ’det är din tur att göra det här och vi ska va jämställda’, eller så gör man inte det, och då har man hittat jämställdhet. /.../ Det är jättesvårt det där med jämställdhet. Det är ändå en laddad fråga som har blivit väldigt uppblåst /.../ och man skapar problem som kanske inte egentligen behöver vara ett problem.

(Krister, 2 barn)

Det Krister säger skulle kunna tolkas som att han och Åsa ”har hittat” jämställdheten genom att de är överens om hushållsarbetet, och att vardagens sysslor utförs utan tjat och konflikter. När jag senare i intervjun specifikt ställer frågor om disk, städning och tvätt framkommer att fördelningen av dessa uppgifter är relativt egalitär, men att området inte är konfliktfritt. Både Krister och Åsa är av åsikten att ”jag gör mest”, något som de livligt diskuterar under intervjun. Trots att de på ett retoriskt eller ideologiskt plan inte tycker att det är så viktigt med jämställdhet, tillhör Åsa och Krister de mer otraditionella paren när det gäller fördelningen av hushållsarbete, och det är till exempel Åsa som fixar med bilen och mer hantverksmässiga göromål i familjen. När det gäller omsorgen om barnen är praktiken inte lika egalitär, utan snarare traditionell, i alla fall om man ser till fördelningen av föräldraledigheterna. Med äldsta barnet var Krister hemma under två sommarmånader, men med andra barnet, som nu är två år, har han inte varit föräldraledig alls. I intervjun gör han ingen större affär av att han valt att arbeta istället.

Jag har i alla fall inget sug att vara hemma ett år liksom. Men det kan ju säkerligen ha att göra med att man, för mig, och även för Åsa, så har ju våra

jobb varit vårt liv, och det är ju det i högsta grad fortfarande. Därför så kanske man, ehh, om man vänder på det och känner att man, om man tänker sig att jobbet inte skulle va så stor del av livet, så hade det säkert vart väldigt lätt att tänka sig in i en situation där man inte behöver gå till jobbet, utan där man väljer bort det. Men i och med att vi lever med det hela tiden, eller alltså, jag har ju svårt att släppa det överhuvudtaget nån gång, och då blir det ju liksom, det blir svårare helt enkelt att tänka sig in i det.
(Krister, 2 barn)

Krister och Åsa skiljer sig i detta avseende i hög grad från Helena och Klas, vilka menar att det varit självklart för dem båda att vara hemma och att de strävar efter en barncentrerad familjegemenskap. Vare sig Krister eller Åsa beskriver något större intresse av att avstå från arbetet för att vara hemma med barnen.

Det Krister säger i citatet ovan visar på begränsningar med uttrycket *work/life-balance*, ett konstaterande som även andra forskare pekat på i syfte att problematisera det faktum att familjeliv och arbetsliv ofta presenteras som varandras motpolar (Hochschild, 2003; Crompton, 2006). Krister visar att för honom är jobbet det som under många år varit livet, och denna känsla förändras inte automatiskt bara för att man får barn. Åsa beskriver liknande känslor till arbetet, men hon var ändå föräldraledig på heltid i sex månader med äldsta barnet och fyra månader med det yngsta. Hon beskriver dock hur oerhört mycket hon längtade tillbaka till arbetet när hon var hemma.

För mig, jag kände att det var en, ja, det låter hårt, men jag kände att det kanske va, 'varför ska jag, inte få va med'. Alltså, jag jobbar i ett kök, det är ganska familjelikt. Det är som en familj. Och så helt plötsligt, inte va med i den här familjen längre, utan jag måste va hemma /.../ Alltså jag hade väldigt stor abstinens.
(Åsa, 2 barn)

I det här citatet använder Åsa ord som pekar på att föräldraledigheten var negativ i bemärkelsen att hon inte fick vara med på jobbet. I det här fallet lägger hon inte ansvaret på arbetsgivaren eller arbetskamrater, utan det var snarare fördelningen av föräldraledigheten som medförde att hon "tvingades" stanna hemma. Hon framhåller framför allt att hon går miste om gemenskapen med arbetskamraterna, vilka hon beskriver i familjetermer. Vissa studier om negativa effekter av föräldraledighet har bland annat pekat på att föräldrar förlorar i humankapital, det vill säga förlorar kunskaper och erfarenheter som anses vara meriterande för fortsatt karriär (Albrecht et al., 1999). Åsas berättelse tyder på att även det sociala kapitalet krymper när man är hemma med barn, och att det påverkar individens upplevda livskvalitet.

Åsa och Krister har haft det man kan kalla en traditionell uppdelning av föräldraledigheten, med tanke på att Krister inte haft någon längre sammanhängande ledighet. Åsa har ändå i viss mån brutit mot den traditionella modersrollen eftersom hon återvände till arbetsplatsen efter relativt kort tid, i alla fall om man jämför med de andra mammorna i mitt material. Vare sig Åsa eller Krister ger uttryck för en traditionell ideologi, och ingen av dem anser att kvinnor är bättre lämpade att ta hand om barnen. Till skillnad från Klas och Helena använder de sig inte heller av ekonomiska argument, eller hänvisar till skilda villkor i arbetslivet för att förklara den traditionella praktiken. Både Åsa och Krister arbetar i restaurangbranschen och berättar att arbetet är en viktig och mycket uppskattad del i tillvaron, och egentligen är det inte någon av dem som trivs med att ”gå hemma”. Både Åsa och Krister kan därmed i viss mån betraktas som normbrytare genom att de inte hänvisar till de ideal som flera intervjuade föräldrar framhåller som viktigast i livet, såsom ”tillsammanstid” eller ”tid med barnet”. I vissa avseenden går därmed Åsa och Kristers familjepraktik emot den starka diskurs om att sätta barnen främst, vilken framträder i andra studier om svenska medelklassföräldrar (Forsberg, 2009). Likheten mellan Åsa och Krister i detta avseende bidrar också till att sudda ut könsskillnader när det gäller inställningen till arbete respektive omsorgen om barnen.

Det finns dock en skillnad i Åsas och Kristers berättelser om familjepraktiken som är värd att uppmärksamma. Åsa redovisar mer utförliga förklaringar till sitt agerande, och säger att det kan uppfattas ”hårt” att hon föredrar att vara på arbetet framför att vara hemma med barnen. Hon understryker att hon trots allt varit hemma mycket med båda barnen, eftersom hon bara arbetar 60 procent. Min tolkning av denna berättelse är att Åsa, precis som många andra föräldrar, strävar efter att framställa sig som en moralisk person och som en god förälder, och hon är medveten om vilka förväntningar som ställs på dagens föräldrar när det gäller delaktighet och engagemang i barnens liv.

Morgan (2011) konstaterar att intervjuer som rör familj och föräldraskap i hög utsträckning inviterar föräldrar till moraliska utläggningar, då intervjusituationen blir en plats där familjelivet visas upp, och där acceptabla förklaringar till varför man agerar på ett visst sätt eftersträvas. Åsa har tidigare i intervjun sagt att orsaken till att hon främst jobbar kvällar och helger är för att hon gillar att jobba i hetluften, och det är under dessa pass som det är mest hektiskt på arbetsplatsen. När jag senare i intervjun upplever att hon vill framställa sig som en god förälder framhålls andra argument. Hon menar att arbetstiderna medför möjligheter att spendera mycket tid med barnen under den tid då de är vakna. Därmed lyckas hon upprätthålla idealet om tid med barnen. Krister, å andra sidan, ger inte uttryck för ett behov av att, inför mig, förklara sitt beteende på samma sätt som Åsa gör. I min tabell har jag kategoriserat både Krister och Åsa som transitionella när det gäller barnomsorgens ideologi, men traditionella när det gäller praktiken. Att

Kristers ideologi betecknats som transitionell och inte traditionell beror på att han i intervjun inte uttrycker att mödrar är bättre lämpade än fäder att ta hand om barnen, eller andra åsikter som tydligt kan sammankopplas med en traditionell ideologi (Bulanda, 2004). Å andra sidan, om man följer Hochschilds teoretiska resonemang kring könsideologier och könsstrategier (Hochschild, 1983; Hochschild, 1997), kan Åsas förklaring ses som en strategi för att överkomma diskrepansen mellan ideologi och praktik. Att Krister inte utvecklar samma strategi skulle i så fall kunna tyda på att hans ideologi på ett djupare plan är mer traditionell än den han ger uttryck för, och det uppstår därmed inga inre konflikter eftersom praktiken i högre utsträckning överensstämmer med ideologin.

Att "dela med sig" av föräldraledigheten

Intervjun med Åsa och Krister väcker frågor om hur föräldrar kommer överens om föräldraledighetens fördelning, särskilt när parterna inte är helt överens. Att kvinnor fortfarande står för det största uttaget av föräldradagar i Sverige förklaras ibland med att det är kvinnornas eget fel. Klinth och Johansson (2010) ger flera sådana exempel från rapporter och utredningar om föräldraledighet, där det hävdas att kvinnor inte är beredda att dela med sig av föräldraledigheten och att föräldraledighet är kvinnans revir och rättighet. I intervjumaterialet finns det emellertid inte någon, vare sig kvinna eller man, som ger uttryck för en sådan hållning. De flesta intervjuade föräldrar beskriver det som positivt att helt eller delvis dela på föräldraledigheten. I materialet finns dock ett antal mödrar som återger en kluven inställning till delad föräldraledighet. Carolina, Karin, Malin och Susanne har alla erfarenhet av att dela föräldraledigheten med sina män, och det var så de gjorde under föräldraledigheten med familjens äldsta barn. Att dela på föräldraledigheten beskrivs generellt som något positivt, både för barn och för föräldrar. Ett återkommande argument bland de intervjuade föräldrarna är att delad föräldraledighet leder till ökad förståelse för varandra, då man delar erfarenheter och känslor av hur det är att vara hemma med barn.

Dels vad man liksom missar socialt, för det gör man ju lite liksom, och både jag och min man är ganska sociala. Vi gillar liksom att träffa folk och, ja, så man får känna på det lite grann att man kan sakna vuxenkontakt ibland. /.../ Och även liksom hur det är, ja med allt som ska skötas. Hur man sköter sitt barn och allting (skrattar). Hur man sköter sitt hem.

(Malin, 2 barn)

Jag tror nästan det är det viktigaste är att se hur det är. Sätta sig in i varandras situationer och dels också vara på jobbet och känna att man inte hela tiden måste skynda hem.

(Karin, 2 barn)

Det Malin säger påminner om det som Åsa tidigare beskrivit, det vill säga att man ”missar” något när man är föräldraledig, och att en stor del av detta handlar om den sociala gemenskapen med kollegor. Att dela på föräldraledigheten handlar också om förståelse för varandra, och att man vet hur det är att vara hemma på heltid, men också hur det känns att komma hem till partner och barn efter en lång arbetsdag.

För det blir väldigt lätt att man, för det kan jag känna när man har vart hemma hela dan, och så kommer Niklas hem och så, ”här får du barnen”. Och han kan känna, ”äh nu har jag jobbat hela dan nu måste jag bara få sätta mig ner och ta min macka och få kaffe innan jag orkar ta nånting med barnen”. Alltså att man fattar den grejen också.

(Malin, 2 barn)

Jag tolkar detta som att delad föräldraledighet anses förebygga konflikter som utlöses av okunskap eller oförståelse för den andre partens upplevelser. Sammanfattningsvis kan man säga att de intervjuade föräldrarna anser att delad föräldraledighet är bra för barnen, för parrelationen och för jämställdheten. Varför, kan man då fråga sig, beskriver några kvinnor ändå ett motstånd mot att dela, eller avstå, föräldraledighet?

Susanne bor med man och två barn i en nybyggd villa. Båda är akademiker och har relativt välbetalda arbeten. Susanne är en stark förespråkare för egalitär fördelning när det gäller hushållsarbete, men hon tycker inte att det är nödvändigt att dela helt lika på omsorgen om barnen, i alla fall inte på föräldraledigheten. I praktiken delade hon och maken lika på föräldraledigheten med äldsta barnet, och de har också båda erfarenhet av att arbeta deltid. Vid intervjutillfället är Susanne föräldraledig med andra barnet, och hon kommer att bli avlöst av maken i ”halvtid”. Susanne säger att hon gärna hade tagit ut en större andel av föräldradagarna om hon hade fått det.

Ja, jag vet ju hur jag själv känner. Jag vill inte släppa halva. Jag vill gärna vara hemma ett år men vi har diskussionen att jag inte ska va det.

(Susanne, 2 barn).

Det här visar att föräldraledighetens fördelning är resultat av en förhandling där parterna måste såväl ge som ta. Susanne upplever att hon i viss mån har förlorat förhandlingen, eftersom hon önskat mer tid hemma, men måste ge efter för makens krav. Malin har också en uttalad önskan om en större andel föräldradagar för egen del, en önskan som till skillnad från Susannes ser ut att infrias. Malin och hennes man delade på den första föräldraledigheten, och hon började arbeta när sonen var sex månader. Det här beskriver Malin som ett aktivt val och något som de kommit överens om ganska långt i förväg. Hon och maken var överens

om att dela på dagarna, vilket bland annat baserades på de idéer jag beskrivit ovan, det vill säga att det är bra både för barnen och för föräldrarna. Beslutet grundade sig också på hur Malin i förväg trodde att hon skulle uppleva föräldraledigheten och vad hon hört från bekanta som varit föräldralediga.

Jag trodde nog att, efter ett halvår, ja, då kanske man tycker det är skönt att komma iväg en dag i veckan. Men, (skrattar) jag tyckte att den där dan kom väldigt snabbt varje gång, 'nej är det måndag igen'. Det var väldigt tidigt att börja jobba, det kände jag. Jag var inte ett dugg uttråkad, så där som jag har hört att många andra tyckte det var, lite tristess så nästan. Men jag upplevde inte det alls. Jag tyckte bara att det var jätteskönt. Så jag tror inte att jag ska börja så tidigt den här gången.

(Malin, 2 barn)

Det här visar att det är flera faktorer som är inblandade när beslut om föräldraledighetens fördelning ska fattas, och att både män och kvinnor också väger in sina egna behov och vad som passar dem bäst. Malin menar att hon gjorde en felbedömning i samband med den första föräldraledigheten och att hon inte alls var så sugen på att börja arbeta som hon hade trott. Vid intervjutillfället är Malin föräldraledig med andra barnet, och denna gång kommer hon att stanna hemma längre. Maken får därmed nöja sig med en mindre andel av föräldradagarna. Malin tror att hennes vilja att vara hemma med barnen hänger ihop med hennes svårighet att få barn, och att hon längtade efter barn under lång tid.

Och jag kände att, jag *har* jobbat. Jag har jobbat länge nu liksom, och nu, nu när jag har fått mina barn som jag längtat så efter, nu vill jag va med dom. Suga ut allting ur det.

(Malin, 2 barn)

Jag tolkar mitt material som att de kvinnor som vill vara hemma mer med barnen, trots att de egentligen tycker att det är både bra och viktigt att dela på föräldraledigheten, i hög utsträckning hänvisar till sina egna känslor.

Jag tror jag känner så här; tänk om det inte blir några fler barn, och så tänk om man ska jobba nu resten av sitt liv.

(Carolina, 2 barn)

Det här tyder på att beslut om föräldraledighet formas utifrån både en yttre och en inre förhandlingsprocess, där det således finns en växelverkan mellan yttre omständigheter och individens egen strävan efter mening och sammanhang (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997). Plantin, Månsson och Kearny (2000) påpekar att emotioner är en faktor som inverkar i utformningen av vardagens rutiner, och

de förhandlingar som ligger bakom dem. Jag betraktar emotioner som bestående av både sociala och kulturella komponenter, det vill säga att de i viss mån är konstruerade. Enligt Hochschild (1983) vet vi människor ofta hur vi förväntas känna i olika situationer, men det är inte alltid som våra känslor stämmer överens med dessa förväntningar. Det finns således flera komponenter som påverkar vårt vardagsliv; känslor, ideologier och praktiker, vilka alla på något sätt är socialt konstruerade och utformas i interaktion med andra.

De känslor som till exempel Susanne och Malin uttrycker kan ses som formade av djupt rotade ideologier om hur en god mor bör vara: närvarande, omsorgsgivande och barnens primära vårdare. Dessa känslor går dock emot den jämställdhetsideologi som de mer eller mindre instämmer i och som också omger dem genom den svenska välfärdsregimen (Plantin, Månsson & Kearny, 2000; Magnusson, 2006) Sådana ideologiska och känslomässiga kamper visar att den jämställdhetsideologi, som på många sätt omger svenska föräldrar, emellertid inte är den enda ideologi som påverkar mödrar och fäder. Susannes beslut att dela föräldraledigheten lika, innebär att hon går emot sina känslor, och att jämställdhetsidealet segrar. Den känsla hon uttrycker tyder emellertid på att det fortfarande finns starka ideologier om hur mödrar och fäder förväntas vara. Traditionella könsideologier kan således finnas kvar, även då föräldrar faktiskt anpassar praktiken efter jämställdhetsidealet. Susannes sätt att hantera denna situation utgör exempel på det Hochschild (1983) benämner som känslorarbete, det vill säga en strategi i syfte att utforma ett fungerande vardagsliv. Så länge som Susanne delar föräldraledigheten med sin man är det relativt enkelt för henne att motivera detta inför sig själv och andra, eftersom beslutet så att säga ligger i linje med den svenska jämställdhetsideologin; hon anses inte vara en dålig mor som avstår en viss del av föräldraledigheten.

Man kan fråga sig vad som händer om kvinnan avstår mer än hälften av föräldraledigheten, det vill säga låter mannen stå för huvuddelen av föräldradagarna. I mitt material finns inte något sådant exempel, och med tanke på den bild som statistiska data ger oss om fördelningen av föräldraledighet totalt, är det om ytterst få personer som har sådana erfarenheter. Det hade emellertid varit intressant att undersöka vilka känslor och ideologier som dessa personer hänvisar till i denna förhandling. Man skulle kunna tänka sig att det är svårare att motivera ett val som leder till att kvinnan och modern är den som är hemma minst. Roger Klinth och Thomas Johansson redovisar i en studie av fäders föräldraledighet ett exempel där mannen är den i paret som ”gör mest” i förhållande till barnen, och där kvinnan beskrivs som den karriärinriktade (Klinth & Johansson, 2010). Även i detta fall visade det sig emellertid att kvinnan enbart arbetade 80 procent, och att hon också är mån om att spendera så mycket tid som möjligt med barnen. Det verkar därmed vara svårt att hitta exempel som uppvisar en renodlad modell med ”hemmaman och karriärkvinna”.

Tidigare studier har visat att jämställdheten ibland blir satt åt sidan till förmån för svenska föräldrars barnorientering (Klinth & Johansson, 2010). På likande sätt kan jag i mitt material se att tillsammanstid, ett uttryck som jag presenterade i förra kapitlet, är ett argument som sätter jämställdheten på andra plats.

Om Niklas ska va föräldraledig så gör det inte lika stor skillnad så att säga, eftersom han inte jobbar så mycket på dan. Så att förmodligen blir det så att jag blir hemma lite längre den här gången och så, kanske han [Niklas; min anm.] tar litegrann sen, när han blir lite större då. Men ehh, ja, just det, att vi får ut lite mer på att jag tar dagarna så. Vi får mer tid som hel familj.
(Malin, 2 barn)

Även Klas och Helena talar om tillsammanstid som ett argument för fördelningen av föräldraledigheten, vilket emellertid sker på bekostnad av jämställdhetsidealet. I förra kapitlet visade jag att det inte bara är mödrar i materialet som åberopar tillsammanstid, utan att detta också är ett ideal för män. Det är ett ideal som också påverkar familjepraktiken och förhandlingen om hur föräldraledighet ska fördelas.

Att vilja vara hemma, eller att ”tvingas”

I materialet finns ett antal föräldrar vilka betecknats som traditionella när det gäller omsorgen om barnen, där mammorna tagit ut det mesta av föräldraledigheten. Det är främst intervjuade mödrar som berättar om en traditionell fördelning. I intervjuerna förmedlas olika bilder av orsakerna till denna fördelning, men också om upplevelsen av att vara huvudansvarig för den dagliga omsorgen om barnen. Tidigare i kapitlet har vi mött Åsa, som säger att den traditionella fördelningen inte är självvald, och att hon inte trivts med att vara hemma. De andra intervjuade mammorna säger att den traditionella fördelningen är mer eller mindre självvald, eller i alla fall inte påtvingad. Några hänvisar till arbetsrelaterade faktorer, såsom arbetslöshet eller att mannen har ett arbete där det är svårt att vara borta en längre period. Roger och Diana säger att de hade tänkt dela på föräldraledigheten, men i samband med första barnets födelse blev Diana arbetslös. Då hon inte fick något nytt arbete efter föräldraledigheten fortsatte hon att vara hemma, och Roger fick av ekonomiska skäl fortsätta arbeta.

Att ha en traditionell praktik och ideologi kan i mitt empiriska material inte härledas till någon särskild familjeform, då denna fördelning och ideologi förekommer i såväl ombildade familjer, ensamförälderfamilj och traditionell kärnfamilj. Gemensamt för de traditionella mammorna är att de själva betecknar sig som just traditionella, eller ”gammaldags” som någon uttrycker det, vilket de menar hör ihop med åsikten att små barn bör vara hemma med sina föräldrar.

Även om de i detta avseende inte gör någon generell åtskillnad mellan mammor och pappor, eller att pappor skulle vara sämre lämpade att ta hand om sina barn, så problematiserar de inte det faktum att deras män inte varit hemma med barnen, och ingen anser att det påverkat relationen mellan pappa och barn negativt. Härigenom skiljer de sig från mödrarna med egalitär praktik och ideologi, vilka understryker att det är bra och viktigt att pappor är hemma för att möjliggöra en god relation till barnet.

Maries familjepraktik är traditionell, och även om hon inte uttryckligen säger att mammor är viktigare än pappor, talar hon återkommande om sin egen betydelse för barnen. Hon tolkar ofta barnens beteende som en reaktion på att hon varit borta från hemmet, men problematiserar inte att mannen är borta från hemmet hela dagarna, eller att barnen reagerar på det. Det här skulle kunna tolkas som ett uttryck för skuld över bristande närvaro och engagemang, vilket enligt Elvin-Novak (2001) många moderna mödrar i Sverige känner.

I stället för att tala om skuld, tycker jag att mitt empiriska material snarare illustrerar mödrars tilltro, och ibland övertro, till sin egen betydelse för barnen. De traditionella mödrarna har varit hemma relativt länge med sina barn, ofta mer än ett och ett halvt år. Ulrika bor i en villa tillsammans med sin sambo och två döttrar från ett tidigare förhållande. Med den nuvarande sambon har hon sonen Filip, sexton månader. Ulrika har hittills tagit alla föräldradagar och säger att hon vill vara hemma så länge som möjligt. Hon planerar att återgå till sitt arbete som lärare när sonen är drygt två år. Som skäl till detta anger Ulrika att hon vill vara hemma och njuta av tiden med småbarn utan att känna sig stressad. Hon presenterar hemmatillvaron som positiv och hennes främsta argument till fördelningen av föräldraledigheten är att familjen tjänar i tillsammanstid på detta. Sambon är ändå hemma ganska mycket, eftersom han kan styra sin arbetstid och periodvis inte har så mycket att göra på jobbet. Ulrika menar att hon är borta från hemmet på ett annat sätt när hon arbetar, eftersom hennes jobb som lärare är mer styrt. Ulrika ser inga problem med att sambon inte varit föräldraledig.

Fast det är ju sällan han är själv hela tiden med Filip /.../ men jag känner att barnen, dom har en bra relation liksom ändå. Alltså dom gör ju saker när dom är hemma, och jag tänker inte så att Jesper passar sitt barn, det är ju hans barn liksom och vi gör ju en massa olika aktiviteter.

(Ulrika, 3 barn)

I likhet med andra intervjuade mödrar, vilka tagit ut de flesta föräldradagarna, berättar Ulrika att det är hon som har mest ”koll” på barnens aktiviteter, och hon funderar ibland över hur det ska gå när hon återgår till jobbet. Vem är det då som ska ha koll på allt? Marie är en annan mamma med ”koll”, och det är hon som ser till att lämpliga kläder kommer med till förskolan, när det är dags att plocka fram

barnens vintergarderob. Marie har vid intervjutillfället varit föräldraledig i fyra år från sitt arbete som lärare, och hon har under denna tid fått två barn. Hon och maken hade inte bestämt hur de skulle göra med föräldraledigheten när det första barnet föddes. Under ledigheten umgicks Marie med några mammor som fått barn ungefär samtidigt. När barnen närmade sig ettårsdagen började de flesta mammor i gruppen att arbeta, men Marie ”kände sig inte färdig” med föräldraledigheten. Det dröjde därefter inte länge innan hon oplanerat blev gravid, och hon tyckte då att det inte var någon idé att börja jobba igen och ”komma upp i stress”.

I min analys tycker jag mig se att de föräldrar som beskriver en traditionell praktik inte talar om omsorgsfördelningen i hemmet som ett resultat av ett aktivt beslut. Ett sådant resultat kan sägas understödja Evertsson och Nymans uppfattning (2008), att idén om den moderna familjen som demokratisk och förhandlande är missvisande.

Jag tolkar inte Maries och Ulrikas huvudansvar för barnen som ett val grundat på önskan om makt och kontroll över tillvaron hemma, ett skäl som ibland används för att förklara varför vissa kvinnor aktivt väljer att ta huvudansvaret för hem och barn (Thaagard, 1997). Att vara den som har koll beskrivs inte som något eftersträvansvärt, utan de anser snarare att de ”hamnat” i denna position, och de vet inte riktigt hur de ska ta sig ur den. Det är inte någon av dem som talar i termer av att de som kvinnor är mer lämpade att ta hand om hem och barn. Marie säger visserligen att hon har mer tålamod än sin man när det gäller barnen, men hon konstaterar också att detta är något hon har fått lära sig och tränat på under den period som hon varit hemma.

Han behöver nog va lite mer själv egentligen med barnen för att förstå hur mycket det är. Och han säger ju det ibland att ”jag fattar inte hur du fixar allt detta liksom”, för han har inget tålamod.

(Marie, 2 barn)

Marie, som har en traditionell praktik, säger att hon och maken ”inte riktigt hade bestämt” hur de skulle fördela föräldraledigheten, och sen rullade det hela bara på av rutin. Det här skiljer sig från föräldrar med egalitär fördelning i mitt material, vilka ofta bestämt att föräldraledigheten ska delas redan innan barnet fötts. Malins berättelse visar till exempel att de under den första föräldraledigheten också höll fast vid beslutet, trots att det visade sig gå emot hennes känslor. Mitt material pekar på att en del praktiker faktiskt är resultat av aktiva beslut och förhandling, medan andra ”bara blir”. Det är framför allt i berättelser från föräldrar med jämställd praktik, där jag finner att en förhandling har skett. Förhandlingar sker emellertid inte alltid vid sittande bord, utan är snarast en process där olika behov och ideal vägs samman (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997, s. 90).

”Icke-beslut” eller ”det bara blev så” kopplar jag i högre utsträckning till en mer traditionell praktik.

I mitt material finns exempel på att ideologier och känslor inte alltid stämmer överens, något som Hochschild (1997) också påpekat. Marie säger att hon trivs med att vara hemma och att det är självvalt, men hon hör ändå till dem i materialet som beskriver de största svårigheterna i hemmalivet, och hon saknar arbetet. Här återkommer det vi tidigare sett i kapitlet, det vill säga att föräldraledigheten innebär minskade sociala kontakter.

Det var ju jobbigt många gånger. Ja, ibland kanske jag hade tyckt att det hade varit lättare och va på jobbet än och va med en ganska så krävande ett-åring, eller ja, ettochetthalvt-åring blev hon ju. Och tunga lyft med henne då. /.../ Just det här med att ha kontakt med livet i övrigt, utanför barnen, för att komma ut och träffa människor som man inte behöver prata småbarn med eller, ja, det är ju underbart att ha småbarn men, att få va en egen individ och det är väldigt nyttigt. Jätteviktigt.
(Marie, 2 barn)

Både Marie och Ulrika positionerar sig själva som normbrytare när det gäller valet att vara hemma länge med barnen. Marie säger att de flesta mammor i hennes föräldragrupp började arbeta när barnet närmade sig ettårsdagen, och att hon därmed är annorlunda. Ulrika menar att föräldrar idag förväntas vara hemma maximalt ett år och därefter ska barnen börja förskola. Det som Marie och Ulrika beskriver går i viss mån emot det jag skildrade i förra kapitlet, och som även andra studier påtalat, det vill säga att föräldrar stävar efter att i så hög utsträckning som möjligt vara delaktiga och närvarande i sina barns liv, och att omsorgen om barnen ska delegeras till andra så lite som möjligt (Forsberg, 2009). Även om Marie och Ulrika med sina traditionella familjepraktiker uppfattar att de är annorlunda än andra mammor, visar mitt material att de i andra avseenden uppfyller bilden av den moderna modern, som satsar på sig själv.

De mammor i materialet som har en traditionell praktik understryker vikten av egen tid, och framför allt vikten av att få träna på gym och olika former av gruppträning. Dels vill de göra något ”utanför hemmet”, men jag tycker också att det kan tolkas som ett krav på självförverkligande, vilket enligt individualiseringsteorin är kännetecknande för vårt samhälle. De mödrar som kategoriserats som traditionella sitter inte hemma och äter sina hembakta bullar på kvällen. Istället är det en tid då den egna kroppen ska trimmas, och träning är något som de flesta intervjuade föräldrar på olika sätt relaterar till. Flera av de traditionella mammorna säger att de har tillgång till egen tid, då de lämnar hemmet och ägnar sig åt fritidsaktiviteter, framför allt träning. Fatima, som har huvudansvaret för barn och hem under dagarna, berättar att hon är den i familjen som har mer eller mindre patent på ”egen tid”, eftersom hon är träningsinstruktör tre kvällar i

veckan. Hon älskar att träna och planerar att fortsätta med det, även om det blir stressigt när hon och mannen avlöser varandra i hemmet. De kvällar Fatima är borta är det mannen som får ta huvudansvaret för hushållssysslorna och barnens omsorg. Även Ulrikas egentid infaller på kvällarna, då hon tränar på gym ett par gånger i veckan. Detta beskrivs som viktigt, och det är sambon eller farmor som tar hand om barnen när hon går i väg. Att få möjlighet att komma iväg har ett stort värde. Detta kan också tolkas som att autonomi för flera kvinnor är ett tecken på lika värde och att relationen trots allt uppfattas som jämställd (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997).

Balansen mellan arbetsliv och familjeliv

För att ytterligare kasta ljus över föräldraledighetens fördelning vill jag uppmärksamma hur tidigare forskningsresultat om arbetets betydelse för den upplevda livskvaliteten och möjligheten att kombinera förvärvsarbete och familjeliv. En del studier om föräldraskap och arbetsliv har lyft fram svårigheterna för föräldrar att balansera dessa aspekter, där orsaker kan finnas både på välfärdsnivå och organisationsnivå. Det finns studier som pekar på att förvärvsarbetets betungande krav kan inverka negativt på förmågan att vara förälder (Scherer & Steiber, 2007). Samtidigt anser en majoritet av den vuxna befolkningen att ett meningsfullt arbete är eftersträvänsvärt, eftersom arbete inte bara innebär inkomster, utan också länkas med identitet, personlig utveckling, social status och integrering (Gallie, 2002). Det komplexa förhållandet mellan arbete och upplevd livskvalitet finns beskrivet av den Dulk med flera (2011) där man visar att arbetet kan ha en positiv inverkan i vardagslivet. Det är flera faktorer som samverkar, och människors upplevelse av livskvalitet beror på arbetslivsfaktorer, familjefaktorer och den institutionella kontexten.

I detta kapitel har jag visat att föräldrar beskriver föräldraledighet och vardagen med barnen som både tärande och närande. Detsamma gäller även när de talar om arbetslivet. I mina intervjuer finns berättelser om att arbetet ger energi och glädje, vilket i sin tur gör att man också mår bra som förälder. I mitt intervjumaterial uttrycker till exempel Susanne en stor glädje i sitt arbete, och att hon genom arbetet får bekräftelse och stimulans. I vissa avseenden vill hon inte jobba mindre, då arbetet ger henne så mycket positivt. Andra föräldrar ger emellertid uttryck för att ha en tärande arbetssituation. Dessa berättelser uppmärksammar arbetets art, och att ha ett arbete som kräver stort känslomässigt engagemang. I mitt intervjumaterial är det flera föräldrar som vittnar om svårigheten att skilja på arbete och familjeliv, vilket leder till stora påfrestningar. Ett exempel på detta framkommer i intervjun med Anna-Karin och Olof.

Anna-Karin: Jag har ju vart föräldraledig länge nu. Eller, jag ville inte tillbaka till jobbet. Lärarjobbet är så slitigt. Och nu när jag är gravid och så. Nej, det känns inte bra.

Olof: Du tar ju så stort ansvar. Du var ju helt slut ju. Alla barn och alla föräldrar.

Anna-Karin: Ja, det blev kanske lite för mycket för mig, svårt att sätta gränser och så.

Olof: Att va lärare idag är ingen dans på rosor, det ska gudarna veta.

(Anna-Karin och Olof, ett barn)

Gemensamt för de föräldrar, som i intervjuerna berättar om liknande situationer, är att de alla är kvinnor och har jobbat som lärare. De menar att lärarjobbet visserligen är roligt, men att det innefattar mycket mer än att vara pedagog. Arbetet innefattar också omsorg, konfliktlösning och att möta barn och föräldrar som har olika svårigheter. Detta upplevs ibland övermäktigt, särskilt om man har en krävande familjesituation, eller en arbetsledning som inte stöttar i tillräcklig utsträckning. Hur föräldrar med små barn balanserar arbetsliv och familjeliv har studerats i ett europeiskt forskningsprojekt, och i den svenska studien ingick två socialbyråer (Plantin, 2012). Hur föräldrarna hanterade situationen var delvis beroende av kön och familjesituation, men även arbetsuppgifter och tjänstposition påverkade föräldrars upplevelse. Socialsekreterare som har täta klientkontakter bar oftare med sig jobbet och olika känslotillstånd hem, något som inte var lika vanligt bland anställda som arbetade med service eller underhåll, till exempel vaktmästare och städare. Jag finner likheter med de föräldrar i mitt material som har människovårdande yrken, till exempel lärare, där gränserna mellan familjeliv och yrkesliv är svårare att upprätthålla, bland annat på grund av att förberedelser och jobbsamtal ibland sker från hemmet, och att man ska finnas till för eleverna och deras föräldrar.

En annan betungande faktor som flera intervjuade föräldrar beskriver kallar jag för *myten om den effektive föräldern*. Det är flera föräldrar som hänvisar till en uppfattning om att småbarnsföräldrar är väldigt effektiva, och att detta snarast kan betecknas som en myt, vilken florerar på många arbetsplatser.

För det läste jag också nånstans, att småbarnsföräldrar var effektiva och hade, alltså en småbarnspappa var väldigt, alltså det var en bra sak att va, för en arbetsgivare sett då, att ha småbarnsföräldrar anställda, för att dom var väldigt effektiva.

(Lars, 2 barn)

Vad detta beror på, eller huruvida den påstådda effektiviteten är av godo eller ondo för den enskilde diskuteras inte. Däremot är det flera intervjuade föräldrar

som säger att de stressas av förväntningarna på att vara effektiv.

Man läser ju om familjer som har fått barn och så läser jag oftast att dom blir så effektiva när dom får barn och det kan jag uppleva som stressande, bara att läsa det. För då kan man sitta där med nån studiegrej som jag sitter med, och så känner jag att jag ska va effektiv här nu, för jag vet att jag har bara den här lilla tiden på mig, och det kan jag uppleva som stressande i sig, det att många som är så effektiva bara för att dom fått barn. Och jag undrar hur, hur gör man då? Och var hittar man den formen? Det går ju bättre ibland och sämre ibland, men när man läser det så får man ju uppfattningen att dom alltid är det. Men det är dom ju förmodligen inte heller.
(Klas, ett barn).

Förväntningarna på föräldrar verkar formas i mötet mellan föräldrars egna uppfattningar och det omgivande samhället. Jörgen Larsson definierar tidspress som ”en obehagskänsla som följer av att ha svårt att hinna med allt man behöver göra” (Larsson, 2012, s. 14). Tidsnöjdhet visar på graden av nöjdhet över hur tiden disponeras. Larsson anser att tidsnöjdhet är ett bättre begrepp än att tala om *work/life balance*, eftersom man då kan inkludera även människor som inte har förvärvsarbete. Både begreppen tidspress och tidsnöjdhet säger också något om huruvida upplevelse är negativ eller positiv, till skillnad från begreppet *work/life balance*, vilket han menar har en mer tvetydig innebörd.

I mitt material kan man se att berättelser om stress i förhållande till arbetslivet är något nedtonade. Det är flera av de intervjuade föräldrarna som säger sig vara ganska nöjda med den nuvarande balansen i livet. Av de intervjuade föräldrarna är det emellertid många som själva var föräldralediga, eller som hade en partner som var föräldraledig vid intervjutillfället, vilket kan förklara att mitt material innehåller färre berättelser om svårigheten att kombinera familjeliv och arbetsliv. Den förälder som är hemma på grund av föräldraledighet, skötte oftast hämtning och lämning av äldre barn på förskola och fritids, och det var få föräldrar som vittnade om konflikter i detta avseende. När en förälder är hemma, blir inte heller möjligheten till flextid lika viktig, då man inte måste skynda sig hem från arbetet för att hämta barn på förskola. Det kan vara en anledning till att föräldrarna i mitt material inte talar så mycket om vilka möjligheter man har till flextid, en fråga som annars fått stor uppmärksamhet i forskning om balans mellan förvärvsarbete och familjeliv (se till exempel Bäck-Wiklund et al., 2012).

Ändå är det slående att de intervjuade föräldrarna i min studie talar mycket om betydelsen av att ha kollegor, och att dessa är en viktig resurs i föräldraskapet.

TW: Om det är nånting som ni funderar på eller bekymrar er över kring barnen, nått om uppfostran eller beteende dom har eller så, vem vänder ni er till då i första hand?

Vi pratar nog mycket om det själva. Annars är det nog oftast så att jag pratar med kollegor.

(Fredrik, 2 barn)

Jag tar det mycket på jobbet, alltså med mina arbetskamrater. Och att man liksom bollar med dom som har barn i samma ålder där. Där tror jag att jag kollar eller stämmer av läget lite.

(Ulrika, 3 barn)

Till skillnad från en brittisk studie om föräldrars erfarenheter av informellt och formellt stöd (Edwards & Gillies, 2005), är det i min studie både mammor och pappor som talar om värdet av att rådfråga kollegor. I den brittiska studien var det i princip bara mödrar som uppgav att de talade med arbetskamrater om sina barn, eller saker som rör föräldraskapet. Detta kan tolkas som ett utslag av hur välfärdsregimers olika logiker avspeglas på mikronivå, och att faderskap är mer länkat till omsorg om barnen i Sverige än i Storbritannien, något som Plantin, Månsson och Kearney (2000) påtalar i en jämförande studie mellan svenska och engelska fäder. Resultaten från deras studie visar att de svenska männen hade lättare att tala om de känslomässiga förändringar som faderskapet inneburit jämfört med de engelska papporna.

En ny norm om föräldraledighet

Arbetsplatser är intressanta att uppmärksamma ur familjeperspektiv, eftersom det är en arena där statliga interventioner och politiska beslut ska implementeras och därför påverkar föräldrars möjlighet att kombinera familjeliv och arbetsliv (Lewis, Brannen & Nilsen, 2009). När de intervjuade föräldrarna berättar om hur de fördelat föräldraledighet hänvisar de ofta till arbetsplatsen, både till formella policys, men också till mer informella praktiker. Arbetsplatsen kan därmed betraktas som en arena där familjepraktiker görs, eftersom dessa praktiker både i tal och handling relateras till olika familjemedlemmar (Morgan, 2011). Förvärvsarbete bland småbarnsföräldrar kräver att omsorgen om barnen kan garanteras, och arbetets ramar förhandlas i förhållande till detta. Föräldrar förväntas också vara tillgängliga under arbetstid om något skulle hända med barnet, till exempel om det blir sjukt eller skadas.

I tidigare kapitel har vi sett att föräldrar ibland upplever arbetsplatsen som ett sätt att vila från föräldrarollen, och att arbetet symboliserar andra aspekter i livet än de som sammankopplas med familj. Arbetet kan bidra med intellektuella utmaningar och ge andra former av bekräftelser (den Dulk, 2011). I mitt empiriska material framkommer emellertid att många föräldrar talar om sina barn och sitt familjeliv med arbetskamraterna. Arbetsplatsen verkar i högsta grad vara en

arena där familj görs och visas upp, bland annat genom att man berättar om sin vardag och delar olika erfarenheter med sina kollegor. Berättelser och anekdoter om vardagslivet bidrar också till hur man uppfattas som förälder. I mitt material finns flera exempel på att arbetsplatsen i detta avseende är en arena där normer om det goda föräldraskapet synliggörs. Eftersom mina frågor bland annat berört föräldraledighet och hur denna har fördelats, finns flera berättelser där man kan se hur normer om föräldraledighet förmedlas på arbetsplatsen. Ibland sker detta via lagstiftning och policys, men många gånger hänvisar föräldrar till mer informella uppfattningar.

Om man inte hade vart föräldraledig så hade dom nog tyckt att det var konstigt.
(Fredrik, 2 barn)

Med ”dom” refererar Fredrik till sina arbetskamrater och arbetsgivare, och han låter förstå att det på arbetsplatsen finns en norm, vilken anger att man som förälder, oavsett kön, bör utnyttja möjligheten till föräldraledighet. Tidigare i kapitlet fick vi möta Klas och Helena, vars fördelning av föräldraledigheten är mer traditionell än de önskat, och här upplever jag att Klas och Helena i intervjun har ett behov av att förklara, och i viss mån ursäkta, sitt beteende. Klas genomgår en högskoleutbildning där sådana frågor diskuteras, och i deras bekantskapskrets verkar det vara givet att både mammor och pappor vill vara hemma med sina barn. Det är således inte acceptabelt för pappor att avstå föräldraledighet, inte ens av ekonomiska skäl. Även inför mig uppfattar jag att Klas och Helena försöker framställa sig som moraliska personer, trots att de fattat ett beslut som går emot det som de själva tror på.

Att vara föräldraledig är ett sätt för både mödrar och fäder att visa upp sig som god förälder, då det symboliserar engagemang och närvaro i föräldraskapet. Detta kan betraktas som en brytning mot mer traditionella krav och förväntningar på fäder, det vill säga att arbeta heltid, vara huvudförsörjare och göra karriär. I mitt material menar både mödrar och fäder att det är självklart att dela på föräldraledighet och omsorgen om barnen. Lars, Henrik, Stefan, Anders och Fredrik har varit föräldralediga minst sex månader med varje barn, och de har dessutom erfarenhet av deltidsarbete under kortare eller längre perioder. Jag tolkar inte deras berättelser i ambivalenta termer, och i likhet med det som Fredrik tidigare uttryckte vittnar flera föräldrar, oavsett kön, om att det på arbetsplatsen finns en norm som anger att föräldrar bör utnyttja möjligheten till föräldraledighet.

Anders: Ja dom flesta (män) är hemma, ett halvår i alla fall tycker jag. Vissa har vart hemma ett år och vissa har vart hemma bara ett par månader. Men det är nog ett medel på ett halvår skulle jag tro.

Lars: Det är väl samma hos oss också.

TW: Är det viktigt att det både är mammor och pappor som är hemma med barn?

Lars: Ja det tycker jag, eller mest för att man får den här kontakten, eller det känns ju som att man, man får ju ändå kontakt.

Anders: Ja.

Lars: Mer när man är hemma och umgås en längre tid.

Anders: Precis.

(fokusgrupp, pappor)

I likhet med en intervjustudie av isländska män som varit föräldralediga, antyder inte männen i fokusgruppen att det skulle vara ”omanligt” att vara föräldraledig (Gislason, 2007). En tolkning är att den moderna faderskapsdiskursen har en bred samhällelig förankring i Sverige, och att det är möjligt för män att integrera en modern bild av faderskap (Plantin, Månsson & Kearny, 2000, s. 31). Katarina Nilsson kan sägas summera innebörden i detta genom konstaterandet; ”vem som är normbrytare och vem som är vanlig beror på sammanhanget” (Nilsson, 2008, s. 107). Männen i min fokusgrupp betraktar sig således inte som normbrytare, utan snarare normföljare, och de hänvisar till andra personer i bekantskapskretsen och framför allt på arbetsplatserna som gör likadant. Gemensamt för de föräldrar jag talar om här är att de kan betecknas som medelklass, bosatta i ett storstadsområde. Det är också i denna grupp av föräldrar som man statistiskt sett hittar flest föräldralediga män (Försäkringskassan, 2011).

De män i mitt material som delat på föräldraledigheten arbetar inom såväl of-fentlig verksamhet som i privata företag, men ingen av dem innehar höga befattningar. Det är inte givet vem i paret som tjänar mest och lönen verkar i dessa familjer inte vara den avgörande faktorn när föräldraledighet och deltidsarbete förhandlas. Flera män berättar dock att de fått ekonomisk kompensation från företaget för lönebortfall under föräldraledighetens tre första månader, då de fått ut 90 procent av sin lön, vilket kan tolkas som att det finns ett formellt stöd från arbetsgivaren att kombinera arbete och föräldraskap. De intervjuade männen som delar dessa erfarenheter uppfattar också att de flesta unga män i företaget utnyttjat möjligheten att vara föräldralediga i minst ett halvår, vilket kan ses som tecken på att det också finns ett informellt stöd för mäns föräldraledighet. Å andra sidan beklagar sig samma pappor över vissa kollegors bristande insikt i hur ansträngande det är att vara hemma med barn. Detta gäller främst kollegor som inte har egna barn, men också äldre män som inte tagit samma ansvar i den dagliga omsorgen om barnen.

Även intervjuade kvinnor berättar om tillfällena då deras män ifrågasatts av kollegor då de varit föräldralediga, och att kvinnor inte ifrågasatts på samma sätt för valet att vara föräldraledig.

På min mans jobb, där är det inte så mycket arbetsgivaren som sätter stopp för nånting utan det är snarare klimatet bland kollegorna. Att man ska jobba, jobba, jobba och frun kan va hemma, för dom har så mycket lägre löner, och det finns inget snack om att mannen ska gå hem. Och är man då hemmaman, det är ju inte så att man stoppas från arbetsplatsen, men det ses ju av kollegorna som att man sviker och alla dom här mötena och dom tycker att varför ska vi ta dina möten?

(Karin, 2 barn)

När allt kommer till sin spets visar det sig också att flera av männen inte är övertygade om att formella policys säger hela sanningen om hur positiv arbetsgivaren är till föräldradighet, och man är delvis undrande till arbetsgivarens inställning.

Det är så många som är pappalediga /.../ för dom anställde väldigt många i samma ålder som jag är och alla har blivit pappalediga nu. Så dom tror jag inte tycker att det var nån bra idé. Och sen så är det VAB-dagar och annat sånt.

(Anders, ett barn)

Jag satt och pratade med min chef idag och då sa han att, ”jo vissa familjer gör ju lite olika när det gäller det här med barnen och hushållet”, och då sa han att, ”ja det hade ju aldrig funkat för oss om vi inte hade delat upp det, och min fru hon jobbar 70 procent”. Och så gör han då sina, vad blir det, 200 timmar i månaden.

(Lars, 2 barn)

Kanske finns det ändå fortfarande visst stöd för det som Albrecht med flera (1999) framhållit, det vill säga att mäns föräldradighet uppfattas som en signal på hur individen värderar sitt arbete och eventuella karriärambitioner. Lars, som själv arbetar deltid på ett IT-företag, säger att han inte bryr sig om vad chefen tycker. Lars menar att han i praktiken inte påverkas av uttalandet som chefen gör i citatet ovan, och han har inte ändrat beslutet att arbeta deltid. Ett sådant uttalande från chefen kan emellertid tänkas skapa osäkerhet huruvida arbetsgivaren anser att man gör felaktiga prioriteringar, eller att man inte utför ett fullgott arbete om man arbetar deltid. Lite senare i fokusgruppen säger Lars att det är vanligare att kvinnor arbetar deltid, och i detta resonemang kan man se att bilden av den unga fadern blir mer traditionell.

Lars: Jag kan tänka mig att det stämmer att papporna jobbar mycket när barnen är små, för det är ju en som kanske går hemma, om det är så, så kanske det blir att den andre får jobba lite extra, om man nu ska få det att gå ihop pengamässigt.

Henrik: Dels det, men sen är det väl många som, alltså i den här åldern som,

gör man lite karriär. Det är väl en ganska naturlig ålder för det om man är, så att säga lagd på det hållet, att man är lite karriärshungrig så.
(fokusgrupp, pappor).

Detta kan ge en fingervisning om att det inte är förenligt att kombinera en framgångsrik karriär med småbarnsliv, en åsikt som ofta framförs när det gäller svårigheter för kvinnors karriärer (Brannen, Lewis & Nilsen, 2009). Det finns också undersökningar som visar att företag anser att män med höga befattningar har svårt att kombinera arbete och familj (Hwang, 2000, s. 65). En studie av Marie Nordberg (2007) framhåller att det i Sverige finns motstridiga bilder av manlighet och faderskap, och hon menar att många svenska män lever i en ”intrikat mångfald av identifikation och normer”, vilket leder till konfliktfyllda situationer och lojalitetskonflikter (Nordberg, 2007, s. 313). Eftersom jag vid flera tillfällen pekat på likheter i mitt material gällande mödrars och faders tal om familjepraktiker, är det intressant att uppmärksamma huruvida mångfalden av normer enbart gäller männen, eller om lojalitetskonflikter även drabbar kvinnor? Både intervjuade män och kvinnor ger uttryck för detta, vilket bland annat yttrar sig som dåligt samvete både gentemot arbetsgivare och de egna barnen.

Att normen om föräldraledighet förändras till att involvera fäder speglas också genom att flera män i mitt material också har erfarenhet av deltidarbete. I tidigare studier om modernt familjeliv, till exempel Bäck-Wiklund och Bergstens studie från 1997, var det enbart mödrar som arbetade deltid. Även i en europeisk kontext beskrivs deltidarbete som en strategi för kvinnor att kombinera arbetsliv och familjeliv (Beham et al., 2011). Tidigare studier har visat på skillnader mellan mäns och kvinnors möjlighet till deltidarbete, föräldraledighet och att stanna hemma från arbetet på grund av sjuka barn, avseende både formellt och informellt stöd från arbetsgivaren (Hwang & Haas, 2007; Lewis, Brannen & Nilsen, 2009). Att det skulle vara svårare för män att vara föräldralediga är inget som de intervjuade männen vittnar om. Däremot förekommer detta resonemang i flera av intervjuerna med mammor. Carolina beskriver svårigheten för pappor att vara föräldralediga eller jobba deltid.

Carolina: Men om det är många pappor som jobbar på en arbetsplats där man driver sina egna projekt, och skulle man va pappaledig ett halvår, då delar man ut alla hans projekt. Och när han kommer tillbaka, så får man tillbaka ”nada”. Då får man börja från noll när man kommer tillbaka. Det kanske finns lite mer motstånd så.

Susanne: Fast så får en tjej också göra.

Karin: Ja det tror jag inte är skillnad på tjej och kille så.

Susanne: Nej

Tina: Däremot kan jag tänka mig att deltidspappalediga anses lite besvärliga

Karin: Ja

TW: Hur är det med deltidsmammalediga, är inte dom besvärliga?
Karin: Jo, man är besvärlig hela tiden, ja.
(fokusgrupp, mammor)

De skäl som Carolina anger till att det är svårare för fäder att vara borta från arbetet kan sägas ha med arbetets art att göra. Carolina och hennes man har olika anställningsformer; hon är anställd som lärare med relativt beständiga arbetsuppgifter, medan hennes man är anställd i ett privat företag där arbetstagarna själva ska söka kunder och potentiella uppdrag. Att arbetets art påverkar möjligheten att arbeta deltid eller vara föräldraledig bekräftas också av Karin, som har ett arbete där man driver sina egna projekt, och att man under föräldraledigheten tappar kontakten med dessa, och att det finns riska att andra ”tagit över” när man kommer tillbaka.

Fokusgruppen ovan visar emellertid att de intervjuade föräldrarna lätt halkar in i resonemang om att det är svårare för pappor att vara föräldralediga, samtidigt som de uttrycker att även kvinnor riskerar att straffas för sådana val. Det är visserligen inte någon av de intervjuade mammorna som säger att deras föräldraledighet eller deltidarbete har ifrågasatts av arbetsgivare eller arbetskamrater, men i fokusgruppen tar deltagarna upp rädslan över att inte tillåtas gå upp i tid igen, om man valt att förkorta sin arbetstid med mer än den fjärdedel som lagstiftningen garanterar.

Har män ett förhandlingsöverläge?

I boken *Nya svenska fäder* presenterar Roger Klinth och Thomas Johansson exempel på en ny generation män, både via politiska visioner och levda verkligheter, män som kan sägas bryta mot en traditionell könsordning (Klinth & Johansson, 2010). I likhet med annan faderskapsforskning konstateras att det i Sverige går att tala om ett förändrat faderskap, men att förändringsprocessen är komplex och skiljer sig mellan sociala skikt och grupper av män (Plantin, 2007; Larsson, 2012).

I mitt material kan man säga att Fredrik utgör prototypen för den jämställda svenske mannen, med jämställda ideal och en jämställd praktik, både när det gäller hushållsarbete och barnomsorg. För Fredrik är det möjligt att kombinera jämställdhetsideal med ideal om tillsammanstid med familjen och barncentrering. När han själv ska förklara varför de har lyckats med detta finns förklaringar i arbetsplatskulturen och arbetsgivarens inställning. Men även Fredriks val motive-ras utifrån ekonomiska möjligheter. Det är således inte bara en fråga om att jämställdhetsideologin vinner, utan också att ekonomin tillåter. Valet att arbeta deltid anges vara möjligt så länge de kan leva på ”sparnivå”, och den nuvarande utformningen av vardagen är således inte given för all framtid. Vi har tidigare

konstaterat att i de familjer där ekonomiska argument leder till en mer traditionell fördelning av föräldraledighet är det lätt för en utomstående forskare att tolka det som ett sätt att kamouflera könsbundna ideologier eller logiker. Fredrik, med sin jämställda praktik och sina jämställda ideal, får illustrera dels att praktiker kan förändras, men också att olika logiker och skäl som påverkar dessa existerar sida vid sida.

Jag kommer nu att specifikt diskutera förhandlingen av föräldraledighet som beroende av könsideologier. I mitt empiriska material finns exempel som tyder på att män har ett visst förhandlingsöverläge när föräldraledighet ska planeras och genomföras. I en tidigare studie av Bulanda (2004) pekar resultaten på att männens ideologi är avgörande för deras engagemang och involvering i omsorgen om barnen. Dessa resultat gick emot tidigare forskningsresultat, vilka pekat på att kvinnans ideologi är avgörande för i vilken utsträckning män tillåts engagera sig i omsorgen om barnen. Kvinnan har ofta framställts som ”familjelivets dirigent”, som genom uppmuntran eller kritiska kommentarer styrt familjens aktiviteter och relationer (Gunnarsson, 2000). Även i min analys har jag funderat över den roll som föräldrarnas ideologi har i den praktiska utformningen av vardagen. Intervjuerna i min studie kan till viss del ge stöd åt Bulandas hypotes, då mäns könsideologi verkar påverka fördelningen av barnomsorg mer än kvinnors ideologi. Denna slutsats drar jag utifrån att de intervjuade män som har en tydlig egalitär ideologi vad gäller omsorgen om barnen (Anders, Fredrik, Henrik, Lars och Stefan) också verkar genomföra detta i praktiken. De framställer också den delade föräldraledigheten som resultat av ett aktivt val och beslut. Männens ideologi verkar i dessa fall också väga tyngre än eventuella ekonomiska argument med tanke på att det bland de egalitära männen finns de som tjänar mer än sina partners.

Att kvinnans egen ideologi är mindre avgörande kan exemplifieras av Susanne och Carolina, vilka inte har en egalitär ideologi när det gäller barnomsorg, men som ändå accepterat att dela föräldraledigheten fullt ut med sina män, med hänvisning till att deras män ”kräver” detta. Susannes och Carolinas män är visserligen inte intervjuade, men jag tolkar Susannes och Carolinas berättelser som att dessa krav baseras på en egalitär ideologi. De par i mitt material där mannen *inte* har en egalitär ideologi utformar i högre utsträckning en traditionell eller transitionell praktik, oavsett kvinnans ideologi. I dessa par är det också vanligare att man hänvisar till arbetsmarknaden och att mannen är den i förhållandet som har sämre förutsättningar till flexibilitet och ledighet.

Skillnaden mellan mäns och kvinnors möjlighet att välja eller välja bort föräldraledighet speglas också i en isländsk studie om faderskap och föräldraledighet (Gislason, 2007). Gislasons slutsats är att ”mödrar anses vara förpliktade att ta hand om barnet, medan män uppenbarligen kan välja och får beröm när de väljer barnet” (Gislason, 2007, s. 101). I en svensk studie tycker sig Sundström

och Duvander (2002) se två förhandlingsprocesser vilka ligger till grund för hur det enskilda paret fördelar föräldraledigheten. Här är det inte främst individuella könsideologier utan snarare faktorer som kopplas till arbetslivet och arbetsplatskulturen som avgör. Den första förhandlingsprocessen avser hur länge kvinnan vill vara hemma, det vill säga när hon önskar börja arbeta igen. Om kvinnan återvänder till arbetet relativt snabbt är mannen tillåten, eller övertalad, att ta ut viss föräldraledighet. Den andra processen utgörs av att mannen måste överväga eventuellt negativa reaktioner på arbetsplatsen, från arbetsgivare och arbetskamrater, mot den planerade ledigheten (Sundström & Duvander, 2002, s. 443). Om han bedömer att konsekvenserna på arbetet blir allt för negativa, kan han besluta att avstå föräldraledighet, trots att kvinnan önskar att han ska vara hemma med barnen. Även Gislason (2007) pekar på arbetslivsfaktorernas betydelse när det gäller männens uttag av föräldraledighet. Det var inte enbart reaktionen från männens arbetsgivare som påverkade uttaget, utan också om kvinnan hade ett arbete där det ansågs vara svårare att vara borta, till exempel om hon hade en hög position på arbetsmarknaden.

Den svenska arbetsmarknaden har kritiserats för att vara könssegregerad, och att kvinnor i Sverige har små möjligheter att nå sådana positioner i arbetslivet (O'Connor, Shola Orloff & Shaver, 1999; Hwang & Haas, 2007). I min studie förekommer vare sig män eller kvinnor i chefsposition, och det finns inga berättelser om personliga svårigheter att ur arbetshänseende vara borta från arbetsplatsen. De män som varit föräldralediga en längre period framhåller i intervjuerna att en anledning till detta är att arbetsgivaren och arbetskamrater haft en positiv inställning, medan kvinnorna snarare verka ta detta för givet och inte något som behöver framhållas i intervjuerna. Detta är också något som Bekkengen (2002) fört fram, då hon menar att mäns föräldraledighet är mer flexibel och förhandlingsbar, och att de därmed kan välja föräldraledighet, medan den för kvinnor snarare är ett faktum. Att det framför allt är mödrar som är hemma under spädbarnstiden kan också ha med amning att göra. Även om den senaste rapporten från Socialstyrelsen (2011) om andelen ammade barn visar på en nedgång i Sverige, var det 88 procent av barnen födda 2009 som ammade vid två månaders ålder, och 65 procent som ammade helt eller delvis vid sex månaders ålder. Enligt Socialstyrelsens rekommendationer är bröstmjolk barnets bästa näring den första tiden, och att de flesta barn klarar sig utmärkt på enbart bröstmjolk under de första sex månaderna av sitt liv (Socialstyrelsen, 2011).

När de intervjuade föräldrarna berättar om föräldraledighetens fördelning är amning emellertid främst en faktor som förekommer bland de egalitära föräldrarna, och för att förklara *när* ett skifte sker mellan mamman och pappan.

Ja det blev så här att han ammade till nu efter sommaren ungefär. Och ja, det var väl egentligen därför som, han var, ja han var nio månader då när jag på-

började min föräldraledighet.
(Fredrik, 2 barn)

Sammantaget tolkar jag mina resultat som att könsideologier och arbetsplatsfaktorer är det som bidrar till hur föräldraledigheten fördelas. Könsideologiernas betydelse blir särskilt framträdande i de två familjer där mannen och kvinnan arbetar i samma bransch och har likartade anställningsvillkor, och där arbetsrelaterade faktorer således borde ha en begränsad roll i fördelningen. Båda dessa par har en traditionell uppdelning av föräldraledigheten. Åsa och Krister föredrar båda att arbeta framför att vara föräldralediga på heltid, och man hade kunnat tänka sig ett scenario där de försökt åstadkomma en så rättvis lösning som möjligt, till exempel genom att dela upp dagarna mellan sig. Om man ser till Åsas uttag av sammanhängande föräldraledighet, sex respektive fyra månader heltid, hade det kunnat motsvara en sådan fördelning. Kristers uttag gör det inte, eftersom han endast varit föräldraledig i två månader med första barnet och inget med det andra barnet. I Åsas och Kristers fall verkar mannens ideologi, eller vilja, vara ett tungt vägande skäl till att familjen har en mer traditionell fördelning.

Att stå utanför arbetsmarknaden

Hittills i det här kapitlet har jag diskuterat möjligheten till förvärvsarbete som en fråga om jämställdhet mellan män och kvinnor, både på politisk, arbetsplatsmässig och individuell nivå. I mitt material finns emellertid ett antal föräldrar där man kan se att andra faktorer påverkar möjligheten till arbete. Roger har varit arbetslös under en längre period, och innan dess var han sjukskriven. På grund av hälsoproblem är det inte möjligt för honom att återgå till tidigare arbetsuppgifter, och han står inför en situation där han måste byta yrkesbana. Rogers tidigare arbete kan betecknas som okvalificerat, och han har ingen eftergymnasial utbildning. I intervjun pratar Roger mycket om att han saknar sitt arbete. Han uppskattade de arbetsuppgifter han hade, men också den kontakt med andra människor som jobbet medförde.

De intervjuade föräldrar som deltog i verksamheten Vintergatan saknade alla arbete. Flera av dem hade varit arbetslösa under lång tid, och några har aldrig varit etablerade på arbetsmarknaden. Mammorna på Vintergatan talade på olika sätt om möjligheten till arbete. En del föräldrar var uppgivna och såg inga möjligheter att komma in på arbetsmarknaden. En förälder hade under en längre period varit sjukskriven på grund av psykisk ohälsa, och för henne var målsättningen att orka komma till den dagliga verksamheten. Andra föräldrar hoppades att få ett jobb, och ansåg att ett arbete skulle lösa flera av deras problem. Att vara hemma på dagarna beskrivs som ensamt och tråkigt, och man saknar kontakt

med andra vuxna. Dessa beskrivningar påminner om berättelser från föräldralediga föräldrar, men frånvaron från förvärvsarbete är inte självvald, och man ser inte heller något slut på ensamheten. Mammorna på Vintergatan talade också om ovissheten kring vad som väntar dem när deltagandet i Vintergatan upphör. De intervjuade mammorna tror att det blir svårt att upprätthålla de nyvunna sociala kontakterna när man inte längre deltar i verksamheten.

Det blir säkert inte så, för det kommer ju in andra mammor här. Det skulle kunna vara så att man träffar någon av de andra mammorna då, och det hade ju varit roligt. Men det blir inte som nu, ja som nu ses vi ju nästan varje dag och man skojar och skrattar. Och det kan ju jag ha lite ågren för, alltså vad som händer när det tar slut. Dels börjar ju mitt barn på dagis och jag blir helt själv, och sen, ja, jag vill inte ens tänka på den tiden.
(föräldrainservju, Vintergatan)

Mammorna på Vintergatan beskriver generellt en ensam tillvaro, vilket blir väldigt tydligt när jag jämför berättelserna om vardagen med de föräldrar i materialet som har arbete. Att inte ha ett arbete begränsar möjligheterna till sociala kontakter. Några av de intervjuade föräldrarna efterfrågar fler verksamheter som Vintergatan, och tycker att sådana verksamheter borde ha startats långt tidigare.

Jag hade tyckt att det var jättekul om den här verksamheten hade startat upp långt tidigare, för jag har ju ändå varit hemma ensam ganska länge. Så det hade ju varit välkommet tidigare. /.../ Och det har varit bra för mitt barn att träffa andra barn. Att lära sig dela med sig av leksaker och så. För annars om vi är hemma, då får vi ju vänta till eftermiddagen med att gå ut, så folk hinner hem och komma ut på gården. Det finns ju några mammor som fortfarande är hemma med barnen, men det är ju inte så många som förr.
(föräldrainservju, Vintergatan)

De föräldrarna på Vintergatan, som har en förhoppning om att komma ut i arbete, resonerar om arbetets positiva aspekter, både gällande den ekonomiska och sociala situationen. Arbete anses också vara bra för barnens sociala situation med motiveringen att barn till arbetslösa och sjukskrivna har begränsad tillgång till barnomsorg och därmed har svårare att komma in i barngruppen.

Min studie har ingen ambition att på ett uttömmande sätt beskriva arbetslöshetens orsaker och verkningar, vare sig på samhällsnivå eller för den enskilde. Däremot är det angeläget att uppmärksamma hur exkludering från arbetsmarknaden påverkar det sociala kapitalet. Tidigare forskning har bland annat visat att personer med utomeuropeisk härkomst har svårt att ta sig in på den svenska arbetsmarknaden, och att det finns samband mellan etnicitet, klass och socialt

kapital (Bethoui, 2006). Utifrån den forskning som Bethoui presenterar, kan man tänka sig att de föräldrar som deltar på Vintergatan har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden på grund av bristande tillgång till socialt kapital, och att denna exkludering gör det ännu svårare att skapa socialt kapital.

Sammanfattande reflektioner

I det här kapitlet har jag visat att småbarnsföräldrars fördelning av föräldraledighet och förvärvsarbete är ett resultat av förhandlingar, där individens könsideologi spelar en avgörande roll, både i själva förhandlingssituationen men också för dess utgång. Förhandlingar kan ske aktivt eller passivt, och mina resultat tyder på att aktiva förhandlingar i högre grad leder till egalitära praktiker, där mödrar och fäder delar på omsorgen om barnen. Praktiker som ”bara blivit så” tenderar leda till traditionella praktiker. Jag har också visat att pappors könsideologi verkar ha större betydelse för huruvida praktikerna blir traditionella eller egalitära.

Mina resultat visar att det finns stora skillnader inom en relativt homogen grupp föräldrar beträffande fördelning av omsorgsarbete, både i ideal och praktik. Det tyder på förekomsten av parallella ideologier och normer, om hur moderskap och faderskap bör utformas. De män i mitt material som vittnar om egalitära omsorgspraktiker, uppfattar sig som normföljare och vittnar om att deras arbetskamrater förväntar sig att alla föräldrar, även män, ska engagera sig i barnen och utnyttja möjligheten till föräldraledighet. En slutsats är därmed att arbetsplatsernas kultur och organisation har en central betydelse för männens deltagande i föräldraledighet och omsorg om barnen, en uppfattning som också får stöd i tidigare forskning (t.ex. Plantin et al., 2012).

Arbete och arbetskamrater har också stor betydelse för föräldrars sociala kapital, genom tillgången till emotionellt stöd i föräldraskapet. Tidigare studier har visat att arbete har en viktig funktion för föräldrars möjlighet till personlig utveckling och intellektuell stimulans, men mina resultat lyfter särskilt fram att man genom sina kollegor får möjlighet att utbyta erfarenheter av föräldraskap. Det är med arbetskamraterna som många av vardagens rutiner och praktiker avhandlas, och arbetskamraterna blir lättillgängliga mentala avlastare, då man dagligen kan tala om såväl glädjeämnen som bekymmer i föräldraskapet. Mina resultat visar att relationen till arbetskamrater i detta avseende inte behöver betraktas som särskilt nära, och att även mer ytliga relationer kan bidra till socialt kapital i föräldraskapet i form av information och emotionellt stöd. Arbetets centrala roll för föräldrars sociala kapital kan förstås utifrån den starka ställning som *parent-worker*-modellen har i Sverige. Ersättningar i föräldraförsäkringen är tydligt kopplade till förvärvsarbete, varför många väljer att bli föräldrar när de är

etablerade på arbetsmarknaden.

Ovanstående resonemang tyder på att en egalitär fördelning av föräldraledighet därmed kan tolkas som en del av föräldraskapets sociala kapital, då det ger både mödrar och fäder tillgång till resurser via arbetsplatsen. Tidigare forskning har visat att en ojämlik fördelning kan vara negativ ur karriärsynvinkel för de föräldrar som är borta från arbetet under lång tid, en omständighet som främst har drabbat kvinnor (Albrecht et al, 1999; Brannen, Lewis & Nilsen, 2009). Mina resultat tyder på att en ojämlik fördelning av föräldraledigheten också kan påverka det sociala kapitalet i föräldraskapet i negativ riktning, då en lång föräldraledighet leder till försämrade möjligheter till information och emotionellt stöd. Detta resultat bidrar till att utvidga förståelsen av socialt kapital, då tidigare forskning om socialt kapital inte ägnat någon större uppmärksamhet åt frågor om hur jämställdhet mellan män och kvinnor påverkar tillgången till socialt kapital.

Slutligen kan jag konstatera att de föräldrar i mitt material som har sämst tillgång till socialt kapital i föräldraskapet, såsom praktisk hjälp, råd och information, är de som saknar koppling till arbetslivet. De mammor som deltar i verksamheten Vintergatan upplever alla stora svårigheter att ta sig in på arbetsmarknaden, och en del av dem har i det närmaste gett upp tanken om att få arbete. Dessa föräldrar tillhör en ekonomiskt utsatt grupp, och de riskerar även att marginaliseras socialt genom bristande tillgång till den sociala gemenskap som kan erbjudas på en arbetsplats. En inkluderande arbetsmarknadspolitik, som syftar till arbete åt alla, oavsett kön, klass och etnisk tillhörighet, kan i detta avseende betraktas som en föräldrastödjande politik.

8 OMSORGS PRAKTIK OCH OMSORGS MORAL

Detta kapitel kommer att ägnas åt de intervjuade föräldrarnas omsorgspraktik och den omsorgsmoral som kan spåras i utsagor om vardagslivet, samt hur omsorg kan delegeras till olika aktörer. Även i detta kapitel är begreppet socialt kapital centralt för analysen av tillgången till resurser, samt hur normer om familj och omsorg påverkar möjligheten till praktisk hjälp.

Att skilja på omsorg om hem och barn

Tidigare studier har visat att kvinnor ägnar mer tid åt obetalt hushållsarbete än deras manliga partners. I den tidsstudie som SCB genomfördes 2011 finns emellertid indikationer på att skillnaderna mellan könen minskar i detta avseende, då kvinnor totalt sett ökar tiden som läggs på förvärvsarbete, medan männen ökar tiden som ägnas åt hemarbete (SCB, 2011). Idag arbetar män och kvinnor i genomsnitt lika mycket, men det är fortfarande så att män ägnar mer tid åt betalt förvärvsarbete och kvinnor utför mer av obetalt hushållsarbete.

När det gäller fördelning av omsorg om hem respektive omsorg om barn har tidigare studier till exempel visat att män kopplar föräldradidighet med omsorg om barnen, medan kvinnor i större utsträckning anser att den som är hemma också får ta ett större ansvar för hushållsarbetet (Bäck-Wiklund & Bergsten, 1997; Bekkengen, 2002; Björnberg & Kollind, 2003). I mitt material skiljer både män och kvinnor på omsorg om hemmet respektive omsorg om barnen. Det är vanligare att man delar på omsorgen om barnen, medan hushållsarbetet oftare utformas i traditionell riktning. Hushållsarbete, samt hur detta fördelas, har diskuterats livligt både i fokusgrupper, parintervjuer och enskilda intervjuer. Inte minst i parintervjuer, då de intervjuade föräldrarna inte alltid var överens om hur detta hanterades.

I förra kapitlet fick vi möta Klas och Helena, ett par som strävar efter vara lika delaktiga i omsorgen om den ettårige sonen. Klas och Helena säger också att det är viktigt att dela på hushållsarbetet och anser att de är ganska duktiga på att leva upp till sina ambitioner. I vardagens praktik ges exempel på otraditionell fördelning av en del sysslor, och de är relativt överens om att ingen av dem ”gör mest”. Jag har därför kategoriserat deras hushållsarbete som egalitärt, både gällande ideologi och praktik. Denna till synes jämlika fördelning är dock inte för en gång given, och i intervjun finns indikationer om en pågående förhandlingsprocess.

Klas: Men annars med tvätt och städning och så, tar vi ju hand om vad för sig, när man är hemma, så vi försöker inte lämna kvar det. Ja jag är ju hemma måndag och onsdag då.

Helena: Detta diskuterar vi som sagt.

Klas: Ja (skrattar) Det är ju inte så att det är klockrent det här.

Helena: Nej och sen så är det ju så här ibland att, det beror ju också på vad man har planerat, att alltså syftet när man är hemma är ju att ta hand om Olle, men det underlättar ju om båda gör lite hemma också. Så det gör vi ju, men det kan ju va olika från dag till dag, men att man ändå försöker göra *nånting* under dagen man är hemma då. Och sen så har vi sagt att maten ska va klar då, tills den andre personen kommer hem. Men det haltar lite.

Klas: Mmm. Sen kanske vi har vart dåliga på, framför allt jag då kanske, att ha mat klar tills när hon kommer hem. /.../ För när jag är hemma så försöker jag vila också, när han sover, för att orka med. Och jag tror att det har lite med manligt, kvinnligt att göra, att man som kvinna kanske mer vill hinna med och va effektiv, och inte ta det lugnt, vilket jag då mer kan njuta av den tiden då, och ha egen tid, och kanske sitta vid datorn och, eller kanske bara vila.

(Klas och Helena, ett barn)

Det här citatet visar att både Helena och Klas skiljer på omsorg om hem respektive omsorg om barnet. Helena verkar emellertid utföra mer hushållsarbete när hon är hemma jämfört med Klas, och man kan ana att fördelningen av hushållsarbetet i praktiken inte alltid är egalitär. Man kan se också min kategorisering av Klas ideologi som egalitär i detta avseende. Klas talar till exempel om ”typiskt manligt”, respektive ”typiskt kvinnligt” beteende, vilket snarare för tankarna till det som Roman (2004) benämner som ”traditionellt könsrollstänkande”.

Fördelar och nackdelar med att dela helt lika på såväl hushållsarbete som omsorg om barnen diskuteras i fokusgruppen med pappor, där det finns likheter med de resonemangen som förekommer i antologin *Jämställdhetens pris*, det vill säga att ökad jämställdhet leder till högre konfliktnivåer i parförhållandet (Grönlund & Halleröd, 2008).

Anders: Men om man tar det här om att det är mer konflikter och mer stress i Sverige än i, ja många andra länder. Och jag kan tänka mig att det har lite med detta att göra alltså, har man en uppdelning, så att man vet att det är en person som ska ta hand om barnen, det är kvinnan som tar hand om dem, så tror jag, då blir det nog, även om man hade väldigt mycket att göra, så blir det nog mindre stress.

Lars: Men det blir det ingen debatt om.

Anders: Nej.

Lars: Hur det ska va idag.

Anders: Nej precis. Det är nog, jag själv skulle inte vilja ändra på det lik-som så, men, det finns nog både fördelar och nackdelar i det stora alltså.

Lars: Men då gäller det, ska båda göra lite karriär.

Anders: Mmm.

Lars: Och ..

Anders: Va lite hemma.

Lars: Ja, då blir det ju, då blir det, för då blir det att båda måste ju lägga lite mer tid. För man får ju lägga lite mer tid på jobbet för att göra karriär, och om båda gör det så blir det ju mer tidsåtgång till jobb totalt, kontra att va hemma. Och då är det nog dels att det blir mer stressat och, att det blir mer konflikter för att ...

Anders: För att man är stressad helt enkelt.

Lars: Ja.

Anders: Mmm.

Lars: Och att det finns mindre tid och liksom det blir väldigt så, att man får pussla.

(fokusgrupp, pappor)

Männen i fokusgruppen tar upp ett aktuellt ämne, vilket uppmärksammats i svensk och internationell forskning, det vill säga balansen mellan arbete och familj. I mina genomlysningar och genomläsningar av både fokusgrupper och enskilda intervjuer slår det mig emellertid att frågorna om fördelning av hushållsarbete och omsorgen om barnen blir mer brännande i mammornas resonemang, jämfört med papporna. I fokusgruppen ovan talar visserligen de deltagande männen om att ”man måste pussla” och hur båda ska kunna göra karriär, men man gör det lite mer svävande och utan den energi som förekommer i mödrarnas diskussioner.

En tolkningsmöjlighet är att de intervjuade männen faktiskt inte gör lika mycket av hemarbetet som kvinnorna de lever tillsammans med, även om de säger sig göra det. Berit Brandth och Elin Kvande (1998) menar att män och kvinnor har olika definitioner av jämställdhet, och att fäder betraktar jämställdheten som ett begränsat projekt, vilket inte inbegriper hushållsarbete, till skillnad från mödrarna. Detta kan förklara varför några av männen i min studie berättar om en egalitär praktik gällande hushållsarbete, men som rent ideologiskt inte lägger någon större vikt vid detta. De hävdar att de inte anser det vara ”nödvändigt” att dela helt lika, men utformar ändå en praktik där de delar lika. Här råder alltså ett omvänt förhållande mot det som till exempel framkommer i Bäck-Wiklund och Bergstens (1997) studie, där föräldrarnas retorik beskrivs som egalitär, men praktiken är traditionell. Papporna i min studie har ibland en mer egalitär praktik än ideologi.

Att kvinnor fortfarande utför mer hushållsarbete förklaras av papporna i fokusgruppen med generella skillnader mellan män och kvinnor, och de anser till exempel att kvinnor stressar mer över hem och barn. Det här resonemanget återfanns också i intervjun med Klas, vilken återgavs tidigare i kapitlet. Även i andra intervjuer med pappor dyker argumentationen upp, trots att dessa pappor, precis som Klas, kan vara egalitärer i vissa avseenden. Skillnader mellan kvinnor och män används främst när de intervjuade männen ska förklara *andra* personers age-

rande, och den skeva arbetsfördelning som råder mellan män och kvinnor i allmänhet. Stefan och Lars vittnar själva om en egalitär praktik, men tror ändå att det finns många kvinnor som automatiskt tar ett större ansvar för hushållet, och de säger att detta är förklaringen till eventuella orättvisor.

Stefan: Sen tror jag att, det stämmer verkligen det här med att kvinnorna är mer stressade. Jag tror dom tar mer ansvar för familjen, eller ja, känner kanske att, har större tänk eller /.../ Vi män, vi kan ju ofta tänka bara på en sak i taget, och så det här då att kvinnor tänker på mycket hela tiden, ”hur går det nu med lämnningen nu och så ska maten och så”. Hela tiden, jättemycket tankar som snurrar runt. Jag vet inte om det är så, men, ja.

Lars: Alltså det sitter väl i lite. Ofta är det väl så, för många mammor nu, så det var ju så deras mammor gjorde, och man, alltså det sociala arvet spelar väl in ändå hur man själv formas. Man gör väl lite som sina föräldrar, till mans. Och det ligger väl fortfarande kvar, det kommer väl att suddas ut mer och mer ju längre ifrån det man kommer. Jag kan tänka mig att det är förändras, att det blir mer jämlikt, men det sitter kvar.

(fokusgrupp, pappor)

Med tanke på detta relativt traditionella resonemang är det intressant att uppmärksamma hur dessa män lite senare i fokusgruppen behandlar ämnet jämställdhet på mer övergripande samhällsnivå. De framhåller då att män i allmänhet behöver vara föräldralediga i större utsträckning för att mäns och kvinnors löner och positioner på arbetsmarknaden, och i samhället som helhet, ska bli mer jämlika och rättvisa. Av de intervjuade kvinnorna finns det inte någon som tar upp den här formen av strukturövergripande argument för jämställdhet, eller som talar om mäns och kvinnors olika villkor ur ett samhällsperspektiv. Man kan fråga sig om den rådande jämställdhetsideologin medfört att kvinnorna är medvetna om att de så att säga ”bör” vara jämställda, och därför lägger skuld på sig själva när de inte lever upp till idealen, eller hittar ”rationella” förklaringar som rättfärdigar det sätt man lever på. Sådana förklaringar kan betraktas som könsstrategier (Hochschild, 1989), vilka individer utvecklar för att på olika sätt hantera diskrepansen mellan ideologi och praktik. De intervjuade mödrarna lastar därmed sig själva, medan de intervjuade männen istället väljer förklaringar på strukturell nivå, vilket kan betraktas som en könsstrategi som reducerar det egna ansvaret för en snedvriden fördelning mellan män och kvinnor.

Hushållsarbetet beskrivs av många intervjuade föräldrar som en källa till gnäll eller konflikter om vem som ska göra vad och varför. Materialet innehåller emellertid få berättelser om konflikter rörande omsorgen om barnen, till exempel diskussioner om vem som ska vara hemma med sjuka barn, eller vem som ska hämta eller lämna på förskolan. Tidigare studier har pekat på att fördelningen av

sådana omsorgsuppgifter är intressanta ur jämställdhetsperspektiv, då det bland annat visat sig att män oftare *lämnar* barnen på förskolan, medan kvinnor oftare *hämtar*. Just hämtning är en uppgift som leder till ökad stress, då man kan behöva avbryta sin arbetsdag i förtid (Plantin, 2012). Att sådana berättelser inte förekommer i någon större utsträckning i mitt material, tolkar jag som ett resultat av att de flesta familjerna vid intervjutillfället hade en given fördelning i detta avseende på grund av att en i paret var föräldraledig. Den föräldralediga personen förutsätts ta huvudansvaret för omsorgen om barnen, inklusive att lämna och hämta barn på skola och förskola. Konflikter om hushållsarbete förekommer emellertid även under föräldraledigheten, vilket tyder på att dessa omsorgsuppgifter inte omfattas av samma logik.

De intervjuade föräldrarna delar uppfattningen att hushållsarbete bör fördelas någorlunda rättvist. Det finns en viss skillnad mellan könen, då kvinnorna i högre utsträckning uppehåller sig vid att dela på hushållsarbetet som en del av jämställdhetsambitionen. Många kvinnor säger att jämlikhet i praktiken är viktig, inte minst i förhållande till barnen, eftersom man vill förmedla att det är lika naturligt för både mammor och pappor att såväl stryka tvätt som spika upp lister. När David Morgan säger att familjepraktikerna innefattar *displaying families*, menar han att mödrar och fäder inför varandra och olika publikier vill framställa handlingar som korrekta familjepraktiker (Morgan, 2011, s. 61). Han konstaterar dock att detta behöver studeras närmare, bland annat vilka som är aktörer respektive publik i olika situationer (Morgan, 2011, s. 63). Att flera av de intervjuade föräldrarna talar om betydelsen av att visa upp jämställdhet inför barnen, innebär att barnen kan betraktas som publik. Familjepraktikerna kan således förstås som en sorts intern föreställning, där föräldrar visar upp praktiker som stämmer överens med jämställdhetsidealet.

Karin påpekar emellertid att jämställdhet inte bara handlar om att *göra* samma saker, utan också om att *ta eget initiativ* till detta. Det här kan tolkas som att hon diskvalificerar den jämställda praktik som är ett resultat av ”show off”, eller tjat. Den goda jämställdheten ska komma inifrån och ske av egen fri vilja.

Jämställdhet är det ju först när han *ser* tvätthögen, och man inte ska be honom att ta hand om tvätten.

(Karin, 2 barn)

Jag har tidigare påtalat att de intervjuade kvinnorna lastar sig själva när de gör mer än sina män beträffande hushållsarbetet. Marie säger att vare sig hon eller hennes man är ”sådana som lägger ner jättemycket tid på städning och såna saker”. Det är emellertid Marie som utför det mesta av hushållsarbetet i familjen. Marie säger att hon och hennes man tidigare hade en del konflikter om städningen, vilket enligt Marie beror på att hennes toleranströskel är lägre och att hon inte

står ut med stökigheten. Marie har i min tabell kategoriserats som traditionell inom flera områden, men just när det gäller hushållsarbetet ger hon uttryck för en transitionell ideologi. Hon tycker inte att det är nödvändigt att dela absolut lika, men hon är inte nöjd med den nuvarande traditionella praktiken, det vill säga att det är hon som utför merparten av hushållsarbetet. Maries agerande i dessa situationer kan tolkas utifrån begreppet könsstrategi. När Hochschild (1989) talar om könsstrategier belyser hon också de emotionella aspekterna av individens ansträngningar att lösa diskrepansen mellan ideal och praktik. Den strategi Marie beskriver pekar på inslag av sådant emotionellt arbete.

Då får jag helt enkelt bita ihop känner jag. Ja, jag kan ju inte gå omkring och tycka att det ska va tipp topp om min man inte vill ha det. Utan man får liksom, se vad som blir. /.../ Men det kan ju inte se ut hur som helst hemma heller, och man måste ju kunna trivas på det sättet också.
(Marie, 2 barn)

Marie försöker först och främst att kontrollera sitt eget beteende, det vill säga att hon ska göra mindre i hemmet, trots att hon inte trivs när det är stökigt. Marie berättar i intervjun att det har varit jobbigt för henne att hålla tillbaka sin irritation, och att föröka lära sig att ”stå ut”. De tidigare konflikterna om hushållsarbetet har hon gett upp, men hon har en förhoppning om att det kanske kan bli en förändring när mannen inom kort ska börja vara hemma en dag i veckan, och hon ska arbeta 50 procent.

Det får bli annorlunda till våren. Det är väl den enda förväntningen som jag har då, att min man ser till att göra *nånting* när han är hemma med barnen. För det blir ju lätt så att, jag blir den här städ- och disk- och tvättmamman.
(Marie, 2 barn)

Nias berättelse pekar på andra könsstrategier för att inför sig själv och andra hantera det faktum att vardagens praktik inte riktigt lever upp till idealen. Hon utför i princip allt hushållsarbete i hemmet, även om hon säger att hon lever i en jämställd relation där man delar på arbete och ansvar. Det uppstår vissa konflikter om städning, när mannen erbjuder sig att hjälpa till, men då Nia upplever att hjälpen inte sker på hennes villkor. Nia vill till exempel att det ska diskas direkt efter maten, medan hennes man föredrar att prata och dricka kaffe i lugn och ro, och ta tag i disken senare.

Men jag kan inte sitta ner när det är smutsigt vid diskbänken eller när det är disk vid diskbänken. Jag kan inte sitta och dricka kaffe eller te då. Jag måste göra rent och *sen* sitta. Men han, det är där det kommer konflikter, alltså att han liksom, ”varför har du så bråttom, jag kan göra det sen men, jag gör det

inte nu”. Och då orkar jag inte vänta på honom.
(Nia, 3 barn)

Både Maries och Nias berättelser skulle kunna tolkas som att det är deras ideal om hur och när det ska städas i hemmet som utgör normen, det vill säga att männen måste anpassa sig efter deras ideal för att vara jämställda, men det verkar i Maries och Nias fall vara kvinnorna som justerar sina ideal, på ett eller annat sätt. Till skillnad från Marie, som beskriver en strategi om att ”bita ihop” och stå ut med röran, väljer Nia att utföra arbetet själv. Hon säger att jämställdhet är viktigt för henne, men hon menar att jämställdhet har en annan innebörd för henne än vad det har för européer i allmänhet. Enligt Nia innebär jämställdhet att man tar hand om varandra, men det betyder inte att man måste dela helt lika på saker som städning och matlagning. ”Vissa saker vill jag ska bli jämna, men inte allting”. Detta sätt att göra en egen definition av jämställdhet, kan således betraktas som en strategi för att upprätthålla jämställdhetsideologin, trots att arbetet i praktiken inte delas helt lika. Enligt Nias inifrånperspektiv lever hon i ett jämställt förhållande, men hon är medveten om att i ett svenskt utifrånperspektiv skulle deras relation förmodligen inte definieras som jämställd.

Utomstående aktörer i omsorgsarbetet

När det gäller omsorg om barnen finns i Sverige en väl utbyggd och subventionerad offentlig barnomsorg. Statistik från skolverket visar att hösten 2011 var 83 procent av alla barn mellan 1 och 5 år inskrivna i förskolan (Skolverket, 2012). Bland tre-, fyra- och femåringarna uppgick siffran till 95 procent. De intervjuade föräldrarna vittnar också om att förskolan har en given roll i vardagslivet, vilket kopplas till möjlighet att arbeta, men också att barnen ska vistas i en social och lärande miljö.

Sedan förskolan i mitten av 1990-talet blev en del av skolan, har det pedagogiska innehållet i verksamheten förtydligats, och förskolan har givits en allt större betydelse för barnens kunskapsutveckling, men också den sociala utvecklingen (Skr 1996/97). När det gäller de intervjuade föräldrarnas inställning till den offentliga barnomsorgen, beskrivs den av flera föräldrar emellertid både i positiva och negativa ordalag. Å ena sidan säger man att verksamheten är bra för barnens sociala utveckling genom att de lär sig samspela med andra barn och vuxna. Det framhålls också att verksamheten är pedagogisk, och således inte bara en ”förvaringsplats”. Å andra sidan är det flera föräldrar som skulle önska att barnen inte började förskolan förrän de fyllt två eller tre år, samt att barnens tid på förskolan bör begränsas genom kortare dagar. Man är också upprörd över stora barngrupper och att ljudnivån i barnens inomhusmiljö är hög och stressande.

Det är emellertid inte någon intervjuad förälder som på allvar diskuterar alternativa lösningar för heldagsomsorgen om barnen, såsom informella eller marknadsmässiga lösningar. Det kan tolkas som ett utslag av den svenska välfärdsregimen, vilken lägger stor vikt vid offentliga serviceinsatser. Pichler och Wallace (2007) använder sig av begreppen formellt och informellt socialt kapital för att beskriva hur individers tillgång till ekonomiskt, praktiskt och emotionellt stöd kan komma, såväl från välfärdsstatens transfereringar och serviceinsatser (formellt socialt kapital) som från det informella nätverket, såsom vänner och familj. Enligt Pichler och Wallace har svenskar generellt sett begränsad tillgång till informellt socialt kapital, det vill säga ekonomiskt, praktiskt och emotionellt stöd från familj och vänner. Författarna anser att det beror på generös tillgång till formellt socialt kapital genom den svenska välfärdsstatens transfereringar och serviceinsatser, vilket resulterar i minskat behov av stöd från det informella nätverket.

Den informella hjälpens utformning och olika mönster för transfereringar mellan individer har enligt Björn Halleröd (2008) betraktats med relativt svalt intresse från politiska och professionella aktörer i Sverige. Han menar, att föreställningen om den svenska välfärdsstatens beskyddande armar medfört att staten betraktats som den huvudsakliga förmedlaren av stöd, och människor har ansetts vara mindre benägna att hjälpa varandra, såväl inom som över generationsgränser. Bilden av Sverige som ett land med låga nivåer av informellt socialt kapital, där människor inte hjälper varandra i någon större utsträckning, blir mer nyanserad i ljuset av studier som visar att det förekommer en hel del överföringar mellan generationer i Sverige, både i form av ekonomisk och praktisk hjälp (Björnberg & Latta, 2007; Halleröd, 2008). I en svensk undersökning har personer över 55 år tillfrågats om de hjälper sina barn, till exempel med barnpassning eller praktisk hjälp i hushållet (Halleröd, 2008). Drygt en femtedel av de tillfrågade angav att de ställde upp med sådan hjälp minst en gång i veckan. Kohli (1999) menar att även informell hjälp bör betraktas som ett resultat av välfärdsstatens utformning, bland annat för att äldre idag har en bättre ekonomisk och social situation än tidigare och har större möjligheter att hjälpa sina vuxna barn. Detta argument går således emot Pichlers och Wallace (2007) teori om relationen mellan informellt och formellt socialt kapital.

Tillgången till hjälp från familjen

Vilken tillgång har då de intervjuade föräldrarna till socialt kapital och praktisk hjälp med omsorgsarbetet i familjen? Innan jag närmare diskuterar denna fråga, och vilka aktörer som involveras i omsorgsarbetet, vill jag uppmärksamma att sociologisk forskning av tradition gjort en distinktion mellan familjerelationer

och vänskapsrelationer (Jamieson, 1998). Det kan sägas höra ihop med uppfattningen att man väljer sina vänner, medan familjerelationer är av naturen givna. Med David Morgans (1999) flytande familjedefinition, där familj inte ses som något givet och ovillkorligen förknippat med släktband, kan en sådan distinktion mellan familj och vänner, betraktas som något rigid. Jamieson lyfter till exempel fram att även andra faktorer påverkar relationernas utformning och dess innehåll. Även om jag i teorin inte skiljer mellan familj och vänner består mitt empiriska material av intervjuer där föräldrarna hela tiden återvänder till, och på olika sätt brottas med, skillnaden mellan familj och vänner, och vad dessa förväntas hjälpa till med.

När föräldrarna i min studie talar om hjälp i vardagen, är det främst de informella aktörerna man hänvisar till, såsom familj och vänner. Det är till dessa man i första hand vänder sig för hjälp eller stöd i olika former. Flera av föräldrarna i min studie berättar om ett relativt omfattande praktiskt stöd i vardagen, vilket framför allt kommer från de egna föräldrarna. Det praktiska stödet utgörs till exempel av hjälp med att hämta eller lämna barn på förskola, om barnvaktshjälp på kvällar och helger, samt i vissa fall också om att ta hand om sjuka barn. En del vittnar också om att mor- och farföräldrar på olika sätt avlastar och hjälper till i hemmet i samband med barnafödande, vilket undergräver föreställningen om att föräldrar idag är mer utlämnade till sig själva, och att sådan hjälp inte förekommer i den senmoderna samhället, något som till exempel Giddens (1997) hävdar.

För Åsa och Krister spelar barnens farmor en avgörande roll i familjens vardagsliv. Hon har i relativt stor utsträckning deltagit i omsorgen om barnen när Åsa och Krister arbetat. Ett par dagar i veckan, och ibland även kvällar och nätter, tar hon hand om Åsas och Kristers barn. Åsa och Krister har oregelbundna arbetstider, och ibland händer det att de arbetar sent på kvällarna. Att farmor även bistår med barnomsorg på dagarna beror delvis på att familjen fortfarande saknar offentlig barnomsorg till yngsta barnet. Åsa och Krister valde nämligen att avstå den plats som kommunen först anvisade, och står istället kvar i barnomsorgskön till dess de får plats på den förskola de har som förstahandsval. Anledningen till detta är att de vill ha båda barnen på samma förskola, dels för att underlätta vid hämtning och lämning, men också för att lättare samordna aktiviteter på förskolan, till exempel vid luciafirande och "öppet hus".

Den svårighet som Åsa och Krister berättar om, det vill säga att få barnomsorgsplats där man helst önskar, vittnar även andra föräldrar om. En del har sådana erfarenheter, medan andra oroar sig för vad som ska ske när föräldraledigheten tar slut, och hur man på ett smidigt sätt ska kunna lösa omsorgen om barnen. Roger och Diana har ingen möjlighet till informell hjälp med omsorgen om barnen, och de valde därför att acceptera den förskoleplats de tilldelades av kommunen, trots att den är belägen relativt långt från hemmet. Rogers och

Dianas beslut att godta en förskoleplats som de inte önskat i första hand innebär att hämtning och lämning blir tidskrävande, eftersom de behöver både åka buss och promenera en lång bit för att ta sig mellan hemmet och förskolan. Åsa och Krister, som har farmor som buffert, kan istället välja att stå kvar i kön för att så småningom erhålla en förskoleplats som underlättar vardagens rutiner. Farmor är också den person som Åsa och Krister faller tillbaka på när arbetstiderna begränsar möjligheten att själva stå för omsorgen om barnen. Mina resultat pekar således på att tillgången till informella resurser, och informellt socialt kapital, påverkar hur autonom man är i förhållande till formella aktörer som stat och kommun, vilket i sin tur påverkar familjepraktikerna.

TW: Uppstår det problem på era arbetsplatser om ni skulle vara borta oplanerat?

Åsa: Ja, för mig funkar det inte alls.

Krister: Men för mig skulle det funka. Såvida vi inte är inne i en period då jag har mycket att göra och jag kommer att befinna mig utomlands, då blir det ju uppenbarligen problem.

Åsa: Då är det ju farmor. Och hon kommer att stå där i ur och skur, så tar hon barna. Men, nu har vi ju två och det är det som inte är lika lätt. Så, man får inte köra slut på farmor. Ett tag så var det, hon är väldigt inblandad.

Krister: Men samtidigt så kan man inte säga så, för om man inte släpper in henne och ger henne en chans så vänjer hon sig ju aldrig.

/.../

Åsa: Ja, och hon har ju sagt att ”jag säger till, jag säger ifrån”.

Krister: Ja, men det får man ju hoppas då. Sen känner man ju mer och mer att man är lyckligt lottad som har åtminstone, ja en far- eller morförälder som är så pass engagerad och som kan rycka in. Om man tänker på alla som är utflyttade, eller utifrån och inte har nån liksom. Det är ju en fruktansvärd logistik.

(Åsa och Krister, 2 barn)

Jag har i tidigare kapitel presenterat Åsa och Krister som relativt arbetsorienterade, i betydelsen att de uppskattar arbetet och gärna vill lägga ner engagemang och tid på det. Åsas och Kristers familjepraktiker tyder på att småbarnsföräldrars möjlighet att satsa på arbete kan underlättas då informella aktörer hjälper till och deltar i familjepraktiken. När farmor är flexibel och med kort varsel kan rycka in, har både Åsa och Krister möjlighet att stå till arbetsgivarens förfogande. Åsa säger till och med att det är omöjligt för henne att vara borta oplanerat från arbetet. Det här pekar på att möjligheten till socialt kapital, vilket här manifesteras genom informell praktisk hjälp, är en faktor som kan påverka förhandlingen mellan arbetsgivare och arbetstagare.

Även i en välfärdsregim där föräldrar förväntas vara oberoende av informella omsorgslösningar (Lewis, 1997; O'Connor, Shola Orloff & Shaver, 1999) kan

den informella hjälpen vara en viktig faktor för möjligheten att kombinera arbete och barn. Det informella sociala kapitalet är således inte bara en hjälp i föräldraskapet, utan också grogrund till karriärmöjligheter. Att Åsa och Krister oroar sig för att ”köra slut på farmor” visar emellertid att familjebaserade omsorgslösningar är mer komplexa och instabila jämfört med offentlig barnomsorg, något som Lewis m.fl. (2009) uppmärksammat. Om farmor inte längre orkar hjälpa till fallerar Åsa och Kristers nuvarande vardagsrutiner.

Föreställningen om villkorlös hjälp inom familjen

När de intervjuade föräldrarna talar om hjälp från de egna föräldrarna framträder en bild av att mor- och farföräldrar *vill* ta hand om sina barnbarn. Även andra personer som anses tillhöra den närmsta familjen, så som egna syskon, förväntas vara villiga och villkorlösa hjälpare. Möjligheten till sådan hjälp i vardagen påverkas delvis av den geografiska närheten, men även om de egna föräldrarna och syskonen bor långt bort, vänder man sig ibland hellre till dem än till vänner. Det gäller särskilt barnpassning vid helger och händelser som kan planeras långt i förväg.

Karin: Ja, nu är det inte så ofta man ber om hjälp så, jo.

Tina: Det är lättare att be familjen om hjälp.

Susanne: Ja.

Carolina: Ja. Min svägerska som bor i Stockholm ska ju få passa våra barn när vi ska på bröllop, men det är ju inte så jobbigt som att ringa runt och försöka fixa en helgbarnvakt åt Sigrid bland kompisar, för då vet man att, ja det är skillnad på familj och kompisar. För då vill man gärna, vi kommer ju aldrig kunna återgälda det i längden.

Tina: Och med en släkting så vet man ju att den här ungen är ”go”, även om ungen har vart skitjobbig. Då känns det kanske annars lite jobbigare.

(fokusgrupp, mammor)

Föreställningen om den villkorlösa hjälpen från den egna familjen är intressant att analysera ur ett antal aspekter. För det första visar det att familj och familjepraktiker inte är statiska utan förhandlas fram av olika aktörer (Morgan, 2011). Jag vill i detta avseende lyfta fram att familj och de praktiker som anses vara *familjepraktiker, definieras på olika sätt beroende på sammanhanget*. ”Det är lättare att be familjen om hjälp” säger Tina i fokusgruppen ovan, och med familj syftar hon här på en ganska stor grupp människor: egna föräldrar, svärföräldrar, syskon, svägerskor och svågrar. Samma resonemang återkommer i andra intervjuer, då föräldrar menar att familjen är den huvudsakliga källan till praktisk hjälp. Det här skiljer sig från den definition av familj som framkom i kapitel sex, då familj i de flesta fall utgjordes av partner och gemensamma barn, och det var

enbart i något enstaka fall som man talade om familj i ett tre-generationsperspektiv, eller någon annan form av utvidgad familj.

Den snävare definitionen av familj formulerades när jag bad föräldrarna att resonera kring vem som är familj, medan den vidare definitionen av familj, vilken innefattar fler generationer och förgreningar, framträdde när den praktiska hjälpen diskuterades. I Åsas och Kristers fall blir farmor en given del av vardagens rutiner och familjepraktikerna, eftersom hon rent fysiskt tar plats och deltar i den dagliga omsorgen. Men även på en mer diskursiv nivå kan man se att familjepraktikerna och vem som tillhör familjen beror på kontexten. När småbarnsföräldrar är i behov av informell hjälp, är det ett vidare familjebegrepp man faller tillbaka på. Familjebegreppet begränsas dock genom att det främst innefattar biologiska relationer, såsom mellan föräldrar, barn och syskon. Även en tidigare studie har uppmärksammat betoningen av ”kärnfamiljsrelationer”, och att till exempel privata överföringar av ekonomiska medel sker inom ett begränsat nätverk bestående av biologiska föräldrar och deras barn (Björnberg & Latta, 2007).

Jag vill också lyfta fram att den villkorslösa hjälp som familjen förväntas bidra med *betraktas som naturlig*. Detta skiljer sig i viss mån från tankar om reciprocitet, där man istället betonar ömsesidighet och utbyte av tjänster. Reciprocitet betraktas ofta som en grund för det sociala kapitalet och motorn till informell hjälp, samtidigt som det också har inslag av rationalitet, då det på sikt gynnar den egna personen (Coleman, 1988; Putnam, 2001). Dessa aspekter tonas emellertid ned när de intervjuade föräldrarna ska beskriva den hjälp man får från familjen. Istället för att tala om reciprocitet betraktar jag den här formen av hjälp som uttryck för det Portes (1998) kallar *bounded solidarity*, det vill säga en föreställning om att hjälp inom familjen är given. Även i en studie av Björnberg och Ekbrand (2008) konstateras att människor sällan rapporterar att de förväntar sig någon form av återgåldande i situationer då de ger praktisk hjälp. Att människor hjälper varandra utan hänsyn till den egna personen, bryter mot uppfattningen att vår tids individualism har underminerat människors kapacitet till solidaritet, i en värld som blir allt mer oförutsägbar (Bauman, 2001; Komter, 2005).

I studien av Björnberg och Ekbrand (2008) menar författarna att drivkraften till informell hjälp, framför allt inom familjen, utgörs av emotionella band och nära relationer, snarare än plikt. Jag tolkar emellertid mina resultat som att plikt-känslor trots allt är vanligt förekommande då informell hjälp diskuteras. Plikt handlar inte bara om att göra, utan också vad man ska och bör känna. Det här ser jag som ett utslag av familjepraktikernas moraliska beståndsdelar, både på diskursiv och praktisk nivå, det vill säga att man bör agera på ett visst sätt för att befästa ”vi tillhör familjen”. Familjemedlemmar anses i viss mån vara skyldiga att hjälpa varandra, samtidigt som föräldrarna flera gånger betonar att hjälp till familjemedlemmar sker frivilligt. Att familjen vill ställa upp med villkorslös

hjälp verkar bottna i en föreställning om att familjerelationer präglas av kärlek. Det Tina säger i fokusgruppen ovan pekar på att det inte bara är föräldrar som ska älska sina barn villkorslöst. I viss mån förväntas även mosttrar, farbröder samt mor- och farföräldrar älska barnen, även om de är ”jobbiga” och betar sig illa. Också i andra intervjuer framkommer att emotionella aspekter vägs in, och tas för givna, när föräldrar talar om familjen. Även om familjen och dess utseende är stadd i förändring, och det inte är givet vem som tillhör familjen vid olika tidpunkter, pekar min studie tydligt på att det är just ”familjen” som ska ställa upp i vått och torrt.

Socialt kapital – en fråga om gemensamma normer

Både Coleman (1988) och Putnam (2001) beskriver tillit som en viktig aspekt av det sociala kapitalet. I mitt material talar föräldrar om tillit när de resonerar om omsorgen om barnen. De intervjuade föräldrarna är inte beredda att överlåta omsorgen till vem som helst, utan framför allt till personer man litar på.

Farmor, alltså jag litar på henne till hundra procent, till hundrafemtio. Jag vet att hon skulle, våra barn har inte ätit sött och så, nu har ju Elin börjat men, väldigt noga med det. Det är bara frukt som gäller och stoppar inte i ungarna glass hur som helst. Och så fort det är nånting med ungarna så ringer hon alltid och frågar liksom, hon respekterar våran vilja liksom när det gäller barnen.

(Åsa, 2 barn)

Jag väljer att förstå tillit som en konsekvens av att människor har relativt stabila förväntningar på varandra och därmed känner sig säkra på hur människor betar sig i olika situationer. I detta avseende har gemensamma normer stor betydelse. Reimer med flera (2008, s. 260) menar därför att tillit inte bör betraktas som en oberoende faktor för att definiera socialt kapital, utan snarare som en del av normativa strukturer. De förväntningar människor har på varandra skiljer sig åt beroende på vilka normer som omger kontexten och relationen. Mina resultat har visat att familj kännetecknas av tydliga normer om omsorg, och de föräldrar som får omfattande praktisk hjälp från familjen utgår till exempel från att far- och morföräldrar vill hjälpa till, och betraktar det som självklart.

Att känna tillit är också att dela andra värderingar, till exempel att barn inte ska äta godis och onyttigheter. Åsa menar att hon känner sig trygg med att farmor delar, eller i alla fall respekterar, denna uppfattning, vilket medför att hon utan betänkligheter låter farmor passa barnen. Det är således inte bara den äldre generationen som anger vilka normer och ideal som ska eftersträvas i barnens fostran. De intervjuade föräldrarna ställer också krav på att mor- och farföräldrar ska

följa deras ideal.

Det är dock inte alla intervjuade föräldrar som är övertygade om att mor- och farföräldrar alltid är villiga hjälpare. I fokusgruppen med mammor diskuterar deltagarna möjligheten till hjälp från egna föräldrarna när det gäller omsorgen om barnen, för att klara både arbete och familj.

TW: Men dom egna föräldrarna eller svärföräldrarna, kan dom göra det?

Susanne: Dom vill inte.

Tina: Mina svärföräldrar, dom var så unga när dom fick barn så dom gör karriär nu.

Karin: Men är det inte så ganska generellt, att dom är mer aktiva själva.

Susanne: Mmm.

Karin: Dom sitter inte bara hemma och väntar på och bli mormor och morfar, eller farmor och farfar utan, har aktiva liv.

Carolina: Nej mmm. Jag önskar att vi hade haft nån som kunde hjälpa till lite.

Karin: Mmm nu är det så här att, hur mycket kan man förvänta sig och, vad har vi rätt att be om?

(fokusgrupp, mammor)

Mammornas synpunkter visar att det inte alltid är självklart att far- och morföräldrar kan ställa upp hur som helst. Susannes kommentar ”dom vill inte” tyder på att praktisk hjälp signalerar vilja och engagemang, och att vissa mor- och farföräldrar gör felprioriteringar när de inte bistår med detta. Edwards (2004) har i en artikel uppmärksammat att familjepraktikerna innehåller moraliska aspekter, och mina resultat bygger vidare på detta, då de visar att normerna om omsorg i hög grad är moraliska. De anger vilka praktiker som är rätta och eftersträvansvärda, men också vilka som är felaktiga.

Man kan fråga sig varför vissa mor- och farföräldrar i hög utsträckning är benägna att hjälpa, och därmed upprätthålla normen om den hjälpende handen, medan andra är mer frånvarande. Finns det vissa karaktäristika som kännetecknar de mor- och farföräldrar som i hög grad hjälper sina barn och barnbarn, och de som inte gör det? Eftersom mor- och farföräldrarna inte själva får komma till tals i denna studie, går det givetvis inte att fullt ut belysa och besvara sådana frågor. Jag vill emellertid lyfta fram några aspekter som jag finner i mitt empiriska material.

Att den geografiska närheten inte alltid är avgörande för huruvida hjälp ges har redan nämnts i detta kapitel. Susannes föräldrar är bosatta en halvtimmes bilfärd från hennes hem, men hon tycker ändå att hon får relativt lite hjälp. Bland de intervjuade föräldrarna förekommer berättelser om farmödrar och morfäder som har fullt upp med eget arbete, golf, bridge eller resor av olika slag. Vid flera tillfällen i min avhandling har jag pekat på situationer där man kan ifrågasätta vissa

aspekter av individualiseringsteorin, bland annat genom påståendet att de intervjuade föräldrarna i hög grad är familjeorienterade och i olika avseenden mår om familjekollektivet. Berättelser om mor- och farföräldrar som av olika anledningar inte har tid med sina barnbarn, stämmer däremot väl överens med idéer om individualisering. De intervjuade föräldrarna, som i vissa avseenden kan betraktas som moderna småbarnsföräldrar, framhåller således traditionella aspekter av familjen, såsom förpliktelser och ansvar, medan den äldre generationen verkar anamma moderna ideal om självförverkligade och egna val. När så är fallet tenderar den informella hjälpen att baseras på en förhandling där mor- och farföräldrar i större utsträckning dikterar villkoren.

En annan aspekt jag vill lyfta fram rör den hjälp som faktiskt förekommer över generationer. I mitt material är både män och kvinnor involverade i omsorgen om barnbarnen. Detta bryter mot tidigare forskningsresultat, där obetald omsorg ofta beskrivits som en kvinnofråga (Waerness, 1996; Lewis, 1997). När det gäller den äldre generationens engagemang i omsorgen om barnbarnen, förekommer i min studie emellertid lika många aktiva män som kvinnor. I flera av familjerna är morfar eller farfar den vanligaste barnvakten, trots att dessa män sällan varit den huvudsakliga vårdaren när de egna barnen var små. När morfar eller farfar är den primära hjälparen, framhålls att han är den person som har störst möjlighet att disponera över sin tid. Flera är pensionärer, vilket stämmer överens med tidigare studier som visar att män hjälper sina barn och barnbarn i större utsträckning efter 65 års ålder, då barnbarnen inte längre konkurrerar med yrkeslivet (Halleröd, 2008).

Några av de intervjuade föräldrarna har mor- och farfäder som fortfarande förvärvsarbetar, men som ändå hjälper till med barnen. Dessa män har arbeten där de kan styra sina arbetstider i hög utsträckning, och några av dem är till exempel egenföretagare. I Lars Plantins studie om mäns föräldraskap (Plantin, 2001) framkom att män har större möjlighet än kvinnor att styra och reglera sina arbetstider. I den studien var det flera familjer som drog nytta av att mannen har bättre betalt och större möjlighet att styra sina arbetstider. Det resulterar bland annat i att männen oftare tar tillfällig föräldrapenning i samband med sjuka barn. Samma argument, det vill säga höga inkomster och flexibel arbetstid, användes emellertid också för att förklara att männen inte varit föräldralediga. De maktstrukturer som så att säga driver bort männen från hemmet kan således också fungera på omvänt sätt (Plantin, 2001).

Ovanstående påstående kan användas för att förklara de äldre männens involvering i omsorgen om barnbarnen. I Plantins studie fanns emellertid också ekonomiska incitament för papporna att ta ut tillfällig föräldrapenning i samband med sjuka barn, då de i regel tjänade mer än kvinnorna, och därmed får högre ersättning från försäkringskassan. Några sådana ekonomiska motiv förekommer inte i mina intervjuer till att de äldre männen tar hand om sjuka barnbarn. Även

om far- och morföräldrarna ibland tar hand om sina sjuka barnbarn, är det ingen som berättar att de utnyttjat möjligheten att överlåta ersättningen om tillfällig föräldrapenning. De far- och morföräldrar som hjälper till med barnpassning har således både praktiska och ekonomiska möjligheter att vara borta från arbetet utan ersättning. Det ligger i linje med idealet om att man inom familjen hjälper varandra utan ekonomiska motiv eller mot betalning, men pekar också på att informell hjälp är kopplad till ekonomiska resurser. Det är således inte bara välfärdsstatens utformning som påverkar vilka möjligheter den äldre generationen har att hjälpa sina barn (Kohli, 1999) utan att ekonomiska tillgångar också styrs av andra faktorer. I detta avseende bör man också beakta ålder och dess betydelse i fråga om ekonomiska tillgångar samt inflytande över arbetstiden (Klinth & Johansson, 2010). Äldre män kan i denna bemärkelse ha större möjlighet att vara borta från arbetet, jämfört med yngre män, som ännu inte uppnått sådana positioner i arbetslivet.

I mitt intervjumaterial finns föräldrar som inte får någon hjälp från egna föräldrar eller syskon, och där anledningarna till detta inte beror på att mor- och farföräldrar saknar tid på grund av arbete eller fritidsaktiviteter. Det är snarare så att den äldre generationen saknar resurser, i form av ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital. Vi talar här om de familjer i mitt material som är mest utsatta och som vänder sig till, eller på olika sätt hänvisas till, samhällets instanser för stöd.

Flera av mödrarna på Vintergatan berättar att de inte kan få, och heller inte förväntar sig någon hjälp från den egna familjen. Att människor har skilda förväntningar på hjälp från den egna familjen har redan påtalats, och i den tidigare nämnda studien av Björnberg och Ekbrand (2008) är det framför allt kvinnor med låga inkomster och låg klasstillhörighet som inte anser att familjemedlemmar är skyldiga att hjälpa varandra praktiskt och ekonomiskt. De berättelser som mödrarna på Vintergatan vittnar bekräftar också att överföringar mellan generationer bidrar till ökade inkomstklyftor i samhället, något som uppmärksammats i tidigare forskning (Björnberg & Latta, 2007; Halleröd, 2008; Esping-Andersen, 2009).

I mitt material finns ett antal föräldrar som inte har möjlighet till hjälp från de egna föräldrarna på grund av att dessa inte längre är i livet eller bor i andra länder. Rogers och Dianas föräldrar är avlidna respektive bosatta på andra sidan jorden, och de saknar helt släktingar i närheten. Roger och Diana uttrycker blandade känslor inför det faktum att deras föräldrar och syskon inte kan hjälpa till med den praktiska omvårdnaden om barnen. Å ena sidan delar både Roger och Diana den vanligt förekommande bilden av mor- och farföräldrar som en källa till ovillkorlig hjälp i vardagen, och att detta så att säga utgör ”det normala”, vilket de avviker ifrån. Å andra sidan återkommer de flera gånger till att det trots allt är föräldrarna som är ansvariga för sina barn.

TW: Känns det som att ni har tillräckligt många personer runt omkring er, eller finns det situationer där ni hade önskat att det fanns lite fler personer lättillgängliga?

Roger: Nej det är, inte som vi ser det. Det är mer att, nu har vi skaffat barn och vi måste ta hand om dom mestadels. Så det hade väl vart andra förutsättningar, om jag hade mina föräldrar i livet och jag hade bott närmare mina bröder, för då hade man väl kunnat utnyttja det mer att man, kan lämna bort dom. Nu kommer dom ju bli snart stora så att det, då kommer det inte bli några problem att lämna bort dom, både Ida och Maja till några över dagen så om man ska gå ut på stan och äta eller vad man nu vill göra.

(Roger, 2 barn)

Roger och Diana återkommer flera gånger till att vissa saker ”tillhör föräldruppgiften”, såsom att hämta barn på förskolan, vara hemma när de är sjuka och anpassa fritiden efter barnen. Istället för normen att far- och morföräldrar tar hand om sina barnbarn, hänvisar de oftare till det som Himmelweit (2000) kallar för föräldraskapets moraliska ansvar. Roger och Diana menar att man inte kan förvänta sig att andra personer ska utföra detta arbete, och de återkommer flera gånger till att ”det blir tid för annat senare” och syftar då på en tid när barnen vuxit upp. Samtidigt visar citatet ovan att Roger skulle kunna tänka sig praktisk hjälp med barnen, om deras situation sett annorlunda ut. Detta tyder på att hjälpen och dess utformning är beroende av flera faktorer. Espvall och Dellgran (2008) använder begreppen kontext, resurser och relation för att visa vilka faktorer som påverkar förhandlingssituationer om informellt ekonomiskt stöd. Detta inbegriper vilka resurser som faktiskt finns att tillgå, den aktuella situationen och de inblandades inbördes relation. I det här avsnittet har jag framför allt speglat hur resurserna som påverkar förhandlingen, men tidigare i kapitlet pekar också mina resultat på att kontexten och relationerna påverkar.

Hjälp över generationer – ett hinder för jämställdhet?

I mitten av 1900-talet presenterade Elisabeth Bott (1957) forskningsresultat som visade att föräldrar med god tillgång till praktisk hjälp från egna föräldrar och släktingar utvecklar traditionella praktiker. De par som inte har möjlighet till hjälp från de egna föräldrarna är däremot nödgade att utforma mer egalitära praktiker för att klara försörjning och omsorg. Även i vår tid pekar studier på sådana tendenser, och Björnberg och Kollind (2003) ställer sig därför frågan om hjälpande far- och morföräldrar ur ett jämställdhetsperspektiv gör sina barn en björntjänst, då männen i dessa familjer ”slipper undan”.

I min analys har jag undersökt vilken tillgång till hjälp som föräldrar med traditionell praktik har jämfört med egalitära föräldrar. I materialet finns exempel som stöder tidigare forskningsresultat, till exempel Åsa och Krister, där farmor

används som resurs för att Åsa ska kunna jobba, då Krister inte är intresserad av att stanna hemma från arbetet. I deras fall kan den informella hjälpen sägas bidra till, eller upprätthålla, en traditionell praktik. Analysen kompliceras dock när man väger in hushållsarbete, där Åsa och Krister har en egalitär fördelning, trots den traditionella uppdelningen av omsorgen om barnen.

I materialet finns också exempel på familjer som får mycket praktisk hjälp från far- och morföräldrar, men ändå har en egalitär praktik. Fredrik har tidigare beskrivits som urtypen för den jämställda svenske mannen, och han får hjälp från både sina egna föräldrar och från svärföräldrarna, bland annat med hämtning på förskolan ett par dagar i veckan. Trots den externa hjälpen väljer emellertid både Fredrik och hans fru att arbeta deltid med hänvisning till att de vill ägna mer tid åt barnen. Liknande erfarenheter återkommer i andra familjer i materialet. En av mina slutsatser är att den externa hjälpen inte påverkar familjepraktiken i traditionell riktning, om mannen har en egalitär ideologi. Detta kan jämföras med resultaten som presenterades i kapitel sju, där jag presenterade idén om att människans ideologi i högre grad påverkar förhandlingen om jämställdhet i familjen.

Det är emellertid främst familjer med relativt egalitär praktik, som berättar att de saknar praktisk hjälp med att hämta på förskolan eller att vara hemma med sjuka barn. Det kanske trots allt ligger något i resonemanget om att mindre hjälp utifrån tvingar fram egalitära lösningar (Bott, 1957; Björnberg & Kollind, 2003). De egalitära lösningarna till trots, beskriver dessa föräldrar att vardagslivet begränsas på grund av bristande tillgång till extern hjälp. En egalitär praktik löser således inte alla upplevda behov i familjen. De föräldrar som har svårt att få barnvakt talar till exempel i större utsträckning om stress över att få ihop vardagslivet, och de får i större utsträckning ge avkall på egna önskemål om träning eller andra fritidsaktiviteter, jämfört med dem som har god tillgång till praktisk hjälp. Att flera av de intervjuade föräldrarna trots allt vittnar om svårigheter att lösa vissa omsorgsfrågor, bekräftar Esping-Andersens slutsatser från boken *The incomplete revolution* (Esping-Andersen, 2009). Esping-Andersen konstaterar att välfärdsregimerna inte fullt ut lyckats möta de behov som uppstår i och med det ökade antalet familjer bestående av två förvärvsarbetande föräldrar.

Reciprocitet och dess begränsningar

Hittills i detta kapitel har jag främst talat om praktisk hjälp som på olika sätt relateras till familj, där flera föräldrar delar uppfattningen att det är svårare att be vänner och bekanta om hjälp. Jag har också uppmärksammat hur begreppen resurser, kontext och relation påverkar förhandlingar om stöd. Det tydliggörs också när mina informanter berättar om hjälp från vänner och bekanta. Det verkar till exempel relativt enkelt att låna saker av sina grannar, till exempel trädgårdsredskap eller verktyg, men det är svårare att be om barnvaktshjälp. Roger och

Diana lånar olika saker av sina grannar, men barnvakt har grannarna bara bistått med en gång. Vid intervjutillfället låg denna händelse flera år tillbaka i tiden. Roger och Diana säger att det vore bra och önskvärt om grannarna kunde vara barnvakt. Att något sådant stöd inte kommer till stånd verkar i första hand bero på att Roger och Diana helt enkelt inte ber om denna hjälp. Det tolkar jag som en följd av de omsorgsnormer och den omsorgsmoral som kännetecknar olika relationer och aktörer. Roger och Diana tycker inte att det är självklart att grannarna kan eller vill ställa upp med barnvaktshjälp. Grannarna tar heller inte egna initiativ till sådan avlastning, även om de känner till att Roger och Diana inte har några släktingar i närheten. Eftersom grannarna inte omfattas av den omsorgsmoral som kopplas till familjen, så kan Roger och Diana inte påstå att grannarnas agerande är felaktigt.

Även andra intervjuade föräldrar vittnar om svårigheten att be om barnvaktshjälp från vänner och bekanta, trots att det är just den hjälp man efterlyser. Många intervjuade föräldrar säger att det är svårt att byta sådana tjänster med vänner och bekanta när barnen är små. Småbarnsåren beskrivs som en tärande period, bland annat kantad av brist på sömn och egen tid, men att få avlastning från vänner genom praktisk hjälp beskrivs som näst intill omöjligt. Gnälliga och "svårsövda" barn kan man möjligtvis lämna över till de egna föräldrarna, men jag tolkar det som att de intervjuade föräldrarna inte vill utsätta vännerna, och därmed också vänskapsrelationen, för sådana påfrestningar. Det ska till ganska mycket innan man frågar vänner om hjälp, och för de flesta intervjuade föräldrar är det bara i undantagsfall som man ber vänner om hjälp med barnvakt.

I mitt material kan man se att föräldrar själva anser att man måste ha "legitima skäl" för att be vänner om hjälp med barnvakt. Den finns således omsorgsmoral som föräldrar måste förhålla sig till, det vill säga att man är huvudansvarig för sitt barn och att det behövs synnerliga skäl för att rättfärdiga att en barnvakt begärs in. Exempel på sådana situationer kan vara en inbjudan till en större fest, till exempel ett bröllop, dit barnen uttryckligen inte är bjudna.

I det empiriska materialet är det också ovanligt att föräldrar ber vänner om hjälp även med mindre uppdrag, såsom att hämta på förskolan. Detta sker i undantagsfall, och verkar vara mer förekommande när barnen är större och själva ber om att få följa med kamrater hem efter förskolan. Klas och Helena har vare sig föräldrar eller syskon som kan ställa upp med praktisk hjälp i vardagen, men Helena har två kollegor som ibland ställer upp som barnvakt. Ändå upplever de att de saknar något.

Klas: Så det är ju en otrolig tillgång att ha (kollegorna). Men hade det vart föräldrar, så kanske det hade vart lite enklare då och dom kunde komma hit och vi kunde lämna där.

Helena: Ja och det är, tror jag, är att man känner sig lite, vi har ju barnvakt,

men man känner ju att man måste ha en anledning när man ska ha barnvakt. Men ibland vill man ju inte alltid. Ibland vill man ju, jag skulle tycka att det va skönt att bara va här hemma själva i två timmar så där. Alltså skulle man ha haft en närmare barnvakt. Hade man kanske kunnat säga, kan inte du bara ha Olle en liten stund, för ingen anledning, ehh. Så, så har vi ju inte. Utan vi har verkligen en anledning när vi har ...

Klas: Jo men precis.

Helena: Och som du säger dom (kollegorna) bor ju i x-stad och så där, så det är det ändå då ska man åka ut med honom och vi ska ta med alla grejer och så där liksom. Så det gör man ju bara inte så där, ja ska vi gå på bio imorgon, så är det ju inte.

Klas: Inte för att dom inte skulle ställa upp ändå, men, det blir ju lite skillnad. Det är ju så med släkt och sånt där va, att dom kanske gärna vill på ett annat sätt. Så det kan jag uppleva.

(Klas och Helena, ett barn)

Det som Klas och Helena berättar om pekar på begränsningarna som omger hjälpen från vänner och bekanta. Klas tror visserligen att Helenas kollegor skulle acceptera att vara barnvakt även om det inte föreligger ”synnerliga skäl”, och osäkerheten handlar snarare om huruvida kollegorna *verkligen vill*, till skillnad från mor- och farföräldrar som förväntas vilja. Likande resonemang framkommer i fokusgruppen med mammor, då man diskuterar behovet av barnvakt, och vem som är mest lämplig. Carolina har kommit med ett förslag om att äldre människor på ett organiserat sätt skulle kunna fungera som barnvakter åt dem som inte har möjlighet till sådan hjälp från familjen. Resonemanget kan delvis återföras till en diskussion som gruppen tidigare haft, gällande föreställningen att det är bra för barn att umgås med en äldre generation. Diskussionen leder emellertid in på frågan huruvida omsorg om barnen kan delegeras till vem som helst, något som deltagarna varit kritiska till tidigare i samtalet. Jag försöker få Carolina att utveckla sina tankegångar, men även andra griper in i diskussionen.

TW: Men har du känt behov av att det skulle finnas nån från en äldre generation?

Susanne: Men då är vi tillbaks till det här med städhjälp och barnpassning. För är det skillnad på om det är nån mormor eller om det är nån annan?

Carolina: Nej, då blir det ju en barnpassare som, nej det ...

Susanne: Nej men ...

Carolina: Dom som ska ta hand om mina barn ska tycka att det är kul.

Karin: Inte tjäna snabba pengar.

(fokusgrupp, mammor)

Det visar sig vara svårt för gruppen att komma fram till det som anses vara den ultimata lösningen. Jag tolkar det som att informell hjälp förhandlas i förhållande till skilda normer, vilka inte alltid stämmer överens. Carolina tar delvis avstånd

från idén om att hjälp baseras på rationalitet, och att man hjälper andra i eget intresse. Enligt Carolina ska den som passar barnet inte drivas av ekonomiska motiv, och relationen mellan omsorgsgivaren och barnet bör kännetecknas av närhet och kärlek. Jag tolkar detta som att diskursen om goda relationer mellan föräldrar och barn (Kristjanson, 2001), påverkar och i viss mån också begränsar, möjligheten att delegera omsorgen om barnen. Carolina och Karin tycker att det är stor skillnad mellan att låta en annan familjemedlem hämta barnet på förskolan, jämfört med en betald barnvakt. Det beror på att aktörerna anses ha olika motiv – familjemedlemmar gör det av fri vilja och kärlek medan betalda barnvakter har ekonomiska motiv. Återigen tydliggörs att familjepraktiker är moraliska praktiker, och att de rutiner som utformas måste förklaras och motiveras på ett sätt som gör dem moraliskt riktiga.

När hjälp måste sökas hos vänner och bekanta aktualiseras frågan om reciprocitet. I teoretiska resonemang om socialt kapital finns inslag av *rational choice*, det vill säga att människors handlande styrs utifrån vad som är gynnande för den egna personen, både på kort och på lång sikt (Coleman, 1988). Ett starkt skäl till att hjälpa andra är således att man själv kan räkna med hjälp i framtiden. Även om ingen talar om någon millimeterrättvisa säger föräldrar att det är lättare att be om hjälp om man sedan tidigare hjälpt någon annan, till exempel med barnpassning för en barnfri kväll. De föräldrar i materialet som har god tillgång till hjälp ifrån den egna familjen tycker emellertid inte att det är så noga hur tjänster och gentjänster utförs, och menar att de gärna kan ställa upp och hjälpa andra utan att själva få hjälp. En sådan person är Malin, som säger att de gärna hjälper bekanta med barnvaktshjälp, men att de inte kräver några gentjänster i denna bemärkelse, eftersom de får tillräcklig hjälp av föräldrar och syskon. Man kan tolka det som att Malin har en större buffert av potentiella hjälpare, vilket gör henne mer generös och benägen att hjälpa andra, även personer utanför familjen.

Mitt resonemang går emot delar av Bourdieus teori om socialt kapital, eftersom han menar att det sociala kapitalet är exklusivt för vissa nätverk och enbart gynnar nätverkets deltagare (Bourdieu, 1986). Man skulle därmed kunna tänka sig att personer som tillhör en familj, där man i hög utsträckning hjälper varandra, blir mindre benägna att hjälpa personer utanför familjen. Min tolkning av Malins berättelse pekar istället på att socialt kapital inom ett nätverk – såsom familjen – också kan spridas till andra nätverk.

Det verkar emellertid inte alltid vara så lätt att få till en sådan omfördelning av resurser, vilket bland annat kan bero på att de föräldrar som saknar resurser har svårt att be om hjälp i olika situationer. De föräldrar, som i mina intervjuer tydligast uttrycker reciprocitetens begränsningar, är de med begränsad tillgång till hjälp från den egna familjen. Å ena sidan upplever de att det vore önskvärt med hjälp från vänner och bekanta. Å andra sidan har deras vänner inte samma behov av hjälp, då de redan får sitt hjälpbehov tillgodosett av mor- och farföräldrar.

Carolina och hennes man har bott några år i det område där de bor, men deras familjer och släktingar bor långt bort.

Carolina: Vi känner ju en hel del här, men ofta är det så att, dom flesta har några andra, och vi har inte det, och då blir det sånt ojämnt med ge och ta.

Susanne: Mmm.

Carolina: Alltså man känner att ...

Karin: Men skulle du önska att det fanns nånting eller ...

Carolina: Kanske att det fanns fler som var i samma situation som vi, så man kände att vi kunde hjälpa dom lika mycket som dom kunde hjälpa oss. Det skulle va väldigt skönt, för det är lite så där... ehh.

Susanne: Vi hjälper gärna.

Carolina: (skrattar).

(fokusgrupp, mammor)

Susannes kommentar ovan verkar emellertid tyda på att det finns möjligheter till hjälp från mer oväntat håll, men den kan vara svår att be om. Det här väcker också frågor kring huruvida det sociala kapitalet innefattar såväl faktiska som potentiella resurser (Bourdieu, 1986). Carolina verkar uppleva att de faktiska resurserna är begränsade, men Susannes kommentar visar att det i nätverket finns potentiella resurser. Att Carolina skrattar när Susanne kommer med detta oväntade erbjudande tolkar jag som ett tecken på osäkerhet, och att Carolina inte känner sig bekväm med att ivrigt tacka ja till erbjudandet. Carolinas reaktion tolkar jag också som bekräftelse på att omsorg mellan vänner kännetecknas av andra normer och en annan moral, jämfört med hjälp inom familjen. Från sina vänner kan man inte förvänta sig eller på något sätt kräva sådan hjälp. Jag vet inte huruvida någon sådan informell hjälp kom till stånd, men man kan också fundera över i vilka situationer som föräldrar faktiskt agerar på den här sortens inviter, eller om de tror att den andre erbjuder sig ”för syns skull” och egentligen inte är så intresserad av att hjälpa till.

Med hänvisning till ovanstående resonemang bör man uppmärksamma att Portes (1998) och Anthias (2007) påtalat att forskning om socialt kapital tydligare bör göra en åtskillnad mellan faktiska och potentiella resurser. Jag har emellertid varit tveksam till en sådan principiell uppdelning, bland annat eftersom det reser ytterligare frågor om avgränsningar, och vem det är som definierar vilka resurser som är potentiella respektive faktiska och som har att avgöra detta. Exemplet från fokusgruppen ovan kan tolkas som att Carolina inte har upptäckt de potentiella resurser som finns i hennes omgivning, till exempel att hon kan få hjälp från en bekant. Det som hindrar Carolina från att se dessa resurser är enligt min förståelse de normer som omgärdar den informella hjälpen, och Carolina hör till dem i materialet som tydligast uttrycker att det är just familjen som är de naturliga och självklara hjälparna. De svenska småbarnsföräldrar som figurerar i

min studie verkar inte betrakta barnvaktshjälp från vänner som lika naturlig, en uppfattning som bland annat kan spåras till den svenska välfärdsregimen.

I sammanhanget är det intressant att jämföra mina resultat med Edwards och Gillies brittiska studie, eftersom de brittiska föräldrarna i högre utsträckning verkar få praktisk hjälp från vänner och bekanta (Edwards & Gillies, 2005). Den brittiska välfärdsregimen utgår från att föräldrar får informell hjälp i större utsträckning då till exempel bristen på offentlig barnomsorg inneburit att grannar och vänner hjälpts åt att passa varandras barn, för att på så sätt möjliggöra åtminstone deltidsarbete för mödrar (Lewis, 1997). I Sverige anses inte sådan hjälp vara nödvändig, då barnens omsorgsbehov ska tillgodoses av jämställda föräldrar och offentlig barnomsorg. Det kan tänkas leda till att föräldrar inte är vana att be om barnvaktshjälp, och det finns normer som anger i vilka specifika situationer man kan be om hjälp från vänner.

Eftersom föräldrar verkar vara hårt styrda av föreställningen att det är skillnad mellan vänner och familj, så är kanske ett sätt att utöka det sociala kapitalet i föräldraskapet att omformulera de förväntningar man har på familj och vänner. Ett sådant exempel ger Karin i fokusgruppen med mammor. I fokusgruppen har flera av deltagarna argumenterat för att det är lättare att be egna föräldrar eller syskon om hjälp, för att de vill ställa upp på ett annat sätt än vänner kan och vill. Karin opponerar sig i viss mån mot detta och menar att sådan hjälp också kan fås från vänner.

Fast vi har byggt upp en kontakt med vänner där det är så. /.../ Så jag tror inte kanske att det behöver va familj, eller snarare då att man har byggt upp en relation /.../ Där hjälps vi åt liksom när det är. Sen skulle vi ju inte lämna två barn där en vecka men, just det här att man vet att nästa gång är det dom som behöver hjälp och det är, man är bara glad att kunna hjälpa till.

(Karin, 2 barn)

Det här citatet speglar att hjälp mellan individer baseras på en relation, och relationernas utformning avgörs inte enbart på grundval av släktskap eller vänskap (Jamieson, 1998). Det väsentliga är att bygga relationer som finns kvar över tid, och det är flera intervjuade föräldrar som hoppas kunna utveckla den typen av stabila relationer med vänner eller grannar, då det är sådana relationer som anses leda till hjälp. På samma sätt som många utgår från att mor- och farföräldrar *vill* hjälpa till med barnpassning, finns en vision om att goda relationer med vänner ska skapa en sådan vilja, det vill säga en betoning på solidaritet istället för reciprocitet. Det blir då inte lika angeläget att ”betala tillbaka” när hjälp har förmedlats, utan förutsättningen är istället ”vi hjälps åt”.

Städhjälp på gott eller ont

Möjligheten till praktisk hjälp tangerar frågan om hushållsnära tjänster. När skattereduktionen för hushållsnära tjänster, de så kallade RUT-bidragen (Renhållning, Underhåll, Tvätt) infördes, presenterades de som ett sätt att underlätta familjers vardag, och ge män och kvinnor ökade möjligheter att förena arbetsliv och familjeliv (Regeringskansliet, 2006). Enligt lagens förarbeten syftar reformen till att öka antalet arbetstillfällen i tjänstesektorn, men också till att frigöra tid för tidspressade människor, inte minst småbarnsföräldrar. Det är intressant att notera att den frigjorda tiden i detta sammanhang främst förväntas spenderas på förvärvsarbete (Regeringskansliet, 2006).

Att köpa tjänster har en tydlig koppling till ekonomiskt kapital; vem har råd och möjlighet att köpa tjänster, och av vem? Man kan också tänka sig att köpta tjänster kan kopplas till andra kapitalformer, och att förekomsten av sådana köp hänger samman med normer om vad som är rätt och riktigt att göra. Tidigare studier har visat att svenska föräldrar har varit skeptiska till köpta tjänster i form av städning och barnpassning (Platzer, 2006, 2007; Forsberg, 2009). Enligt arbetsgivar- och branschorganisationen Almega var det 2009 sex procent av svenskarna som köpte hushållsnära tjänster, en siffra som i 2010 års undersökning marginellt ökade (Almega, 2009; Almega 2010). 23 procent av svenskarna och 26 procent av barnfamiljerna angavs dock vara intresserade av att köpa sådana tjänster, och intresset är störst i storstäderna, framför allt i Mälardalen.

Mina intervjuer med föräldrar ägde rum 2008, drygt ett år efter införandet av RUT-bidragen. Av de föräldrar som intervjuats hade ett fåtal erfarenhet av hushållsnära tjänster och enbart städning av hushållet. Många säger emellertid att de skulle kunna tänka sig att köpa städhjälp. Trots skattereduktionen är det dock flera som anser att det är för dyrt, och att det varit främsta skälet till att man hittills avstått. Att köpa hushållstjänster är emellertid inte enbart en fråga om ekonomiska möjligheter. Bland de intervjuade föräldrarna uttrycks också olika former av skepsis gentemot den här typen av tjänster, vilket kopplas till resonemang om vad som är rätt och riktigt att göra.

I den så kallade pigdebatten, vilken tog fart redan i början av nittioalet, efter att en svensk nationalekonom föreslagit skatteavdrag för köp av hushållsnära tjänster, har argument både för och emot detta förts fram (Platzer, 2007). Kritiker har bland annat lyft fram moraliska aspekter av städhjälp. I det här avseendet diskuteras inte moral i förhållande till familj, utan snarare att det är moraliskt förkastligt då utförarna hamnar i en underbetald kvinnofälla. I mitt empiriska material förekommer främst andra moraliska argument, som snarare kan kopplas till idéer om barns socialisation, och att städning har en fostrande funktion. Att anställa någon för detta göromål innebär således att man sänder fel signaler till barnet, samtidigt som man tar bort ett ”tillsammansmoment” i vardagen. Att

städa tillsammans hela familjen verkar dock enbart vara ett ideal, och när föräldrarna berättar om vardagens rutiner är det endast i undantagsfall som barnen hjälper till med städning. Idealet om städning som en form av pedagogisk och gemensam aktivitet, utmynnar oftast i en praktik där en förälder städar, medan den andre föräldern ägnar sig åt annat hushållsarbete och barnen ser på TV. Att föräldrar på det här sättet fördelar sysslor mellan sig uppmärksammas också av Lukas Forsberg (2009), och beskrivs av föräldrarna som en strategi för att spara tid.

Många intervjuade föräldrar är emellertid inte helt nöjda med städningen av huset, och att man inte har det så städat som man skulle önska. Drömmen om det perfekta och välstädade hemmet är svår att upprätthålla, vilket i intervjuerna bland annat speglas när man berättar om irritationen över att i nattmörkret snubbla över barnens leksaker, och då strumporna fastnar i intorkat saftspill. Vid intervjutillfället var det också snarare regel än undantag att föräldrarna började med att ursäkta sig över traven med disk, gruset i hallen samt smulorna på köksgolvet.

Att städhjälp inte alltid betraktas som en lösning på detta vardagsbekymmer, beror också på ett ifrågasättande av hur mycket tid som egentligen intjänas. Flera intervjuade föräldrar har av bekanta hört att städfirmorna kräver fria städytor, vilket medför att man själv måste utföra visst arbete, och att just detta ”plockande” är det som är mest tidskrävande i hela städprocessen. Då blir det helt enkelt inte lönsamt att betala någon enbart för slutfinishen.

I det empiriska materialet finns skillnader mellan mäns och kvinnors tal om hushållsnära tjänster. De intervjuade männen säger sig inte vara principiella motståndare, men menar att de inte har behov av sådana tjänster. Bland de intervjuade kvinnorna finns ett större engagemang när dessa frågor diskuteras, och det är också bland kvinnorna som flest förespråkare finns, där en del ser det som nödvändigt.

TW: Att köpa tjänster, är det någonting som ni har funderat över?

Karin: Ja.

Susanne: Absolut.

Tina: Ja fönstren och så, till vårt jättehus.

Carolina: Ja fönsterputs, städning.

Susanne: Städning är nog det viktigaste.

Tina: Städning tycker jag känns jätteviktigt för min del.

Susanne: Jag ser det nog nästan som ett måste. För jag tycker inte man hinner med. Och den tiden som går åt till att städa vill jag hellre lägga på mina barn. /.../ Men det är ju en kostnadsfråga, det beror ju på om det är för dyrt eller inte.

TW: Vad får det kosta?

Susanne: Ja det där får man ju räkna på, för det får ju inte kosta så att man

måste jobba mer.

Tina: Nej.

Susanne: Då missar man ju hela grejen. Om jag ska ha nån hemma som städar så är det enbart för att jag ska kunna ägna mer tid åt mina barn men om det skulle innebära att jag måste för det är ju inte för att jag ska kunna jobba och göra karriär... vilket jag tror väldigt många gånger dom jag känner har städhjälp dom har det för att dom ska kunna göra karriär. Delvis också lite för att kanske va med barnen, men mest därför. Så det får man ju räkna på.

/.../

Karin: För visst skulle man vilja va dom här föräldrarna som hinner med allting och samtidigt är nöjd med sin arbetssituation och ...

Susanne: Mmm.

Carolina: Fast jag känner att istället för att ha städerska hemma så skulle jag nog prioritera att gå ner och jobba åttio procent och kanske va ledig en dag i veckan.

Susanne: Fast är det inte bättre att, ehh, fast jag vill hellre att man går ner och ha städerska (skratt) och va med barnen. Dit vill ju jag. Jag vill inte jobba hundra utan jag vill även att man går ner och ändå känner liksom att man har råd att ha en städerska som städar så man får bort liksom, stressmomentet som jag ibland kan känna och att ”äh nej nu har jag inte hunnit med och plocka undan”, plocka in tvätten och liksom ”ligger den fortfarande kvar där”.

(fokusgrupp, mammor)

Att kvinnor är mer benägna att vilja köpa hushållsnära tjänster kan tolkas som att städning av hemmet fortfarande är en könad syssla, där kvinnorna drar det tyngsta lasset. Även dessa former av praktisk hjälp har beskyllts för att orsaka, eller bibehålla, en ojämlik arbetsfördelning mellan män och kvinnor. Barbara Ehrenreich skriver till exempel:

For one thing there is no reason to expect that men will voluntarily take on greater share of the burden, and much of the need for paid help arises from their abdication. [...] Many middle class, heterosexual couples in the United Kingdom employ a cleaner once they have children, thereby averting gender and generational conflict over domestic work.

(Ehrenreich, 2003. s. 100 och 106)

I en antologi om betald omsorg om hem och barn placerar Ehrenreich (2003) och hennes medförfattare på detta sätt in fenomenet hushållsnära tjänster i ett globalt perspektiv, och visar på maktförhållanden mellan rika och fattiga länder. Den frågan är väl värd att uppmärksamma, men i denna avhandling stannar jag vid den lilla kontexten, och hjälpens inverkan i konsumentens vardagsliv.

Det är bland de egalitära föräldrarna utan möjlighet till informell hjälp från familjen, som jag i mitt material hittar flest förespråkare för marknadsbaserade

tjänster. Dessa föräldrar har förhandlat sig fram till lösningar där ansvaret för barn och hem delas. Att köpa hushållsnära tjänster kan i dessa fall inte betraktas som ett substitut för ett jämställt förhållande, eller ett sätt för män att köpa sig fria. Däremot skulle man kunna tolka det som att kvinnor med egalitär praktik, upplever en högre stress över att få ihop arbetsliv och familjeliv. Det åskådliggjordes till exempel i föregående kapitel, då Susanne berättade om sin arbetsplatskultur, vilken kan sägas spegla att kvinnor förväntas utföra de mesta av omsorgsarbetet i hemmet.

Köpta tjänster – i strid med omsorgens moral

Jag har redan påtalat att det inte bara är ekonomiska faktorer som styr köpen av hushållsnära tjänster, utan att det också är en fråga om normer. Att normer förändras över tid speglas då flera intervjuade föräldrar säger att det skulle vara lättare att köpa tjänster om deras grannar eller vänner gjorde det. Föräldrarna tror att det förmodligen kommer att bli vanligare att köpa sådana tjänster i framtiden.

Tre av de intervjuade föräldrarna med annat ursprungsland än Sverige säger att de förmodligen hade haft betald hjälp med omsorg om de bott kvar i sitt hemland. Detta belyser att normer har rumsliga komponenter. Nia är den förälder i materialet som starkast ger uttryck för att det inte rätt att köpa hushållsnära tjänster. Citatet nedan visar att huruvida något är moraliskt eller omoralisk beror på kontexten.

TW: Finns det tillfällen där ni har, alltså funderat över att köpa tjänster? Är det något ni skulle överväga?

Nia: Nej inte här i Sverige faktiskt. Det här med hemvärdinna och så.

TW: Vad är det som gör att du känner så?

Nia: För jag tycker att alla är ju lika värda, så varför ska jag köpa en sån tjänst alltså att nån ska ta hand om mitt hem. Det är min värld och det är jag som ska ta hand om det, inte köpa nån som gör det för mig. Kanske om jag är sjuk eller behöver hjälp eller nånting sånt som kan göra det, men inte när jag är frisk och jag kan fixa det själv.

TW: Tror du att det hade varit skillnad om du hade bott i något annat land

Nia: Ja i mitt hemland hade vi alltid hemvärdinna. Eftersom det var en stor familj och vi var små, min mamma hon kunde inte fixa allting. Så därför, och det var normalt. Dom som flydde från kriget, dom kunde inte ha hem och bo i och så, så dom gick hem hos folk och jobbade och tjänade pengar och så kunde dom bo där också. Det är därför som vi gjorde det. För att hjälpa andra också.

(Nia, 3 barn)

Nias resonemang visar att hon i intervjusituationen framställer sig som en moralisk person. I Sverige anser hon att det är moraliskt förkastligt att anlita städhjälp, och här skulle hon aldrig betala för sådana tjänster. I hennes hemland är sådana tjänster mer accepterade, ja till och med moraliskt riktiga, då det är ett sätt att hjälpa andra.

Huruvida köpta tjänster är moraliska eller omoraliska beror också på *vad* det är som köps. Att köpa städhjälp är betydligt mer accepterat bland mina informanter än att betala för barnvakt. I Lukas Forsbergs studie (2009) var det inte någon förälder som använde sig av betald barnvakt. Forsbergs tolkning är att idealet om ett engagerat föräldraskap medför att omsorgen om barnen ska delegeras till andra i så liten utsträckning som möjligt, och att föräldrar försöker begränsa barnens tid på förskola och fritids. Föräldrarna i mitt material strävar också efter att begränsa tiden på förskolan. I syfte att förkorta barnens tid där diskuteras bland annat möjligheten att låta någon utomstående person hämta barnen. Jag har i detta sammanhang även ställt frågan om man kan tänka sig att anlita en barnflicka eller barnvakt för sådan hjälp.

TW: Hur är det med sånt som att hämta och lämna på dagis, eller barnpassning?

Karin: Nej.

Carolina: Absolut inte.

Karin: Skillnaden känns nog där att ta det här mötet med den personalen som ändå är med ens barn. Jag tror att det är det som, ja att bygga upp en kontakt med dagispersonalen.

Susanne: Min sambos syster har en person som kommer och hämtar, ehh, emellanåt så där.

Karin: Okej inte varje dag, utan om det är ...

Susanne: Nä, om det är nån gång, ibland när dom inte får ihop det. Och dom tycker att det funkar jättebra. Ehh, men jag tror det handlar, då vill jag hellre att det är nån släkting som kommer in liksom.

Karin: Jag tycker detta är jättesynd. Det känns så himla svårt överhuvud taget, för dels vad man tycker är idealet, och sen vad man kanske löser sin egen situation med.

(fokusgrupp, mammor)

När de intervjuade föräldrarna ska beskriva, varför de inte vill delegera barnpassning till utomstående, är det många som har svårt att sätta ord på orsakerna till detta. En anledning sägs vara det som jag tidigare anfört, nämligen att omsorgspersoner inte ska drivas av ekonomiska motiv. Men det är ingen som ifrågasätter att barnomsorgspersonalen har betalt för sitt arbete. Den här paradoxen har också uppmärksamats i en norsk studie om småbarnsfamiljer som anlitar au-pairer (Sollund, 2010). Föräldrarna i den studien betonade att de aldrig delegerade omsorg om barnen till utomstående, trots att barnen dagligen vistades i den

offentliga barnomsorgen.

Min tolkning är att när barnvakter gör entré i det egna hemmet, kopplas denna omsorg tydligare till familjepraktikerna och de ideal som omgärdar dem. Familjepraktikerna som sker i hemmet ska präglas av känslomässig närhet och altruism, varför inslag av ekonomiska rationaliteter och okända omsorgspersoner inte är välkomna. Omsorg i familjen kan därmed i hög grad länkas till moraliska rationaliteter, där omsorg utförs på grund av att det anses vara det rätta sättet att gå tillväga (Edwards, 2004). Förskolans verksamhet är tydligare skild från hemmet, och även om den innefattar omsorg så har den också uttalade pedagogiska mål. Föräldrar har därmed lättare att skilja verksamheten från familjepraktikerna och dess ideal.

I mitt empiriska material kan man också se att omsorgen om barnen vägs mot föräldrarnas behov av egen tid och personlig utveckling. Ulrika representerar en traditionell omsorgsideologi och tycker att yngste sonen, som är 18 månader vid intervjutillfället, är för liten för att börja i förskola. Familjen får en hel del praktisk hjälp med barnpassning, framför allt från farmor, och Ulrika säger sig vara främmande för att betala för barnvaktstjänster. Senare i intervjun talar Ulrika emellertid om betydelsen av egen tid, och att hon behöver träna på gym för att må bra. Gymmet dit hon går erbjuder barnpassning för medlemmar, men sonen har tidigare protesterat och blivit ledsen när Ulrika försökt lämna honom där. Vid intervjutillfället säger Ulrika emellertid att hon snart ska göra ett nytt försök att lämna honom, eftersom hon verkligen behöver träningen, och det skulle underlätta om träningsmöjligheterna inte begränsades av de tillfällen då farmor kan vara barnvakt, eller då hennes sambo kan ta hand om sonen. Hon säger att sonen helt enkelt får vänja sig, och att det kan vara en nyttig träning inför förskolestarten. I denna del av intervjun problematiserar inte Ulrika det faktum att sonen på gymmet kommer att passas av okända människor, vilka dessutom gör det mot viss ersättning.

På liknande sätt problematiserar inte heller andra föräldrar den sortens barnpassning som i allt större utsträckning verkar erbjudas på träningsanläggningar, större varuhus och shoppingcentra. Många gånger hävdar föräldrarna att barnen har roligt och själva vill vara där. Att företag satsar på att erbjuda barnvakt under den tid som föräldrar tränar eller handlar, kan betraktas som ett sätt för företagen att maximera den egna förtjänsten, samtidigt som den ligger rätt i tiden. För föräldrar är uppenbarligen denna form av barnpassning mindre laddad, än att personligen anställa eller köpa tjänster. Den går således att kombinera med idealet om att vara en närvarande förälder, som inte lejer bort barnpassning hur som helst, samtidigt som man kan ägna sig åt aktiviteter, vilka inriktas på den egna personen.

Att föräldrar hellre låter barnen bli passade av okända personer på träningsanläggningar och i butiker, än att en okänd barnvakt vistas i hemmet med barnen,

kan också vara ett uttryck för behovet av insyn. När barnen vistas i mer publika miljöer kan såväl andra vuxna som barn ha insyn i det som sker, vilket kan betraktas som garant för att eventuella oegentligheter uppmärksammas, till skillnad från det som sker ”bakom lyckta dörrar” då barnvakterna vistas i ens eget hem.

Möjligheten till denna form av barnpassning är starkt kopplad till ekonomiskt kapital, då barnvaktstjänsterna sällan är helt gratis. De föräldrar som berättar att deras träningsanläggningar erbjuder lekland och barnpassning säger att man inte betalar någon särskild avgift för detta, men de konstaterar samtidigt att de valt att träna på ett gym som kostar mer än andra. Om man som förälder har ekonomiska resurser, kan möjligheten till barnpassning således vara en faktor som spelar in i valet av träningsanläggning.

Sammanfattande reflektioner

Praktisk hjälp till småbarnsföräldrar förutsätter potentiella fysiska resurser, till exempel familjemedlemmar i den geografiska närheten eller ekonomiska resurser. För att hjälpen ska realiseras behövs emellertid också gemensamma förväntningar och en gemensam omsorgsmoral, som anger vilken sorts hjälp som är lämplig i en viss situation. I detta kapitel har jag uppmärksammat den omsorgsmoral som sammankopplas med olika aktörer.

Normativa och moraliska aspekter av informell hjälp har uppmärksamats av Björnberg och Ekbrand (2008), men de framhåller att det är emotionella faktorer som avgör hjälpens omfattning, och att människor i mindre omfattning hjälper varandra av plikt. Mina resultat visar dock på ett komplext samspel mellan moral, emotioner och plikt, det vill säga att moraliska uppfattningar om familj inte bara innefattar vad man bör och inte bör göra, utan också vad man bör ”känna” gentemot andra familjemedlemmar.

När aktörerna är överens om att hjälp är naturlig och självklar, kan omsorg om barn delegeras i relativt stor omfattning, en form av hjälp som i mitt material framför allt förekommer mellan generationer. Beträffande hjälp från andra informella aktörer, såsom vänner och bekanta, förväntar sig de intervjuade föräldrarna generellt sett mindre hjälp, då denna inte anses lika ”naturlig” som hjälp från familjen.

Omsorgsmoralen inom familjen kännetecknas av det som Parry och Bloch (1989) kallar för långa transaktionstider, där altruism och solidaritet är viktigare än att hålla reda på tjänster och gentjänster. Vänskapsrelationerna kopplas i högre grad till en reciprocitetsmoral, där transaktionstiderna är mer kortsiktiga, och där varor och tjänster måste betalas tillbaka. Marknadsmässiga tjänster utgör en extrem form av kortsiktiga transaktioner inom omsorgsområdet, där varor och tjänster har ett fastslaget pris, och där utbytet kännetecknas av anonymitet och

avsaknad av nära relationer. De intervjuade föräldrarna känner sig tveksamma till huruvida marknadsbaserade tjänster är moraliskt riktiga, då dessa så att säga strider mot den omsorgsmoral man sätter som ideal, vilket är den som kopplas till familj.

I kapitlet har jag också visat att den separation som föräldrarna gör mellan omsorg om hemmet respektive omsorgen om barnen, och som även påvisats i tidigare forskning, bäddar för möjligheter att delegera vissa uppgifter till marknadsmässiga företag. Omsorg om hem och barn omfattas av olika moraliska koder, vilket gör att man lättare kan anlita någon för städning jämfört med barnpassning.

Mina resultat pekar emellertid på att föräldrar är beredda att förhandla om möjligheten att delegera omsorg om barnen. Detta sker till exempel då småbarnsföräldrar måste hantera konfliktfyllda ideal, till exempel *”jag måste få träna för att må bra”* och *”jag vill inte att omsorgen om mitt barn utförs av okända människor”*. Föräldrars inställning till marknadsbaserade aktörer i familjepraktikerna verkar således vara förhandlingsbara. Flera intervjuade föräldrar utnyttjar till exempel barnvaktstjänster som erbjuds på träningsanläggningar, trots att detta går emot idealet om att barnpassarna ska ha nära och personliga relationer med barnet, och göra det utan betalning. Sådana processer kan leda till att omsorgsformer, som tidigare varit oacceptabla, blir legitima.

Resultaten stödjer inte fullt ut tidigare forskningsresultat, till exempel studier av Bott (1957) samt Björnberg och Kollind (2003), vilka har visat att praktisk hjälp från andra familjemedlemmar bidrar till en traditionell omsorgsfördelning mellan män och kvinnor. Inte heller påståendet från Ehrenreich (2003) om att betald städhjälp är ett sätt för män att köpa sig fria från omsorg, ges fullt stöd genom mina resultat. Familjepraktikernas utformning verkar i dessa avseenden vara mer komplexa än så, men mina resultat tyder på att faders könsideologi påverkar huruvida omsorgen i sin helhet utvecklas i egalitär eller traditionell riktning, oavsett hjälp från utomstående.

Jag vill utifrån mina resultat framhålla att såväl marknadsbaserade tjänster som informell praktisk hjälp kan bidra till ökade ekonomiska och sociala klyftor mellan familjer, eftersom resurser är ojämnt fördelade, vilket leder till skiftande möjligheter att utforma vardagslivet. Resultaten i detta kapitel stödjer därmed tidigare forskningsresultat som visar att tillgången till praktisk hjälp från andra familjemedlemmar är kopplade till ekonomiska resurser (t.ex. Björnberg & Latta, 2007; Espvall & Dellgran, 2008). De föräldrar i mitt material, som är mest ekonomiskt utsatta, vittnar om liten eller obefintlig informell hjälp från släktingar och vänner, och de har heller inte någon möjlighet att betala för dessa tjänster.

9 FÖRÄLDRASKAPETS SOCIALA ARENOR

Förra kapitlet handlade om föräldrars tillgång till socialt kapital via praktisk hjälp i vardagen. Emotionellt stöd och information är enligt Edwards och Gillies (2005) andra resurser som bidrar till föräldrars sociala kapital. Sådana resurser kan förmedlas från såväl formella som informella aktörer. Jag kommer i detta kapitel att diskutera föräldrars tillgång till information och emotionellt stöd, via egna föräldrar, vänner och sociala arenor för föräldrar.

Under hela 1900-talet kan man i politiska skrivningar konstatera att det finns ett antagande om minskad kontakt mellan generationer, vilket medför att ”dagens föräldrar” har sämre möjlighet till råd från de egna föräldrarna, och därmed ett ökat behov av offentligt föräldrastöd (Myrdal, 1934; SOU 1978:5; SOU 1997:161; Bremberg, 2004; SOU 2008:131). Att dagens föräldrar behöver råd och information har av Ulrich Beck (2000) och Zygmunt Bauman (2001) beskrivits som ett resultat av samhällets modernisering och individualisering, och att samhället har blivit allt mer komplext.

Detta resonemang återfinns också i de senaste årens svenska föräldrastödsutredningar, då det påstås att många föräldrar känner sig osäkra i föräldrarollen på grund av svårigheten att sovra mellan all information och alla kunskapskällor som idag står till buds (SOU 1997:161; Bremberg, 2004; SOU 2008:131). De moderna familjerna framställs som isolerade öar, där barnen är hänvisade till en eller två vuxna, och där bristen på kontakt och gemenskap mellan generationer är påtaglig. ”I denna moderna familj har föräldrarna sällan nära tillgång till andra vuxna, som har tidigare erfarenhet av barn och som kan hjälpa dem att utveckla den egna kompetensen som föräldrar” (Bremberg, 2004, s. 47). Detta är anledningen till att föräldrar anses bli mer beroende av olika expertsystem, men också en anledning till att staten satsar på olika arenor för föräldrar, såsom öppna förskolor och föräldragrupper.

De egna föräldrarna som rådgivare

I en rapport till Statens folkhälsoinstitut om föräldrastöd i Sverige aviseras emellertid att många föräldrar upplever att de får ett gott stöd från egna föräldrar och släktingar (Sarkadi, 2009). Jag visade också i mitt föregående kapitel att flera av mina informanter får välkommen och eftertraktad praktisk hjälp med barnpassning från sina egna föräldrar. När det gäller råd och information är informanterna mer avvaktande gentemot inflöde från föräldrar och svärföräldrar. Praktisk hjälp tas emot med öppna armar, men goda råd är inte alltid populärt. Det är inte någon av de intervjuade föräldrarna som säger att de i första hand vänder sig till egna föräldrar för råd i frågor som rör barnen; en stor skillnad om

man jämför med den praktiska hjälpen, där föräldrarna var de mest populära hjälparna. Ibland får de intervjuade föräldrarna råd som de inte bett om, och vid sådana tillfällen väljer en del av de intervjuade föräldrarna att uttryckligen säga ifrån, medan andra lyssnar eller "låtsas" lyssna.

Att de egna föräldrarna inte är populära rådgivare konstaterar också Plantin och Daneback (2010) i en intervjustudie med föräldrar som söker information och social samvaro på nätet. Där tolkas resultatet som att föräldrar efterfrågar uppdaterade och tidsenliga råd, och råd från den äldre generationen anses vara gammaldags. Jag tolkar också motståndet som ett behov av självständighet och frigörelse från de egna föräldrarna. Då man till viss del tillåter sig att bli beroende av praktisk hjälp, blir det angeläget att åtminstone upprätthålla vissa gränser för att befästa sin egen position som förälder.

När de intervjuade föräldrarna berättar om vardagslivet verkar emellertid råd från de egna föräldrarna vara ett relativt vanligt inslag, och det finns flera exempel när detta bidrar till bekräftelse och stöd. Det gäller inte minst i situationer då intervjuade föräldrar känt sig kränkta av professionella aktörers råd, och därefter söker stöd hos de egna föräldrarna. Även i mer vardagliga situationer framkommer att emotionellt stöd från de egna föräldrarna är viktigt. I intervjun med Ulrika berättar hon om vilka personer hon vänder sig till för råd, eller som hon själv uttrycker det, "bollar saker med". Ulrika refererar till vänner, arbetskamrater, föräldrar på öppna förskolan och syskon, och slutligen nämner hon också sin mamma.

Ulrika: Annars tycker jag att jag tar det mycket på jobbet, alltså med mina arbetskamrater och att man liksom bollar med dom liksom om typ, som har barn i samma ålder där. Där tror jag att jag, kollar eller stämmer av läget lite hur. Men sen är det ju mamma och, mamma är ju alltid mamma (skrattar).

TW: (skrattar) Hur menar du då?

Ulrika: Åh, så kan man ju känna ibland att hon "ja nu ska jag berätta hur det var när ni var små".

TW: Är det så att du får råd även om du inte ber om det, eller frågar du?

Ulrika: Ehh nej, hon är nog väldigt finkänslig. Hon tar, hon lyssnar nog in och, hon är precis lagom. Eller, man får alltid råd men man får be om dom.

Så tycker jag.

(Ulrika, 3 barn)

De rådgivande föräldrarna beskrivs oftast som inkännande personer, vilka anpassar sina råd efter vad som kan vara passande i en viss situation. En anledning till att de egna föräldrarna tillåts komma med vissa råd och synpunkter är att råd över generationsgränserna är ett sätt att bekräfta familjetillhörigheten. I förra kapitlet visade jag att de intervjuade föräldrarnas definition av familj ser olika ut beroende på sammanhanget. När föräldrarna talar om sitt familjeliv och *the*

families we live by (Gillis, 1996), syftar man på den lilla två-förälder-familjen med gemensamma barn. För att upprätthålla vardagens rutiner krävs ibland medverkan från mor- och farföräldrar, och de anses då tillhöra familjen. Att tillåta råd från de egna föräldrarna kan därmed vara ett sätt för de intervjuade föräldrarna att legitimera den praktiska hjälp man efterfrågar, eftersom man trots allt tillhör samma familj, en tillhörighet som sammankopplas med omsorg, emotionella aspekter och förpliktelser.

Vänner – lekmän eller experter?

Jag har tidigare i avhandlingen visat att arbetskamrater har stor betydelse för föräldrars sociala kapital, genom information och emotionellt stöd. Även andra vänner spelar en viktig roll för tillgången till socialt kapital i föräldraskapet. I princip alla intervjuade föräldrar framhåller vännernas betydelse för samtal om både bekymmer och glädjeämnen. Många beskriver vikten av att ha en ”ventil”, och personer som man på ett lättsamt sätt kan vända sig till och berätta om den kaotiska frukosten med trotsiga barn, eller den frustration som uppstår när barnen aldrig vill somna på kvällen. Sådana samtal fyller en viktig funktion för att markera bekräftelse och samhörighet.

Att samtala med vänner beskrivs i mina föräldrantervjuer ofta som viktigare än de råd man får från professionella aktörer.

TW: Om det är nånting som du funderar kring när det gäller Sebastian, alltså utveckling eller hur man ska göra i olika situationer, vem vänder du dig till i första hand då för att fråga om råd?

Sara: Ja, jag vänder mig nog rätt mycket till en kompis till mig som har två barn. En som är arton och en som är fyra.

TW: Så hon har vart med ett tag?

Sara: Ja hon har vart med ett tag. Och då känner jag att hon, ja jag har inte läst så där mycket böcker och sen så är jag ju sjuksköterska, och jag har ju rätt mycket vänner omkring mig som är distriktssköterskor och som har egna barn, och då kan man ju ringa till dom och fråga, ”hur är det nu”. Och sen så ringer jag till min syster ganska mycket också för hon ligger ju lite före mig hela tiden.

TW: Ja, menar du med barnens ålder?

Sara: Ja, eller hon, både lite före och lite efter, för hon har ju två barn.

(Sara, ett barn)

Att Sara vänder sig till vänner som hon anser ha professionella kunskaper om barn och barns utveckling kan tolkas som att vännernas kunskaper bidrar till Saras sociala kapital, som en form av *linking capital* (Portes, 1998). Jag tycker emellertid att citatet blir mer intressant om man sätter det i relation till Saras fort-

satta berättelse, vilket speglar att de normer som kringgärdar olika relationer påverkar föräldrars förväntningar på det stöd som kan ges. Sara förväntar sig andra råd från vännerna jämfört med BVC-sköterskan, även då dessa aktörer formellt sett har samma yrkesmässiga kompetens. Vänner antas svara ”ärligt”, medan BVC-sköterskan antas svara ”enligt regelboken”. Ett av Saras exempel berör kostråd i samband med graviditeten, där hon upplevde att den information hon fick från sin barnmorska följde Livsmedelsverkets strikta rekommendationer. När hon samtalade med sina sjuksköterskekompisar, möjliggjordes emellertid en friare tolkning. Det här resultatet ligger i linje med resonemangen som Reimer med flera (2008) utvecklar, det vill säga att socialt kapital ser olika ut beroende på vilka normativa strukturer som omger relationerna.

Det Sara berättar om speglar också att föräldrars tillgång till informella råd och socialt kapital påverkas av andra tillgångar, till exempel kulturellt kapital genom akademisk utbildning, något som Bourdieu (1986) uppmärksammat. Det leder in på frågor om hur klasstillhörighet påverkar tillgången till informellt kapital och behovet av formellt socialt kapital. Flera av de intervjuade föräldrarna och deras vänner tillhör medelklassen, och vänskapskretsen består bland annat av personer som har teoretiska och praktiska kunskaper, vilka kan vara värdefulla i föräldraskapet. Betydelsen av sådana kompetenser bör inte underskattas, och Baldur Kristjánson (2001) uppmärksammar till exempel att det i samhället finns en växande grupp av professionella aktörer med psykologiska kunskaper om barn och barns behov, till exempel sjuksköterskor, förskollärare, lärare och socio-nomer. Dessa kunskaper använder de i sin yrkesutövning, men också i det egna föräldraskapet och i relationer till sina vänner. Att sådana kunskaper omsätts i bekantskapskretsen kan leda till ett minskat behov av formell rådgivning.

Ett återkommande tema i mina föräldrantervjuer är att vänner och bekanta spelar en viktigare roll för råd och information än till exempel personalen på barnavårdscentralen. Av de intervjuade föräldrarna är det få som säger att de vänder sig till BVC-sköterskan för råd, och inte någon vänder sig dit i första hand. En förklaring kan vara att jag inte intervjuat helt nyblivna föräldrar. Under den första omvälvande tiden kan man tänka sig att BVC-sköterskan spelar en större roll i många föräldrars liv, vilket till exempel Fägerskiöld visat i ett antal studier (Fägerskiöld, 2002, 2006). De intervjuade föräldrarna befinner sig i en annan fas och är således medvetna om att de kan vända sig till BVC-sköterskan för råd i olika frågor, men föredrar informella rådgivare.

De intervjuade föräldrarna uttrycker istället en viss skepsis gentemot professionella rådgivare, och även olika former av expertråd som förmedlas i böcker och tidskrifter.

Malin: Ibland kan man också uppleva att om man läser väldigt mycket, då blir man ju lite styrd och, man kan ju krångla till saker som inte hade vart så

krångliga om man hade försökt lösa det på ett sätt som man kommit på själv. Och, jag menar, det finns ju inga manualer för barn.

TW: Nej

Malin: Alla är ju så himla olika. Det säger ju sig själv att det finns den perfekta manualen. Sen är det väl tips givetvis.

TW: Mmm.

Malin: Men jag tror, ibland känns det som att dom som har läst så mycket, att dom kan bli lite, dom fastnar lite i det. I massa olika rutiner och modeller om hur liksom, ja ...

/.../

TW: Men om det är nånting man funderar på, händer det att ni gör egna sökningar, typ på nätet?

Malin: Väldigt lite. Det har hänt nån gång kanske. Jag gick ju med i Pampers-klubben och då får man ju månadsbrev, ”nu är ditt barn åtta månader och då händer det här bla, bla, bla” och så. Och det läser jag ju alltid, för jag tycker det är kul att läsa och det kommer på min mejl. Men att jag själv skulle ta ett initiativ och sätta mig och leta upp facit på det här problemet, det händer väldigt sällan (skrattar). Jag är så bekväm. Jag frågar nån som jag har, som jag tror vet, även, ja även sina föräldrar och framför allt så utnyttjar man nog dom som har barn i samma ålder, som Niklas syskon, han har ju tre syskon som har tre barn som är äldre än våra. ”Hur gjorde ni när era barn var så här?” liksom, ”varför gör dom så här?” (skrattar). Så där, och dom som har haft barn innan, som är lite större, frågar man ju mycket.

TW: Mmm.

Malin: Det gör man väl mycket utan att tänka på det också. Man gör det under vardagen, när det kommer upp nånting så tar man det lite när det kommer så att säga. För vi har ju som ganska nära relationer med våra syskon och träffar ju dom mycket, så dom har ju också lärt känna våra barn och ser hur dom är och då kan man ju säga att, ”nä men så där gjorde våran”. Ja det där betyder mycket, att man får det vardagliga liksom, att nån ser vad som händer hemma hos oss.

(Malin, 2 barn)

Malin har goda möjligheter till olika former av råd och information från informella kontakter, och ett gott informellt socialt kapital i detta avseende, vilket kan vara en anledning till att hon inte söker råd från experter. Även andra föräldrarnas berättelser om informella råd så att man i viss mening kan ifrågasätta uppfattningen att dagens föräldrar generellt sett blir allt mer beroende av olika expertsystem, något som både Beck (2000) och Bauman (2001) framhåller. Där emot visar mina resultat att föräldrar trots allt, både aktivt och passivt, tar del av vad olika experter har att säga om barn och barns utveckling, till exempel genom nyhetsbrev som förmedlas via företag. Flera intervjuade föräldrar vittnar om sådan information från diverse företag, information som inte enbart berör den specifika produkt som erbjuds, såsom barnmat, välling eller blöjor. Ofta innehåller informationen också avsnitt om ”ditt barns utveckling”. Jag har tagit del av

ett antal sådana artiklar och nyhetsbrev, och jag kan konstatera att informationen ofta baserar sig på utvecklingspsykologiska teorier om barns utveckling (exempelvis Pampers, 2012; Nestle Babyfood, 2012). Jag har emellertid inte genomfört någon systematisk innehålls- eller diskursanalytisk studie i detta avseende.

Hur kommer det sig att företag bidrar till att sprida budskap som så att säga ligger i linje med det Nikolas Rose (1998) kallar psykologiska sanningsregimer? Frågan är för stor för att besvaras här, men det får mig att fundera över huruvida den information som på olika sätt sprids till dagens föräldrar verkligen kännetecknas av mångfald och motstridiga budskap, något som till exempel framhålls i Folkhälsoinstitutets utredning om föräldrastöd (Bremberg, 2004). Det som föräldrarna återger i mina intervjuer pekar snarare på en påfallande samstämmighet, i alla fall när föräldrarna återger huvudbudskapet i vad som är den viktigaste föräldrauppgiften, då de allra flesta menar att det är att skapa en god relation till sitt barn och vara närvarande som förälder. När det gäller vissa praktiska råd verkar det finnas en större variation i de råd som förmedlas till föräldrar, till exempel råd om amning eller sovrutiner. De intervjuade föräldrarna verkar emellertid praktisera det som Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) kallar för ett reflexivt föräldraskap, och kan därmed hantera ett relativt stort informationsflöde och stundtals tvetydiga budskap. Min tolkning är att förmågan till reflexivitet bland annat avgörs av tillgången till emotionellt stöd via informella resurser och relationer, och att föräldrarna tillsammans med andra kan reflektera över det liv de lever, och de val som behöver göras.

Sociala mötesplatser för föräldrar

Familjepraktiker utspelas på andra arenor än i hemmet, och i kapitel sju konstaterade jag att familjepraktiker görs och visas upp på arbetsplatser. Jag kommer här att ge ytterligare två exempel på arenor där familjepraktiker utformas: öppna förskolor och föräldragrupper. Föräldragrupp syftar här till de grupper som erbjuds via mödra- och barnhälsovården i samband med den föräldrautbildning som alla svenska föräldrar har rätt till vid första barnets födelse (Regeringskansliet, 1979).

När jag talar om arenor, eller platser, gör jag det i dubbel bemärkelse. Bourdieu (1999) använder begreppen *physical space* och *social space* för att visa att platser existerar både på fysisk och social nivå, och att det finns en växelverkan mellan dessa. Han anför bland annat att "an agent's position in social space is expressed in the site of physical space where that agent is situated" (Bourdieu, 1999, s.124). Öppna förskolor och föräldragrupper är arenor där föräldrar vistas fysiskt, men också positionerar sig socialt. Dessa arenor har också en uttalad koppling till föräldraskap, jämfört med arbetsplatsen, vilken inte per automatik associeras med familj.

Öppna förskolor och föräldragrupper är intressanta att studera eftersom de är exempel på arenor där politiska och professionella aktörer inom föräldrastödsområdet förväntar sig att nätverk mellan föräldrar kan, och bör, uppstå (Gustafsson, 1983; SOU 1997:161; SOU 2008:161). Verksamheterna och de nätverk som bildas där antas leda till ökat socialt kapital för föräldrar, och verksamheterna kan betraktas som statligt sanktionerade arenor för nätverksbygge, information och stöd mellan föräldrar. Jag är intresserad av hur familjepraktiker utformas på dessa arenor, och huruvida platserna och de relationer som skapas där fungerar som socialt kapital i föräldraskapet, genom information och emotionellt stöd.

Öppen förskola – en del av vardagens rutin

De öppna förskolorna byggdes ut i Sverige under 1980-talet och antalet nådde sin kulmen 1991, då det fanns 1 644 verksamheter i landet (Skolverket, 2005). Sedan dess har antalet öppna förskolor stadigt minskat och ekonomiska besparingar har angetts som huvudskälet. I samband med förändringarna i Skollagen 1995, där kommunerna blev skyldiga att erbjuda barnomsorgsplats för alla barn mellan 1 och 12 år, vars föräldrar förvärvsarbetar eller studerar, minskade också målgruppen för öppen förskola, det vill säga föräldrar som är hemma med sina barn. Kommunerna är inte skyldiga att tillhandahålla öppen förskola, men enligt Skolverket bör barn som inte går i vanlig förskola ha tillgång till sådan verksamhet. Enligt dagens skollag ska den öppna förskolan ”erbjuda barn en pedagogisk verksamhet i samarbete med de till barnen medföljande vuxna samtidigt som de vuxna ges möjlighet till social gemenskap” (SFS 2010:800, 25 kap, 3§).

Många av föräldrarna i min studie besöker regelbundet öppna förskolor, vilket inte är konstigt med tanke på att föräldrar rekryterades till studien via dessa arenor. När de intervjuade föräldrarna ska förklara varför de går till öppna förskolan talar de inte i termer av att utöka det sociala nätverket eller skapa gemenskap med andra föräldrar i bostadsområdet. Istället framhåller man att barnen uppskattar mötet med andra barn och de sångsamlingar som ofta anordnas av personalen. Föräldrars intresse för verksamheten kan således tolkas som ett utslag av barncentrering och ansträngningar att vara en bra förälder, bland annat genom att tillgodose barnets behov av stimulans. I mitt material blir detta särskilt tydligt när föräldrar berättar om barn som fått småsyskon och därmed har mindre tid i vanliga förskolan. Även föräldrar med små barn talar emellertid i intervjuerna om barnets behov av stimulans, och att det är en anledning till varför man besöker öppna förskolan. Min tolkning är att föräldrarna genom sådana berättelser framställer sig själva som moraliska personer, och att besöken på öppna förskolan demonstrerar engagemang i barnen och något som skapar goda förutsättningar för barnens utveckling.

Ett exempel på att deltagande anses signalera ett gott föräldraskap kan skönjas i intervjun med Sara. Hon besöker regelbundet öppna förskolan tillsammans med sin elva månader gamla son. Vid intervjutillfället beskriver hon en händelse som inträffade för några dagar sedan, då hon kom för sent till öppna förskolan, vilket resulterade i att hon och sonen inte fick komma in eftersom antalet föräldrar och barn redan hade nått maxgränsen för vad lokalen tillåter. Sara beskriver detta som ett tillfälle då hon misslyckades som förälder. Hon menar att den sena ankomsten var hennes fel, och säger att hon fick dåligt samvete gentemot sonen, när han inte fick komma in och leka på öppna förskolan.

Även om barnen är i föräldrarnas fokus, riktas öppna förskolornas verksamhet i stor utsträckning mot de vuxna besökarna. Föräldrar ska under trivsamma och fria former kunna prata med andra besökare, men också ges möjlighet till enklare rådgivning från personalen på öppna förskolan. Personalen utgörs ofta av en eller flera förskollärare, men även andra yrkeskategorier förekommer. Vid en av de öppna förskolorna, som figurerar i mitt empiriska material, erbjöds också föräldracirklar och utbildningar på kvällstid, till exempel kring teman som barns utveckling eller att få syskon. Tre av de intervjuade föräldrarna hade deltagit i sådana föräldracirklar. De säger sig vara nöjda och tycker att det gav dem vissa nya kunskaper.

I allmänhet uttrycker emellertid inte de intervjuade föräldrarna att kunskapsöverföring är en viktig aspekt av öppna förskolornas verksamhet. När de ska beskriva personalen som kunskapsresurs använder sig några av uttrycket att de ”bollar” frågor och funderingar med personalen, vilket tyder på att man inte kräver direkta svar utan snarare vill reflektera över någon aspekt av föräldraskapet. När föräldrarna ska beskriva vad de får ut av verksamheten betonas främst trevlig samvaro med andra, och de rådgivande aspekterna framställs inte som lika viktiga. Just samvaron med andra föräldrar; att fika tillsammans och småprata om väder, vind och barn uppskattas av de intervjuade föräldrarna.

Samvaron med andra föräldrar verkar emellertid begränsas till det som sker på öppna förskolan. Det är inte någon intervjuad förälder som beskriver att de genom verksamheten börjat umgås privat med personer de lärt känna där. Citatet från Roger nedan är ett exempel på berättelser som återkommer i många intervjuer med föräldrar.

TW: Jag tänker dom här cirklarna och på öppna förskolan, finns det personer där som ni lärt känna och som ni umgås med även privat?

Roger: Njaj, inte privat så sett så, utan det är väl mer att vi träffas då när cirklarna är, eller när öppna förskolan är och så. Sen kan det ju bli eventuellt att dom har köpt samma teaterbiljetter eller nått så, utan att vi planerat det. Så på så sätt har vi väl inte byggt upp nån, nån stor umgängeskrets, mer än att vi känner dom. Så det, det är väl inte lika mycket.

(Roger, 2 barn)

Att öppna förskolan är något man gör för sin egen del och för sina barn tydliggörs i intervjun med Malin. Hon är vid intervjutillfället föräldraledig sedan två månader tillbaka. Hennes äldste son har barnomsorg femton timmar i veckan, fördelat på tre dagar. De dagar som sonen är ledig brukar de åka till någon av stadsdelens öppna förskolor. Första gången jag träffade Malin besökte hon en av kommunens öppna förskolor, men hon berättar att det i stadsdelen också finns en öppen förskola som drivs av svenska kyrkan, vilken hon har besökt vid några tillfällen. Vissa dagar åker hon till kommunens öppna förskola, och andra dagar blir det svenska kyrkans. Jag frågar Malin om eventuella skillnader mellan de två öppna förskolorna, men hon verkar lika nöjd med båda verksamheterna, och berättar varför hon börjat besöka två öppna förskolor.

Malin: Men då tycker jag att det är skönt att hitta på nånting ena halvan av dan. Särskilt nu när det är så tråkigt väder så man inte kan va ute så mycket och lite rastlöst att va inne hela dan. Så då tycker jag det är skönt att åka iväg på förmiddagen och va där lite, så är man hemma på eftermiddagen då istället.

TW: Är det samma folk som brukar komma dit?

Malin: Nej, jag har inte känt igen samma. Man verkar gå antingen eller. Nu har jag bara varit där några gånger så jag vet inte riktigt men, men jag har inte känt några på det ena och det andra stället så där.

TW: Men är det nån som du känner sen tidigare, som du brukar göra upp med att, ”vi går till öppna förskolan”?

Malin: Nej nej, jag bara åker själv. Det har jag gjort. Och dom man träffar, dom träffar man (skrattar). Litegrann så. Och där finns det personal från kyrkan som är där också så att man, ja man blir så att säga omhändertagen direkt när man kommer dit också, så dom ser ju om man är ny och så där.

TW: Ja, just det.

Malin: Lite så där. Men det verkar trevligt. Det kommer vi nog fortsätta med, och få en liten aktivitet till.

TW: Vad är det viktigaste med att komma iväg till såna ställen? Det är skönt att komma iväg säger du för Elias, och att han uppskattar sångstunden. Finns det något för egen del?

Malin: Oh ja, det också. Det är kul att träffa lite folk. Jag är ganska social, så jag tycker, vi vinner båda två tror jag på det. Men, nu har han, hans språkutveckling är lite på gång märker man, så man märker att han är också lite grann mer nu, ja han gillar att försöka få lite kontakt så. Även om han fortfarande, det är ju mycket så att han helst vill leka med mig liksom. Så vi leker en hel del när vi är där. Men man märker ju att ju mer språket kommer, ju mer kontakt börjar han också ta med andra barn. Ja, man kan tänka sig här fram i vår att det kommer liksom mer och mer bli så att han vill träffa andra barn. Och även om han inte leker fullt ut med andra barn så gillar han ju att titta på andra barn också sådär.

(Malin, 2 barn)

Öppna förskolan är således en del av familjepraktikerna. Där interagerar föräldrar med sina barn, samtidigt som verksamheten utgör en paus från de praktiker som de intervjuade föräldrarna ofta beskriver som tråkiga, såsom tvätt, matlagning och städning. Verksamheten erbjuder också samvaro med andra vuxna, i en barnanpassad lokal med personal som håller i trådarna. Besöken på öppna förskolan ger således både avlastning och omväxling i vardagen, och man behöver inte städa och pynta sitt hem, fixa, fika eller vara en god värd. Istället överläts fikaansvar och värdskap till personalen, och själv är man fri att gå hem när man önskar.

Jag har tidigare påtalat att hemmet och de praktiker som utformas där inte alltid länkas med avkoppling och avslappnad samvaro, utan snarare hårt arbete och tidspress, något som bland annat uppmärksammats av Hochschild (2001). Jag har visat att öppna förskolan kan bli en arena där föräldrar utformar praktiker som stämmer överens med idealen om närhet och tid tillsammans. Öppna förskolan blir en plats för gemensam tid och kvalitativt umgänge mellan barn och föräldrar. Föräldrarna beskriver visserligen ett värde i att träffa andra vuxna, men både i Malins och i andra föräldrars berättelser framhålls att det är relationen till det egna barnet som premieras.

Det finns en skillnad mellan de intervjuade föräldrarnas sätt att tala om tiden på öppna förskolan, jämfört med talet om tillsammanstid, vilket jag beskrivit i tidigare kapitel. Att umgås med sina barn på öppna förskolan beskrivs som positivt, men det ges inte samma värde som tillsammanstiden, det vill säga då alla familjemedlemmar samlas och umgås. På öppna förskolan deltar vanligtvis bara en förälder, eftersom det sker på dagtid när den andra föräldern är på arbetet. De mest eftersträfvansvärda praktikerna utgörs trots allt av tillsammanstiden.

Öppen förskola som arena för normering och social kontroll

Lars Plantin och Kristian Daneback (2010) har i en studie om föräldraskap på internet konstaterat att föräldrar som upplever att de inte ”passar in”, har svårt att använda traditionella föräldragrupper inom MVC och BVC som ett sätt att normalisera sitt föräldraskap. Det resulterar bland annat i att de söker sig till andra arenor, såsom chat-forum och mötesplatser på nätet i hopp om att finns likasinnade. Med Bourdieus terminologi kan detta förklaras genom att vårt samhälle i grund och botten är hierarkiskt, och alla platser blir därmed hierarkiska genom att de på olika sätt uttrycker maktpositioner och sociala avstånd (Bourdieu, 1999, s. 124). Den möjlighet som människor har att positionera sig på såväl fysiska som sociala platser är enligt Bourdieu sammankopplade med tillgången till olika former av kapital. Det här åskådliggörs också i mitt empiriska material, när för-

äldrar berättar om sina erfarenheter av öppen förskola.

Svårigheten att känna sig hemma på en så kallad normalarena som öppna förskolan uttrycks av flera mammor som deltar i verksamheten Vintergatan. En intervjuad mamma, som av socialsekreterare och BVC-sköterska kategoriserats som en förälder med vissa brister, berättar att hon inte kände sig välkommen på öppna förskolan. I intervjun beskriver hon sig själv som en ensam person, som saknar nära vänner och släktingar. Innan hon började i verksamheten Vintergatan, blev hon av sin BVC-sköterska uppmuntrad att gå till öppna förskolan för att lära känna andra föräldrar och utöka det sociala nätverket.

Jag var på öppna förskolan några gånger och jag tyckte inte alls att det var bra. De andra mammorna var för sig själva och man kände sig inte välkommen dit. Så det är jättestor skillnad mot Vintergatan. Jättestor. Det var så många föräldrar där. När jag kom *hit* första gången, så kom de andra mammorna fram med en gång och hälsade och började prata direkt. På öppna förskolan var det inte alls så. Jag var där några gånger, och inte en enda gång var det någon som pratade med mig. Så jag ville inte gå dit igen. Personalen *här* gör att man känner sig trygg här. Man känner sig välkommen här från första början. Man tänker att detta är något som är bra för barnen och att alla är glada här. Från början när man kommer in, så kommer alla fram och hälsar godmorgon. Det är inte samma sak på de öppna förskolor som jag har sett.

(föräldrainservju, Vintergatan)

I intervjuerna med mödrarna på Vintergatan tydliggörs att moraliska och normerande praktiker blir särskilt tydliga på arenor där föräldrar möts och på olika sätt ska visa upp sitt föräldraskap inför varandra. I citatet ovan läggs ansvaret för att inte känna sig välkommen delvis på de professionella aktörerna, men i andra intervjuer pekar föräldrarna främst på hur normering sker mellan besökarna själva. Vintergatans mammor känner sig annorlunda, och de är medvetna om att de på flera sätt avviker från samhällets normer om hur en god förälder ska vara, eftersom det redan har påpekats av professionella aktörer. De tycker att det är svårt att leva upp till normerna om det goda föräldraskapet, vilket bland annat exemplifieras i följande citat, där en mamma reflekterar över skillnaden mellan den öppna förskolan hon tidigare besökt och verksamheten Vintergatan.

Ja, Gud ja, det är jättestor skillnad. Här får man lov att komma och må dåligt. Här behöver du inte komma och vara social, eller tycka att ”gud vad det är härligt att vara mammaledig” eller så. Hit får man komma och spy ut sin galla och sen kan du vara glad och så också, men du behöver inte vara det hela tiden. Och det är frihet tycker jag. Det är lite tabu att vara det annars, att säga att det är jobbigt. Alla mammor som är här vet, för dom har sina egna dagar. Men sen kan man ju också uppmuntra varandra ibland,

liksom att ”jag vet hur tufft du har det”.
(föräldrains intervju, Vintergatan)

Citatet understryker att familjepraktiker innefattar att man visar upp sitt föräldraskap för andra, det som Morgan (2011) benämner *displaying families*. Öppna förskolan kan således förstås som en arena där föräldraskap visas upp och där vissa aspekter av föräldraskap sanktioneras. Mina resultat kan i detta avseende jämföras med forskning om hur föräldraskap formas och visas upp på föräldraforum på internet. En slutsats är att det kan vara svårt att skapa relationer som leder till emotionellt och praktiskt stöd om man avviker från rådande normer och värderingar.

Mina resultat gör att man måste beakta de exkluderande effekter som nätverk och socialt kapital har. Bill Reimer med flera (2008) menar att ett fundament för socialt kapital är ömsesidiga förväntningar, baserat på gemensamma normer. Deras teoretiska analys av socialt kapital belyser hur strukturer, normer och makt påverkar tillgången till socialt kapital.

The use of social capital may be inhibited by insufficient knowledge about networks or institutions, one's location in the network, or the lack of ability to function within the normative structures they require. Where this is the case, social exclusion is the result.

(Reimer et al., 2008, s. 267)

Socialt kapital är således i hög grad kopplat till normer, och för att få del av gemensamma resurser måste man anpassa sig efter majoriteten, eller hitta alternativa vägar. När det gäller socialt kapital i föräldraskapet, är det främst normer om familj, omsorg och föräldraskap som görs gällande.

Öppna förskolan kan i detta avseende betraktas som en arena för normöverföring om hur man är en god förälder. I mitt empiriska material framträder detta i intervjuerna med Fatima och Nia. De besöker regelbundet den öppna förskolan i bostadsområdet, vilket karaktäriseras av etnisk och kulturell mångfald. Även Fatima och Nia är födda utanför Europa, men har under många år bott i Sverige, och uttrycker att de känner sig hemma i det svenska samhället. Fatima går till öppna förskolan flera dagar i veckan tillsammans med sina två yngsta barn. Hon är väldigt nöjd med verksamheten och brukar stanna några timmar och äta medhavd lunch tillsammans med andra besökare. Ibland lagar hon och några andra föräldrar gemensam mat i öppna förskolans lokaler. Fatimas beskrivning av orsakerna till varför hon går till öppna förskolan kan sammanfattas med trevlig social samvaro och ett avbrott från rutinerna i hemmet. Fatima nämner även andra positiva aspekter av öppna förskolans verksamhet och funktion. Vid intervjutillfället är Fatima föräldraledig från sitt arbete som förskollärare vid en

vanlig förskola, men säger att hennes professionella kunskaper är till nytta för andra föräldrar på öppna förskolan, och det händer att de frågar henne om råd i saker som rör barnens utveckling. Fatima menar att öppna förskolan, både personalen och besökarna, kan fungera som bryggor till det svenska samhället för personer som inte bott i Sverige så länge. Det är en plats där man kan få hjälp med att tolka information och vart man ska vända sig i olika frågor. Även Nia delar denna uppfattning om öppna förskolans funktion. Nia arbetar vanligtvis professionellt med stöd till föräldrar och barn, men är vid intervju tillfället föräldraledig. Till öppna förskolan går hon ofta som privatperson för att hennes barn ska ha roligt och träffa andra barn. Nia menar att hennes kunskaper kommer till användning både för föräldrarna som besöker verksamheten, men också för personalen vid den öppna förskolan. Förutom att Nia har kunskaper om föräldraskap, anses hon också besitta "kulturkompetens" på ett sätt som den anställda personalen inte har.

Och jag brukar också jobba här om man säger så, (skrattar) för liksom, ibland liksom jag tolkar, och ibland jag kan ge information vart dom ska vända sig. Och även personalen, om dom frågar om nånting, eftersom jag har bott i många länder och jag vet dom här kulturena och dom flesta här dom kommer från andra länder, afrikanska länder. Och jag vet deras kulturer. Så jag kan förklara för personalen varför dom gör "det" och "det". Alltså, kanske dom inte vågar fråga föräldrarna själva.

(Nia, 3 barn)

En sådan berättelse kan tolkas som att öppna förskolan kan vara en plats för nätverksbygge och socialt kapital genom att föräldrar delar information och erfarenheter med varandra. Både Nia och Fatima talar om att hjälpas åt, inte minst för att föräldrar som tillhör etniska minoriteter ska känna sig hemma i det svenska samhället. Det här sättet att resonera påminner om aspekter som ofta förknippas med socialt kapital, det vill säga att resurserna är gemensamma och att stödutbyten i första hand inte uppmärksammar det som sker mellan enskilda individer (Bourdieu, 1986). Den hjälp Nia och Fatima bidrar med kan betraktas som en form av *bounded solidarity* (Portes, 1998), vilken kännetecknas av lojalitet inom en grupp, i det här fallet solidaritet mellan mödrar med etnisk minoritetsbakgrund. De transaktioner av råd, information och välvilja som utbyts där kan tänkas leda till att föräldrar får ökade möjligheter att röra sig i samhället. När deras positioner i det sociala rummet flyttas fram, ökar också möjligheten att ta plats rent fysiskt i olika miljöer (Bourdieu, 1999). Den funktion som Nia och Fatima har kan därmed beskrivas som det Charlotte Melander (2009) kallar brobyggare, det vill säga en väg in i det svenska samhället.

Ur ett mer kritiskt perspektiv kan man emellertid betrakta denna rådgivning som en form av social kontroll, där personer med mer fördelaktiga positioner och

tillgång till olika former av kapital överför normer och kunskaper till personer med lägre position. Ibland används begreppet eurocentrism (Bernard & Gupta, 2008; Christie, 2010) för att beskriva hur samhällets interventioner utgår från vissa normer om familj och föräldraskap, och att dessa görs allmängiltiga. Både Nia och Fatima tillhör medelklassen, och har genomgått professionsutbildningar vid svenska högskolor. De har tillgång till både ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital, och är väl medvetna om sociala och moraliska koder beträffande föräldraskap och barns uppfostran. De kan agera i enlighet med dessa, men de kan också överföra normer till dem som saknar ”rätta kunskaper” om hur man ska vara som förälder.

Fatima och Nia verkar vara överens med personalen på öppna förskolan, om deras brobyggande funktion, och att de fungerar som ”kulturöversättare”. Nia och Fatima beskriver att de känner sig bekväma med den här rollen. De anser också att föräldrarna på öppna förskolan är i stort behov av den här sortens råd och information, men att svenska myndighetspersoner inte vågar vara tydliga i mötet med föräldrar. I intervjuerna kritiserar Fatima och Nia de föräldrar som inte uppfostrar sina barn tillräcklig väl. Särskilt kritiska är de till föräldrar som tillhör etniska minoritetsgrupper, och framhåller att många av dem skaffar för många barn, och att barnen får löpa vind för våg. Nia och Fatima anser att föräldrarna saknar tillräcklig tid och ork att ägna sig åt varje enskilt barn, och att de inte sätter tillräckliga gränser för barnen.

Samtidigt som Nia och Fatima vill hjälpa sina landsmän och andra personer som tillhör etniska minoriteter riskerar de emellertid att förstärka bilden av den problematiska invandrarfamiljen. Fatima och Nias berättelser ligger också i linje med idéer om att föräldrar bör vara aktiva och närvarande i barnens liv, vilket är relativt samstämmigt med Colemans resonemang om att föräldrars fysiska och psykiska närvaro är den viktigaste formen av socialt kapital och en grundsten i samhället (Coleman, 1988). Det är ett synsätt som betonar föräldraskapets moraliska aspekter, snarare än de ekonomiska och sociala resurser som föräldrar har tillgång till. Det är också uppenbart att detta synsätt har en stark ställning i svenska föräldrastödsutredningar och i diskurser gällande professionellt föräldrastöd (SOU 1997:161; Bremberg, 2004; SOU 2008:131).

I teoribildning om socialt kapital beskrivs normöverföring ofta i positiva termer, eftersom social sammanhållning anses vara beroende av gemensamma normer (Coleman, 1988; Putnam, 2001). Portes (1998) menar emellertid att det är angeläget att närmare undersöka vilka som är vinnare – men också förlorare – i de transaktioner som sker inom olika nätverk. Med tanke på det som diskuterades i kapitel sju, om hur möjligheten till förvärvsarbete påverkar det sociala kapitalet, kan man till exempel fundera över om Fatimas sociala kapital minskat under de år som hon varit föräldraledig. Fatimas familjepraktik kännetecknas av en traditionell omsorgsfördelning och hon har under flera år varit borta från sitt arbete.

Även om detta delvis är självvalt säger hon sig sakna arbetet och kollegorna, och man kan tänka sig att den form av rådgivning hon ägnar sig åt på öppna förskolan i viss mån kompenserar avsaknaden av arbetet. Nia beskriver en liknande situation, och de kan därmed båda betraktas som vinnare på öppna förskolan eftersom de ökar sitt sociala kapital och stärker sin position genom att dela med sig av råd. Det ger dem en känsla av att betyda något för andra, och deras kunskaper kan också skapa resurser för andra och således bidra till socialt kapital i hela gruppen. Vem som är förlorare i Portes mening blir därmed svårare att ange, men mitt resonemang i detta kapitel uppmärksammar normerna och moralens närvaro i det sociala kapitalet. Det finns också maktaspekter, och även i grupper där kännetecknet anses vara ömsesidighet och solidaritet finns hierarkier, där vissa personer har högre anseende och mer inflytande än andra.

Att skapa socialt kapital trots avsaknad av andra kapitalformer

Bourdieu (1986) har i sitt teoretiserande lyft fram maktaspekter av det sociala kapitalet, och han menar att personer som saknar ekonomiskt och kulturellt kapital har svårare att skapa sig socialt kapital, ett synsätt som kan leda till en relativt deterministisk förståelse av vem som har möjlighet till socialt kapital. Jag anser emellertid att verksamheten Vintergatan är ett exempel på att det går att skapa socialt kapital, även då de enskilda individerna saknar ekonomiskt och kulturellt kapital. Hittills i detta kapitel har dessa föräldrar framställts som förlorare genom att de inte känt sig välkomna på öppna förskolan och andra ”normalarenor” för föräldrar. Deltagarna passar också in på bilden av en utsatt person i det svenska samhället – lågutbildade kvinnor som saknar arbete – och flera av dem tillhör etniska minoritetsgrupper.

Kvinnorna själva framhåller dock att Vintergatan är en arena för nära relationer, vilket leder till emotionellt stöd, det vill säga resurser som kan kopplas till socialt kapital (Edwards & Gillies, 2005). Föräldrarna har klara uppfattningar om gruppens potentiella kraft och fördelar, och även om det sociala umgänget främst sker inom ramen för Vintergatans verksamhet, vittnar man om att deltagandet leder till positiva återverkningar i vardagslivet. Gruppen beskrivs i ord som betonar samhörighet; den är tillåtande, trygg, vänlig och rolig. Föräldrarna refererar ofta till stämningen eller gruppklimatet på Vintergatan och den beskrivs som uppsluppen, humoristisk och avslappnad, något som överensstämmer med mina fältanteckningar från besöken i verksamheten.

Föräldrarna lyfter fram att Vintergatan är en rolig verksamhet. På Vintergatan får man en paus från saker som är jobbiga i tillvaron, och att man också bär med sig den positiva känslan när man går hem. Att få skratta tillsammans med andra föräldrar och med personalen är något som alla beskriver att de är tacksamma

över. Även om det går att prata om saker som är jobbiga, så är det skrattet och humorn som lyfts fram i föräldrarnas berättelser om verksamheten. Det går att prata om problem, både med de andra deltagarna och med personalen, men behovet att prata om problem minskar när man är på Vintergatan.

Men det är inte alltid vi ens behöver det, för vi har det ganska bra och kan skoja bort mycket och ha det lite roligt och trevligt istället och koppla bort det som är jobbigt. Så det är också bra, det hjälper ju jättemycket. Att inte bara sitta och prata om problem, för det har ju alla mer eller mindre, med olika saker.

(föräldraintervju, Vintergatan)

Att socialt kapital kan skapas, trots avsaknad av ekonomiskt och kulturellt kapital, har tidigare påvisats i en studie av etniska minoritetsgrupper i England (Thapar & Sanghera, 2010). Thapar och Sanghera undersökte hur unga människor från etniska minoriteter lyckades skapa socialt kapital, trots att de kom från hem med låga grader av såväl ekonomiskt som kulturellt kapital. Denna studie visar att unga människor själva är aktiva i att skapa sociala kontakter och nätverk utanför familjen, vilket kan leda till en positiv utveckling inom utbildningsområdet och att man fullföljer sina studier. Dessa nätverk karaktäriseras främst av nära relationer inom en homogen grupp av människor, vilket Thapar och Sanghera tolkar som ett resultat av att personerna i nätverket på olika sätt är exkluderade från ett vidare deltagande i samhället, samt med begränsad tillgång till formella resurser (Thapar & Sanghera, 2010, s. 8). Det samma kan sägas gälla deltagarna på Vintergatan, det vill säga att det är exkluderingen på normalarenor som leder till att gemenskap uppstår i mer homogena grupperingar.

På Vintergatan upplever mödrarna att andra erfarenheter av föräldraskapet får komma fram och inte bara de som ligger i linje med diskurser om det goda föräldraskapet. ”Vi-känslan” baseras på uppfattningen att man delar gemensamma erfarenheter av livets baksidor, erfarenheter som här ges ett värde. I den specifika kontext som Vintergatan utgör, kan detta betraktas som socialt kapital.

Föräldragruppen och dess relevans för familjepraktiken

Det finns både likheter och skillnader mellan de öppna förskolornas verksamhet och de föräldragrupper som erbjuds nyblivna föräldrar. I barnomsorgsgruppens utredning (SOU 1978:5) finns förhoppningar om att grupperna ska skapa sociala nätverk och göra föräldrar till aktiva och engagerade samhällsmedborgare, vilka vill vara med och påverka sina egna och andra livsvillkor. Föräldragruppen ska ges möjlighet till utbyte av information och emotionellt stöd, men samtalen inriktas på nyföddhetstiden och de riktigt små barnen. Till skillnad från öppna för-

skolan är föräldragrupperna slutna; de pågår under viss tid med ett begränsat antal individer.

Alla intervjuade föräldrar har i någon mån tagit del av föräldrautbildning, eller information via mödrahälsovården i samband med första barnets födelse. När det gäller efterföljande föräldragrupper har de allra flesta föräldrar i studien deltagit, framför allt mödrarna. Helena och hennes sambo Klas är väldigt positiva till deltagandet i föräldragruppen.

Jag tycker föräldragruppen är jättebra. Men nu har vi ju träffat några som vi umgås jättemycket med. Men i början träffades vi ju allihop och gick barnvagnspromenader och fikade hemma hos varandra och man, då frågade man ju allting om, ”gud vad är det här?” och ”vad vet ni om det?”. Och man känner ju att man vet ju *ingenting* i början. Så det var ju ett jättestöd.
(Helena, ett barn)

Klas och Helena flyttade till Göteborg ett par år innan de fick sitt första barn, men under dessa år utvecklade de inte något stort nätverk av vänner i staden. De har dessutom inte sina egna föräldrar eller syskon i närheten. Helena arbetar som lärare och Klas är snart färdig med en högskoleutbildning, samtidigt som han arbetar extra som butiksbiträde. Ett visst umgänge med kollegor och vänner finns, men det som framför allt saknades var vänner med barn. Klas och Helenas beskrivning av föräldragruppens betydelse stämmer väl överens med de intentioner och tankegångar som speglas i Barnomsorgsgruppens utredning (SOU 1978:5). Det var helt enkelt ett sätt utöka det sociala nätverket genom att lära känna andra föräldrar i bostadsområdet.

Klas och Helenas berättelse kan tolkas som att föräldragruppen bidragit till socialt kapital i föräldraskapet genom att det i gruppen skapats relationer där man kan dela erfarenheter med andra föräldrar, och att man känner sig sedd och bekräftad. Enligt Klas och Helena präglades gruppklimatet av ömsesidighet och emotionellt stöd. Det är bland annat på det här viset som tidigare studier av socialt kapital visat att stöd och relationer utvecklas i olika former av nätverk, såsom sammanbindande eller överbryggande kapital (Putnam, 2001; Thapar & Sanghera, 2010). Föräldragruppen kan utgöra exempel på överbryggande kapital, det vill säga ett vidare nätverk med mer ytliga kontakter. Föräldragruppen har också i Klas och Helenas fall bidragit till sammanbindande kapital, då de utvecklat en nära vänskapsrelation med ett annat par i gruppen. Klas och Helena beskriver vänskapen med det andra föräldraparet som betydelsefull; de umgås nästan dagligen och har även åkt på gemensamma semesterresor.

För att begreppet socialt kapital ska göras intressant krävs emellertid mer än konstaterandet att grupper och nätverk kan leda till såväl sammanbindande som överbryggande kapital. Jag har tidigare pekat på normernas betydelse för det

sociala kapitalet. Att Klas och Helena säger sig vara nöjda med det stöd de fått via föräldragruppen, vilket kan tolkas som att deras tankar om föräldraskap ligger i linje med tongivande diskurser om ett gott föräldraskap. Att de känner gemenskap med de andra i gruppen kan tolkas som att majoriteten av gruppens deltagare delar dessa värderingar, vilket bidrar till att gruppen upplevs som stödjande och positiv.

Tidigare i kapitlet påpekade jag att föräldrar kan ha svårt att uppleva stöd i den här typen av grupper, om man upplever sig vara annorlunda eller uppfattas som avvikande. Det här gäller bland annat föräldrar som deltar i verksamheten Vintergatan. I mitt material finns berättelser som tyder på att det inte bara är klass och utbildning som påverkar huruvida gruppen bidrar till socialt kapital i form av emotionellt stöd.

Marie deltog i föräldragrupp när hennes första barn föddes, och i intervjun framkommer att föräldragruppen inte riktigt motsvarade hennes förväntningar. Hon hade hoppats att föräldragruppen skulle utgöra ett större stöd och vara en plats där man kan dela svårigheter i föräldraskapet. Marie kände sig osäker som ny förälder, och hon upplevde bland annat att amningen var besvärlig. I detta avseende är hon besviken både på stödet från sin BVC-sköterska, men också på att det var svårt att prata om amningsproblem i föräldragruppen. De andra mammorna beskrev inte några problem med amningen, och de verkade också mindre osäkra i allmänhet. Marie säger att det var svårt för henne att hitta personer som hon kunde dela sin oro med

Jag har försökt med lite trevare så till andra personer, till exempel några i föräldragruppen. Men jag tror att med första barnet är man ju så uppe i sig själv och det man själv tycker är jobbigt. Så dom har ju säkert haft andra saker som dom har tyckt vart jobbigt/.../Jag kände mig nojig redan då, ja, jag kände mig inte riktigt lika lugn och sansad som dom andra mammorna, som dom såg ut att vara. Jag tycker inte att jag upplever att andra är speciellt ängsliga. Det tycker jag inte. Men, alltså, det är klart, det kanske beror mer på kontakten med andra att jag inte upplever det så. För på ett ytligt plan så kan man ju vara väldigt kompetent och klara saker själv. Det tror jag också att det ligger mycket i tiden.

(Marie, 2 barn)

Det Marie beskriver kan tolkas som att hon och de andra medlemmarna i gruppen inte hade ömsesidiga förväntningar på gruppen och innehållet i samtalen. Hon hade behov som inte tillgodosågs där. Med Reimers (2008) terminologi saknades en gemensam normativ struktur, vilket medför att gruppklimatet inte präglades av tillit och således inte av socialt kapital. I alla fall inte för Marie, som upplevde att gruppen för hennes del inte bidrog med information, emotionell närhet eller ömsesidigt stöd. Maries erfarenheter visar också att föräldrar själva bidrar till att

upprätthålla normer om det goda föräldraskapet. I Maries fall handlade det bland annat om den starka övertygelsen om att amning är det bästa för barnet, en uppfattning som delades även av de andra föräldrarna i gruppen. När Marie upplevde att hon hade svårt att leva upp till dessa ideal, blev gruppen snarare en plats där hon påmindes om sina egna tillkortakommanden istället för att hitta alternativa lösningar och se dem som tillräckligt bra.

Att gemensamma normer har betydelse för känslan av tillhörighet i en grupp, framträder också senare i intervjun med Marie. Hon utvecklar då sitt resonemang om varför föräldragruppen inte utgjort det stöd hon hoppats på. Hon säger att hon känner sig osäker när hon umgås med okända människor, eftersom man inte kan vara säker på att man har samma värderingar och tankar om livet.

Det är inte alltid man vill släppa in andra människor i sitt eget hem heller. Av olika skäl. Man vill känna av vilka man funkar ihop med. Och när jag säger ”släppa in i sitt eget hem” så menar jag kanske mer ”släppa in i sitt eget liv”. Och det hade säkert inte vart nåt farligt heller, om man hade släppt in någon annan människa som hade helt andra åsikter. Det är helt enkelt bara nyttigt, men ibland är man inte riktigt, eller ibland är inte jag mottaglig för det.

(Marie, 2 barn)

Det här citatet belyser något som även mammorna på Vintergatan vittnade om, det vill säga att människor i första hand söker sig till personer som man upplever sig vara lik. När man är ny i föräldrarollen finns kanske en större osäkerhet, vilket gör att exkludering lättare uppstår, eftersom man drar sig för att närma sig personer som upplevs annorlunda än vad man själv är.

Skillnaden mellan att avstå föräldragrupp och att känna sig exkluderad

I mitt material finns flera föräldrar som inte tillmäter föräldragruppen någon större betydelse. Malin deltog sporadiskt i föräldragrupp när hennes första barn föddes, men deltagandet upphörde när barnen blev så stora att de började krypa, och det blev stimmigt att träffas många föräldrar och barn på en gång. För henne har inte föräldragruppen varit outhärlig, och den ledde inte till att hon började umgås med någon annan i gruppen.

Det är bra som förstagångs, innan man får barn så är det jättebra. Sen blir det väl lite vad man gör det till efteråt, så där alltså man, man är ju så olika. Alltså jag känner litegrann att det blir så otroligt mycket när man träffas, så att bara det här nappar, blöjor, barn /.../ Jag känner att när jag träffar vuxna då vill jag prata om annat (skrattar). Alltså hur man mår, hur man har det,

vad man gör alltså, jag vill prata om vuxensaker. Lite så. Jag hade nog inte riktigt det här behovet av att prata bebis hela tiden. /.../ Så jag träffade nog, ja min syster var mammaledig samtidigt som mig och några andra kompisar. Så det blev lite mer att jag umgicks med dom jag redan kände på ett sätt (Malin, två barn).

I viss mån håller Malin med om att det var bra att som förstagångsförälder träffa andra och diskutera saker som rör barnen och föräldraskapet. Hon upplevde dock att de andra i gruppen hade ett större behov av detta, och att hon föredrog att prata om annat än det som bara rör småbarnen.

Sara uttrycker liknande åsikter och hon avstod helt från deltagande i en föräldragrupp. I intervjun framkommer att hon under graviditeten gick till en privat mödravårdsmottagning, där föräldrautbildningen inte baserades på gruppverksamhet. Istället inbjöds blivande föräldrar till ett antal föreläsningar om ämnen som rörde förlossningen. Sara beskriver att detta upplägg passade henne och hennes partner. Efter barnets födelse har de valt att gå till en barnavårdscentral som tillhör den offentliga vården, och de fick där erbjudande om att vara med i föräldragrupp. Sara ger följande förklaring till hennes val att inte delta.

Nej, det blev aldrig att jag gick med i nån sån. Jag var väl inte riktigt så *på* själv, och sen tyckte jag att dom tiderna, dom tiderna var inte alls bra tyckte jag. Och det hade ju funkats *nu*, men inte när han var två månader alltså. Och sen känner jag att, två månader. Vad får han ut av det? Det handlar ju om att *jag* ska få ut nånting av det. Och jag kände att, jag hann ju knappt komma utanför dörren liksom. Och sen hade jag ju folk, eftersom en del utav mina kompisar jobbar ju också i vården och så där, så då träffar man ju dom när dom är lediga. Och dom kom hem till mig och, ja, jag hade det ju väldigt bekvämt.

(Sara, ett barn)

Sara förklarar delvis det bristande intresset för föräldragruppen med att hon redan har ett relativt stort kontaktnät. Jag tolkar också citatet som ytterligare ett exempel på att föräldrar vill framställa sitt agerande som moraliskt rätt och riktigt, där Sara signalerar att hon sätter barnet främst, och att det är barnets behov som styr deltagandet i olika verksamheter. I det här fallet anses inte en två månaders baby ha något behov av gruppverksamhet, och man är då inte heller en dålig förälder om man väljer att avstå. Detta skiljer sig mot det som Sara tidigare berättade om, då hon fick dåligt samvete gentemot sonen vid ett tillfälle då de kom för sent till öppna förskolan och därmed inte fick komma in. Det här visar att föräldrar väger in olika aspekter, när handlingar ska definieras som moraliska eller omoraliska, och att barnets ålder är en faktor som beaktas. Vad som är en god familjepraktik är således inte givet en gång för alla utan utformas i en process där olika före-

ställningar om barns behov och föräldraskap vägs samman.

I tidigare forskning om föräldrars nätverk anses intresset att delta i kollektiva verksamheter vara beroende av faktorer som kopplas till kön och livsform, där man uppmärksammat skillnader mellan de föräldrar som söker privata och nära relationer, respektive de som intresserar sig för vidare sammanhang och nätverk (Bott, 1957; Cochran et al., 1984; Hwang, 2000). I dessa studier framhålls att skillnader beror på klasstillhörighet och livsform, såsom att bo i storstad eller på landsbygd. Man har också påtalat skillnader mellan mödrars och fäders nätverk och vänskapsrelationer. Storstadsföräldrar beskrivs som mer intresserade av att bygga dyadiska relationer, och de är inte lika benägna att engagera sig i kollektiva sammanslutningar. Eftersom jag inte gjort någon detaljerad kartläggning av intervjupersonernas nätverk, kan jag inte uttala mig om skillnader mellan män och kvinnor i dessa avseenden. Samtliga intervjuade föräldrar är också bosatta i ett storstadsområde, och således är inte heller jämförelser med landsbygdsföräldrar möjligt.

Det är emellertid intressant att uppmärksamma de skillnader som faktiskt förekommer inom en relativt homogen grupp och som på olika sätt speglas i mitt material. En del intervjuade föräldrar värjer sig mot blotta tanken att bli ”hopföst” med okända människor, medan andra tydligt efterfrågar sådana grupper. Jag har i detta kapitel visat att föräldrars deltagande i föräldragrupper utmärks av skilda förväntningar, vilket bland annat kan förklaras av skiftande tillgång till redan befintliga nätverk. När det gäller inställningen till föräldragruppen har jag inte kunnat uttyda några generella skillnader mellan de intervjuade männen och kvinnorna, och i mitt material besöker såväl mammor som pappor öppna förskolor och föräldragrupper. En av de intervjuade papporna upplever dock att föräldragruppen inte fick lika stor betydelse för honom som för hans sambo, och han menar att kön är en förklarande faktor till denna skillnad.

Klas: Mmm, men det var ju klart att det jag, som jag var inne på tidigare, att under graviditeten, jag visste inte riktigt vad som förväntas av mig under hela den processen och förlossningen. Det hade ju jag absolut inte haft något emot att kunna diskutera i en pappagrupp. Dels bara för att få ventileras liksom, eventuell rädsla inför att bli pappa, eller hur man klarar av att vara både pappa och partner.

Helena: Men själva föräldrautbildningen i sig blev ju inte att man pratade så där jättemycket. För då sitter man ju i nån konstellation och alltså, det var ju mer information. Det var ju lite så där diskussion, men inte egentligen så mycket. Det blev ju när man umgicks utanför. Och då var det ju mer vi mammor som umgicks i början.

Klas: Ja.

Helena: För det var ju vi som var hemma. Så att vi fick nog en tajtare relation än vad ni fick.

Klas: Ja det fick ni.

Helena: Och jag tyckte det var jättebra.

Klas: På den mottagningen vi gick, där började dom med, ja efter då föräldrautbildningen, så fick man fortsätta om man ville träffas med barnen när dom hade fötts. Det var en frivillig basis. Men det upplevde jag ju som inte jättegivande, för jag var ju nästan själv, nästan alltid själv pappa där. Det handlade ju om, nästan det mesta det var ju mycket kring amning och mycket kring såna här saker. Och jag, det var ju inte så mycket kring hur jag kunde hitta min roll. Men samtidigt så är det ju svårt för dom att förändra den biten, för det bygger på att papporna vill det.

(Klas och Helena, ett barn)

Detta uttalande får utgöra exempel på att familjepraktiker många gånger förstås i könstermer. Kön har varit ett återkommande tema i min avhandling, bland annat då jag flera gånger refererar till studier som menar att kön fortfarande formar mäns och kvinnors upplevelse av föräldraskap och familjepraktikerna (Morgan, 1996; Magnusson, 2006; Brannan et al., 2009). Jag tycker emellertid att det är intressant att stanna upp vid det Klas säger, och de angivna orsakerna till varför han inte fick ut lika mycket av föräldragruppen som Helena. Klas kände sig inte riktigt hemma i föräldragruppen, och upplevde att de frågor som diskuterades där inte var aktuella för honom. Klas förklarar detta med att han som pappa och ”icke-ammande”, inte kunde delta i gruppens samtal. Denna form av åtskillnad mellan mammor och pappor gör även BVC-sköterskorna i mitt material, och man kan också se det i studier som vill undersöka hur mödra- och barnhälsovården kan blir mer ”pappavänliga” (Premberg & Lundgren, 2006; Fägerskiöld, 2006). Man uppmärksammar till exempel att den litteratur och den information som finns tillgänglig i mottagningarnas väntrum, i hög grad har kvinnor som adressater och att detta behöver förändras. Skillnader mellan män och kvinnor är enligt detta synsätt en viktig faktor för att förstå föräldrars tillgång till stöd i föräldraskapet.

Mitt empiriska material möjliggör också en annan tolkning, vilken involverar andra aspekter än kön. Det är inte bara Klas som ger uttryck för att föräldragruppen inte motsvarat de förväntningar man haft. Även intervjuade kvinnor har vittnat om detta, och de har i likhet med Klas inte känt sig tillfreds med fokuseringen kring amning och moderskap. Kvinnorna förklarar emellertid inte detta i termer av kön, och det finns till exempel inte någon som säger att föräldragrupper inte är anpassade för kvinnor eller mammor. Istället säger man att diskussionerna i föräldragruppen inte kändes relevanta, och att man inte varit intresserad av att i någon större omfattning prata om sådant som specifikt rör förlossning, nyföddhetstid och amning. Sara, som helt avstått från att vara med i en föräldragrupp, presenterar sina skäl till detta val så här:

Jag hade inte riktigt det här behovet. Jag har nog inte vart den här personen som, det är klart man har pratat förlossning och så, men jag måste inte älta det till förbannelse. Det finns ett annat liv också. Ehh jag har nog inte känt det behovet ska jag säga.

(Sara, ett barn)

Tidigare forskning har pekat på begränsningar med studier som ensidigt undersöker skillnader mellan könen, eftersom det finns risk att befästa stereotypa bilder av manligt och kvinnligt (Dunne, 1999; Oswald et al., 2005). Om man väljer att se bortom dikotomin ”män och kvinnor” kan det vara möjligt att uppmärksamma andra aspekter vilka påverkar hur föräldrar utformar sina relationer och nätverk med andra.

De föräldrar som i mitt material inte är helt nöjda med föräldragrupperna ger uttryck för relativt skilda önskemål och förväntningar på gruppen. Klas saknar och längtar efter den här formen av gruppgemenskap, medan Sara i viss mån värjer sig mot att pådyvlas ett kollektiv som ska prata om saker hon inte är intresserad av. Klas berättelse kan betraktas som ett exempel på att sociala nätverk och socialt kapital kan ha exkluderande effekter. Här finns en skillnad jämfört med Sara och Malin, som upplever att valet att stå utanför gruppen är deras eget, och de anser sig inte missgynnade eller exkluderade. De har också andra nätverk av vänner och bekanta att falla tillbaka på, vilket gör dem mindre beroende av de nätverk som sanktioneras av staten, såsom öppna förskolor och föräldragrupper.

Sociala arenor på nätet

Motståndet att delta i föräldragrupper kan också tolkas utifrån teorier som lyfter fram den ökande individualiseringen i dagens samhälle. Bauman (2001) pekar i detta avseende på ambivalens, där människor i vår tid å ena sidan söker trygghet och täta relationer, samtidigt som man värnar den individuella friheten. Drömmen om ett kollektiv vägs mot möjligheten att när som helst kunna lösa upp relationen och gå vidare.

Betoningen på egna val är ett tydligt tema i intervjun med Susanne. Hon gillade inte att bli ”hopföst” med okända människor, vilket var hennes upplevelse av de föräldragrupper som barnhälsovården organiserade. Hon föredrar att själv välja de personer som hon kan dela föräldraskapets glädjeämnen och vedermödor med, allt från barnens utveckling och känslan av tillkortakommanden som förälder till småprat om sådant som hör vardagslivet till. I samband med första barnets födelse deltog Susanne istället i en diskussionsgrupp på internetsajten Familjeliv där hon genom olika inlägg och chattar kommunicerade med andra nyblivna mammor.

Sedan slutet av 1990-talet har antalet forum för föräldrar på internet ökat, och

fenomenet har också studerats både internationellt och nationellt⁵. Tidigare svenska studier har bland annat visat att föräldrar använder sig av internet både som ett sätt att söka information om barns utveckling och frågor som rör föräldraskap, men också som ett sätt att interagera med andra föräldrar (Sarkadi, 2003; Eriksson & Bremberg, 2008; Plantin & Daneback, 2010).

Jag ser flera beröringspunkter mellan den betydelse som föräldrarna i mitt material lägger vid öppen förskola och föräldragrupper med internetforskningens resultat. I materialet finns också föräldrar som berättar om erfarenheter av föräldragrupper på internet, till exempel Susanne. Förutom att delta i forum och grupper på sajten Familjeliv, har Susanne startat en facebook-grupp för personer som har barn i ungefär samma ålder. En del av deltagarna i gruppen utgörs av personer hon lärt känna via Familjeliv, men där finns också arbetskamrater, kamrater från studietiden och andra bekanta.

Susanne menar att en fördel med interaktionen på facebook är att den sker inom en sluten grupp, till skillnad från Familjeliv, där vem som helst kan läsa och kommentera. I facebook-gruppen är det enbart inbjudna personer som kan läsa och skriva inlägg och för Susanne bestod gruppen både av personer hon känner relativt väl, men också mer perifera personer. Ibland träffades gruppen för att fika, men Susanne beskriver framför allt on-line-kontakten som värdefull och positiv i många avseenden. Eftersom man skriver när tid och möjlighet ges, är den sociala interaktionen inte bunden till en särskild tid och plats, vilket till exempel underlättar då barnen är sjuka och man måste vara hemma.

Studier om hur föräldrar använder sig av internetforum visar att föräldrar tycker att det är positivt att man både kan ge och få råd, och således får känna sig betydelsefulla när man kan hjälpa andra föräldrar (Plantin & Daneback, 2010). I detta avseende finns likheter med det som Nia och Fatima tidigare vittnade om beträffande deras deltagande i öppna förskolans verksamhet. Även på internetforum kan man hitta såväl vinnare som förlorare i den sociala interaktionen genom att det uppstår hierarkier och föräldrar intar olika positioner. Att Susanne berättar att hon valt att "flytta över" till facebook visar på en form av exkludering, eftersom hon aktivt väljer bort vissa personer som finns på Familjeliv, personer som inte delar hennes uppfattningar, eller som hon inte gillar. Det visar att föräldrar även på nätet skapar olika typer av relationer, varav en del blir nära och andra mer perifera.

Relationer som skapas och upprätthålls via sociala medier kan å ena sidan betraktas som flyktiga och i linje med individualiseringstesens idé om tillfälliga och intressestyrda relationer. Å andra sidan kan dessa relationer vara lättare att underhålla jämfört med relationer som bygger på att träffas i verkliga livet. När Susanne återvände till sitt arbete kunde hon enkelt fortsätta kontakten med

---

⁵För en översikt av forskning om föräldraforum på internet, se till exempel Plantin & Daneback (2009).

facebook-gruppen, vilket skiljer sig mot de nätverk som baseras på att regelbundet träffas under till exempel en föräldraledighet. Det kan vara svårare att upprätthålla sådana kontakter, och de personer som inte har något arbete att återvända till kan känna sig ensamma och bortglömda, vilket till exempel Marie upplevde, när de andra mammorna i föräldragruppen började arbeta. Man skulle kunna se det som att de nya informationssystemen och de sociala medierna är mindre känsliga för yttre förändringar, och att det sociala kapital som skapas där har andra fördelar än de traditionella arenorna för sociala nätverk och socialt kapital. Även om traditionellt utformade föräldragrupper också kan använda sig av sociala medier, verkar inte dessa kanaler vara lika inarbetade, till skillnad mot grupper som har de sociala medierna som bas.

Sammanfattande reflektioner

I det här kapitlet har jag visat att informella aktörer, såsom vänner, syskon och föräldrar, spelar en betydande roll för föräldrars sociala kapital genom att förmedla information och emotionellt stöd. Att tillåta råd från de egna föräldrarna är ett sätt att bekräfta familjetillhörigheten och sanktionera tillgången till praktisk hjälp.

Mina resultat har visat att normer om föräldraskap har tydliga moraliska aspekter, vilket bidrar till att föräldrar dömer både sig själva och andra när de interagerar på olika sociala arenor för föräldrar, såsom internetforum, föräldragrupper och öppna förskolor. Mitt empiriska material visar att öppna förskolor och föräldragrupper i begränsad omfattning leder till nära relationer med andra föräldrar. Dessa arenor verkar i första hand vara platser där familjepraktiker utformas och där olika normer om föräldraskap och familjeliv åskådliggörs.

Jag har i kapitlet undersökt möjligheter till socialt kapital via olika sociala arenor. Mina resultat visar att sociala arenor för föräldrar kan fungera som positiva resurser i föräldrars vardag genom att man där kan ge varandra emotionellt stöd och information. Samtidigt är arenorna hierarkiska och normerande, vilket kan leda till att föräldrar som avviker från rådande normer exkluderas. Det finns således både vinnare och förlorare på sociala arenor för föräldrar.

Mina resultat har således visat att det inte är ett okomplicerat företag för staten att skapa arenor, där föräldrar får tillgång till större sociala nätverk och emotionellt stöd. Ända sedan Alva Myrdals dagar har idén om att samhällets stöd ska riktas till alla setts som nödvändig för att bryta den gamla tidens fattigvårdstämpel, och undvika stigmatisering av vissa familjer (Myrdal, 1935). De generellt riktade insatserna, till exempel i form av föräldrautbildning till alla föräldrar, har kompletterats med mer riktade insatser. Förespråkarna för generella arenor för föräldrastöd, till exempel familjecentraler och öppna förskolor, menar att det

är bättre att arbeta selektivt och indikerat på en ”normalarena” än att separera och skilja ut vissa föräldrar (Lundström Mattsson, 2004). Det finns dock forskning som visat på svårigheterna med detta, det vill säga att det är svårt att nå och finnas till för alla, samtidigt som man ska nå de mest utsatta (Enell, 2007). Att försöka kombinera universella insatser med selektiva eller indikerade, medför att de som ska få extra stöd kan känna sig stigmatiserade och ändå utebli.

Även mina resultat visar att det kan vara svårt för alla föräldrar att känna sig välkomna på de arenor som vänder sig till alla. Normer om föräldraskap tydliggörs i mötet mellan föräldrar, vilket inte minst påverkar de föräldrar som själva upplever att deras sätt att leva på något sätt faller utanför det som betraktas som det normala.

10 FORMELLA RESURSER FÖR FÖRÄLDRAR

I detta kapitel kommer jag att undersöka hur BVC-sköterskor talar om föräldraskap och föräldrars behov av stöd. Min analys utgår i detta avseende från det material som genererades via fokusgrupper med totalt 22 BVC-sköterskor vid tre barnavårdscentraler i Göteborg. Jag kommer också att väva in empiriskt material från föräldraintervjuerna för att belysa hur föräldrar resonerar kring det formella stöd som erbjuds och huruvida detta blir en del av föräldrars sociala kapital.

I ett internationellt perspektiv är den kostnadsfria svenska barnhälsovården unik genom att den vänder sig till, och i princip också når, alla föräldrar med små barn i Sverige (Fägerskiöld, 2002). Den har också bidragit till bättre hälsa för svenska barn, bland annat genom tidig upptäckt av avvikelser. Sedan mitten av 1900-talet har den svenska barnhälsovården haft inslag av rådgivning till föräldrar med små barn. Med tiden har de föräldrastödjande aspekterna av arbetet lyfts fram allt mer och betraktas idag som en av barnhälsovårdens viktigaste uppgifter (Dozai, 2003). Den svenska barnhälsovården kan således betraktas som en formell aktör, vilken bidrar till socialt kapital i föräldraskapet genom information och emotionellt stöd. Barnhälsovården och dess barnavårdscentraler kan också betraktas som en arena där familjepraktiker görs och visas upp.

Just barnavårdscentralen är intressant som sådan arena, eftersom den tydligt är en del av politiserandet av föräldraskap, det vill säga den process där aktörer på olika nivåer konstruerar föräldraskap, vilket sker i växelverkan mellan politik, profession och individ (Ellingsaeter & Leira, 2006). BVC-sköterskornas arbete utgör ett tydligt exempel på att samhällsliga institutioners hjälpande kontakt med familjer är ett viktigt moment av statlig inblick, där risker ska bedömas, förebyggas eller åtgärdas, utifrån moraliska värden och normer relaterat till ett gott liv (Holmer Nadesan 2008).

Barnavårdscentralen – en arena för bedömning av föräldraskap

I de fokusgrupper som genomförts har distrikts- och barnsjuksköterskor fått resonera om vad som är BVC:s viktigaste uppgift.

BVC:s viktigaste uppgift, ja att finnas till hands tänker jag. Vi har ju täta besök i början och vi gör hembesök. Att man säger det, ”du är välkommen, och ring om du har frågor och om du går hemma och är orolig”. Att man finns där för dom liksom.

(BVC-sköterska, fokusgrupp 3)

Att BVC ska vara en lättillgänglig resurs för föräldrar är ett genomgående tema i fokusgrupperna med BVC-sköterskor, och de betraktar sig själva och verksam-

heten som en del av föräldrars formella sociala kapital, bland annat genom att de bidrar med praktiska råd och emotionellt stöd. I berättelserna om arbetet utläser jag en tydlig yrkesstolthet, och de betonar sin unika kompetens och kunskap.

Och vi är faktiskt de enda som jobbar med barn och familjer när barnen är så här små. Sen börjar dom ju förskolan och då jobbar ju förskolan med detta också. Men den första tiden, dom första ett och ett halvt åren, så är det faktiskt bara barnhälsovården som finns. Som kan alltså familjebildning, och som kan så att säga stötta familjerna, tycker jag.

(BVC-sköterska, fokusgrupp 2).

Ovanstående citat kan tolkas som att BVC-sköterskorna är den professionella grupp som på djupet känner till hur småbarnsföräldrar på bästa sätt ska utforma familjepraktikerna. Samtidigt vidhåller BVC-sköterskorna att det är viktigt att stötta föräldrar i det som de själva tror är rätt och riktigt. Denna uppfattning ligger i linje med de senaste årens föräldrastödsutredningar, där det anges att föräldrastöd ska ”utveckla föräldrars kompetens och stärka deras trygghet och självtillit i föräldrarollen” (SOU 1997:161, s 10).

Och är föräldrarna trygga i sig själva så vet dom ju själva hur det funkar. Så där har vi en uppgift, att dom ska kunna lita på sig själva.

(BVC-sköterska, fokusgrupp 1)

Dom flesta gör ju alldeles bra och rätt. Dom vet ju hur dom ska göra med sina barn, men dom är osäkra och känner liksom, gör jag rätt, ungefär va. Så att peppa föräldrar tycker jag är viktigt. Att tala om för dom att det här är alldeles rätt och riktigt som du gör och du behöver inte vara orolig.

(BVC-sköterska, fokusgrupp 2)

Det är mycket så här, det finns inget rätt det finns inget fel. Och stötta dom i det dom tänker. Om det inte är helt gallimatias så att säga.

(BVC-sköterska, fokusgrupp 3)

Här sker en viss nedtoning av de professionella kunskaperna, och stödet ska främst utvecklas från individens egen övertygelse om hur man är en bra förälder. Det finns således två tydliga spår i BVC-sköterskornas tal. Å ena sidan hävdas att det inte finns något rätt eller fel. Å andra sidan säger man att de flesta föräldrar ”gör rätt” och att det finns mindre bra sätt att utforma familjepraktikerna. Därför är det intressant att undersöka i vilka situationer som föräldrar tillåts gå sin egen väg, och när man finner sig nödgad att ingripa.

Uttrycket ”om det inte är helt gallimatias”, som en av sköterskorna använder, kan tolkas som en relativt tillåtande inställning från BVC-sköterskornas sida, och att det är uppenbart i vilka situationer man som professionell ska gå emot föräld-

rarnas vilja eller idéer. En studie av vilka tecken som BVC-sköterskor ger akt på när det gäller föräldrars bristande omsorg om barn visar dock på skillnader i professionella aktörers bedömningar, även när det gäller allvarliga former av omsorgssvikt (Lundén, 2004).

I min studie bad jag inte sköterskorna att specifikt definiera omsorgssvikt, utan de fick istället i grupp resonera om vilka föräldrar det är som behöver stöd. Sköterskorna betonar då de universella inslagen i verksamheten och att barnhälsovården är ett bra stöd för alla föräldrar. Samtidigt är man överens om att vissa föräldrar behöver mer stöd. I läroboken *Barnhälsovård*, vilken är tänkt som stöd i det dagliga arbetet inom barnhälsovården, pekar författarna till exempel på familjer där det förekommer missbruk samt sociala påfrestningar som arbetslöshet, täta flyttningar/bostadsproblem, bristfälligt socialt nätverk eller ekonomiska problem (Hagelin et al., 2007, s. 54). Enligt Ian Hacking (1999) är den här typen av kategorisering vanligt förekommande i såväl forskning som praxis för människovårdande yrken, och anses fylla en funktion som ett sätt att göra gott och göra nytta. Kategoriseringar har emellertid också en negativ klang och sammankopplas med maktutövande (Cohen, 1985). Kanske är det sådana associationer som bidrar till att de intervjuade BVC-sköterskorna inte vill göra några specifika uppräknings av vilka föräldrar det är som behöver extra stöd. I vissa avseenden uppfattar jag att de värjer sig mot den här formen av kategorisering, till exempel när de understryker att den som behöver extra stöd kan vara ”vem som helst”.

Samtidigt som BVC-sköterskorna talar i termer av att alla föräldrar behöver stöd, finns det en klar uppfattning om att det är en relativt liten grupp föräldrar som behöver ”extra stöd”.

Det finns ju en gammal regel, alltså att åttio procent av vår tid går till dom tjugo procenten som behöver det bäst.
(BVC-sköterska, fokusgrupp 2)

Det här citatet är intressant att begrunda utifrån Cohens bok om social kontroll, och hur professionella aktörer uppmärksammar avvikelser samt avgör vem som behöver hjälp och stöd (Cohen, 1985). Enligt Cohen kommer andelen personer som anses tillhöra ”de mest utsatta” alltid att vara lika stor, oavsett vilken population man utgår ifrån, vilket understryker de professionella aktörernas uppgift att kontrollera och kategorisera, snarare än att faktiskt hjälpa. Cohen pekar också på professionell makt, genom konstaterandet att professionella aktörer är de enda som kan kategorisera människor och avgöra vem som faller utanför normalitetens ramar (Cohen, 1985 s. 171–174). Jag betraktar inte BVC-sköterskor som några illvilliga personer, men Cohens ord visar attoreflekterat eller rutinmässigt agerande kan leda till situationer då den professionella makten medför att alternativa förståelser inte beaktas.

I mitt analysarbete har jag sökt efter BVC-sköterskornas argument och förklaringar till varför föräldrar behöver stöd. Trots att BVC-sköterskorna i samtliga fokusgrupper säger att de inte vill använda sig av färdiga kategoriseringar i detta avseende, återkommer de ofta till de kategorier som presenteras av Hagelin et al. (2007), såsom personer med litet nätverk, arbetslösa, eller personer som har flyttat. Mina resultat visar också på en tydlig skillnad mellan sköterskornas tal om mödrar respektive fäder, och jag kommer nedan att utveckla denna analys.

Relationen mellan föräldrar och barn – mammorna i fokus

Vid en första anblick verkar de intervjuade BVC-sköterskorna ansluta sig till ett jämställdhetsideal, då de i allmänna drag talar om *föräldraskap*, där såväl mödrar som fäder förutsätts vara delaktiga i omsorgen om barnen.

Vår uppgift, det är att stötta föräldrarna i sitt föräldraskap, från det att de får sin första bebis, men även hela tiden. Men det tycker jag är det viktigaste, den första tiden. Man är ju väldigt utsatt.
(BVC-sköterska, fokusgrupp 1)

När BVC-sköterskorna ska ge exempel på familjer som behöver extra stöd, inträffar emellertid en förändring i vokabulären. Istället för föräldrar, talar man nästan uteslutande om mammor. I det empiriska materialet är moderscentreringen påfallande, framför allt då BVC-sköterskor ger exempel på hur de jobbar med stöd, och vilka föräldrar som behöver extra stöd. Det finns faktiskt inte ett enda exempel i materialet där BVC-sköterskorna berättar om en pappa som de har fått hjälpa, trots att de säger att många av deras besökare är pappor, och uppfattningen är att antalet pappor som besöker barnavårdscentralen med sina barn ökar. Istället är det mammorna som är i fokus; det är ensamstående mammor, mammor som har en partner som inte är tillräckligt stöttande eller mammor som av andra anledningar är mer stödbehövande än andra mammor.

Detta fenomen är inte unikt för barnhälsovården. Att samhället har skilda förväntningar på mödrars och fäders föräldraskap har påtalats i såväl svensk som internationell forskning (Johansson, 2003; Petersson, 2006). Gunilla Petersson visar till exempel hur socialtjänstens barnavårdsutredningar riktar uppmärksamheten mot mödrarna och deras relation till barnen. Det verkar vara viktigare att problematisera och granska modern, trots att socialtjänsten på ett retoriskt plan påpekar vikten av gemensamt ansvar och att båda föräldrarna behöver stöttning i sitt föräldraskap (Petersson, 2006, s. 64).

Ett genomgående tema i denna avhandling har varit skillnad mellan diskurs och praktik, vilket också återkommer när BVC-sköterskorna talar om sin verksamhet. På övergripande nivå ansluter de sig till samhälleliga jämställdhets-

diskurser, men när de ska beskriva det dagliga arbetet används andra termer. Då samtalen glider in på det stöd som BVC-sköterskorna erbjuder föräldrar, talar de intervjuade sköterskorna nästan uteslutande om mödrar.

Vi försöker ju erbjuda hembesök till alla nyblivna föräldrar och i och med det så får man en väldigt bra kontakt med föräldrarna, och dom kommer ju på rätt så täta besök i början. Och jag känner att det är en väldigt viktig uppgift för oss att se om anknytningen mellan mamma och barn blir bra dom första månaderna. Sen när man ser att det fungerar så behöver man inte gå så tätt på BVC längre.

(BVC-sköterska, fokusgrupp 2)

De intervjuade BVC-sköterskorna återkommer ofta till betydelsen av samspel och anknytning mellan mammor och deras barn. Med anknytning menas spädbarnets medfödda behov att ”knyta an”, det vill säga söka kontakt och samspela med en eller ett par vårdare.

Antagandet om anknytning baseras på psykologiska teorier, där till exempel John Bowlbys (1994) och Daniel Sterns (1991) arbeten har en framskjuten position. Spädbarnets anknytningsutveckling anses bero på hur väl de vuxna som finns i barnets närmaste omgivning, vanligtvis föräldrarna, reagerar och svarar på barnets anknytningssignaler. Enligt Stern är föräldrar olika känsliga i samspelet med sina barn. Han använder begreppet känslointoning för att beskriva en förälders förmåga att uppfatta barnets behov och känslor och återkopplingen av detta till barnet. Om föräldern klarar att ”läsa av” sitt barn och reagera på ett sätt som passar in på barnets beteende, ger det barnet en känsla av att vara förstådd. Motsatsen inträffar om föräldern genom bristande intoning gör att barnet inte känner sig förstått. Enligt Broberg (2006) har föräldrar med svåra obearbetade upplevelser svårare att tolka spädbarns signaler och reagerar istället med aggressivitet eller rädsla. Eftersom barnet inte kan låta bli att knyta an, knyter alla barn på något sätt an till sina föräldrar. Kvaliteten på anknytningen påverkas dock av det känslomässiga samspelet mellan barnet och föräldern. Anknytningsforskare menar att kvaliteten på anknytningen påverkar barnets utveckling och att barn med osäkert anknytningsmönster har större risk att utveckla utagerande och våldsamt beteende (Broberg, 2006).

Fokuseringen på samspel i BVC-sköterskornas tal kan ses som ett utslag av den psykologisering som skett av vardagslivet, särskilt i frågor som rör familj, barn och föräldraskap (Kristjanson, 2001). Sociologen Nikolas Rose menar att vissa psykologiska teorier har kommit att betraktas som sanningsregimer, inte bara bland psykologerna själva utan hos en bredare allmänhet (Rose, 1999). Genom en historisk belysning, med England som exempel, visar Rose hur psykologin fick en framskjuten position under de två årtionden som följde efter

andra världskriget, och att antaganden om barns utveckling, tillika vikten av god anknytning mellan föräldrar och barn, utvecklats till psykologiska sanningsregimer. Just sådana sanningsregimer kan också sägas ligga till grund för det föräldrastöd som de senaste årens svenska offentliga utredningar föreslår, bland annat genom en tydligare betoning på att föräldrastöd i första hand ska handla om att förbättra samspelet och relationen mellan den enskilde föräldern och barnet (Wissö, 2012). I SOU 2008:131 menar utredarna att föräldrastöd måste baseras på metoder som bevisligen har effekt på relationen mellan enskilda föräldrar och deras barn, och i detta avseende lyfter man fram manualbaserade/strukturerade föräldrastödsprogram.

Vid de barnavårdscentraler som ingår i min studie var det inte någon som vid intervjutillfället arbetade med strukturerade föräldrastödsprogram, och flera personer uttryckte snarare viss kritik mot sådana program. Det visar på ett visst handlingsutrymme för professionella aktörer och att politiska idéer och förslag inte alltid får genomslag i yrkespraktiken (Ellingsaeter & Leira, 2006). De teorier som föräldrastödsprogrammen vilar på, det vill säga teorier om anknytning och relationen mellan barn och föräldrar, är de intervjuade BVC-sköterskorna emellertid inte kritiska till. I fokusgrupperna talas genomgående om vikten av ett gott samspel mellan föräldrar och barn, eller snarare mellan mödrar och deras barn. Barnhälsovårdens viktigaste uppgift beskrivs många gånger handla om att uppmärksamma när samspelet inte fungerar. I fokusgrupperna frågade jag BVC-sköterskorna om hur detta arbete går till, det vill säga hur de observerar samspelet mellan föräldrar och barn. I samtliga intervjuer visade det sig vara svårt att sätta ord på den här formen av arbete och hur bedömningar görs. Ingen av sköterskorna hänvisade till några strukturerade observations- eller frågeformulär för att bedöma samspelet. Snarare använder man ord som att se eller ”känna in” hur detta fungerar i mötet med föräldrarna.

Rut: Den svåra frågan är ju liksom hur vi upptäcker det.

(flera instämmer)

Rut: Ja det här med.

Monika: Vi ser det nog.

Rut: Ja (suckar) och, ja det är väl.

Karina: Man ser ju även ute i väntrummet hur dom handskas med sina barn många gånger.

Monika: Och jag tycker att man kan se de, alltså även första gången när man ser föräldrarna, ser med barnet, och ja kanske främst mamman med barnet, hur dom håller barnet, alltså vill hålla barnet, vill ha barnet nära sig. Eller, den här mamman då som alltså direkt lägger ifrån sig barnet i insatsen eller lägger barnet jämte sig. Ibland kan pappan vara den som instinktivt tar barnet till sig och gärna vill hålla, ja vill njuta av sitt barn. Och då får man försöka hjälpa mamman att komma närmare sitt barn och ta till sig barnet

bättre. Ibland kan det bli jättesvårt.
(BVC-sköterskor, fokusgrupp 2)

Detta tycker jag speglar att så kallad tyst kunskap präglas av psykologiska tankegångar, vilka tas för givna, och att alternativa förklaringsmodeller saknas. Fortsättningen av samtalet ovan kom att handla om hur BVC kan hjälpa denna och andra mammor som har svårigheter i samspelet med barnet. De stödformer som diskuteras utgörs främst av stöd till enskilda mammor, vilket ofta ges i samtalsform av BVC-sköterskan, men i vissa fall kopplas även psykologen eller socialtjänsten in. I intervjuutdraget framskymtar en pappa som är med vid besöket, en pappa som verkar ta till sig barnet på ett sätt som BVC-sköterskorna finner adekvat. Att pappan har en fin relation och ett gott samspel ägnas dock ingen större uppmärksamhet, eftersom man är mer upptagen av att diskutera hur man kan hjälpa mamman. Pappornas roll rent generellt diskuteras sällan i fokusgrupperna, och när så sker är det främst utifrån huruvida han kan utgöra ett stöd för sin partner. Ett annat exempel som visar hur flyktigt pappornas roll berörs när det gäller samspel och anknytning, kan ses i nedanstående citat, där en sköterska beskriver sin vision om framtida stöd till föräldrar med små barn.

Spädbarnsverksamheten som vi gärna vill få igång, där dom mammor som vi tycker verkar behöva mera stöd under en längre tid skulle kunna gå, låt säga ett visst antal timmar, tre dagar i veckan tillsammans med sitt barn. Och där man alltså kan hjälpa mammorna att bli mammor som, ja pappor också, men att bli bra mammor för sina barn. Så att där man ser, kanske kan träffa mammorna och se hur dom kan göra det bättre, prata med sitt barn eller hur man låter barnet få äta färdigt innan man sliter flaskan ur munnen på dom eller, ja, det är mycket annat än sånt.

(BVC-sköterska, fokusgrupp 2)

En stor del av både den tidigare och den senare anknytnings- och samspelsforskningen har främst rört mödrar och deras barn (Paavola et al., 2009). En finsk studie från 2009 har till exempel undersökt hur mödrar och deras 10 månader gamla bebisar kommunicerar, samt hur väl mödrarna kan känna in och bemöta barnets känslor och signaler (Paavola et al., 2009). I artikeln diskuteras barnets fäder inte alls, trots att samtliga kvinnor i studien var sammanboende med barnets far, och det framkommer inte heller varför man valt att enbart studera mödrarna.

Även forskning om vad som händer när nyblivna mammor mår dåligt har i liten utsträckning intresserat sig för pappornas roll. Det finns ett fåtal internationella studier som pekar på att papporna ibland blir mer delaktiga, men också studier som menar att pappor i dessa situationer kan reagera genom att dra sig undan familjen (Hwang & Wickberg, 2001). Enligt Hwang & Wickberg är det emeller-

tid "rimligt att anta" att pappans direkta betydelse som anknytningsperson blir speciellt viktig när barnets mamma inte orkar (Hwang & Wickberg, 2001, s. 37). En svensk studie av stress och psykosociala problem hos stödsökande spädbarnsföräldrar visar till exempel på betydelsen av att även involvera pappan, och att han bör ses som en resurs för att ta hand om barnet (Östberg, 1998). Dessa studier har visserligen några år på nacken, men jag kan ändå förvånas över att sådana resultat måste skrivas fram, med tanke på att vi i Sverige sedan länge haft en könsneutral föräldraförsäkring och att samhället förutsätter att både mammor och pappor är delaktiga i omvårdanden om barnen. Såväl Hwang och Wickberg som Östberg pekar således på att papporna kan ha betydelse, men studierna diskuterar främst de situationer då mödrarna själva inte orkar, vilket kan tolkas som att papporna är en "sista utväg".

En förklaring till moderscentreringen hos de intervjuade BVC-sköterskorna kan vara deras uppgift att upptäcka depression efter förlossning. Enligt Socialstyrelsens riktlinjer bör hälso- och sjukvården genomföra screening för depression hos nyblivna mammor, sex till åtta veckor efter förlossningen (Socialstyrelsen, 2010 b). Det här kan betraktas som ett exempel på när nationella riktlinjer styr det professionella arbetet med föräldrar, och vad de professionella aktörerna ska ge akt på för att identifiera föräldrar som behöver extra stöd.

Både svenska och internationella studier har visat att nedstämdhet är relativt vanlig bland nyblivna mammor (Hwang & Wickberg, 2001). Det sänkta stämningläget kan bland annat leda till känslor av skuld och att inte räkna till som mamma, men kan också utmynna i mer akuta sjukdomstillstånd. Enligt Hwang & Wickberg (2001) upplever hälften av alla nyblivna mammor viss grad av nedstämdhet efter förlossningen och tio procent får en mer eller mindre uttalad förlossningsdepression. Den allvarligaste psykologiska reaktionen, psykos post partum, drabbar en till två promille av alla nyförlösta kvinnor. Barnhälsovården låter därför alla mödrar svara på frågor om hur de upplever sin tillvaro en tid efter barnets födelse, och utifrån svaren skattas risken för nedstämdhet och depression. Exakt hur detta går till skiljer sig åt. Vid mottagningar som figurerar i min studie fick en del mammor fylla i frågeformuläret enskilt, medan andra gjort det i samtalsform tillsammans med BVC-sköterskan.

BVC-sköterskorna har således ett särskilt uppdrag att uppmärksamma när nyförlösta mödrar mår psykiskt dåligt. Jag tycker ändå att det är anmärkningsvärt att ingen av de intervjuade BVC-sköterskorna talar om samspelet mellan pappa och barn, inte minst om man beaktar att tidigare studier visat att mödrars och fäders stressnivå är relaterade till varandra, och till familjens psykosociala situation (Östberg, 1998).

Även när sköterskorna i fokusgrupperna talar om lite större barn är det moderns beteende i relation till barnet som problematiseras. Det framkommer till exempel när sköterskorna vid en mottagning diskuterar fördelarna med hem-

besök. De menar att hembesök kan vara ett sätt att se mer än det som framkommer vid ett besök på mottagningen, och att föräldrar *säger* en sak men *gör* något annat. En sköterska berättar till exempel om ett hembesök hon gjort hos en familj med ett nyfött barn. BVC-sköterskan har träffat familjen flera gånger tidigare, och bland annat försökt få mamman att ändra på kostvanorna för ett äldre syskon i familjen. Vid hembesöket kunde hon göra observationer som visade att barnet fick äta kakor och sötsaker, trots att hon vid flera tillfällen påtalat att detta måste begränsas.

Karina: Och där var det ju pappan som satte fram te till mig och kakor och allt det här. Och så var flickan framme där (vid kakorna). ”Nu får du inte ta mer kakor” säger mamman. Och så gick hon där ändå och tog en kaka, och mamman sa inget. Och det är *just* detta vi har pratat om, att flickan småäter. ”Nej det får man inte göra” säger jag. Och alltså, man *ser* väldigt mycket hemma. Att det går till så att mamma styr ju detta, genom att tillåta.

TW: Men hur gör du vid såna tillfällen? Kan du ta upp det du ser i situationen eller hur gör du?

Karina: Igår var jag ju där för bebisens skull, men då sa jag till flickan att ”Pappa satte fram detta fatet till mig. Nu får du ta en kaka och *sen* är dom här mina”.

TW: Mmm.

Karina: Och då lyssnar hon på mig. Och så var det ju så.

Monika: Vi tar upp sånt här.

Karina: Ja.

Monika: Fast kanske inte just vid det tillfället. Då tar man upp det en annan gång, när diskussionen kommer upp, då kan man ta upp det här att ”Kommer du ihåg” och så där va, och ”Då kan man göra på det här sättet istället, för att lättare kunna säga nej” och så. Vi är nog ganska tuffa att ta upp saker som kan kännas svåra.

(BVC-sköterskor, fokusgrupp 2)

Det är intressant att sköterskorna här inte diskuterar pappans roll, trots att han var närvarande i rummet när händelsen utspelade sig. Istället blir det mamman som hamnar i fokus, och hennes ”problem att sätta gränser för sitt barn”, vilket hon enligt sköterskorna behöver få hjälp med. Tuffheten som sköterskorna beskriver verkar främst riktas mot mammorna och det är deras föräldraskap som nagelfars. Detta kan ses som ett exempel på hur de skilda förväntningar på mödrars och fäders föräldraskap, som Petersson (2006) påvisar, även återspeglas inom barnhälsovården.

Pappors villkorade delaktighet

När BVC-sköterskorna i mitt material talar om pappor framträder två bilder: *den frånvarande pappan* och *den delaktiga pappan*. Det är framför allt i en fokusgrupp som den frånvarande pappan figurerar i många berättelser. Det kan vara en fysiskt frånvarande pappa, till exempel pappor som ”rymmer” eller som aldrig funnits för sin partner eller för sina barn. Pappan kan också beskrivas som psykiskt frånvarande, och då syftar man på att han inte är intresserad eller delaktig i föräldraskapet, utan överlämnar ansvaret för hem och barn till kvinnan. Den här diskussionen bör speglas mot forskning som visar på en annan sida av myntet, det vill säga att frånvarande pappor också kan vara resultat av myndigheters osynliggörande av fäder (Johansson, 2012). Det gäller framför allt separerade pappor, som inte bor tillsammans med barnen; de tenderar att glömmas bort av myndigheterna och informeras därmed inte om sådant som rör barnen. Enligt Johansson kan detta leda till att pappor internaliserar en bild av sig själva som marginella i barnens liv.

I alla tre fokusgrupper framhålls att många pappor faktiskt är delaktiga, och även i den fokusgrupp där deltagarna talar mycket om frånvarande pappor, lägger man till en brasklapp att ”vi har ju många delaktiga pappor också, men ...”. Vad delaktigheten innebär och förklaringarna till varför pappor är delaktiga skiljer sig åt.

Vid en barnavårdscentral säger man att många mammor i deras område mår dåligt på grund av en svår livssituation, och att papporna därför måste stötta sin partner, vilket gör dem mer delaktiga. Här kan man se att temat om fadern som komplement till modern återkommer (Hwang & Wickberg, 2001; Östberg, 1998). Några sköterskor tycker till exempel att mödrar som får barn på sommaren tenderar att må bättre jämfört med de som får barn under andra delar av året. De tolkar mödrars välmående som ett resultat av att papporna under sommaren är hemma på grund av semester och därmed kan hjälpa till i större utsträckning. Det skiljer sig från andra delar av året, då pappors närvaro i hemmet oftast begränsas av de tio pappadagar som tilldelas i samband med förlossningen.

Att fäder aktivt deltar i omsorgen om barnen tolkas av BVC-sköterskorna också som ett tecken på att föräldrar idag får mindre hjälp från den äldre generationen, och att pappor därmed måste hjälpa till i större utsträckning, vilket ibland anses vara bra för både föräldrar och barn.

Vi säger ibland till mammorna att hon får ta öronproppar och lägga sig i ett annat rum och så får pappan mata. Och det kan fungera redan på små bebisar. Dom kommer hem från BB och så är det kaos. Ingen sover och alla är slut. Då får man strukturera det. ”Nu får pappan göra det och mamman göra det”, och så fungerar det, och barnet får mat och så blir dom nöjda och sover. Så jag tror man löser det mer inom familjen än förut, då man fick

hjälp från den äldre generationen.
(BVC-sköterska, fokusgrupp 1)

Citatet ovan kan tolkas i linje med det som tidigare studier om familjeliv framhållit, det vill säga att jämställda praktiker mellan män och kvinnor kan vara ett resultat av begränsad möjlighet till extern hjälp från familj och släktingar (Bott, 1957; Björnberg & Kollind, 2003). Flera BVC-sköterskor menar att det oftast fungerar bra när papporna hjälper till på det här viset, men de säger också att mammorna ibland inte vill ”släppa barnet” till pappan, något som BVC-sköterskorna tycker är förvånande, då de anser att vårt samhälle idag är jämställt.

I två av fokusgrupperna framhålls att delaktiga pappor i första hand är ett resultat av männens egen vilja att vara delaktiga i omsorgen om barnen. Ett mått på delaktighet som BVC-sköterskorna refererar till är antalet pappor som kommer till BVC. En studie från 2005 visar att det fortfarande är en liten andel av blivande och nyblivna pappor, som är med vid besök inom mödravården under graviditeten och på BVC när barnen är små (Sarkadi & Bremberg, 2005). BVC-sköterskorna vid en av mottagningarna i min studie menar dock att de sett en ökning av antalet pappor som följer med mamma och barn till BVC under nyföddhetsperioden. De menar också att dessa pappor ofta fortsätter att vara mer delaktiga även i ett senare skede av barnens liv. Andelen pappor på BVC ökar också när barnet närmar sig ettårsåldern, då en del föräldrar gör ett skifte i uppdelningen föräldraledig/förvärvsarbete. När barnet är i denna ålder börjar emellertid besöken vid BVC glesas ut rejält, och sköterskorna träffar därmed inte föräldrarna lika ofta.

Oavsett hur fördelningen av besök ser ut mellan mödrar och fäder på BVC, går de intervjuade BVC-sköterskornas moderscentrering emot det jämställdhetsideal som de själva hänvisar till, och som enligt Dozai (2003) ska vara en bas i barnhälsovårdens arbete. I det empiriska materialet finns även andra exempel på åsikter som inte stämmer överens med den jämställdhetsideologi som anses vara rådande i Sverige och som till exempel återspeglas i lagstiftning (Bergman 2002; Magnusson, 2006).

Med tanke på den svenska välfärdsregimens betoning på jämställdhet mellan män och kvinnor, förväntar man sig nästan att de professionella aktörer som möter småbarnsföräldrar tydligare ska framhålla dessa ideal. Bland de intervjuade BVC-sköterskorna finns en medvetenhet om att man inte ska göra en åtskillnad mellan mammor och pappor, med det är ändå något som sker i både tal och handling. Ett exempel på denna dubbelhet framträder när deltagarna i en fokusgrupp diskuterar konsekvenserna av ökad arbetslöshet i samhället och hur familjerna i deras område påverkas av neddragningar vid vissa arbetsplatser. En av sköterskorna menar att arbetslösheten är svårare att hantera för män än för kvinnor på grund av att kvinnor med små barn har en mammaroll att falla tillbaka

på, och att det kan fungera som en sorts yrkesidentitet. Hon menar att män inte lika naturligt finner stolthet och meningsfullhet i papparollen, utan att de i högre utsträckning har behov av yrkesarbete. I resonemanget inflikar hon att ”så här får man säkert inte säga idag, men lik förbaskat är det så”.

I den diskussion som uppstår när BVC-sköterskorna kommer in på ämnet arbetslöshet, är det inte någon som belyser arbetslöshetens inverkan på familjens disponibla inkomst, och hur det påverkar resurstilldelningen och möjligheten att möta barnens behov. Överlag kan man säga att de intervjuade BVC-sköterskorna i mycket liten utsträckning relaterar till klass när föräldrars vardag och stödbehov diskuteras. Istället diskuterar man ”mjuka” frågor om relationen mellan barn och föräldrar, där könsskillnader ofta framhålls. Att män och maskulinitet i hög grad förknippas med arbete har påvisats i tidigare forskning, där bland andra Yvonne Hirdman (1989, 2003) i en historisk belysning visat hur arbetarrörelsen i Sverige drivits av och för män. Sådana traditionella bilder av både moderskap och faderskap kan tänkas bidra till att BVC-sköterskorna ibland ifrågasätter huruvida föräldraskap kan vara, eller ens böra vara, helt jämställt.

Annelie: Andra saker, som faktiskt kan oroa mig ibland, det är ju inte så många, men jag har kanske en eller två mammor som nästan direkt när dom har ett nyfött barn så säger dom så här: ”Ja, så vill man ju planera nu med amning och sånt, för att när han är fyra månader så ska jag tillbaka till mitt jobb”.

Hanna: Ja just det.

Annelie: ”Ska jag pumpa då eller?” Alltså att dom då, redan när barnet är en vecka så är dom redan där när dom är fyra månader och ska börja jobba. Det tycker jag är lite läskigt.

Hanna: Det är ju som i USA.

(alla instämmer)

TW: Vad säger ni till en mamma som ger uttryck för detta?

Annelie: Jag tycker det är svårt. Jag tycker det är jättesvårt för hon har ju bestämt sig. Och jag kan ju tala om att, jag tycker kanske att du ska ta tillvara på den här tiden när han är liten och så. ”Ja, men han har ju en pappa också” säger hon då. Och det kan jag ju inte säga nått emot, för visst, det har han ju. Och då ska pappa vara hemma. Men så, ja, jag vet inte. För det är svårt för dom har redan, dom frågar liksom inte.

Hanna: Nej, nej.

Annelie: Dom har liksom bestämt sig för att det är så.

Hanna: Men det är ju så att pappan kan ju inte amma.

Annelie: Nej.

Hanna: Ta tillvara på barnets rätt till amning.

(BVC-sköterskor, fokusgrupp 1)

Intervjun ovan ägde rum 2008, alltså två år innan vänsterpartiledaren Lars Ohly, i ett omdiskuterat TV-uttalande, närmast gjorde bröstpumpen till en valfråga, som

ett medel för ökad jämställdhet i samhället. BVC-sköterskorna i fokusgruppen ovan hade nämnt bröstpump vid ett tidigare tillfälle i intervjun, och några menade att det finns vissa fördelar med det, till exempel när mammor är väldigt trötta på grund av intensiv nattamning och har behov av att sova.

Om bröstpump är att betrakta som en symbol för jämställdhet, så tyder BVC-sköterskornas resonemang på att jämställdheten är villkorad och endast acceptabel om den håller sig inom vissa gränser. Jag tycker att Annelie i citatet ovan sätter ord på en form av ambivalens till det jämställda föräldraskapet. För Annelie är det bekymmersamt att möta mammor som har bestämt sig för att återgå till arbetet några månader efter förlossningen, bland annat eftersom de inte anses vara mottagliga för synpunkter. Liknande exempel i det empiriska materialet kan relateras till relativt välutbildade mammor, som har tillgång till både kulturellt och socialt kapital. Föräldrar med sådana tillgångar verkar vara mindre mottagliga för råd och anvisningar från professionella aktörer, och anses därmed ”besvärliga” ur BVC-sköterskornas perspektiv.

Den här formen av förhandlingar mellan professionella aktörer och föräldrar speglar att politiserandet av föräldraskap (Ellingsaeter & Leira, 2006) inte är en konfliktfri process. På BVC utspelas således vissa kamper om vilka familjepraktiker som är lämpligast och där professionella aktörer och föräldrar kan inta olika positioner. I exemplet ovan upplever BVC-sköterskan Annelie att hon inte kan åberopa sakliga argument till att mödrar ska vara hemma med barnen under nyföddhetstiden. Amning kan fungera som ett sådant argument, där man så att säga hänvisar till biologiska föräldrafunktioner och att det är mer naturligt att mammor stannar hemma under barnets första levnadsår. Uppfinningar som bröstpump gör emellertid att sådana argument förlorar i kraft. När biologiska skillnader mellan mödrars och faders föräldraskap suddas ut, blottläggs snarare de könsideologier som styr de förväntningar vi har på mammor och pappor (Hochschild, 1989; Magnusson, 2006). De exempel jag presenterat ovan speglar förekomsten av normativa inslag i mötet mellan BVC-sköterskor och föräldrar.

Andra exempel på normativa praktiker inom verksamheter som riktas till föräldrar kan man se i boken *Den dolda könsdiskursen* (Bäck-Wiklund et al., 2003). Även om författarna inte använder sig av begreppet familjepraktiker, åskådliggör rapporten hur föreställningar om kön på ett komplext sätt påverkar arbetet inom olika sociala verksamheter. Utifrån detta drar jag också slutsatsen att sådana föreställningar påverkar föräldrars egna uppfattningar om vilka relationer och praktiker som bör eftersträvas inom familjen, och således också familjepraktiken.

Jag vill också diskutera hur BVC-sköterskornas resonemang om för- och nackdelar med att pappor deltar i matning av spädbarn utifrån begreppet socialt kapital. Jag har flera gånger poängterat att socialt kapital är kopplat både till faktiska resurser, men också till de normer och värderingar som omger dem (Edwards & Gillis, 2005). Bourdieu (1986) antyder också att det är först när en

resurs tillerkänns värde, som den utgör socialt kapital.

Jag har i det här kapitlet visat att BVC-sköterskor beskriver samma sorts aktivitet, det vill säga pappor som flaskmatar sina spädbarn, ömsom i positiva ordalag, ömsom i negativa. I de fall då mamman behöver avlastning beskrivs pappans delaktighet som en positiv resurs genom att det leder till praktisk hjälp och emotionellt stöd för modern; faktorer som kan sammankopplas med socialt kapital. I andra situationer anses samma beteende ha en negativ inverkan i familjen genom att det försämrar den nära kontakten mellan mor och barn, och inte tillförsäkrar barnets rätt till amning. Här beskrivs inte delaktiga pappor som en positiv resurs, och då denna hjälp snarare betraktas som en nackdel för barnen, bör en sådan praktik i Bourdieus mening inte förstås som socialt kapital.

Mitt resonemang visar återigen på komplexiteten med begreppet socialt kapital. Jag anser dock att begreppet blir intressant och dynamiskt när man problematiserar det faktum att aktörer tillskriver resurser och handlingar olika värde. På liknande sätt beskriver Morgan (2011) att det finns en variation i hur familjepraktiker förstås och definieras av skilda aktörer. Det här är något jag ämnar återkomma till och fördjupa i avhandlingens avslutande kapitel.

Att upprätthålla eller förändra könspraktiker

Det är också viktigt att uppmärksamma hur föräldrar själva upprätthåller bilden av mödrar som huvudansvariga för barnen, bland annat genom att kvinnor fortfarande är föräldralediga i högre utsträckning än männen, vilket statistik från Försäkringskassan tydligt visar (Försäkringskassan, 2011). Mitt empiriska material med intervjuade föräldrar understödjer delvis denna bild, men samtidigt finns exempel på föräldrar som vill göra en annan fördelning. Detta resultat får också stöd från forskning som på olika sätt lyfter fram att svenska fäder har möjlighet att utforma ett faderskap som skiljer sig från traditionella bilder (Plantin, 2001; Nordberg, 2007; Klinth & Johansson, 2010). Frågan är emellertid hur professionella aktörer inom barnhälsovården förhåller sig till föräldrar som bryter könsnormer, och vad händer om dessa föräldrar känner sig motarbetade.

I föräldraintervjuerna framkommer att professionella aktörer inte alltid lyckas dölja sina egna känslor och åsikter i mötet med föräldrarna. De intervjuade föräldrarna ger exempel på situationer där de uppfattat att såväl professionella som politiska aktörer förutsätter att pappor inte tar hand om barnen i samma utsträckning som mammor. Detta skapar irritation och kan leda till minskat förtroende för offentliga aktörer. Politiska förslag om en helt delad föräldraförsäkring betraktas av flera intervjuade föräldrar som ett uttryck för en negativ syn på pappor, det vill säga att pappor inte förväntas vilja delta, utan måste tvingas. Alla de intervjuade föräldrarna säger att det är bäst om föräldrar själva får bestämma hur

föräldraledigheten ska fördelas. Samtidigt är det flera som anser att tvång kan vara nödvändigt för att få en mer jämlik fördelning av föräldraledigheten. Ändå är man vaksam på situationer då man upplever att professionella aktörer har en inställning till fäder som lata eller ovilliga. I följande citat ger Malin uttryck för den egna ambivalensen till huruvida pappor vill vara delaktiga, eller om de måste tvingas, samtidigt som hon också berättar om tillfällena då hon blivit upprörd över professionella aktörers uttalanden, och att dessa utgår från att pappor inte gör något i hemmet.

Malin: Alltså jag tycker ju egentligen att alla borde få bestämma det själva. Men det här med lagar, det verkar ju, eller det har ju visat sig att ju mera dom har styrt det, så ju mera pappor är det som har vart hemma till exempel. Men vi har pratat om det, jag och min man innan här att, han tycker lite att samhället förutsätter att mannen inte gör nånting och det kan han bli lite irriterad på. Han som är ändå ganska, ja han vill ju va med och vara delaktig och allting liksom. Och det är ju hans barn lika mycket som det är mina (skrattar) och han kan känna att det ligger lite så i attityder och allting. Och det kanske måste va så för att det ska till en förändring men, det finns så otroligt mycket pappor som tar jättemycket ansvar och vill.

TW: Mmm.

Malin: Och då kan det bli lite liksom, ja lite pekpinna på dom ibland.

TW: Men kan det kännas så även ifrån, alltså från ja såna som ni möter, professionella jag tänker barnhälsovården eller?

Malin: Ja ja. Ändå från BB tror jag man möter den attityden. Litegrann att liksom ”Nu ska du inte bara stå här och titta utan nu ska du baske mig få”, liksom (skrattar), lite grann den attityden. Och även, även på barnavårdscentralen och så där att man. Och jag vet jag var hos sjukgymnasten några gånger för jag hade såna problem med foglossning nu med Hugo. Och ja, då var det också sjukgymnasten som sa då att jag ska liksom ta så små steg som möjligt och inte göra så mycket hemma. ”Och nu hör du det också” sa hon, så där då till Niklas liksom som också var med vid besöket. Och det ligger nog i hela liksom samhällets attityd, att mannen gör ingenting (skrattar). Och det har ju förändrats väldigt väldigt mycket.

(Malin, 2 barn)

Att de intervjuade föräldrarna upplevt sig kränkta eller ifrågasatta beror också på hur de väljer att tolka professionella aktörers uttalanden eller handlande. Föräldraskap är omgivet av normer inom många områden, och det finns både uttalade och outtalade motsättningar mellan dessa. Den svenska barnhälsovårdens framgångar, bland annat genom god hälsa hos små barn och tidig upptäckt av avvikelser, bygger till stor del på att föräldrar väljer att besöka denna frivilliga verksamhet, och att den uppfattas som en positiv resurs. Det är därför angeläget att uppmärksamma frågan om hur professionella aktörer kan hantera situationer där föräldrar bryter mot de normer som BVC-sköterskorna utgår från i sitt arbete,

såsom konstruktionen av faderskap och moderskap.

En bra förälder reder sig själv

I det här kapitlet har jag pekat på aspekter av barnhälsovårdens arbete som kan tolkas som kritik. Jag vill därför uppmärksamma att det finns studier som visar att föräldrar är positivt inställda till barnhälsovården och kontakten med personalen där (Fägerskiöld 2002, 2006; Sarkadi, 2009). Även i mina föräldraintervjuer finns berättelser där BVC återges i positiva ordalag. Mitt material innehåller emellertid fler kontraster, och jag vill med min analys lyfta fram aspekter som kan bidra till ökade reflektioner, både inom barnhälsovården, men också inom andra professionella grupper som möter föräldrar och barn.

De intervjuade sjuksköterskorna menar att BVC är en viktig resurs i föräldrars liv och en given källa till råd och stöd. Telefonrådgivning utgör en stor del av deras vardagliga arbete, då föräldrar ringer för råd om allt från sömnvanor, mat och förstoppade barn, till relations- och uppfostringsbekymmer. Även om sköterskorna uppmanar föräldrar att ringa, förvånas de över att många föräldrar väljer att vända sig till dem för råd och inte till personer i det egna nätverket. Sköterskornas förklaring ligger i linje med det som också Plantin och Daneback (2010) pekar på, det vill säga att dagens föräldrar inte vill förlita sig på gammalmodiga råd från den äldre generationen utan att man vill ha råd som är uppdaterade.

I det förra kapitlet kunde man dock se att de intervjuade föräldrarna inte ringer till BVC i någon större utsträckning. En förklaring kan finnas i urvalet, det vill säga att mina föräldrar skiljer sig från genomsnittet. Skillnaden kan också bero på att BVC-sköterskor i hög utsträckning talar om föräldrar med spädbarn, medan de intervjuade föräldrarnas barn börjar bli lite större och kontakten med BVC är inte lika intensiv. Min tolkning är också att sköterskorna och föräldrarna tillskriver denna form av telefonrådgivning olika betydelse och innebörd, och att föräldrarna ibland uppfattas som mer desperata än de själva upplever sig vara.

I svenska föräldrastödsutredningar framhålls att ett formellt föräldrastöd behövs, bland annat för att det efterfrågas av föräldrar (Bremberg, 2004; SOU 2008:131). I en behovsinventering av föräldrars önskemål om stöd, vilken också refereras i SOU 2008:131, framhålls att svenska småbarnsföräldrar generellt är nöjda med det stöd som finns idag, och i de fall där ytterligare stöd önskas vill föräldrar att det ska ske på deras villkor (Sarkadi, 2009).

Att föräldrar själva vill avgöra i vilken utsträckning man tar del av offentligt stöd återspeglas också i mina föräldraintervjuer. Några föräldrar har erfarenhet av föräldracirklar i öppna förskolans regi, vilket kan betraktas som en form av utbildning. Andra föräldrautbildningar, till exempel de strukturerade och manual-

baserade program som förespråkas i 2000-talets föräldrastödsutredningar, efterfrågas inte av föräldrarna. Flera intervjuade föräldrar är direkt negativa till sådana utbildningar, trots att de inte vet så mycket om dem utan bara sett anslag, till exempel på BVC eller på öppna förskolan.

En del föräldrar ger också uttryck för ett mer generellt ifrågasättande av statlig inblandning i frågor som rör föräldraskap. Nedan presenteras ett utdrag ur fokusgruppen med pappor, där de diskuterar huruvida det finns behov av föräldrautbildning till alla föräldrar.

Lars: Men lite kändes det ju som att, man får va medveten om att alltså, det är ju ändå ett aktivt val att skaffa barn.

Anders: Ja.

Lars: Och då bör man ju också va medveten om vad man skaffar.

Anders: Det kan ju inte va samhällets ansvar i alla fall.

Lars: Nej.

Anders: Även om det skulle kunna, det kan ju inte vara ansvaret på samhället tycker jag.

Stefan: Bytesrätt eller ångerrätt...

(skratt)

Stefan: På barnet, efter fjorton dagar, "Det blev inte som vi tänkt oss".

Anders: "Nej det var ingen som hade sagt till oss att dom skulle vara vakna hela nätterna".

Lars: Nej just det, precis (skrattar).

(fokusgrupp, pappor)

Papporna i denna fokusgrupp kan sägas ansluta sig till en marknadsmässig syn på offentligt stöd, det vill säga ett antagande om att samhällets stöd och tjänster bör regleras av förhållandet mellan utbud och efterfrågan (Jansson, Elvhage & Sundelin, 1990, s. 33). Marknadsmässiga principer utgår från det grundläggande antagandet att föräldrar är medvetna om sina behov och informerade om de rätta vägarna att få dem tillgodosedda. Det är individen själv som slutligen avgör vad som är bra för honom eller henne. Papporna i fokusgruppen argumenterar på liknande sätt och anser att de inte behöver utbildning eller annat formellt stöd. Pappornas resonemang tyder på en befintlig diskurs om att en bra förälder bör klara sig på egen hand utan inblandning av stat eller professionell hjälp. Denna inställning förekommer även i andra föräldrantervjuer, och den speglar det som Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) beskriver, det vill säga att föräldraskap är en del av det individuella livsprojektet som man vill utforma på egen hand.

Papporna i fokusgruppen tillhör en relativt privilegierad grupp i samhället och har tillgång till både ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital, vilket de har kunnat dra nytta av i sitt föräldraskap. De är till exempel etablerade på arbetsmarknaden och därmed också berättigade till högre nivåer av ekonomisk ersätt-

ning från socialförsäkringssystemet. Dessutom har de tillgång till råd och emotionellt stöd från arbetskamrater samt andra vänner och bekanta. Papporna utgår från att vissa kunskaper är givna när man väljer att skaffa barn, och att man bör vara medveten om vad man ger sig in. Föräldraskap betraktas här som ett frivilligt och aktivt val. Det här resultatet ligger i linje med annan samtida familjeforskning, som visat att föräldraskap utformas i enlighet med dagens normer och diskurser om föräldraskap; såsom könskomplementaritet samt relationell och ekonomisk stabilitet (Berghner, 2008; Franséhn et al., 2009; Bergman et al., 2011; Bäck-Wiklund & Johansson, 2012). Några säger att de innan barnets födelse läste tidningar eller böcker som handlade om att bli förälder, men de flesta verkar åberopa en sorts tyst kunskap, eller mognadsnivå i livet, som gör att man är redo att bli förälder. De föräldrar som ger uttryck för detta verkar på olika sätt också få den här bilden bekräftad, till exempel i mötet med andra ”goda föräldrar” och i mötet med professionella aktörer. Att ha akademisk utbildning, en fast relation, anställning och ett socialt nätverk av familj och vänner är faktorer som erkänns ett värde och betraktas som positiva resurser i föräldraskapet.

Den föräldrautbildning som de intervjuade föräldrarna tagit del av i samband med första barnets födelse uppfattas inte av föräldrarna som utbildning, vilket bland annat Fredrik tar upp när han berättar om deltagandet i denna.

Fredrik: Ja, det var väl egentligen ingen, eller ja, det kanske var en utbildning. Ja, för det var en sån här liten grupp då, innan Elias kom.

TW: Ja

Fredrik: Men den gruppen vet jag inte, rent utbildningsmässigt var det nog inte så mycket.

TW: Mmm, vad handlade det om tycker du?

Fredrik: Det var mest att träffa andra föräldrar, kändes det som, ja.

TW: Hade det behövts mer utbildning eller information?

Fredrik: Nej, nej.

TW: Nu har ju er äldsta pojke blivit lite större. Har du känt något behov nu av att få mer, ja utbildning i föräldraskap eller vad man ska säga?

Fredrik: Nej.

(Fredrik, 2 barn)

I föräldraintervjuerna framställs föräldrautbildningen oftast som en slags rit man ska genomgå innan man får barn, vilket bland annat innefattar filmer om förlossning och amning, samt att ta del av andra föräldrars erfarenheter. Dessa filmer beskrivs av föräldrarna i komiska termer, och man har ofta hört talas om dem via vänner som redan har genomgått föräldrautbildningen. Några av de intervjuade föräldrarna använder själva ordet rit för att beskriva föräldrautbildningen. Att föräldrautbildning beskrivs som en rit är intressant, eftersom det går emot teorin om att det senmoderna samhället kännetecknas av en avsaknad av formaliserade

riter (Giddens, 1997). Detta skiljer sig enligt Giddens från tidigare samhällen, där olika övergångsfaser i livet följde tydliga mönster, vilket gjorde det lättare för människor att anpassa sig till nya situationer, eftersom det stod klart hur man förväntades agera (Giddens, 1997, s. 100). I det senmoderna samhället anses det inte vara givet hur individen ska agera som nybliven förälder, och det går inte att förlita sig på befintliga strukturer. Giddens använder i detta avseende barnafödande som belysande exempel, då det i tidigare kulturer skedde i ett grupp- och familjesammanhang. Nutidens barnafödande förläggs emellertid till sjukhus och särskilda kliniker, vilket leder till att föräldrablivande sker isolerat, ”utan någon konkret förbindelse med vare sig generationens cykel eller bredare moraliska frågor” (Giddens, 1997, s. 239).

I det empiriska materialet tycker jag mig se andra tendenser, vilka snarare pekar på att föräldrar har en klar och tydlig bild av vad som förväntas av dem, och att det moderna föräldraskapet kännetecknas av tydliga normer om vad som är ett gott föräldraskap. Dessa normer och föreställningar om hur man bör vara som förälder, förmedlas dock på olika sätt, det vill säga inte enbart genom föräldrautbildning eller via professionella aktörer utan också via överföringar mellan föräldrar och över generationer.

I föräldrantervjuerna kan man se att behov av utbildning och råd i föräldraskap stundtals kopplas samman med svaghet och brister hos föräldrarna, eller att barnet har särskilda behov, till exempel en funktionsnedsättning. Detta sätt att tala om ”den andre” kan tolkas som ett sätt att distansera sig från det otillräckliga föräldraskapet, och framställa sig själv som en god och moralisk förälder.

I mitt empiriska material finns emellertid exempel på att man trots tillgång till olika kapitalformer kan känna stor osäkerhet i rollen som ny förälder. Marie är en välutbildad kvinna, men hon kände sig ändå osäker i föräldrarollen när hon fick sitt första barn. Detta uppmärksammades inte från BVC, trots att hon fick svara på frågor som rörde detta i samband med post partum screening. Marie säger att hon i efterhand tolkat osäkerheten som en form av depression. När hon blev gravid igen berättade hon om sina känslor för BVC-sköterskan, och bad själv att få kontakt med psykologen för att inte hamna i samma situation en gång till. Hon är nöjd med den samtalskontakt som då etablerats, men uttrycker en viss besvikelse över att ingen uppmärksammade hennes situation i samband med första barnets födelse. Även om bra stöd finns att tillgå, tycker hon att det är anmärkningsvärt att man som förälder måste ropa väldigt högt för att något ska hända, och att det inte alltid är givet vart man ska vända sig. Den här erfarenheten kan ses som ett tecken på att BVC-sköterskorna i vis mån är selektiva i arbetet med att identifiera föräldrar som behöver extra stöd. Marie är en gift, välutbildad kvinna med stor uppbackning från de egna föräldrarna, vilket kan ha bidragit till att BVC-sköterskan inte uppmärksammade hennes behov, då det ”på pappret” såg bra ut.

Det är svårt att uttala sig om hur ofta BVC-sköterskor missar att uppmärksamma föräldrar som vill ha extra stöd, men Maries erfarenhet pekar på riskerna med färdiga kategoriseringar, vilket gör professionella aktörer mindre lyhörda för de behov som föräldrar själva upplever att de har. Här vill jag uppmärksamma hur en av de intervjuade BVC-sköterskorna, Charlotte, vittnar om att det kan vara svårt för föräldrar att få stöd på BVC. I fokusgruppen har hennes kollegor talat om hur viktig BVC är, och att föräldrar kan vända sig till dem med alla möjliga frågor. Charlotte kommer dock med synpunkter som delvis ifrågasätter hur självklart det är för föräldrar att vända sig till BVC, och hon ifrågasätter också hur duktiga de som professionella är att uppmärksamma svårigheter som föräldrar har. Charlotte är den person i mitt material som arbetat kortast tid inom BVC, och hon är också den enda som i fokusgrupperna refererar till sig själv och sina egna erfarenheter av att som förälder besöka BVC. Charlotte bor i en stadsdel där många föräldrar är välutbildade och socioekonomiskt starka, och hon menar att dessa föräldrar inte vänder sig till BVC när man behöver råd eller hjälp. Enligt Charlotte beror det delvis på att föräldrarna har andra personer att vända sig till, men också att BVC-sköterskorna förväntar sig att föräldrarna ska klara av föräldraskapet. I fokusgruppen har man till exempel diskuterat BVC-sköterskans möjlighet att stötta föräldrar som separerar, föräldrar som har en dålig ekonomi, eller föräldrar som på olika sätt upplever osäkerhet och misslyckande i föräldraskapet.

Charlotte: Jag tänker i den stadsdel där jag bor. Jag skulle ju inte gå till BVC med dom problemen. När jag går till BVC, alltså det skulle inte tas emot på rätt sätt, eftersom dom inte är vana vid sådana problem där. Utan där ska allting gå på tåg, på räls. Det blir inga extra frågor om hur man har det, hur man mår. /.../ Jag kan inte påminna mig, jag tror knappt att jag har fått den frågan höll jag på att säga. De har sagt liksom ”Ja men det här fixar ni”, den jargongen liksom.

Ann: Jag tror ändå att vi blir tränade i att va lyhörda. Då menar jag att vi jobbar kanske lite mer så.

(BVC-sköterskor, fokusgrupp 2)

Charlotte får inget större gehör bland sina kollegor i fokusgruppen, när det gäller uppfattningen att BVC kanske inte är tillräckligt uppmärksamma på hur föräldrar mår och hur man har det. Charlottes egen erfarenhet verkar dock stödja min tolkning av Maries berättelse, det vill säga att BVC har svårt att upptäcka stödbehov när det inte förväntas, till exempel bland medelklassföräldrar som bedömts vara väletablerade och ha ett gott socialt nätverk. Då kan formellt stöd snarast betecknas som svåråtkomligt.

Även mammorna som deltar i Vintergatans verksamhet vittnar om att stöd kan vara svåråtkomligt. En av mammorna på Vintergatan berättar att hon mådde väl-

digt dåligt innan hon kom till Vintergatan, och att hon fortfarande har det besvärligt på många sätt. Hon tycker att det kan vara svårt att prata med sin BVC-sköterska om hur man egentligen mår.

När man är på BVC, då pratar man mest om sitt barn och hur det mår och hur går det, och man kan ha frågor om sömn eller mat. Men här (på Vintergatan) kan man prata om alla möjliga saker. Allt som jag har nu omkring mig, och om min dotter har varit orolig på natten och inte velat sova, om jag är lite ledsen, eller om jag är glad, ja jag kan prata om allt. Men på BVC så är det bara barnet. Så om de frågar där hur jag mår så säger jag ”Jag mår bra”. Alltså man vill inte berätta om sig själv. För man har inte så mycket tid på BVC, det är ju max en halvtimme man sitter där. Så då blir det bara angående barnet.

(föräldrainservju, Vintergatan)

Trots att flera av dem lever under svåra livsförhållanden, vilka skulle kunna beskrivas med ord som Hagelin (2007) använder för att kategorisera föräldrar som behöver extra stöd, uppger flera att de fått kämpa för att få hjälp.

Men däremot så tycker jag att man borde vara mycket mer lyhörd på BVC för mammor som mår som vi gör här. Och inte bara säga att ”Ja men det är jobbigt att vara förälder”. /.../ Jag går till mig själv, hur mycket jag fick kämpa för att få hjälp. Och det var ingen som förstod hur viktigt det var, det var ingen som förstod med en gång. Dom bara ”Ja ja, du är trött”, liksom. /.../ Det borde ju vara nån slags skillnad på en som är trött och på en som är dödstrött.

(föräldrainservju, Vintergatan)

Sådana berättelser återkommer också i andra intervjuer, vilket speglar att professionella aktörer anser att föräldrar ska klara vissa saker på egen hand. Vissa behov betraktas som rättmätiga, medan andra önskemål om hjälp uppfattas som ett uttryck för att föräldrar är lata och bekväma. Uppfattningen att det finns ”lata föräldrar”, eller föräldrar som inte insett vad föräldraskapet innebär, förekommer i intervjuerna med BVC-sköterskorna. Det är i alla fall min tolkning av vissa uttalanden, såsom följande korta intervjuutdrag.

- Ja, alla dessa som pratar om ”egen tid”. Dom ska ha egen tid och hur ska dom få det?

- Precis. Jag menar, vad då egen tid? När du är förälder så har du ingen egen tid.

- En del vill ju ha barnvakt helt enkelt.

(BVC-sköterskor, fokusgrupp 3)

Sådana här resonemang har även förekommit vid andra tillfällen, då jag har presenterat min forskning för professionella aktörer inom föräldrastödsområdet. Personer som arbetar på öppna förskolor och familjecentraler har för mig presenterat ett problem med föräldrar som ber om att få gå ifrån verksamheten en liten stund men låta barnet vara kvar. Föräldern vill till exempel utföra ett kortare ärende, där det är besvärligt att ha med sig barnet. När professionella aktörer berättar om sådana tillfällen blir de ofta upprörda och tycker att dagens föräldrar har för höga krav på att andra ska ta hand om deras barn. Ofta påpekas att deras verksamheter inte innefattar barnvakteri, och att föräldrar får lösa sådana situationer på egen hand. I dessa sammanhang framhålls föräldraskapets moraliska aspekter och att vissa uppgifter tillhör föräldraskapet (Himmelweit, 2000).

Att utforma familjepraktikerna på egna eller andras villkor?

Om mödrar generellt sett är mer övervakade än fäder, så finns det vissa grupper av mödrar som utsätts för än hårdare professionell övervakning. Jag har tidigare påpekat att de intervjuade BVC-sköterskorna delvis värjer sig mot färdiga kategoriseringar av föräldrar som behöver stöd. När de talar om sin verksamhet återkommer de emellertid till sådana kategorier, särskilt när de talar om vilka föräldrar det är som behöver extra stöd.

Monika: Jag tror att det är mycket, dels är det mycket vilket, alltså hur man har sett fram emot, alltså hur man har tänkt sig det här att få barn, hur jobbigt man har föreställt sig det innan. Och sen hur man tar den här jobbigheten då. Många mammor här, alltså det kan ju vara mycket invandarmammor som har sin familj kvar i nått annat land och så där. Många mår inte psykiskt bra. Och då kan det upplevas ännu jobbigare det här med ett barn

Karina: Ja, det här med nätverket spelar ju en stor roll.

(flera instämmer)

Karina: Om man har en partner som är helt inne på att han också är förälder och har stöttande föräldrar som också kan stötta en positivt.

Rut: Men det beror ju inte bara på om man är invandrare.

Karina: Nej, nej.

Monika: Nej det är ju många svenskar som också mår dåligt.

Karina: Det beror som sagt på nätverket och på hur man har förberett sig under sin graviditet.

Rut: För lite kunskaper kanske vissa har.

Natalie: Ja eller vad man har med sig i bagaget från sin egen mamma liksom.

Vad man vet om barn, eller fått höra om barn, det tror jag också spelar in.

Karina: Ja visst gör det det.

(BVC-sköterskor, fokusgrupp 2)

I utdraget presenteras en rad olika förklaringar till varför föräldrar behöver stödjas och förklaringarna återfinns på såväl psykologisk, relationell som strukturell nivå. Även om flera BVC-sköterskor påtalar att det inte bara är invandrare som behöver stöd, återkommer invandrare och invandramammor i BVC-sköterskornas berättelser om föräldrar som behöver stöd. Detta blir särskilt tydligt i det område där en stor andel av de boende tillhör etniska minoritetsgrupper. Dessa familjer beskrivs av BVC-sköterskorna som patriarkala, och där kvinnorna lever med olika grad av kontroll. Sköterskorna beskriver också att många av dessa kvinnor inte kan svenska samt saknar vänner och familj.

Den familjen som kom här i morse då, med det lilla barnet som hade skrikit hela natten. Det var ju hennes före detta man som var med, som hon inte bor ihop med va. Och hon känner bara en endaste person här, och det är alltså den före detta mannens arbetskamrat och hans fru. Och kan inte ett ord svenska. Och nu sitter hon här, 21 år gammal tror jag hon är, och bor ensam med sitt nyfödda barn, nyligen skild från mannen och känner bara hans arbetskamrat plus fru alltså. Det är dom enda hon har att vända sig till. Och ingen familj här förstås.

(BVC-sköterska, fokusgrupp 2)

Liknande beskrivningar återkommer i fokusgruppen vid den mottagning där en stor andel av besökarna är födda utanför Europa, och många är relativt nyanlända. Den kvinna som beskrivs ovan, tillhör en grupp föräldrar som ofta vänder sig till BVC för råd och stöd, vilket sköterskorna förklarar med att de helt enkelt inte har någon annan att vända sig till.

Här är vi nog väldigt behövda. Det är ibland enda fönstret till svenska samhället med svensktalande personal och allt vad man kan tänka sig. Och dom vet att dom alltid gärna får höra av sig hit och dom får ställa vilka dumma frågor som helst och så. Så att för oss tror jag att vi upplever det som en väldigt glädje att vi är så behövda för familjen. Jag tror att vi betyder mycket för familjerna här i området, alltså det tror jag.

(BVC-sköterska, fokusgrupp 2)

Det är uppenbart att BVC-sköterskorna upplever sig vara en positiv resurs för dessa föräldrar, både via den professionella kompetensen, men i hög grad också genom att vara en empatisk och närvarande medmänniska. De ser sig själva också som en sorts länk till det svenska samhället, och kan således utgöra både formellt kapital, men också det Portes (1998) kallar för *linking capital*. Att flera sådana exempel återkommer i fokusgrupperna med BVC-sköterskor kan tolkas på olika sätt. Dels kan man se dem som faktiska erfarenheter, vilka BVC-sköterskorna dagligen tar del av i sitt arbete med familjer, men man kan också betrakta berättelserna som uttryck för föreställningar vi har om ”den andra”. I

denna bemärkelse kan man tänka sig att föreställningen om utsatta invandramammor bidrar till vad BVC-sköterskorna ser, men också hur de tolkar föräldrars behov av hjälp och stöd i olika former. Det här är också ett exempel på hur intersektioner mellan kön, etnicitet och klass bidrar till att vissa familjer anses vara mer stödbehövande.

I mitt empiriska material är det föräldrarna i verksamheten Vintergatan som tydligast erbjudits stöd på grund av professionella bedömningar. Verksamhetens specifika syfte är att förbättra samspelet mellan mödrar och deras barn. Detta stöd utformas inte efter marknadsmässiga principer, utan det är samhällets ansvarsprinciper som görs gällande. Det är således inte efterfrågan som styr, utan vad experter och beslutsfattare anser är bäst för föräldrar och barn (Jansson, Elvhage & Sundelin, 1990, s. 33).

Samtliga föräldrar på Vintergatan lever under knappa ekonomiska förhållanden och flera av dem tillhör etniska minoritetsgrupper. Gemensamt är också att de saknar vänner och familj som kan hjälpa dem i olika avseenden. Enligt verksamhetens målbeskrivning är emellertid bristande socialt nätverk inte ett tillräckligt skäl för deltagande i verksamheten, så heller inte behov av barnvakt (Wissö, 2009). Föräldrarnas uppfattning om vad de behöver hjälp med överensstämmer emellertid inte alltid med de professionella aktörernas bedömningar, och de arbetsplaner som arbetas fram kan betraktas som ett resultat av en förhandling, där de professionella har tolkningsföreträde. Arbetsplanen måste innehålla ett uttalat mål som berör samspel och relation. När jag intervjuar föräldrarna är det emellertid bara en av de deltagande föräldrarna på Vintergatan som tydligt uttrycker att det är samspelet med sitt barn som hon ska få hjälp med.

Ja, det är att jag ska förstå signaler och så lite bättre. Kanske inte förstå varje gång, men ändå kanske förstå ”Varför blev mitt barn arg nu?”; ”Vad händer nu?”. Lite mer så.

(föräldrantervju, Vintergatan)

På Vintergatan sker arbetet med samspelsträning i de vardagliga rutinerna, men man jobbar också med Marte Meo, där barnet och föräldern filmas i korta sekvenser för analys av samspel och kommunikation. Dessa filmsekvenser återges till den som blivit filmad, vilket ska medföra att klienten blir aktiv, reflekterande och medskapande i sin egen behandling (Drugli & Lichtwarck, 1998). De intervjuade föräldrarna är överlag positiva till denna metod, men ibland tolkar jag deras svar som att det finns viss osäkerhet om vad metoden syftar till.

Jag tycker att det är roligt. Att få se mitt barn på film och se vad hon gör och det är bra för mig, för jag lär mig om jag gör något fel eller så, och jag ser på filmen att jag inte ska göra så.

(föräldrantervju, Vintergatan)

De korta sekvenser som filmas innehåller moment som anses tillhöra vardagens normala rutiner, såsom matning, blöjbyte eller lek mellan förälder och barn, det vill säga en del av familjepraktiken. Syftet är inte att den professionella aktören ska peka på fel och brister i denna praktik utan lyfta fram det positiva (Drugli & Lichtwarck, 1998). I citatet ovan tycker jag emellertid att föräldern antyder att personalen ska "rätta till" vissa saker. På något vis utgår hon från att hennes familjepraktik är felaktig, vilket kan förstås som att den redan diskvalificerats av andra professionella aktörer eller andra föräldrar.

Jag vill också uppmärksamma att hjälpen som föräldrarna på Vintergatan anses behöva, berör samspelet mellan förälder och barn, trots att mödrarna har en besvärlig livssituation i många bemärkelser, och själva efterfrågar andra former av stöd. Återigen kan man se att psykologiska sanningsregimer påverkar värderingar och normer som rör familjepraktikerna och dess utformning (Rose, 1999). Det visar också att föräldrarna på Vintergatan har begränsad möjlighet att förhandla med professionella och politiska aktörer om vad som är ett gott föräldraskap, men också små möjligheter att utforma fungerande familjepraktiker. Det här skiljer sig från de föräldrar i materialet som tillhör medelklassen, och som har både kulturellt och socialt kapital. Dessa föräldrar använder sig bland annat av familj och vänner i situationer när de känner sig ifrågasatta i sitt föräldraskap av professionella. Flera sådana berättelser utspelar sig på barnavårdscentralen, och ett upprepat exempel i föräldrainterjuerna rör bebisar som inte går upp i vikt, vilket kan föranleda tätare besök på BVC för att kontrollera viktuppgången. Klas och Helena upplevde att deras BVC-sköterska inte stöttade dem när deras barn inte följde viktkurvan.

Vi bytte BVC-sköterska för vi tyckte inte hon var bra hon den första, för hon var väldigt så där, åhhh, det kändes som att vi gjorde nått fel eller, vi skulle ge ersättning och intensivamma och massa sånt där, och då när man pratade med kompisar och föräldrar och släktingar, så stöttade ju alla oss liksom att "Våga tro på att ni gör rätt" och sådär. /.../ Ja, så bytte vi BVC-sköterska och den nya, hon var jättebra där.

(Helena, ett barn)

Klas och Helena ifrågasätter inte sköterskans oro över den dåliga viktuppgången, eftersom den kan vara befogad med hänsyn till barnets hälsa. Däremot upplevde de inte att de fick något stöd från BVC-sköterskan i den här situationen, utan kände sig snarare skuldbelagda och att de inte ville sitt barn det bästa. När de upplevde att vänner och familj trodde på dem som föräldrar, vågade de byta BVC-sköterska. Även andra föräldrar vittnar om att de bytt BVC-sköterska, och man beskriver också strategier om att inte be BVC-sköterskan om råd eller

strunta i de råd som hon ger. Gemensamt för dessa föräldrar är att de innehar olika former av kapital, vilket således verkar inverka på möjligheten till motstånd mot professionella eller statliga direktiv. De föräldrar som tillhör medelklassen riskerar visserligen att betraktas som besvärliga i vissa avseenden genom att de ifrågasätter och kommer med egna lösningar, men de har också större möjlighet att delta i den politiserade processen av föräldraskap (Ellingsaeter & Leira, 2006). Sammantaget tyder det på att utbildningsnivå och klass bidrar till en försämrad förhandlingsposition.

Samtidigt bör man påminna sig om att många av de råd som BVC-sköterskorna förmedlar ligger i linje med psykologiska tankefigurer och sanningsregimer i vårt samhälle, såsom betydelsen av goda relationer mellan föräldrar och barn (Rose, 1999). Dessa kan vara svårare att gå emot, eftersom det skulle strida mot allmänt rådande uppfattningar och normer om föräldraskap. Kristjánson (2001) påpekar också att flera av dessa uppfattningar redan införlivats i föräldrars medvetande, vilket man också kan se i mitt material, i föräldrars tal om det goda föräldraskapet och den goda familjen. Det verkar således som att Nikolas Rose (1995) i viss bemärkelse har rätt när han menar att den liberala styrningsrationaliteten leder till att statens behov att styra människors beteende genom professionerna minskar, eftersom föräldrar anpassar sig efter rådande normer, och utformar familjepraktikerna i enlighet med dessa.

Det verkar dock finnas områden där föräldrar är mindre benägna att anpassa sig, och istället vill påverka de normer som styr föräldraskapets utformning. I det här avseendet menar jag att föräldrarna på Vintergatan har sämre förhandlingsmöjligheter jämfört med medelklassföräldrarna. För Vintergatans mödrar blir det en fråga om att, i alla fall på ytan, anpassa föräldraskapet efter de normer som de professionella aktörerna förmedlar, och det kan vara svårt att opponera sig mot detta. I likhet med övriga intervjuade föräldrar anser de sig inte vara i behov av särskild föräldrautbildning eller samspelsträning, men de har mindre möjlighet att tacka nej till detta, då de också är utsatta för andra former av övervakning och styrning. Det är inte ens säkert att själva deltagandet i verksamheten sker på frivilliga grunder. Personalen på Vintergatan upplever att verksamheten ibland mer eller mindre tvingats på familjen, och att vissa familjer inte vågat tacka nej till socialsekreterarens eller BVC-sköterskans erbjudande på grund av rädsla för vad som då kan hända (Wissö, 2009). Flera av de föräldrar som deltar i Vintergatans verksamhet har, eller har haft, kontakt med socialtjänsten, både i form av ekonomiskt bistånd och andra former av bistånd. Några av föräldrarna har tidigare erfarenhet av socialtjänstens beslut om omhändertagande och placering av barn i familjehem och på institution. Vetskapen om dessa åtgärders existens kan fungera som ett maktmedel, oavsett om några sådana ”hot” explicit har uttalats.

Formell hjälp – en räddande hand

Utifrån Donzelots (1997) skrivningar om det formella stödets disciplinerande funktion, ligger det nära till hands att beskriva den formella hjälp som förmedlas på Vintergatan i termer av kontroll och makt. Jag vill dock lyfta den positiva betydelse som de intervjuade föräldrarna tillskriver denna verksamhet. Flera av dem menar att deltagandet i verksamheten faktiskt räddat deras liv.

Jag vet inte om jag kan säga att det är någon särskild del av verksamheten jag uppskattar, för det är en helhet. Men om inte jag hade fått komma hit, ja, det känns som att det har räddat mig. Och det kan låta dramatiskt, men jag tror faktiskt att det har räddat mitt liv, mitt och mitt barns. Och det är rätt stort.

(föräldrantervju, Vintergatan)

Liknande berättelser kommer från de andra mammorna i verksamheten. I intervjuerna framkommer också att tillvaron utanför Vintergatan präglas av ensamhet, vilket nästa citat får belysa. Den intervjuade mamman säger att hon vid intervju-tillfället har dagar då livet känns tungt, och då det kan vara svårt att ta sig upp ur sängen. Jag frågar henne, hur det är att gå till Vintergatan när det känns på det viset.

Det har hänt att jag känt att jag vill stanna hemma. Men oftast tänker jag att, varför ska jag stanna hemma här alldeles ensam, när det finns någon där som jag kan prata med och som man kan göra att man känner sig glad igen. Så jag brukar tänka att, nej jag går till Vintergatan så jag får träffa andra. Så jag kommer hit och så glömmar jag bort ifall jag är ledsen.

(föräldrantervju, Vintergatan)

I analysen av föräldrantervjuerna har jag konstaterat att föräldrarna talar om andra aspekter av verksamheten än det som personalen och verksamhetsmålen betonar. Det tolkar jag som att dessa föräldrar, trots begränsad tillgång resurser, deltar i den politiserande process som formar verksamheter vilka ska fostra ”goda föräldrar”. Föräldrars aktiva roll synliggörs i mina intervjuer då de omformulerar verksamhetsmålen, och gör dem till något som känns relevant för dem. De intervjuade föräldrarna talar till exempel i begränsad omfattning om samspelsträning, och framhåller i stället situationer då de genom verksamheten får avlastning i sitt föräldraskap, till exempel det moment som kallas avslappning. Detta moment ingick inte i verksamhetens ursprungliga plan, utan har vuxit fram utifrån deltagande föräldrars behov, vilket även uppmärksammats av personalen. Avslappningen sker i ett avgränsat rum, där föräldrarna får ligga stilla, och lyssna på ljudinspelningar med avslappningsövningar och musik. Under den tid som avslappningen pågår turas personalen om att ta hand om barnen. Flera av de inter-

vjuade föräldrarna säger att det här är den viktigaste och bästa stunden på hela veckan. Jag anser att den här hjälpen är ett resultat av en politiserande process där professionella aktörer lyssnar till föräldrars behov, och utformar hjälpen i denna riktning. I sådana möten finns därmed möjlighet till aktörskap, både hos föräldrar och professionella.

Att få en stund för sig själv, är något som de intervjuade mammorna beskriver att de aldrig har möjlighet till annars. Även om två av dem lever tillsammans med en partner, beskrivs dessa som frånvarande personer. De deltagande föräldrarna talar mycket om behovet av avlastning, att kunna lämna ansvaret för barnen och göra något för egen del.

Det som var viktigt för mig då och som fortfarande är viktigt det var främst avlastning. Att jag skulle kunna få sitta och ta en kopp kaffe och att de kunde hjälpa mig med flickan som hade kolik. Och jag hade depression och så där, så det var mest det. Sen har vi lagt till saker. /.../ Jo, det här kanske låter lite konstigt, men jag har sagt till dom som jobbar här att det känns så skönt när jag vet att på måndag när jag ska hit, så vet jag att jag får gå på toa ifred.
(föräldrantervju, Vintergatan)

Några föräldrar önskar att de hade haft större möjlighet till avlastning, eller barnvakt, och det händer att de frågar personalen på Vintergatan om möjligheten att lämna barnen, när de vill utträtta något ärende där det är besvärligt att ha med sig barnen. Behov av avlastning utgör ett delikat bekymmer för personalen. Med hänvisning till verksamhetens syfte, att arbeta med relationen och samspelet mellan förälder och barn, skulle personalen kunna säga blankt nej till alla sådana förfrågningar. Det förekommer inte heller i någon större utsträckning att personalen ”passar” deltagarnas barn. Däremot händer det att man tillåter föräldrar att under kortare stunder lämna verksamheten och lämna kvar barnet.

I intervjuerna med personalen framkommer att de ser behovet av avlastning hos föräldrarna, och att detta inte kan tillgodoses genom familj eller vänner. Personalen framhåller att verksamheten ska vara barnfokuserad, och de tror att detta är nödvändigt för att inte drunkna i flödet av problem som de förväntas lösa. Samtidigt vidhåller personalen att det finns samband mellan föräldrars välbefinnande, barnens välbefinnande och relationen mellan förälder och barn. Personalen har till exempel diskuterat möjligheten att låta en av deltagarna träna under verksamhetstid, då de är övertygade om att detta skulle göra gott både för mamma och barn, men hon har ingen som kan vara barnvakt. Flera av föräldrarna på Vintergatan har uttryckt önskemål om att träna, och det finns likheter med de intervjuade medelklassföräldrarna i detta avseende. Träning kan betraktas som en symbol för individuell frihet och egen tid, men det finns stora skillnader mellan föräldrar när det gäller möjligheten att uppnå detta.

De möjligheter som föräldrarna på Vintergatan har till egen tid, avgörs bland annat av verksamhetens riktlinjer och mål. Vintergatan är en verksamhet som personalen utformar relativt fritt, och personalen är inte utsatt för någon större kontroll ”uppifrån”. Det finns därför utrymme för personalen att tänja på gränserna för vad som är möjligt, och i viss mån utforma stödet utifrån individuella önskemål. Vintergatan har dock en styrgrupp bestående av företrädare för skola, socialtjänst och barnhälsovård, vilka kräver viss insyn i verksamheten. Personalen är därför försiktig med att tala om möjlighet till avlastning, eftersom det kan anses falla utanför målen med verksamheten. Jag tolkar dock relationerna mellan deltagare och personal som starka, och att det därför finns en relativt stor vilja och önskan hos personalen om att kunna hjälpa deltagarna i detta avseende.

När det gäller Vintergatans funktion för de deltagande föräldrarna vill jag också dra paralleller till det som andra föräldrar i materialet berättat om, det vill säga att vardagslivet är inrutat av tråkiga aktiviteter som matlagning, disk och städning. I boken *The Time Bind* konstaterar Hochschild (2001) att tillvaron i hemmet inte präglas av det lugn och den harmoni som många sammankopplar med familjen, och att hemmet förväntas vara en plats för återhämtning och känslöpåfyllning. Istället är tillvaron i hemmet och omsorgen om barnen stressig och krävande på många sätt. För paren i Hochshilds studie blir arbetsplatsen en tillflykt och en plats för personlig utveckling och gemenskap. Många arbetsplatser strävar efter att skapa en familjär stämning, både bokstavligt och bildligt, samtidigt som omsorgen om hem och barn blir mer marknadsanpassade genom köpta tjänster.

Mammorna på Vintergatan saknar arbete och för dem blir det istället Vintergatan som blir ett avbrott från vardagens stress. Flera av föräldrarna menar att tillvaron i hemmet är inrutad av matlagning, disk och städning, och att det inte finns någon ork kvar att göra något kreativt, inte ens när barnen sover. Vintergatan blir därför ett välkommet avbrott i vardagen, och en plats där man på olika sätt får ny kraft. Där man kan leka med sitt barn, men också rå om sig själv, till exempel genom att pyssla och måla. Vintergatan blir en plats för återhämtning, men också en plats där man kan leva upp till drömmar om goda familjpraktiker och nära relationer med andra.

Sammanfattande reflektioner

I det här kapitlet har jag visat att föräldrars tillgång till socialt kapital i föräldraskapet påverkas av normerande praktiker inom de verksamheter som ska stödja småbarnsföräldrar. Vissa uppgifter anses tillhöra föräldrarollen, vilket medför att flera av de intervjuade föräldrarna inte kan få önskad hjälp från formella aktörer. Det som framför allt efterfrågas är praktisk hjälp och avlastning, ett behov som

inte alltid kan tillgodoses via egna familjemedlemmar, eller köpas för pengar.

I kapitel två uppmärksammade jag att det offentliga föräldrastödet präglas av två parallella diskurser; den ena om fattigdom och den andra om goda relationer mellan barn och föräldrar. Mitt empiriska material pekar på att relationsdiskursen väger tyngst när professionella aktörer utformar hjälp till föräldrar. Praktisk hjälp och avlastning är svårare att få hjälp med, särskilt då föräldrar anför att egna behov ligger till grund, vilket också tidigare forskningsresultat visat (Regnér, 2011).

Med hänsyn till den koppling som bland annat Bourdieu (1986) gör mellan ekonomiska resurser och socialt kapital, är det angeläget att uppmärksamma resultat från nypublicerade rapporter, som visar att de mest utsatta föräldrarna fått ännu mindre pengar att röra sig med på senare år (Salonen, 2012; Försäkringskassan, 2012). Gustafssons och Österbergs studie om barnfattigdom i de svenska storstadsregionerna, visar också att antalet fattiga familjer ökar (Gustafsson & Österberg, 2011). Utifrån Bourdieus teori om transformation av olika kapital indikerar ovanstående forskningsresultat att allt fler familjer i Sverige får sämre tillgång till socialt kapital och i ökad omfattning behöver hjälp från formella aktörer, även när det gäller praktikaliteter i vardagen.

Mina resultat visar också att föräldrars möjlighet till formellt stöd via barnhälsovården påverkas av professionella aktörers konstruktion av kön. Mödrar granskas hårdare, medan fäder och deras relation till barnen, tenderar att osynliggöras. Föräldrantervjuerna visar att det formella stöd som samhället erbjuder framför allt har betydelse för föräldrar med begränsad tillgång till socialt och ekonomiskt kapital, samtidigt som dessa föräldrar har begränsade möjligheter att förhandla med professionella aktörer om den hjälp man behöver. Tillgång till socialt kapital, genom relationer där man upplever sig vara bekräftad för den man är, kan ur denna aspekt sägas påverka föräldrars strategier att bemöta och gå emot professionella råd. Jag vill emellertid understryka att även de föräldrar i materialet som har begränsad tillgång till olika kapitalformer, så som föräldrarna på Vintergatan, i viss mån kan förhandla. De har dock en sämre utgångsposition och behöver möta professionella aktörer som är lyhörda och vågar lösgöra sig från förutbestämda uppfattningar om hur föräldrastöd bör utformas.

Slutdiskussion

Avhandlingens resultat

I den här avhandlingen har jag undersökt hur svenska småbarnsföräldrar talar om sina familjepraktiker i förhållande till de resurser som är tillgängliga. Ett centralt begrepp i detta avseende har varit socialt kapital. Min egen förståelse av socialt kapital har legat relativt nära den riktning som kan härledas till Pierre Bourdieu, och som vidareutvecklats av Rosalind Edwards och Val Gillies (2005). Socialt kapital i föräldraskapet innefattar därmed både faktiska resurser i form av tillgång till praktisk hjälp, information samt emotionellt stöd, men också de normer och värderingar som omger dessa resurser. Med denna utgångspunkt har min studie givit begreppet socialt kapital en kontextualiserad betydelse, något som jag kommer att fördjupa i detta avslutande kapitel. Innan jag ger mig i kast med detta resonemang, vill jag emellertid mycket kortfattat sammanfatta studiens centrala resultat.

De frågeställningar jag inledningsvis formulerade har besvarats och diskuterats i avhandlingens resultatkapitel. Ett övergripande tema är att de intervjuade föräldrarna i hög grad talar om föräldraskap och familjeliv som moraliska praktiker, där det finns tydliga uppfattningar om rätt och fel. I kapitel sex presenterade jag begreppet tillsammanstid för att beskriva den familjepraktik som de intervjuade småbarnsföräldrarna beskriver som ideal – gemenskap och närhet inom kärnfamiljen. Detta ideal beskrivs såväl av mödrar som fäder, vilket kan sägas bekräfta tidigare forskningsresultat om ”det nya faderskapet”, där relationella och emotionella aspekter är centrala (till exempel Klinth & Johansson, 2010).

Vidare visade kapitel sju att arbetsplatsen och arbetskamrater spelar en viktig roll i familjepraktikernas utformning. I första hand uppmärksammas inte arbetets negativa effekter i familjelivet, något som ofta diskuteras i debatten om balans mellan arbete och familj. Istället betonar mina resultat att arbetskamrater på ett positivt sätt bidrar till föräldrars sociala kapital, då gemenskap med kollegor är en källa till information och emotionellt stöd i föräldraskapet. En egalitär fördelning av föräldraledighet kan därmed förstås som en del av föräldraskapets sociala kapital, då det ger både mödrar och fäder tillgång till resurser via arbetsplatsen. Resultaten visar också att de föräldrar som av andra anledningar är exkluderade från arbetsmarknaden har sämre tillgång till socialt kapital i föräldraskapet.

Småbarnsföräldrars tillgång till praktisk hjälp diskuterades i kapitel åtta, där begreppet omsorgsmoral är centralt. Min analys pekar på ett komplext samspel mellan moraliska praktiker, emotioner och plikt, det vill säga att moraliska uppfattningar om familj inte bara innefattar vad man bör och inte bör göra, utan också vad man bör *känna* gentemot andra familjemedlemmar. Mina resultat visar

att föräldrar har skilda möjligheter till socialt kapital i form av praktisk hjälp, vilket både beror på tillgången till faktiska resurser, men också en gemensam omsorgsmoral. Studien visar också att många småbarnsföräldrar faktiskt är beroende av informell hjälp för att få vardagen att gå ihop, och att far- och morföräldrar bidrar till omfattande praktisk hjälp.

Föräldraskapets moraliska dimension bidrar till att föräldrar dömer både sig själva och andra, när de interagerar på olika sociala arenor, något som jag diskuterar i kapitel nio. Jag har undersökt föräldrars tillgång till socialt kapital genom att analysera berättelser om öppna förskolor, föräldragrupper och internetforum för föräldrar. Mina resultat visar att dessa sociala arenor kan utgöra positiva resurser i föräldrars vardag genom att man där kan ge varandra emotionellt stöd och information. Samtidigt är arenorna hierarkiska och normerande, vilket kan leda till att vissa föräldrar exkluderas, och det finns således både vinnare och förlorare bland föräldrarna.

Slutligen visar mina resultat att föräldrars möjlighet till formellt stöd, till exempel via barnhälsovården, påverkas av professionella aktörers konstruktion av kön. Det här är något jag diskuterat i kapitel tio, där jag visar att mödrar granskas hårdare, medan fäder och deras relation till barnen tenderar att osynliggöras. Föräldrantervjuerna visar att det formella stödet framför allt har betydelse för föräldrar med begränsad tillgång till socialt och ekonomiskt kapital. Dessa föräldrar har emellertid begränsade möjligheter att förhandla med professionella aktörer om vilken hjälp man behöver, och vad som innefattas i ett gott föräldraskap.

De resultat jag har presenterat besvarar således de frågeställningar jag formulerade i avhandlingens inledning, men resultaten väcker också nya frågor. I detta avslutande kapitel kommer jag att lyfta och diskutera några av dessa, både på en teoretisk och praktisk nivå. En sådan övergripande fråga – vilken kan ses som en vidareutveckling av mitt ursprungliga syfte – är hur kan föräldrar öka sitt sociala kapital? Denna fråga ligger till grund för mitt fortsatta resonemang, och jag kommer att belysa den genom att diskutera konstruktionen av familj, en förändrad omsorgsmoral och förståelsen av socialt kapital.

En förändrad syn på familj – ett sätt att öka föräldrars sociala kapital

Konstaterandet att dagens svenska småbarnsföräldrar talar om familj i betydelsen kärnfamilj skulle kunna mötas av en axelryckning. Visst, det bekräftar uppfattningen att människors tankar om familj påverkas av de heteronormativa värderingar som omger vårt samhälle, något som tidigare studier redan påpekat (t.ex. Gleichmann, 2004; Oswald et al., 2005; Fahlgren & Sawyer, 2005). Mina resultat visar dock att konstruktionen av familj, det vill säga vilka aktiviteter och attribut som kopplas till familj, påverkar tillgången till socialt kapital i föräldra-

skapet. Jag kommer i detta avsnitt att tydliggöra kopplingen mellan socialt kapital och familj, och med utgångspunkt i detta resonemang, argumentera för att en mer öppen definition av familj är nödvändig i syfte att öka föräldrars tillgång till socialt kapital.

De senaste årens forskning om familj har bland annat följt i David Morgans (1996, 1999, 2011) teoretiska fotsår, och det finns flera studier där familj beskrivs som en görande aktivitet, som praktik (t.ex. Wikström, 2007; Anving, 2012). Jag har, i likhet med Morgan, konstaterat att den här synen på familj inte återspeglas i föräldrars egna beskrivningar, vilka snarare för tankarna till en given och beständig entitet, och familj som substantiv. Forskarvärldens syn på familj verkar således befinna sig långt ifrån föräldrars egen bild av familjelivet. Man kan tycka att det inte är något anmärkningsvärt i sig, utan att flera olika definitioner av familj kan existera sida vid sida. Att de småbarnsföräldrar som intervjuats i min studie ger uttryck för ett kärnfamiljsideal, kan förklaras genom att de lever i ett samhälle där normer om föräldraskap tydligt kopplas till just heterosexuella två-förälder-familjer. Den här synen på familj förekommer också i stora delar av den teoretiska diskussionen om socialt kapital, framför allt i den riktning som presenteras av Coleman (1988) och hans efterföljare, där relationerna inom kärnfamiljen anses vara själva kärnan för skapande av socialt kapital. Rosalind Edwards (2004) menar att kopplingen mellan socialt kapital och kärnfamilj har fått stort genomslag i den brittiska familjepolitiska debatten, något som hon och hennes kollegor vid London South Bank University har problematiserat (t.ex. Edwards & Gillies, 2005; Henderson et al., 2007; Goulbourne, Reynolds & Zontini, 2006).

I den här avhandlingen har jag tagit avstånd från den version av socialt kapital som företräds av Coleman (1988). Hans syn på betydelsen av nära relationer mellan mödrar och deras barn kan man emellertid se tydliga spår av i samtida svensk familjepolitik. Den synen på goda relationer företräds till exempel av den nuvarande barn- och äldreministern i Sverige, då hon bland annat argumenterar för att det ska vara lättare för föräldrar att stanna hemma under småbarnsåren, det vill säga avstå från förvärvsarbete (Göteborgsposten, 2012-06-03). Hennes resonemang tenderar emellertid att förringa den betydelse som arbetet har för småbarnsföräldrar. Mina resultat har tydligt pekat på att arbete under småbarnsåren i första hand inte handlar om att göra karriär. Förvärvsarbete är istället en fråga om social gemenskap, och i hög utsträckning också om emotionellt stöd i föräldraskapet. Den åtskillnad mellan mödrar och fäder som jag visat att professionella aktörer gör i talet om stöd till föräldrar, förekommer även i Larssons resonemang, då hon uteslutande diskuterar mammors möjlighet att ”ta tillvara” på småbarnsåren, och att dessa år ”måste få inrymma tid för vård av relationer och kvantitetsmys”. I kapitel två visade jag att sådana argument understöds av 2000-talets föräldrastödsutredningar, vilka framhåller vikten av föräldrautbildning till alla

föräldrar i syfte att förbättra relationerna mellan barn och föräldrar (Bremberg, 2004; SOU 2008:131). I dessa skrivningar tenderar också könsaspekter att negligeras eller uppmärksammas i begränsad omfattning.

Om vi återvänder till min ståndpunkt att konstruktionen av familj påverkar tillgången till socialt kapital, vill jag uppmärksamma att mina resultat tyder på att budskapen från politiker och professionella om betydelsen av goda relationer mellan föräldrar och barn med tydlighet gått fram till svenska småbarnsföräldrar. Även om mina informanter inte är intresserade av föräldrautbildning i någon större utsträckning, talar man om betydelsen av goda relationer och att spendera tid med sina barn. Baldur Kristjánsson (2001) har konstaterat att vad som konstituerar familj och vad som är en ”god familj” har skiftat genom historien, men föräldrarna i min studie relaterar i första hand till en heterosexuell kärnfamilj där biologiskt föräldraskap är grundstommen. Jag har i avhandlingen också diskuterat den omsorgsmoral som småbarnsföräldrar kopplar till familj, där biologiskt släktskap, nära relationer och långa transaktioner beskrivs som grund för god omsorg. Att relationer mellan biologiska föräldrar och deras barn ges en särskild betydelse har även påvisats i forskning om informella ekonomiska transaktioner, t.ex. Björnberg och Latta (2007), vilka visat att sådan hjälp framför allt förekommer inom kärnfamiljen.

Jag har i avhandlingen visat att de befintliga normer som omgärdar familjepraktikerna, och den omsorgsmoral som sammankopplas med familj, gör det svårt för föräldrar att skapa socialt kapital utanför den heterosexuella kärnfamiljen. Socialt kapital i föräldraskap är starkt kopplat till gemensamma normer och en gemensam omsorgsmoral inom familjen. Det medför att de egna föräldrarna får en särställning när det gäller möjligheten till praktisk omsorgshjälp. Att normer om hur en riktig familj ska se ut påverkar tillgången till socialt kapital, visade jag exempel på i kapitel sex, då Veronica berättar att hon fått erbjudande om att bilda ett kvinnokollektiv för att tillsammans hjälpas åt med vardagens bestyr och omsorgen om barnen. Hennes dröm om en kärnfamilj bidrar till att hon inte anser att denna lösning är tillräckligt bra, även om hon medger att det skulle finnas flera fördelar med att hjälpas åt på det här viset. Normerna kring omsorg och familj leder således till att de potentiella resurser hon har i sin närhet inte omvandlas till reella resurser och till socialt kapital.

Den tydliga omsorgsmoral som omger familjepraktikerna, medför att socialt kapital i form av praktisk hjälp därmed kan bli synonymt med tillgång till hjälpande familjemedlemmar. I detta avseende kan möjligheten att öka det sociala kapitalet te sig hopplöst för flera av de intervjuade föräldrarna, då deras föräldrar inte har ekonomiska eller praktiska möjligheter till detta, eller då mor- och farföräldrarna helt enkelt prioriterar andra saker i livet än att ta hand om sina barnbarn. Socialt kapital i föräldraskapet kan således betraktas som något relativt statiskt, något man ”har” eller ”inte har”. Min uppfattning är därför att det är nöd-

vändigt att vidga förståelsen av familj. I avhandlingen har jag utgått från David Morgans (1999, 2011) skrivningar om familjepraktiker, där både han och jag konstaterar att föräldrars uppfattning om familj inte nödvändigtvis är samma sak som forskarens förståelse av familj. Men, om de resurser som leder till socialt kapital kopplas till familj, såsom praktisk hjälp i föräldraskapet, är min uppfattning att föräldrars syn på familj behöver förändras, så att den ligger närmare synen på familj som en görande aktivitet, som praktik.

En av mina slutsatser är därmed att en förändrad syn på familj kan bana väg för ökat socialt kapital i föräldraskapet. De intervjuade föräldrarna beskriver framför allt ett behov av praktisk hjälp; ett behov som skulle kunna tillgodoses via vänner och bekanta. Mina resultat visar dock att det är först när en person betraktas ”som en del av familjen” som föräldrar betraktar praktisk hjälp som naturlig och möjlig. I det här avseendet skulle erfarenheter som bryter mot heteronormativa och biologiska familjedefinitioner bidra till en öppning av familjebegreppet, och att fler personer kan involveras i den omsorgsmoral som sammankopplas med familj. Jag förordar därmed inte att vissa familjekonstellationer skulle vara bättre eller sämre lämpade i detta avseende, och det finns till exempel inget som säger att en familj enbart bestående av kvinnor bättre skulle lösa vardagens omsorgsbehov. Min uppfattning är emellertid att en mer flytande definition av familj, och tanken på familj som görande aktivitet och praktik snarare är något definitivt, skulle kunna skapa ökade möjligheter till praktisk hjälp.

Utifrån ovanstående resonemang, det vill säga att dagens småbarnsföräldrar har fastnat i en föreställning där praktisk hjälp är något som i första hand rör familjen, har både forskare och praktiker en viktig roll genom att på olika sätt förmedla att familj kan se ut på olika sätt, och att hjälp kan förmedlas av andra aktörer. Det här kan till exempel ske via de frågor som professionella aktörer ställer till föräldrar i syfte att fastställa vilka resurser i form av socialt kapital som föräldrar har tillgång till. Sådana frågor ställs till exempel inom mödrahälsovården till blivande föräldrar, inom barnhälsovården till nyblivna föräldrar samt inom socialtjänstens barnavård, då familjers behov av bistånd ska bedömas. Dessa frågor berör tillgången till hjälpande familjemedlemmar, eller nära vänner, och huruvida familjens behov av hjälp kan tillgodoses inom den egna familjen eller det informella nätverket. Här kan man fråga sig vad som skulle hända om BVC-sköterskan frågar huruvida man har arbetskamrater, och hur mycket de kan hjälpa till, istället för att fråga om huruvida man har egna föräldrar som kan hjälpa till. Min uppfattning är att sådana frågor nämligen implicerar vilka det är man kan förvänta sig hjälp från. I dessa avseenden tror jag att flera föräldrar kan behöva hjälp på traven, både för att upptäcka potentiella resurser, men också för att omvandla dessa till faktiska resurser och socialt kapital. Idag finns erfarenheter från föräldrar som lever i familjeformer bortom kärnfamiljsidealet, erfaren-

heter som behöver tas till vara eftersom de kan vara till hjälp för andra föräldrar, genom att visa att olika omsorgslösningar är möjliga. Istället för att ha den heterosexuella familjen som måttstock och rättesnöre, kan man skifta fokus, och låta omsorgslösningar vara utgångspunkt då familjepraktikerna, och de resurser som föräldrar har tillgång till, ska diskuteras.

Ovanstående synpunkter är på intet sätt nya eller revolutionerade, och de påminner till exempel om den kritik som sociologen Rita Liljeström framförde i början av 1970-talet. Liljeström (1973) kritiserade samtidens sociologi för den starka betoningen på kärnfamiljens känslomässiga funktion, och att man därmed bortsåg från andra sätt att tillgodose de behov som människor har. Hon menade att sociologin därmed uppmuntrade till familism och privatmoral, ett fenomen som jag uppmärksammar i 2000-talets politiska diskurs om föräldrastöd, men också i föräldrars egna berättelser om vardagen. Jag argumenterar således för vikten av en ny ingång i professionellas samtal med föräldrar, då dessa aktörer på olika sätt ska stödja småbarnsföräldrar, eller vägleda dem till egna lösningar i vardagen. Min uppfattning är att samtalen i högre utsträckning bör uppmärksamma vardagens rutiner och praktiker, då det är i berättelser om vardagen som behov synliggörs, samt att behoven ser olika ut för skilda familjer. Att ställa frågor om rutiner i vardagen öppnar också för ett nytt sätt att se på familj, det vill säga att familj och föräldraskap är något man gör. Den vanligt förekommande uppfattningen att familj utgörs av särskilda personer som ”finns” eller ”inte finns” kan således bekräftas eller ifrågasättas genom de frågor som professionella aktörer ställer till föräldrar. För att ge ett konkret exempel på mitt resonemang anser jag att praktiker kan uppmärksammas genom frågor som *”vad händer när era barn blir sjuka, hur har ni möjlighet att lösa de omsorgsbehov som uppstår och vilka eventuella svårigheter medför det?”* men att frågor som *”har ni egna föräldrar som kan hjälpa till när barnen är sjuka?”* riskerar att bidra till en statisk syn på vad och vem som är familj, samt familjens moraliska förpliktelser.

Refamilialisering och marknadsanpassning – två motsatta rörelser

Om man trots allt ska lyfta fram något positivt med konstaterandet att de intervjuade föräldrarna har en relativt tydlig bild av vilka det är som är familj, samt vilken omsorgsmoral som kännetecknar familjen, så kan resultaten bidra till att slå hål på myten om att hjälp mellan generationer inte förekommer i den svenska välfärdsregimen. Även tidigare forskningsresultat har lyft fram omfattningen av den hjälp som faktiskt förekommer (t.ex. Kohli, 1999; Björnberg & Latta, 2007; Halleröd, 2008) men myten verkar ändå vara starkt fäst i människors medvetande.

När det gäller det omsorgsarbete som sker i den svenska välfärdsregimen, har forskning om äldre och funktionshindrade pekat på tendensen att staten i allt högre utsträckning vill att omsorg ska utföras inom familjen, till exempel genom stimulansmedel för anhörigvård (Edqvist, 2004). Samtidigt finns en allt större marknadsanpassning av omsorgsarbetet, där varor och tjänster betalas med reda pengar. Dessa två motsatta rörelser – en som betonar familjen och en som betonar marknaden – kan också spåras inom föräldraområdet. Hur detta kan förstås och tänkbara konsekvenser är frågor jag nu kommer att diskutera.

Ellingsaeter och Lerira (2006) menar att det pågår en refamilialiseringstendens i de nordiska välfärdsregimerna. Det innebär att politiken lägger allt större vikt vid individens och familjers fria val, frihet som till exempel kopplas till möjligheter att själv stå för omsorgen i familjen, både gällande barn, äldre och sjuka familjemedlemmar. Flera nordiska länder har infört vårdnadsbidrag som ett sätt att göra det ekonomiskt möjligt för föräldrar att avstå eller minska graden av förvärvsarbete. I Sverige har vårdnadsbidraget inte blivit någon succé, vilket bland annat kan förklaras med låga ersättningsnivåer. Vårdnadsbidrag skulle innebära en stor ekonomisk förlust för de föräldrar som är etablerade på arbetsmarknaden (Tunberger & Sigle-Rushton, 2011). Den familjepolitik som utformats efter regeringsskiftet 2006, har också inneburit förbättrade förutsättningar för marknadsmissiga aktörer inom tjänsteområdet. Dessa aktörer har fått möjlighet till ökad närvaro i familjepraktikerna genom skattereduktion för hushålls nära tjänster. Betald städhjälp och avlönade barnvakter kan därmed betraktas som potentiella resurser och socialt kapital för föräldrar. Mina resultat visar dock att det krävs både ekonomiska resurser och förändrade normer för att dessa resurser ska bli faktiska resurser och socialt kapital.

Marknadsmässiga omsorgslösningar – anomali eller nyorientering

För att diskutera marknadens inträde i familjepraktikerna, vill jag använda mig av begreppet anomali. Inom vetenskapsteorin används begreppet anomali för att beskriva något som strider mot en allmänt vedertagen teori eller världsuppfattning. Ett exempel är Kuhns (1962) paradigmatteori, där anomalier anses leda till att nya paradigmen uppstår. Anomalier kan också förstås som handlingar vilka bryter mot rådande normer inom andra områden. Ingela Edkvist menar att anomalier inom omsorgsområdet kännetecknas av handlingar som väcker någon form av reaktion, ”kanske till och med moralisk indignation” (Edkvist, 2004, s. 22). Edkvist använder prostitution som exempel. Att betala för sexuella tjänster betraktas som felaktigt och omoraliskt, vilket enligt Edkvist hänger samman med att sexualitet är en handling som anses tillhöra den långa transaktionens sfär (handlingar som hör till familjen). Det är därmed inte moraliskt rätt att utföra sådana handlingar inom den korta transaktionens sfär, det vill säga anonyma handlingar där man betalar med reda pengar.

På liknande sätt kan man se att föräldrarna i min studie diskuterar köpta tjänster som något omoraliskt. Detta gäller framför allt barnvaktstjänster, då omsorg om barnen kopplas till långa transaktioner, nära relationer och den omsorgsmoral som anses råda inom familjen. Samtidigt finns en lockelse i de erbjudanden som kommer från marknaden, vilket bland annat visar sig genom att föräldrar använder sig av barnvaktstjänster på träningsanläggningar och köpcentra. Den separerade omsorgsmoral som jag beskrivit i kapitel åtta, där föräldrar skiljer på omsorg om hem och barn samt hur detta kan delegeras, öppnar för möjligheten att i högre utsträckning betala för städhjälp. Även inom området omsorg om barnen verkar förhandlingar pågå om möjligheten att delegera omsorgen, där föräldrar förhandlar med sig själva, med sina partners och med marknadens aktörer om hur omsorgsmoralen ska formuleras.

I det här avseendet är det spännande att spekulera i den framtida utvecklingen. Man skulle kunna tänka sig att en ny omsorgsmoral etableras, där det blir allt mer accepterat bland föräldrar att delegera omsorg till marknadsmässiga aktörer, till exempel genom ett större inslag av barnflickor, som bland annat hjälper till med att hämta och lämna barn på skola och förskola. Vid händelse av en sådan utveckling utgör marknadsmässiga lösningar inom detta område inte längre anomalier, utan blir något som människor tar för givet. Ett tidigare exempel på sådana förändringar inom omsorgsområdet är föräldrars inställning till den offentliga barnomsorgen. Verksamhetens lämplighet för barnen debatterades livligt under 60- och 70-talen, men kom med tiden att uppfattas som legitim och given (Berg & Fredholm, 1983).

Resultaten beträffande omsorgsarbetets organisering, pekar således på två skilda riktningar; en som betonar familjens betydelse, där nära relationer och långa transaktionstider är kännetecknande för omsorgsmoralen. Den andra tendensen pekar på motsatsen, det vill säga marknadsbaserade lösningar, vilka kännetecknas av korta transaktionstider, distans och tydliga priser för service och tjänster. En bidragande orsak till denna utveckling finner jag i de intervjuade föräldrarnas ovilja mot att stå i skuld till någon, vilket gör att man inte gärna vänder sig till vänner och bekanta för att be om hjälp. Vänskapsrelationerna och dess reciprocitet befinner sig någonstans mitt emellan den omsorgsmoral som kännetecknar familjen och den som kännetecknar marknaden. Det finns inga tydliga prislappar, men hjälpen ska ändå återbördas inom en överskådlig tid. Denna omsorgsmoral kännetecknas således av större osäkerhet, och det är inte givet hur mycket man kan kräva och hur prissättningen går till. Den här osäkerheten återspeglas också bland de föräldrar som har begränsad tillgång till informell hjälp från andra familjemedlemmar, vilket betonar Remiers (2008) antagande om att gemensamma normer är en förutsättning för socialt kapital.

För småbarnsföräldrar kan således marknadslösningar betraktas som en väg bort från den osäkerhet som sammankopplas med vänskapsrelationernas re-

ciprocitetsmoral. När det gäller exemplet barnpassning som förekommer till exempel på gym, kan man notera att betalningen för barnvaktstjänsterna är utformade på ett sätt som gör det lättare för föräldrar att nyttja dem, då de ekonomiska transaktionerna sällan sker ”ur hand i hand” vid de specifika situationer där barnpassning sker. Istället sker betalningen på omväg, då barnvaktstjänsten är kopplad till ett träningsabonnemang där betalning kan ske via autogiro. Man kan också tänka sig att företag i större utsträckning kan komma att anpassa sina erbjudanden efter rådande normer om det goda föräldraskapet för att locka fler presumtiva köpare. Om de uppfattar att föräldrar föredrar omsorgslöningar vilka betonar nära relationer och familj, skulle marknadsmässiga lösningar kunna närma sig den moral som sammankopplas med långa transaktioner, och värden som sammankopplas med ett gott familjeliv. Ett exempel på att detta redan förekommer får utgöras av ett produktblad som beskriver de barnvaktstjänster ett företag erbjuder, där barnvakterna beskrivs som pålitliga, erfarna och engagerade, vilka dessutom ser till ”ditt barns bästa” (Hemfrid, 2012). Detta kan också bidra till att tjänsterna omvärderas, och av fler tillskrives dessa ett värde.

Arbetsplatsen som källa till socialt kapital

Jag har flera gånger antytt att det inte längre verkar finnas vattentäta skott mellan den omsorgsmoral som förmedlas av formella, informella eller marknadsmässiga aktörer, något som tidigare forskning visat, till exempel Björnberg och Bäck-Wiklunds (1990) studie om vardagslivets organisering. Ett exempel på förändringar inom detta område är att traditionella gränser mellan familjeliv och arbetsliv tenderar att suddas ut, då företag anstränger sig för att vara ”familjevänliga”, och där arbetsplatsen symboliserar värden som tidigare kopplats till familjen, såsom bekräftelse och gemenskap (Hochschild, 1997/2001). Relationerna på arbetsplatsen håller sig därmed inte inom de byråkratiska eller marknadsmässiga logiker som utmärker verksamheten. Arbetskamrater är till exempel en viktig källa till socialt kapital i föräldraskapet, inte minst genom emotionellt stöd. Det är med kollegor som många av vardagens rutiner med barnen diskuteras, och den sociala samvaron med kollegor är viktig för att man ska trivas och må bra.

När det gäller föräldrars upplevelse av livskvalitet och balansen mellan arbete och familjeliv, har forskare påpekat vikten av att uppmärksamma hur detta påverkas av olika faktorer i arbetslivet. Möjligheten till arbetstidsförkortning och flexibla arbetstider har diskuterats, såväl som arbetets art och det stöd man får från arbetsgivare och kollegor (Crompton et al, 2007; Bäck-Wiklund et al., 2011; Nilsen et al., 2012). Även mina resultat pekar på att sådana faktorer har stor betydelse för familjepraktikernas utformning, till exempel möjligheten att hämta

och lämna barn på förskolan, kommunikationer till och från arbetet, och huruvida det är lätt eller svårt att vara borta från arbetet när barnen är sjuka. I det här avseendet är det intressant att diskutera hur arbetet också kan kopplas till praktiskt stöd i vardagen. Det här är en aspekt som de intervjuade föräldrarna inte utvecklar i någon större bemärkelse. När de talar om stöd från arbetsplatsen uppmärksammas förändrade attityder och vikten av att känna stöd från kollegor och arbetsgivare. Det är inte någon som på allvar diskuterar praktiska lösningar som arbetsgivaren kan bidra med. Det verkar snarare som att praktisk hjälp från den egna familjen bidrar till att föräldrar i högre grad anpassar sig efter arbetsgivarens krav. De intervjuade föräldrarna diskuterar nästan inte alls de möjligheter som arbetsgivaren har, eller skulle kunna tänkas utforma, för att underlätta för föräldrar i sådana situationer. Föräldrarna verkar i de flesta fall vara relativt lojala med sina arbetsgivare, och framför allt med arbetskamrater, och man är medveten om att man som småbarnsförälder kan vara andra till last. I detta avseende kan man tala om det Plantin (2012) kallar dubbla lojaliteter, då föräldrar å ena sidan månar om de egna barnen, samtidigt som man känner ett stort ansvar för arbetet.

Uppfattningen att arbetsplatser behöver bli bättre på att ta hand om sina anställda, och på olika sätt underlätta för föräldrar, kan emellertid leda till att arbetsgivare ger sig i kast med nya föräldravänliga förmåner. Även i det här avseendet finns exempel inom branschen hushållsnära tjänster. På hemsidan till ett av de ledande företagen kan man finna berättelser från föräldrar vars arbetsgivare bistår med barnpassning som löneförmån (Hemfrid, 2012). Enligt reformen om skattereduktion är det möjligt att utnyttja RUT-avdraget om man får det som löneförmån. Argumenten för den här formen av hjälp är att föräldrar har möjlighet att arbeta längre, och att det minskar tidspressen då man slipper skynda för att hämta barn på förskola och fritids. Man kan också slippa förbereda och laga mat, och barnpassarna kan hjälpa till med läxläsning. Den här formen av praktisk hjälp innebär således en sammansmältning mellan de sfärer som omger familj, omsorg, förvärvsarbete och marknadsekonomi, och man kan betrakta detta som ett konkret sätt för arbetsgivare att ge föräldrar praktisk hjälp. Jag ämnar i detta avseende inte att moralisera över huruvida det är ”rätt” eller ”fel” att låta betalda barnpassare stå för den form av omsorg som många kopplar till föräldruppgiften, det vill säga läsa läxor med sina barn och laga deras mat. Däremot är det värt att fundera över huruvida sådana tjänster leder till att föräldrars förhandlingsposition gentemot sina arbetsgivare försämras, det vill säga att man förväntas arbeta längre dagar, och kanske vid obekväma tider. Omsorgslösningar som erbjuds via arbetsplatsen kan också bidra till att ytterligare öka klyftor mellan de föräldrar som har arbete, och de som står utanför arbetsmarknaden, samt att det uppstår skillnader mellan ”bra” och ”dåliga” arbetsgivare. Inom detta område behövs mer forskning, dels för att undersöka hur vanligt det är med den

här formen av tjänster, men också hur arbetsgivare, anställda och barnen själva upplever ett sådant stöd.

Socialt kapital i föräldraskapet – vad är det?

Ett syfte med min avhandling har varit att undersöka hur begreppet socialt kapital kan användas för att analysera de resurser som föräldrar har tillgång till och de normer som omgärdar dem. Jag har visat hur praktisk hjälp, information och emotionellt stöd kan betraktas som socialt kapital i föräldraskapet. Min utgångspunkt har varit att socialt kapital utgörs av såväl faktiska resurser som av normer, och att dessa sammankopplas med andra former av tillgångar, så som klass, utbildningsnivå och kön (Bourdieu, 1986; Edwards & Gillies, 2005). Med stöd av Bourdieus skrivningar uppfattar jag enbart de resurser som tillskrivs ett positivt värde som socialt kapital, vilket gör begreppet kontextbundet och öppet. Därmed förlorar också diskussionen om huruvida det finns både positivt och negativt socialt kapital sin relevans (Portes, 1998; Reimer et al., 2008). Däremot visar mina resultat att det är nödvändigt att uppmärksamma normernas betydelse och dess innehåll för att förstå vilka resurser det är som utgör socialt kapital.

I min analys har jag uppmärksammat hur normering och moraliska praktiker utformas på olika arenor, både där föräldrar möts i föräldragrupper, öppna förskolor, på arbetsplatser och på internet, men också i mötet med professionella aktörer. Moraliska och normerande praktiker är således inte något som enbart förekommer i det egna hemmet, utan det sker i mötet och i relationer mellan olika aktörer. När det gäller ”socialt kapital i föräldraskapet”, menar jag att man kan tala om en dubbel normeringsprocess, det vill säga att normeringen sker utifrån två olika perspektiv. Dels från ett resursperspektiv, det vill säga att vissa resurser anses vara bättre eller mer lämpliga och efterfrågade, men också från ett familjeperspektiv, då det fortfarande finns tydliga normer om vad som utgör ett gott föräldraskap och hur en ”riktig familj” ska se ut. Det är i skärningspunkten mellan dessa två perspektiv som socialt kapital i föräldraskapet uppstår. För att kunna tala om socialt kapital i föräldraskapet – vad det är och hur det kan förändras – är det således nödvändigt att uppmärksamma normer och värderingar som kopplas till familj, omsorg, rättvisa och jämlikhet.

Socialt kapital – ett flytande begrepp

När begreppet socialt kapital diskuteras i forskning framhålls inte sällan vikten av en tydlig definition av begreppet. Begreppet anses många gånger vara diffust och att förtydliganden behövs kring vad det är som är socialt kapital, för att man ska vara säker på att man talar om samma sak. Jag argumenterar snarast för en motsatt åsikt, nämligen vikten av att låta socialt kapital i föräldraskapet vara ett öppet begrepp. Jag har försökt beskriva socialt kapital som en kontextbunden re-

surs, vilken förutsätter såväl faktiska tillgångar, som att dessa resurser erkänns ett värde av den enskilde och av omgivningen. Det kräver således en öppenhet för att personer har skilda behov, och därmed också behöver tillgång till olika resurser. Mina resultat visar därmed att begreppet socialt kapital är relevant inom det sociala arbetet, då professionella aktörer ska bedöma individers och familjers behov av stöd. Även inom andra verksamheter som arbetar med stöd och hjälp till individer och grupper är begreppet tillämpligt.

Ovanstående resonemang skulle kunna tolkas som en extrem form av individualism, där enskilda föräldrar ska avgöra vad som är rätt och riktigt i olika situationer, och därmed läggs ytterligare ansvar på föräldrar. Man skulle kunna fråga sig om det inte är så att föräldrar i vissa avseenden faktiskt behöver lyssna på råden från experter, råd som i bästa fall ska vara baserade på vetenskap och beprövad erfarenhet. Detta är ett resonemang som jag berörde i kapitel tio. Min historiska genomlysning av samhällets stöd till småbarnsföräldrar har emellertid visat att experters råd tenderar att förändras över tid. Exempel på detta har varit råd om spädbarnsmatningar eller huruvida spädbarn ska sova på rygg eller mage. Det verkar också vara så att föräldrar självmant anpassar sig efter de råd som vid en viss tidpunkt tillhör den dominerande diskursen, och därmed styr sig själva i den riktning som experterna framhåller.

När jag säger att socialt kapital bör vara ett öppet begrepp, vill jag betona nödvändigheten av att ta hänsyn till den vardagspraktik som föräldrar befinner sig i, och de resurser man har eller inte har. I den här avhandlingen har mammorna som deltagit i verksamheten Vintergatan många gånger fått gestalta föräldrar där professionella aktörer bedömt vilka resurser som behövs. Bedömningar utgår från en relationsdiskurs, vilket leder till att mammorna anses vara i behov av samspelsträning för att utveckla relationen till barnet. Föräldrarna själva anser dock att de behöver avlastning, men detta anses inte utgöra ett tillräckligt skäl till stöd. Mammorna på Vintergatan har tillsammans med personalen i verksamheten ändå lyckats utforma praktiker som gör att föräldrarna får avlastning och en stund för sig själva. Flera av mammorna säger också att det var när de fick tid att återhämta sig, som de också ”såg sitt barn” och kunde känna glädje i barnet. Det här ser jag som ett tydligt exempel på att socialt kapital i föräldraskapet, genom praktisk hjälp, också kan bidra till att skapa goda relationer mellan föräldrar och barn, men att det snarare är en positiv effekt än ett mål i sig. Socialt kapital kan således betraktas som ett medel för att skapa positiva förutsättningar och goda relationer mellan föräldrar och barn.

Socialt kapital i ett senmodernt samhälle

Flera gånger i den här avhandlingen har jag återkommit till teoretiker som Anthony Giddens och Zygmunt Bauman och deras beskrivningar av det senmoderna samhället, och vilka implikationer som individualisering har för vår tids

familjeliv. I vissa avseenden håller jag med om deras resonemang, samtidigt som mina resultat ibland pekar på motsatta tendenser, eller i alla fall problematiserar tanken om att människors relationer är resultat av fria val, och att traditionella strukturer som klass och familj inte längre har samma inverkan på hur människor utformar sina liv.

I teorier om socialt kapital framställs individualisering ibland som ett hot mot solidariteten och sammanhållningen i samhället. Stevenson (2006) påpekar till exempel att den individualiserade medborgaren ofta uppfattas som “less concerned with new collective arrangements ... and more likely to turn to either authoritarian solutions offered by the Right or the market” (Stevenson, 2006, s. 491). Individualisering beskrivs här som en process som skapar ett mindre solidariskt samhälle, där människor blir mindre benägna att hjälpa varandra och istället förlitar sig till marknadskrafter. Stevenson konstaterar emellertid att den här bilden behöver nyanseras, vilket också bekräftas av mina intervjuer, där många föräldrar talar om att hjälpa varandra, även om jag också visat att det kan vara svårt att realisera detta.

Den teoretiska utveckling som Bill Reimer (2008) gör bidrar också till att nyansera bilden av att socialt kapital är något som försvinner i takt med att samhället förändras. Däremot är det möjligt att det sociala kapitalet förändras, genom att relationer förändras, och så också de normativa strukturer som omger dem. Reimer med flera menar till exempel att socialt kapital kan uppstå i olika former av relationer, även de som kännetecknas av marknadsmässiga relationer. Det här blir också intressant utifrån frågan om vad det är som *är* socialt kapital i föräldraskapet.

Mina resultat har visat att vad som är en resurs i föräldraskapet inte alltid är sådant som av tradition kopplas till föräldrastöd, såsom information och rådgivning om barns hälsa och utveckling, eller praktisk hjälp från vänner och bekanta (Edwards & Gillies, 2005). I kapitel åtta diskuterade jag till exempel städhjälp som en resurs, vilken kan omvandlas till socialt kapital om den anses vara moraliskt försvarbar. Med tanke på att både Coleman (1988) och Bourdieu (1986) understryker att det specifika för socialt kapital, jämfört med andra kapitalformer, är att det återfinns i relationerna mellan människor och i olika former av nätverk, är det lätt att associera socialt kapital med långa transaktioner. Att betrakta städhjälp som en del av det sociala kapitalet blir mer långsökt, eftersom det är en tjänst som utförs utan närmare relationer mellan köpare och utförare, och i hög grad sammankopplas med korta transaktioner och marknadsmässiga rationaliteter. Men med Reimers resonemang blir det möjligt att betrakta även sådana tjänster som en del av det sociala kapitalet, förutsatt att det finns en gemensam normativ struktur, som tilldelar dessa tjänster ett positivt värde. I stället för att betrakta omvandlingen av socialt kapital som något som leder till urholkning av solidaritet i samhället – en diskussion som jag finner föga empi-

riskt stöd för – bör man istället uppmärksamma de normativa strukturer som omger olika relationer och resurser, eftersom det säger något om de villkor, under vilka människor utformar familjepraktikerna.

Transformationen av kapital – behov av ytterligare forskning

Sammanfattningsvis kan man säga att det är möjligt att använda socialt kapital för att undersöka föräldrars resurstillgångar i vardagslivet, men begreppet behöver diskuteras i den särskilda kontext som varje enskild familj befinner sig i. Eftersom vi lever i ett föränderligt samhälle kommer även de resurser som uppfattas vara socialt kapital att förändras. I Bourdieus skrivningar om socialt kapital är det inte föräldraskap eller fungerande vardagsrutiner för småbarnsfamiljer som är i fokus. Hans sätt att beskriva socialt kapital gör att tankarna går till en fransk överklass, där privilegierade grupper i samhället ger varandra olika fördelar, genom den gemensamma tillgången till ekonomiskt, kulturellt och symboliskt kapital. Genom att använda begreppet socialt kapital i förhållande till föräldraskap har jag emellertid visat att kulturellt och ekonomiskt kapital inte per automatik innebär att man har tillgång till socialt kapital i form av praktisk hjälp. Visst finns i mitt material uppgifter som tyder på att klass och ekonomiska tillgångar kan påverka möjligheten till sådana resurser, men det finns också exempel som visar på stora skillnader inom en relativt homogen grupp av medelklassföräldrar. Att tillgången till socialt kapital i föräldraskapet inte kan förklaras med enkla samband, hänger samman med att socialt kapital i föräldraskapet förhandlas fram i mötet mellan skilda aktörer och mellan olika normer om familj, omsorg och föräldraskap.

Även om jag pekar på kopplingar mellan olika kapitalformer, har min studie inte fullt ut kunnat belysa transformationen av dessa. Här finns ett behov av ytterligare forskning för att utveckla förståelsen av socialt kapital i föräldraskapet. Min uppfattning är att sådan forskning också kan bidra till att överbrygga klyftan i föräldrastödsdebatten, där jag konstaterat att det nu finns två separata spår; en om relationer och en om fattigdom. En norsk studie om familjers inkomster i relation till föräldrars möjlighet att stödja och bekräfta sina barn visar på komplexiteten i att studera dessa frågor (Sandbaek, 2009). Det finns till exempel risk att understödja uppfattningen att föräldrar med dålig ekonomi också är ”dåliga föräldrar”. Genom att direkt vända sig till barnen, och fråga hur de upplever familjens ekonomi och relationen till föräldrarna, bidrar Sandbaeks studie till att ifrågasätta sådana samband. Hon visar att såväl barn i fattiga som icke fattiga familjer rapporterar om goda relationer till föräldrarna. Sandbaeks resultat pekar emellertid på att barn i fattiga familjer kan ha det besvärligt på olika sätt, till exempel att de inte vågar be sina föräldrar om vissa saker, samt behåller oro för sig själva för att inte ytterligare belasta föräldrarna. Även Ulla Björnberg konstaterar i en studie om asylsökande familjer, att både vuxna och barn vittnar

om stora ekonomiska svårigheter, och att barnen själva uppger att ”de saknar allt” (Björnberg, 2012, s. 280). Det finns således viss forskning inom detta område, men ytterligare studier behövs för att kunna analysera hur ekonomisk utsatthet påverkar både barn och föräldrar. Min uppfattning är att studier i högre utsträckning också bör involvera barn, något som såväl Sandbaek (2009) och Björnberg (2012) gör, men som saknas i min studie. Studier om hur familjepraktiker påverkas av ekonomisk knapphet är i detta avseende ett angeläget forskningsområde. Förhoppningsvis kan sådan forskning bidra till nya infallsvinklar och vara en hjälp för de politiker och professionella aktörer som ska verka för goda levnadsvillkor. Här behövs en mer sammanhållen syn på hjälp, vilket innefattar både ekonomiskt stöd och olika serviceinsatser. En förhoppning är att sådana studier också kan innefatta intersektionella perspektiv, vilket kan bidra till att jämställdhetsbegreppet i framtiden innefattar fler aspekter än kön.

Slutord

Under mitt avhandlingsarbete har jag flera gånger, från såväl professionella aktörer som föräldrar och andra intresserade, fått frågan om vilka svar den här avhandlingen kommer att ge, det vill säga hur småbarnsföräldrar har det, och hur man kan lösa de praktiska och känslomässiga dilemman som uppstår i vardagen. Eftersom jag med denna studie inte har några anspråk på att generalisera resultaten till att gälla alla småbarnsföräldrar i Sverige, är det omöjligt att presentera enkla formler eller modeller för hur detta skulle kunna ske. Utifrån mina resultat kan man konstatera att det är näst intill omöjligt att på ett rättvisande sätt sammanfatta ”småbarnsföräldrars behov”. Resultaten visar med tydlighet att det finns stora skillnader mellan de intervjuade föräldrarna. Småbarnsföräldrar i det senmoderna Sverige har olika önskemål, och dessutom skilda förutsättningar att nå dessa, bland annat på grund av att resurser är ojämnt fördelade i samhället. En del föräldrar navigerar utan problem på alla möjliga sorters sociala arenor; de känner sig hemma på öppna förskolan, vet hur man för sig i föräldragruppen, kan skriva inlägg och få positiv respons på internetforum, och de blir också bekräftade på sin arbetsplats, både som professionella personer och som föräldrar. Andra föräldrar har stora svårigheter att känna tillhörighet och exkluderas från såväl förvärvsarbete som andra sociala arenor.

Familjepraktikernas utformning påverkas av en rad områden, såsom arbetsmarknadspolitik, bostadspolitik och ekonomisk politik. Således är det flera aspekter som måste vägas in när stöd i föräldraskapet utformas. Med utgångspunkt i den svenska välfärdsregimen, dess serviceinsatser och ekonomiska transfereringar, finns en god grund för föräldrar att på egen hand utforma sitt vardagsliv. Mina resultat betonar värdet av sådant som ibland tas för givet, såsom en

utbyggd och subventionerad barnomsorg samt en föräldraförsäkring som uppmannar både mödrar och fäder att vara delaktiga i omsorgen om barnen. Det är också detta som skapar förutsättningar för socialt kapital i föräldraskapet. I en tid som bland annat präglas av neddragningar och besparingar inom socialförsäkringssystemen, är det således angeläget att betona värdet av välfärdsstatens stöd till föräldrar. Stöd till småbarnsföräldrar förutsätter också att de professionella aktörer som möter föräldrar, vågar ifrågasätta sina egna uppfattningar och gängse diskurser om föräldrastöd, och se på föräldrastöd i ett vidare sammanhang.

Summary

The area, objective and research questions of the study

This thesis is about the everyday lives of Swedish parents of small children. The thesis is based on a qualitative study in which I attempt to illustrate how parents create their daily routines in relation to society at large with its formal, informal and market-related actors. Thus, the objective of the thesis is to analyse the family practices of parents with small children, and the ways in which daily routines are negotiated in relation to various resources, as well as to norms regarding gender, family and parenthood. The aim of the thesis is also to investigate how the concept of social capital can be used in order to analyse the institutional, informal and market-related resources, as well as the values ascribed to them, to which the parents have access and of which they make use in their daily lives. Therefore, the study has both an empirical and a theoretical approach. On the one hand I wish to investigate the parents' daily routines, their access to resources and, how these are negotiated in speech and practice. On the other hand, I wish to develop an understanding of the concept of social capital in relation to parenthood and family life, as well as which the resources are that can be perceived of by various actors as social capital in parenthood. Both approaches embrace an interest in how norms and ideals about gender, the family and parenthood are reflected in the family practice.

The word resource is pivotal in my understanding of the family practice and parents' social capital. Just what it is that functions as a resource for parenting is, however, not self-evident, but can rather vary according to individual and contextual factors. An active housing and labour market policy can, for example, be seen as a form of support for parents, if it aims to create better conditions for parents and their children. In a recent study of resources and social capital in parenthood, the researchers point specifically to the accessibility of information, practical assistance and emotional support (Edwards & Gillies, 2005). I have planned my interviews with the parents around these issues but, at the same time, I have also tried to maintain a broad understanding of resources, and of the fact that parents can hold different ideas about what it is that provides support in everyday life. However, it is the actual everyday life and routines that are of interest to me. Thus, examples of resources can be a well-developed and well-functioning childcare system, the provision of advice and emotional support by professional actors, as well as various forms of practical help such as, for example, child-minding by relatives and friends. I consider the service market to likewise be a possible actor within this field, not least considering the growing supply of services in the form of household cleaning, food purchasing and child-minding, which are directed towards, among others, families with small children

with the promise of “simpler daily living and a better life” (Hemfrid, 2012).

Theoretical perspectives

My study is about families and parenthood, and since this can be studied within several different scientific disciplines, the choice of theoretical perspective becomes decisive for the direction of the research. My thesis belongs to the academic discipline of social work and this also affects the theoretical orientation taken. Since it is possible to study social phenomena in their diversity, the choice of perspective will be the feature that differentiates the subject as social work from other contiguous subjects by allowing the object of research to touch on social problem definitions, investigations into their causes, as well as interventions to influence or avoid these circumstances. I do not examine specific families with problems but rather my choice of perspective touches upon several of these aspects, such as welfare policy choices and how professional actors aim to create the conditions for a good life for parents and their children.

I assume a welfare perspective in which the concept of a welfare regime is of central importance to the understanding of the context in which the parents find themselves. According to O'Connor, Shola Orloff and Shaver (1999, p. 28), welfare regimes comprise economical, legal, political and discursive elements, but also relational and emotional matters. I also pay attention to the significance that work and care have in different welfare regimes, as well as the implications thereof for mothers' and fathers' possibilities of combining gainful employment and family life. One point of departure is the assumption that there exists a mutual influence between politics, profession and the individual, referred to by the Norwegian welfare researchers Arnlaug Leira and Elise Ellingsaeter (2006) as *politicising parenthood*.

Another theoretical point of departure in the thesis is the view of the family as a doing and negotiating activity. The concept of family practice is used to denote the everyday and routine activities that are directly or indirectly oriented towards other members of family (Cheal, 2002; Morgan, 2011). Family, as a grammatical part of speech, thus devolves from being a noun to becoming a verb or adjective, and a way of describing specific practices and relationships. Morgan (2011) states that different actors can thus perceive family in different ways, which is particularly worth paying attention to in research contexts. My theoretical view of the family does not necessarily correspond with the interviewed parents' thoughts of the family and what it is made up of. In order to be able to understand how families with small children 'do family', I pay attention to aspects of gender, relationships and emotions. A central concept is that of gender ideology (Hochschild, 1997), which is used to describe social structures and norms that in-

fluence, in different ways, the formation of fatherhood and motherhood in the individual.

My theorizing and my analysis also revolve, to a great extent, around the concept of social capital, which, theoretically, can be traced to Pierre Bourdieu (1986), James Coleman (1988) and Robert Putnam (1991). Since social capital can be analysed on different levels, Nyqvist (2005) asserts that as a researcher it is essential to elucidate one's own research context and the level from which one proceeds. My theoretical understanding lies relatively close to Bourdieu's writings on social capital, and I use the concept both to describe actual resources in the form of formal and informal social relationships, but also expectations and perceptions of the significance of these relationships. According to Bourdieu (1986) it is not until others do acknowledge resources that they receive a value, which implies that there is a clear connection between social capital and symbolic capital.

Method and participants

By way of individual interviews, couple interviews and focus groups I have interviewed a total of 30 parents with children aged one to three years. The majority of the interviewed parents were born in Sweden, but parents born outside of Europe are also included in the material. In order to attain socio-economic diversity in the empirical material, parents from three strategically chosen town-districts of Gothenburg were initially recruited. With the aim of further broadening the study and deepening the analysis, one more set of existing interviews, conducted by myself in a previous study (Wissö, 2009), was added.

One of the research questions of the thesis is concerned with professional actors and their perception of parents' daily lives and needs for support. The professional actors are, in this study, represented by 22 BVC (abbr. of Barnavårdscentralen – Child Health Centre) nurses from three different town-districts of Gothenburg. The choice of this occupational group is based on the fact that the BVC nurses meet practically all parents of small children in Sweden and one of their duties consists of supplying support. Moreover they are obliged to act as intermediaries when they believe that families are in need of support that stretches beyond the framework of their own field of activity (Hagelin, 2007).

I have made use of various forms of qualitative interviews: single interviews, couple interviews and focus groups. The various interview techniques have contributed to an ever greater variation in the material due to the interviews having been conducted in different ways. Qualitative interviews open up for reflection by interviewer and interviewee alike, and I have been inspired in my interview and my analysis by Gubrium and Holstein (1998) and their attempt to

pay attention to the “whats” as well as the “hows” of the stories.

In the case of individual and couple interviews I have employed a semi-structured question guide, with a number of themes and associated sub-questions. For example, the respondents have been asked to answer questions concerning work, social networks, parental leave and experiences of the support system of society. In the case of the focus groups, different kinds of written material have been used in order to stimulate the participants to take up discussions concerning the everyday lives of families with small children. All of the interviews and focus groups were recorded and then transcribed into text. In total it is a matter of a relatively comprehensive material with approximately 1500 pages of transcribed text. I have used an abductive approach, oscillating between theoretical and empirical analyses (Alvesson & Kärreman, 2005). Some of the theoretical perspectives were used early on in the study, for example *welfare regime and gender ideology*. In this study the welfare regime is used as a context in which to understand and analyse the everyday lives of the parents and I thus do not analyse the welfare regime as an object per se (Brannen & Nilsen, 2012). The concept of gender ideology was something to which I drew attention in a research course in the sociology of the family based on inspiration I had received from Arlie Hochschild’s (1989) analysis of gender ideologies. Other concepts and perspectives have been added in due course. The concept of *family practices* has gained an ever more prominent position in my thesis and has been a guiding principle for my understanding of the family. According to David Morgan (1996), family practices consist of those practices which, by various actors, are described as having to do with the family. Morgan emphasizes that I, in the capacity of researcher, participate in the definition of family. The interpretation of family practices does not always coincide with that of other actors, as has been observed. The concept of *social capital* slipped into the thesis but was afforded more and more scope in the analysis. I consider social capital to be a complementary addition to the welfare perspective, and a concept that can further illustrate the shifting conditions of parenthood. Since the concept has hardly been used within Swedish family research, I have also been interested in analysing the concept as such, as well as how it can be used.

A controversial methodological question is that of the possibility of differentiating between people’s speech and practice (Morgan, 2011, Bekkengen, 2011). My empirical material is based on interviews and in other words I have not observed the actual doings of people. David Morgan maintains that family practices can be studied on two theoretically separate levels, in which the one is focused on the actual practice and the other on the talk practice (Morgan, 1999, p. 15). For example one and the same activity can be interpreted and described in different ways. A practice that is described by some as abhorrent can be described by others in more positive terms. Thus, according to Morgan, it is of

interest to differentiate between practice and speaking about practice. I admit that difficulties exist in the differentiation between speech and practice, but my analysis is, nonetheless, characterized by an attempt to investigate family practices on a discursive level, although also family practices as routines and doing (Morgan, 2011). However, when all is said and done, my analysis is based on that which parents *say that they do* and, in order to be able to fully analyse the differences between speech and practice, I would have needed other methods, such as, for example, an ethnographic study.

Summary of the results of the thesis

Social capital is a central concept in the thesis and my understanding of the concept lies relatively close to the direction that can be traced to Pierre Bourdieu, and that has been further developed by, among others, Rosalind Edwards and Val Gillies (2005). Thus, social capital in parenthood is comprised of both actual resources in the form of practical assistance, information and emotional support, and also the norms and values surrounding these resources. With this point of departure my study has given the concept of social capital a contextualised meaning, and I argue for the importance of allowing social capital in parenthood to be an open concept. I consider social capital to be a contextually bound resource, which presupposes both actual resources and that these resources are recognized, by individuals and those around them, as being of value.

One of the results of the thesis is about the family practice described by the interviewed families as being ideal, in which togetherness and closeness within the nuclear family is of central importance; an ideal I choose to call *togetherness time*. Contrary to previous studies in which this is primarily described as a woman's ideal, my results point to this ideal as being present among mothers and fathers alike. The results confirm previous research about "the new fatherhood", in which relational and emotional aspects are of central importance (e.g. Klinth & Johansson, 2010). Furthermore, my results show that places of work and colleagues play an important part in the formation of family practices. This is not primarily a question of the negative effects of work on family life, something that has been highlighted in previous research and in the debate about the balance between work and family. Rather, my results indicate that colleagues contribute to the social capital of families, since the community of colleagues is a source of information and emotional support in parenthood. An egalitarian sharing of parental leave can thus be understood as a part of the social capital of parenthood since it provides both mothers and fathers with access to resources at the work place. The results also show that parents, who, for various reasons, are excluded from the labour market, have inferior access to social capital in parenthood.

The access to practical assistance via various actors has been discussed in

earlier studies, such as, for example, in Björnberg & Latta (2007) and in Björnberg & Ekbrand (2008). What is new in my study is that I more clearly draw attention to the moral of care which parents of small children associate with various social actors. Admittedly, Björnberg and Ekbrand describe the normative and moral aspects in situations in which informal assistance is mediated in an article. In this article the authors propound the argument that it is primarily the emotional aspects that determine the scope of the assistance, and that people, to a lesser extent, give assistance through duty. However, my analysis indicates overlaps between moral practices, emotions and duty, i.e. that the moral perception of family is not only about what you ought and ought not to do, but also about what you ought to “feel” towards other members of family. Resources within one’s own family, grandparents in particular, as well as a common moral sense of care that states that helping, within the family, is self-evident and natural, can lead to comprehensive practical assistance. My results show that parents have varying degrees of access to social capital in the form of practical assistance, which is due to access to actual resources, but also a common moral of care. The study also shows that many parents of small children are, in fact, dependant on informal assistance in order for their everyday lives to function.

The strong connection between morals and care can be regarded as a natural consequence of the interviewed parents referring, to such a great extent, to parenthood and family life as moral practices where there are obvious perceptions of right and wrong. Thus, parents contribute to the judgement of both themselves and others when they interact in different social arenas, such as parent groups, open pre-schools and internet forums. My results show that such arenas can function as positive resources in the everyday lives of parents, thus contributing with social capital, since emotional support and information can be found in these arenas. At the same time, however, the arenas are hierarchic and normative, which can lead to the exclusion of certain parents. There are therefore both winners and losers in the social arenas and in the access to social capital.

My results also show that parents’ access to formal support, for example via child health centres, is affected by the construction of gender by professional actors. Mothers are more severely scrutinized while fathers, and their relationships with their children, tend to be made invisible. The parent interviews show that formal support is primarily of importance to parents with limited access to social and economic capital. However, these parents have limited opportunities to negotiate with professional actors about which kind of help they need and about what is implied by good parenthood.

Conclusions and reflections

The construction of family has an effect on the access to social capital

My results show that the construction of family affects the accessibility of social capital. The parents in my study primarily relate the concept of family to a heterosexual nuclear family, in which biological parenthood forms the foundation. They also express a distinct moral of caring in which biological family ties, close relationships and longstanding transactions are described as the basis of good care. In my thesis I have shown that the existing norms that surround the family practices, and the moral of care that is associated with family, make it difficult for parents to create social capital outside the limits of the heterosexual nuclear family. Social capital in parenthood is thus strongly associated with common norms and a common moral of care within a biological family. This implies that one's own parents hold a special position with regards to the possibility of receiving practical care and assistance. The norms concerning care and family lead to a situation in which potential resources in the vicinity are not transformed into actual resources and social capital.

I am thus of the opinion that it is necessary to widen the understanding of the concept of family. In my thesis I have started out from David Morgan's (1999, 2011) writings on family practices, and both he and I maintain that parents' perceptions of family are not necessarily the same as the researchers' understanding of family. However, if the resources that lead to social capital are heavily associated with family, such as practical assistance in parenthood, then I believe that parents' views of family need to be changed, so that they lie closer to the view of family as a "doing activity", as a practice. One of my conclusions is thus that a changed view of family might pave the way for increased possibilities of access to social capital in parenthood, for example via practical assistance from friends and acquaintances. I am of the opinion that a more floating definition of family, and the idea of family as a doing activity and practice rather than as something that is final, could create increased opportunities for accessing practical assistance. This should also be discussed among professional actors since their role is to support and guide parents of small children. I also believe that these talks should focus, to a greater degree, on the routines and practices of everyday life, since it is in these stories that the needs of daily living are articulated. As a tangible example of my argumentation I believe that practices can be brought to attention via questions such as: "*What happens when your child falls ill; how can you answer to the needs of care that arise and which are the difficulties that might be entailed?*" However questions such as: "*do you have parents of your own who can help out when the children are sick?*" risk

contributing to a static view of what and who it is that constitutes family, and of the moral obligations of the family.

Towards a new moral of care?

Ellingsaeter and Lerira (2006) maintain that there is an on-going tendency towards re-familiarisation in the northern welfare regimes. This implies that family policies assign ever greater significance to the free choice of the individual and the family, freedom that for instance is associated with the possibility of the families themselves supplying care, both with regards to children, elderly family member and members of family who are ill. The family policy that has been drawn up in Sweden after the change of government in 2006 has also implied improved market conditions for actors within the service sector. Thus, paid for house-cleaning and salaried child-minders can be seen as potential resources and social capital for parents. However, my results show that both economic resources and changed norms are required in order for these resources to become actual resources and social capital. The parents in my study speak of bought services as something immoral. This applies particularly to child-minding services, since care of children is associated with longstanding transactions, close relationships and the moral of care that is considered to be prevalent within the family. At the same time there is an attraction in the offers coming from the market, which can be seen, for example, in the fact that parents employ child-minding services at gym halls and shopping centres. A separated moral of care, in which parents differentiate between the care of the home and the care of the children and how these services can be delegated has opened up for the possibility of paying, to a greater extent, for cleaning help. Also within the area of care of the children, negotiations about the possibility of delegating this care seem to be going on. In these the parents negotiate with themselves, with their partners and with the actors of the market with regards to how the moral of care should be formulated.

In this respect it is exciting to speculate into the future development. One could imagine that a new moral of care is established, in which it becomes all the more acceptable among parents to delegate this care to the market, for example by way of a greater proportion of child-minders, who, for example, assist in the dropping off and fetching of children at school and pre-school. A previous example of such changes within the area of care is that of parents' attitudes towards public child-care. The appropriateness of this childcare was heatedly discussed during the 1960s and '70s, but came, with time, to be considered legitimate and self-evident (Berg & Fredholm, 1983). With regards to the type of child-minding that is offered at a gym, one can see that the payment of the child-minding activities is worked out in a way that makes it easier for the parents to

make use of them, since the economic transactions seldom take place face-to-face in the specific situations in which the child-minding takes place. Rather, the payment is made via a detour, since the child-minding activities are included in the subscription for the gym and are paid for by direct debit. One might also imagine that companies will, to a greater extent, adapt their offers according to the norms of good parenthood, in order to attract prospective customers. If, for example, they believe that parents prefer child-care solutions that emphasize close relationships and the family, then solutions adjusted to the market might approach the moral associated with longstanding transactions, and values that are associated with a good family life.

Social capital in parenthood

In order to understand which access parents have to social capital it is necessary to look at the individual parents' daily lives and family practices, as well as at the existing resources or those that are called for. What can be considered to be social capital, changes in accordance with changed routines and norms. In writings by Putnam (1993, 2001) and Coleman (1988), social capital is portrayed as something which is about to disappear in step with the rate at which society changes. However, my results lie closer to the view of social capital presented by Bill Reimer et al. (2008), who claim that social capital changes, both as a result of changed relationships, but also as a result of the normative structures surrounding them. Reimer et al. (2008) claim that social capital is not exclusive to familiar or close relationships, but that it can also originate in relationships characterized by market structures. My results have shown that an actual resource in parenthood is not always equal to that which has traditionally been associated with parent support, such as information and advice about child health and development, nor need it be practical assistance from friends and acquaintances (Edwards & Gillies, 2005). What we should pay closer attention to are the changes of normative structures surrounding relationships and resources, as well as which resources are recognized as being of value. In sum, one might say that it is possible to use the concept of social capital in order to investigate parents' access to resources in daily life, but the concept needs to be discussed in the specific context within which each individual family finds itself. Since we live in a changing society, the resources that are perceived of as social capital will also change.

Needs for further research

Just as in Bourdieu's (1986) theorization, my results point to links between various types of capital, but I have not been able to fully illustrate the transfor-

mation of these forms. There is a need for further research here in order to be able to develop an understanding of social capital in parenthood. I am of the opinion that studies should also, to a greater extent, involve children so as to investigate how they contribute towards and are affected by the family's social capital. An extended analysis of the link between social capital and economic capital could also illuminate the ways in which family practices are affected by economic shortage. Such research would hopefully contribute to new angles of approach and be of assistance to politicians and professional actors whose task it is to work for good living conditions for children, parents and families. A more coherent view of support, which includes economic support and various supplies of service, is needed here. One desirable outcome is that such studies could also include an intersectional perspective, which could contribute to the inclusion in the concept of equality, in the future, of aspects other than merely gender.

Based on my results one can establish that it is virtually impossible to correctly summarize "the needs of parents of small children". The results show quite clearly that there are big differences between the interviewed parents. The formation of family practices is influenced by factors from a number of areas, i.e. labour market policies, housing policies, economic policies, etc. My results emphasize the value of that which is sometimes taken for granted, for instance fully developed and subsidized child care, as well as parental insurance that encourages both mothers and fathers to be involved in the care of their children. It is also this that creates the necessary premises for social capital in parenthood. In these times characterized by cutbacks and cost-cutting within the social insurance system it is therefore important to emphasize the value of the support given to parents by the welfare regime. Support to parents of small children also presupposes that the professional actors who meet parents on a daily basis have the courage to question their own perceptions as well as the prevailing discussion about parent support and family, thus opening up for new opportunities to create resources in parenthood.

Referenser

- Acock, A C, van Dulmen, N H M, Allen, K R & Piercy, F P (2005) Contemporary and Emerging Research Methods in Studying Families. I: *Sourcebook of Family, Theory and Research*. Bengtson, V L, Acock, A C, Allen, K R, Dilworth-Andersen, P & Klein, M (red.). Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Albrecht, J W, Edin, P A, Sundström, M & Vroman, S B (1999) Career interruptions and subsequent earnings: a reexamination using Swedish data. *Journal of Human Resources*, 34, pp. 294–311.
- Allard, K, Haas, L & Hwang, P (2011) Family-supportive organizational culture and fathers' experiences of work-family conflict in Sweden. *Gender, work and organization*, Vol. 18 No. 2, pp.141–157.
- Almega (2009) *Hemservice. Attityder och fakta kring hushållsnära tjänster*. Stockholm: Almega
- Almega (2010) *Hemservice. Attityder och fakta kring hushållsnära tjänster*. Stockholm: Almega
- Alvesson, M & Sköldbberg, K (1994) *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson, M & Deetz, S (2000) *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson, M & Kärreman, D (2005) At arbejde med mysterier og sammanbrud: Empirisk materiale som kritisk samtalepartner i teoriutvikling. I: *Kvalitativa intervjuer i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. Järvinen, M & Mik-Meyer, N (red.). Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Andersson, S, Mellbourne, A & Skogö, I (1983) *Myndigheten i samhället: problem och utvecklingslinjer i stadsförvaltningen*. Stockholm: Liber förlag.
- Andersson, B-E (1984) *Familjebilder. Myter, verklighet, visioner*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.
- Anthias, F (2007) Ethnic ties: social capital and the question of mobilisability. *Sociological Review*, 55, (4) pp. 788–805.
- Anving, T (2012) *Måltidens paradoxer. Om klass och kön i vardagens familjepraktiker*. Lund: Lunds universitet, Sociologiska institutionen.
- Arts, W & Gelissen, J (2002) Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report. *Journal of European Social Policy*, Vol. 12, No. 2, pp. 137–158.
- Bak, M (1997) *Enemorfamilien*. Köpenhamn: Förlaget Sociologi.
- Baron, S, Field, J & Schuller, T (2000) *Social Capital. Critical Perspectives*. Oxford: University Press.
- Baron, S, Field, J & Schuller, T (2000) Social Capital: A Review and Critique. I: *Social Capital. Critical Perspectives*. Baron, S, Field, J & Schuller (red.). Oxford: University Press.
- Bauman, Z (1999) *Vi vantrivs i det postmoderna*. Göteborg: Daidalos
- Bauman, Z (2001) *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.

- Bech-Jørgensen, B (1994) *Når hver dag bliver hverdag*. København: Akademisk Forlag.
- Beck, U (2000) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Beck-Gernsheim, E (2002) *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Cambridge: Polity Press.
- Beham, B, Etherington, D & Rodrigues, E (2011) Variations in Work-life Balance Satisfaction among Service Sector Employees. I: *Quality of Life and Work in Europe. Theory, Practice and Policy*. Bäck-Wiklund, M, Van der Lippe, T, den Dulk, L & Doorne-Huiskes, A (red.). Basingstoke: PalgraveMacmillan.
- Bekkengen, L (2002) *Man får välja: om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Malmö: Liber.
- Bengtson, V L, Acock, A C, Allen, K R, Dilworth-Andersen, P & Klein, M (red.) (2005) *Sourcebook of Family, Theory and Research*. Thousand Oaks, Calif: Sage.
- Bengtsson, M (2010) Den svenska klasstrukturen. I: *En fråga om klass – levnadsförhållanden, livsstil, politik*. Oskarsson, M, Bengtsson, M & Berglund, T (red.). Malmö: Liber.
- Berg, L & Fredholm, K (1983) *Förskolan, lekstuga för politiker?* Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Bergman, H & Hobson, B (2002) Compulsory Fatherhood: the Coding of Fatherhood in the Swedish Welfare State. I: *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Hobson, B & Morgan, D (red.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bergman, H & Johansson, P (2002) *Familjeangelägenheter: modern historisk forskning om välfärdsstat, genus och politik*. Eslöv: B Östlings bokförlag Symposion.
- Bergman, H, Eriksson, M & Klinth, R (2011) *Föräldraskapets politik*. Stockholm: Dialogos.
- Bergman, H, Eriksson, M & Klinth, R (2011) Föräldraskapets omvandlingar. I: *Föräldraskapets politik*. Bergman, H, Eriksson, M & Klinth, R (red.). Stockholm: Dialogos förlag.
- Bergmark, Å & Lundström, T (2005) En sak i taget. Om specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, nr 2-3, 2005.
- Bergnéhr, D (2008) *Timing Parenthood. Independence, Family and Ideals of Life*. Linköping University: The Department of Child Studies.
- Bernard, C & Gupta, A (2008) Black African children and the child protection system. *Journal of Social Work*, 38, pp. 476–492.
- Best, J (red.) (1995) *Images of Issues. Typifying Contemporary Social Problems*. New York: Aldine de Gruyter, pp. 337–354.

- Bethoui, A (2006) *Unequal opportunities. The Impact of Social Capital and Recruitment Methods on Immigrants and Their Children in the Swedish Labour Market*. Linköping: Linköpings universitet. Department of Social and Welfare Studies.
- Bihagen, E (2000) *The Significance of Class: Studies of Class Inequalities, consumption and social circulation in contemporary Sweden*. Avhandling. Umeå: Umeå Universitet.
- Björnberg, U & Bäck-Wiklund, M (1990) *Vardagslivets organisering i familj och närsamhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Björnberg, U & Kollind, A-K (2003) *Att leva själv tillsammans*. Malmö: Liber.
- Björnberg, U & Latta, M (2007) The Roles of the Family and the Welfare State. The Relationship between Public and Private Financial Support in Sweden. *Current Sociology*, May 2007. Vol. 55(3), pp. 415–445.
- Björnberg, U & Ekbrand, H (2008) Financial and practical kin support in Sweden: normative guidelines and practice. *Journal of Comparative Family Studies*, Vol. 39, issue 1, pp. 73–95.
- Björnberg, U (2012) Väntan, ovisshet och tillit. Välbefinnande hos asylsökande barn och föräldrar. I: *Nätverksfamiljen*. Bäck-Wiklund, M & Johansson, T (red.). Stockholm: Natur och Kultur.
- Bonoli, G (1997) Classifying welfare states: a two-dimension approach. *Journal of Social Policy*, Vol. 26, No. 3, pp. 351–372.
- Borchorst, A (2006) The public-private split rearticulated: abolishment of the Danish daddy leave. I: *Politicising parenthood in Scandinavia*. Ellingsaeter, A L & Leira red.). Bristol: The Policy Press.
- Bott, E (1957/1971) *Family and social network: Roles, norms and relationships in ordinary urban families*. London: Social Science Paperbacks.
- Bourdieu, P & Passeron, J-C (1977/1999) *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage
- Bourdieu, P (1986) The Forms of Capital. I: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Richardson, J G (red.). Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Bourdieu, P & Wacquant, L J D (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P (1999) *Praktiskt förnuft*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu, P (1999) (red.) *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P (1999) Site Effects. I: *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*. Bourdieu, P (red.). Cambridge: Polity Press.
- Bowlby, J (1994) *En trygg bas: kliniska tillämpningar av bindningsteorin*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Brandth, B & Kvande, E (1998) Masculinity and child care: The reconstruction of fathering. *The Sociological Review*, 46, 2.

- Brannen, J, Lewis, S, Nielsen, A & Smithson, J (red.) (2002) *Young Europeans, Work and Family: Futures in Transition*. London: Routledge.
- Brannen, J, Nilsen, A & Lewis, S (2009) Research design and methods: doing comparative cross-national research. I: *Work, families and Organisations in Transition. European perspectives*. Lewis, S, Brannen, J & Nilsen, A (red.). Bristol: The Policy Press.
- Bremberg, S (2004) *Nya verktyg för föräldrar. Förslag till nya former av föräldrastöd*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Broady, D (1991) *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Broberg, A (2006) *Anknytningsteori: betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bulanda, R E (2004) Paternal Involvement with Children: The Influence of Gender Ideologies. *Journal of Marriage and Family*, 66 (February 2004), pp. 40–45.
- Bussemaker, J & van Kersbergen, K (1994) Gender and welfare states: some theoretical reflections. I: *Gendering Welfare States*. Sainsbury, D (red.). London: Sage Publications.
- Bäck-Wiklund, M & Bergsten, B (1997) *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bäck-Wiklund, M & Johansson, T (red.) (2003) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bäck-Wiklund, M, Franséhn, M, Johansson, H & Johansson, T (2003) *Den dolda könsdiskursen – om mödrar, söner och frånvarande fäder*. Göteborg: Migra
- Bäck-Wiklund, M, Van der Lippe, T & Doorne-Huiskes, A (red.) (2011) *Quality of Life and Work in Europe. Theory, Practice and Policy*. London: Palgrave.
- Bäck-Wiklund, M & Johansson, T (red.) (2012) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Carlin, A, Duncan, S & Edwards, R (red.) (2002) *Analysing Families. Morality and rationality in policy and practice*. London: Routledge.
- Castells, M (2010) *The power of identity. The information age: economy, society and culture*, volume 2. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Castillo, J (2010) The Relationship Between Non-Resident Fathers' Social Networks and Social Capital and the Establishment of Paternity. *Child and Adolescent Social Work Journal* (2010) 27, pp. 193–211.
- Cheal, D (1991) *Family and the state of theory*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Cheal, D (2002) *Sociology of Family*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cheal, D (2005) Theorizing Family: From the Particular to the General. I: Bengtson, Vern, L et al (2005) Theory and Theorizing in Family Research. I: *Sourcebook of Family, Theory and Research*. Bengtson, V L, Acock, A C, Allen, K R, Dilworth-Andersen, P & Klein, M (red.). Thousand Oaks, Calif: Sage
- Cheong Hope P, Edwards, R, Goulbourne, H & Solomos, J (2007) Immigration, social cohesion and social capital: A critical Review. *Critical Social Policy*, 27, pp. 24–46.

- Christensen, P (2002) Why more 'quality time' is not on the top of children's lists: the 'qualities of time' for children. *Children & Society*, 16(2), pp. 77–88.
- Christie, A (2010) Whiteness and the politics of 'race' in child protection guidelines in Ireland. *European Journal of Social Work*, Vol. 13, issue 2.
- Cigéhn, G, Johansson, M & Karlsson L (2001) *Klassamhällets återkomst: Om klassidentitet, arbetsliv och fritid vid tröskeln till ett nytt sekel*. Umeå Studies in Sociology 116. Umeå: Umeå University.
- Cochran, M, Gunnarsson, L, Gräbe, S & Lewis, J (1984) *The social support networks of mothers with young children: a cross-national comparison*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Cochran, M, Larner, M, Riley, D, Gunnarsson, L & Henderson, C R (1990) *Extending families. The social networks of parents and their children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cochran, M (1990) Ideas and themes. I: *Extending families. The social networks of parents and their children*. Cochran, M, Larner, M, Riley, D, Gunnarsson, L & Henderson, C R. (red.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, S (1985) *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press.
- Coleman, J (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, pp. 95–120.
- Crompton, R (2006) *Employment and the Family: The Reconfiguration of Work and Family Life in Contemporary Societies*. Cambridge: Cambridge University.
- Crompton, R, Lewis, S & Lyonette, C (red.) (2007) *Women, men, work and family in Europe*. Basingstoke: Palgrave.
- Cross, W E (1990) Race and ethnicity: effects on social networks. I: *Extending families. The social networks of parents and their children*. Cochran, M, Larner, M, Riley, D, Gunnarsson, L & Henderson, C R (red.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, U (2005) Scener ur ett äktenskap: Jämställdhet och heteronormativitet. I: *Queer Sverige*. Kulick, D (red.). Stockholm: Natur och kultur.
- Dahlgren, L & Starrin, B (2004) *Emotioner, vardagsliv och samhälle. En introduktion till emotionssociologi*. Malmö: Liber.
- Darvishpour, M (2004) *Sociologiska texter om familj, etnicitet, feminism och rasism*. Eskilstuna: Mälardalens högskola, Centrum för välfärdsforskning.
- Dencik, L & Schultz Jörgensen, P (red.) (1999) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Dencik, L, Schultz Jörgensen, P & Sommer, D (2008) *Familie og børn i en opbrudstid*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- den Dulk, L, Bäck-Wiklund, M, Lewis, S & Redai, D (2011) Quality of Life and Work in a Changing Europe: A Theoretical Framework. I: *Quality of Life and Work in Europe. Theory, Practice and Policy*. Bäck-Wiklund, M, Van der Lippe, T, Doorne-Huiskes, A (red.). London: Palgrave.

- Denzin, N K & Lincoln, Y S (red.) (2005) *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks Calif.: Sage, cop.
- Denzin, N K & Lincoln, Y S (2005) The discipline and practice of qualitative research. I: *The Sage handbook of qualitative research*. Denzin, N K & Lincoln, Y S (red.). Thousand Oaks Calif.: Sage, cop.
- Donzelot, J (1997) *The Policing of Families*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Dozai, M (2003) *Nationell målbeskrivning för sjukskötersketjänstgöring inom barnhälsovården 2003*. Nationella nätverket för barnhälsovårdssamordnare/vårdutvecklare.
- Drugli, M B & Lichtwarck, W (1998) *Foreldrearbeid – med barnet i fokus?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Duncan, S & Edwards, R (1999) *Lone mothers, paid work and gendered moral rationalities*. New York: St. Martins Press.
- Dunne, A D (1999) A Passion for 'Sameness'? Sexuality and Gender Accountability. I: *The New Family?* Silva, B E & Smart, C (red.). London: Sage.
- Dürschmidt, J, Lantermann, S, Schönewolf A, Edwards, R, Gillies, V & Reynolds, V (2010) *Families, Social Capital and Migration in Time and Space: An exploration of strategies of getting by and getting ahead in comparative context – Germany and Britain*. Working Paper No. 28. London: London South Bank University.
- Edkvist, I (2004) Omsorgsarbetets otydliga tillhörighet. I: *Att vara i omsorgens mitt*. Sörensdotter, R & Michaeli, I (red.). Hedemora: Gidlunds förlag.
- Edwards, R (2004) Present and absent in troubling ways: families and social capital debates. *The Sociological Review*, 2004. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Edwards, R & Gillies, V (2005) *Resources in parenting: Access to Capitals Project Report*. Families & Social Capital ESRC Research Group, London South Bank University.
- Ehrenreich, B & Hochschild, A (2003) *Global woman: nannies, maids and sex workers in the new economy*. New York: Metropolitan Books.
- Eliasson, K (red.) (1996) *Omsorgens skiftningar. Begreppet, vardagen, politiken, forskningen*. Lund: Studentlitteratur.
- Ellingsaeter, A L & Leira, A (red.) (2006) *Politicising parenthood in Scandinavia*. Bristol: The Policy Press.
- Elvin-Novak, Y (2001) *Accompanied by guilt: modern motherhood the Swedish way*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Emirbayer, M & Williams, E M (2005) Bourdieu and Social Work. *Social Service Review*, 79(4), pp. 689–724.
- Enell, S (2007) *Kunskapsöversikt om familjecentraler*. Jönköping: Luppens kunskapscentrum.
- Enoksson, U (2009) *Livspusslet: tid som välfärdsfaktor*. Växjö: Växjö University Press.

- Eriksson, L & Bremberg, S (2008) *Kartläggning av föräldrars erfarenhet och intresse av föräldrastöd*. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut. Oktober 2008.
- Esping-Andersen, G (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity.
- Esping-Andersen, G (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G (2009) *The Incomplete Revolution. Adapting to Women's New Roles*. Cambridge: Polity Press.
- Espvall, M (2001) *Liksom vinden under fågelns vingar. Om kvinnors nätverksrelationer i utsatta livssituationer*. Umeå: Umeå universitet.
- Espvall, M & Dellgran, P (2006) ULF's sociala sida: Om socialt stöd och sociala nätverk i levnadsundersökningarna. *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 1, 2006, s. 3–18.
- Espvall, M & Dellgran, P (2008) I skuggan av välfärdsstaten. I: *Jämställdhetens pris*. Grönlund, A & Halleröd, B (red.). Umeå: Boréa.
- Evertsson, L & Nyman, C (2008) Myten om den förhandlande familjen. I: *Jämställdhetens pris*. Grönlund, A & Halleröd, B (red.). Umeå: Boréa.
- Fagnani, J G (2007) Fertility rates and mothers' employment behaviour in comparative perspective: similarities and differences in six European countries. I: *Women, men, work and family in Europe*. Crompton, R, Lewis, S & Lyonette, C (red.). Basingstoke: Palgrave.
- Fahlgren, S & Sawyer, L (2005) Maktrelationer och normaliseringsprocesser i välfärdsstaten. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2–3(5), pp. 95–106.
- Fine, B & Lapavitsas, C (2004) Social Capital And Capitalist Economies. *South Eastern Europe Journal of Economics* 1, (2004), pp. 17–34.
- Fine, B (2007) Social Capital. *Development in Practice*, Vol. 17, No. 4/5, pp. 566–574.
- Foley, M W & Edwards, B (1999) Is It Time to Disinvest in Social Capital? *Journal of Public Policy*, 19 (2), pp. 199–231.
- Forsberg, L (2009) *Involved Parenthood. Everyday Lives of Swedish Middle-Class Families*. Linköping: Linköpings universitet.
- Franséhn, M (2004) *Den dolda triaden. Om ensamstående mödrar med söner och deras behov av stöd inom socialtjänsten*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Franséhn, M, Jansson, B, Österberg, T & Bäck-Wiklund, M (2009) Familjebildning och försörjning – en jämförelse mellan nyblivna svenska föräldrar i ett svenskt välfärdsperspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2009:2.
- Fägerskiöld, A (2002) *Support of mothers and their infants by the child health nurse: expectations and experiences*. Linköping: Linköpings universitet.
- Fägerskiöld, A (2006) Support of fathers of infants by the child health nurse. *Scandinavian Journal of Caring Science*, 1, pp. 79–85.
- Försäkringskassan (2011) *Föräldrapenning – båda föräldrarnas försäkring?* Socialförsäkringsrapport 2011:13. Stockholm: Försäkringskassan.

- Försäkringskassan (2012) *Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken*. Stockholm: Försäkringskassan.
- Gallie, D (2002) The quality of working life in welfare strategy. I: *Why We Need a New Welfare State*. Esping-Andersen, G, Gallie, D, Hemerijck, A & Myles, J. (red.). Oxford: Oxford University Press.
- Geist, C (2005) The Welfare State and the Home: Regime Differences in the Domestic Division of Labour. *European Sociological Review*, Vol. 21, No. 1, pp. 23–41.
- Giddens, A (1991) *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A (1995) *Intimitetens omvandling: sexualitet, kärlek, erotik i det moderna samhället*. Nora: Nya Doxa
- Giddens, A (1997) *Modernitet och självidentitet: självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Giddens, A (2003) *En skenande värld. Hur globaliseringen är på väg att förändra våra liv*. Stockholm: SNS Förlag.
- Gillis, J (1996) *A World of Their Own Making: Myth, Ritual and the Quest for Family Values*. Cambridge: Harvard University Press
- Gislason, V I (2007) Maskulinitet eller sociala möjligheter. I: *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Gullvåg Holter, Ö (red.). Hedemora: Gidlunds förlag.
- Gleichmann, L (2004) *Föräldraskap mellan styrning och samhällsomvandling: En studie av syn på föräldrar och relation mellan familj och samhälle under perioden 1957–1997*. Stockholm: HSL Förlag.
- Goulbourne, H, Reynolds, T & Zontini, E (2006) *Families, Social Capital and Ethnic Identities of Caribbeans, South Asians and South Europeans*. London: London South Bank University.
- Granovetter, M S (1973) The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, Vol. 78, No. 6, pp. 1360–1380.
- Granovetter, M S (1985) Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, Vol. 91, pp. 481–581.
- Grelsson, E (2005) *Moralbegreppet i det moderna samhället. En studie av användningen av moral i dags- och kvällstidningsjournalistiken under 2005*. D-uppsats vid Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Grönlund, A & Halleröd, B (red.) (2008) *Jämställdhetens pris*. Umeå: Boréa.
- Guba, E G & Lincoln, Y S (2005) Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. I: *The Sage handbook of qualitative research*. Denzin, N K & Lincoln, Y S (red.). Thousand Oaks: Sage.
- Gubrium, J F & Holstein, A J (1994) Constructing Family: Descriptive Practice and Domestic Order. I: *Constructing the Social*. Sarbin, R T & Kitsuse, I J (red.). London: Sage.
- Gubrium, J F & Holstein, A J (1998) Narrative practice and the coherence of personal stories. *The Sociological Quarterly*, Vol. 39, No. 1, pp. 163–187.

- Gullvåg Holter, Ö (red.) (2007) *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Gunnarsson, L (1984) *Fäders och mödrars informella sociala nätverk. Resultat från en intervjuundersökning*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för praktisk pedagogik.
- Gunnarsson, L (1990) The social networks interview. I: *Extending families. The social networks of parents and their children*. Cochran, M, Larner, M, Riley, D, Gunnarsson, L & Henderson, C R (red.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gunnarsson, L (2000) Pappors sociala nätverk. I: *Faderskap i tid och rum*. Hwang, P (red.). Stockholm: Natur och kultur.
- Gustafsson, B, Hermerén, G & Petersson, B (2005) *Vad är god forskningssed? Synpunkter, riktlinjer och exempel*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Gustafsson, M (1983) *Öppen förskola*. Rapport Socialstyrelsen. Lund: Liber Förlag.
- Gustafsson, B & Österberg, T (2011) Barnfattigdom i storstäderna. *Socionomens forsknings supplement*, nr 30 (2011), s. 18–30.
- Hacking, I (1999) *The social construction of what?* Cambridge: Harvard University Press.
- Hagelin, E, Magnusson, M & Sundelin, C (2007) *Barnhälsovård*. Stockholm: Liber.
- Hallberg, M (2009) Teori och praktik som forskningsobjekt. I: Meeuwisse, A, Sunesson, S & Swärd, H (red.). *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Halleröd, B (2008) Flergenerationsfamiljen – ”att hjälpa och bli hjälpt”. I: *Jämställdhetens pris*. Grönlund, A & Halleröd, B (red.) (2008) Umeå: Boréa.
- Halleröd, B (2010) Vem är fattig i Sverige? *Framtiden 1:2010*.
- Hammersley, M & Atkinson, P (1983) *Ethnography. Principles and Practice*. London: Tavistock Publications.
- Hawkins, R L & Maurer, K (2012) Unravelling Social Capital: Disentangling a Concept for Social Work. The Editorial Board of *British Journal of Social Work*, (2012), 42, pp. 353–370.
- Himmelweit, S (2002) Economic theory, norms and the care gap, or: why do economists become parents? I: *Analysing Families. Morality and rationality in policy and practice*. Carlin, A, Duncan, S & Edwards, R (red.). London: Routledge.
- Hirdman, Y (1989) *Att lägga livet tillrätta – studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Hirdman, Y (2003) *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Hochschild, A R (1983/2003) *The Managed Heart. Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Hochschild, A R (2003) *The Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Hochschild, A R (1989/1997) *The Second Shift*. New York: Avon Books cop.

- Hochschild, A R (2001) *The Time Bind. When Work Becomes Home And Home Becomes Work*. New York: Owl.
- Holland, J (2008) *Young People and Social Capital: What Can It Do for Us?* Families & Social Capital Research Group Working Paper No. 24. London: London South Bank University.
- Holmberg, C (1993) *Det kallas kärlek: en socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg: Alfabeta.
- Holmer Nadesan, M (2008) *Governing Population: Biopower, Risk and the politics of health. I: Governmentality, Biopower and Everyday Life*. London/New York: Routledge (pp. 93–116).
- Hultqvist, K & Peterson, K (red.) (1995) *Foucault. Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik: Texter om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sociologi, feminism och bio-politik* Stockholm: HLS förlag.
- Hwang, P (red.) (2000) *Faderskap i tid och rum*. Stockholm: Natur och kultur.
- Hwang, P (2000) Pappors engagemang i hem och barn. I: *Faderskap i tid och rum*. Hwang, P (red.). Stockholm: Natur och Kultur.
- Hwang, P & Wickberg, B (2001) *Föräldrastöd och barns psykiska hälsa*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Hwang, P & Wickberg, M (2001) *Föräldrastöd och spädbarns psykiska hälsa* Stockholm: Graphium Norstedts Tryckeri.
- Hwang, P (2005) *Pappapusslet: vilka är bitarna och hur får man ihop det?* Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Hwang, P & Haas, L (2007) Gender and Organizational Culture: Correlates of Companies Responsiveness to Fathers in Sweden. *Gender & Society*, Vol. 21, No. 1, February 2007, pp. 52–79.
- Hydén, M & Hydén, L-C (1997) (red.) *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Liber: Stockholm.
- James, A & James, A L (2008) *European Childhoods: Cultures, Politics and Childhoods in Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Jamieson, L (1998) *Intimacy. Personal relationships in modern societies*. Cambridge: Polity Press.
- Janson, U, Elvhage, G & Sundelin, C (1990) Det politiska uppdraget – reflektioner om ansvarsförhållanden i tjänstesektorn. I: *Barnfamiljerna och samhällets ambitioner*. Lagerberg, D & Sundelin, C (red.). Stockholm: Liber.
- Johansson, T & Kuosmanen, J (red.) (2003) *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber.
- Johansson, T (2012) Pappa på deltid. Vardagsliv, maskulinitet och marginalisering. I: *Nätverksfamiljen*. Bäck-Wiklund, M & Johansson, T (red.). Stockholm: Natur & Kultur.
- Johansson, H & Bäck-Wiklund, M (red.) (2012) *Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Malmö: Liber.

- Järvinen, M & Mik-Meyer, N (red.) (2005) *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Järvinen, M & Mik-Meyer, N (2005) Observationer i en interaktionistisk begreppsramme. I: *Kvalitative intervjuer i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. Järvinen, M & Mik-Meyer, N (red.). Köpenheman: Hans Reitzels Forlag.
- Karlsson, L (2005) *Klasstillhörighetens subjektiva dimension. Klassidentitet, sociala attityder och fritidsvanor*. Avhandling. Umeå: Umeå universitet.
- Klinth, R (2002) *Göra pappa med barn: den svenska pappapolitiken 1960–95*. Umeå: Boréa.
- Klinth, R & Johansson, T (2010) *Nya svenska fäder*. Umeå: Boréa.
- Kohli, M (1999) Private and public transfers between generations: linking the family and the state. *European Societies*, 1, pp. 81–104.
- Komter, A E (2005) *Social Solidarity and the Gift*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kristdemokraterna (2012) *Tid för familjen*. Partipolitiskt program antaget av partifullmäktige den 11 maj 2012.
- Kristjánsson, B (1999) Hverdagslivet og tidens problematik. Nogle erfaringer fra en nordisk undersøgelse af børns opvækstvilkår. I: *Børn og familie i det postmoderne samfund*. Dencik, L & Schultz Jørgensen, P (red.). Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Kristjánsson, B (2001) *Barndomen och den sociala moderniseringen. Om att växa upp i Norden på tröskeln till ett nytt millennium*. Stockholm: HLS Förlag.
- Kuhn, S T (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kulick, D (red.) (2005) *Queer Sverige*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Kulick, D (2005) 400 000 perversa svenskar. I: *Queer Sverige*. Kulick, D (red.). Stockholm: Natur & Kultur.
- Kvale, S (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S (2006) Dominance Through Interviews and Dialogues. *Qualitative Inquiry*, Vol. 12, No. 3, pp. 480–500.
- Kärfve, E (2010) *Det moraliska spelet*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Lagerberg, D (1983) *Föräldrautbildning – för vem? Om utvärdering av föräldragrupper*. Stockholm: Liber förlag.
- Lagerberg, D & Sundelin, C (red.) (1990) *Barnfamiljerna och samhällets ambitioner*. Stockholm: Liber.
- Larsson, G, Spångberg, L & Wager, J (1988) *Mödrahälsovård i utveckling. En kartläggning av gravida kvinnors psykosociala situation och omvårdnad inom mödrahälsovården*. Malmö: Utbildningsproduktion.

- Larsson, J (2012) *Studier i tidsmässig välfärd – med fokus på tidsstrategier och tidspolitik för småbarnsföräldrar*. Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.
- Leira, A (2006) Parenthood change and policy reform in Scandinavia, 1970s–2000s. I: *Politicising parenthood in Scandinavia*. Ellingsaeter, E & Leira A (red.). Bristol: The Policy Press.
- Lewis, J (red.) (1997) *Lone Mothers in European Welfare Regimes. Shifting Policy Logics*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Lewis, S, Brannen, J & Nilsen, A (2009) Work, family and organisations in transition: setting the context. I: *Work, families and Organisations in Transition. European perspectives*. Lewis, S, Brannen, J & Nilsen, A (red.). Bristol: The Policy Press.
- Liljeström, R (1973) *Uppväxtvillkor. Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Liber förlag.
- Lillbacka, R (2006) Measuring Social Capital. Assessing Construct Stability of Various Operationalizations of Social Capital in a Finnish Sample. *Acta Sociologica*, Vol. 49(2), pp. 201–220.
- Lin, N (2001) *Social capital: a theory of social structure and action*. New York: Cambridge University Press.
- Lindberg, L (2000) *Att mötas eller inte mötas. En litteraturöversikt om samspel mellan föräldrar och deras barn*. Stockholm: Enheten för Psykisk hälsa, Stockholms läns landsting.
- Linde, C (1993) *Life Stories: The Creation of Coherence*. New York: Oxford University Press.
- Lukkarinen Kvist, M (2009) ”Gift er så att barnet får en laglig far!” Om familjergenerationer och strategier i transnationella relationer”. I: *Åldrande, åldersordning, ålderism*. Jönsson, H (red.). Linköping: Linköpings universitet.
- Lundén, K (2004) *Att identifiera omsorgssvikt hos förskolebarn*. Göteborg: Doktorsavhandling, Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.
- Lundström Mattson, Å (2004) *Socialt förebyggande arbete – med familjecentralen som arena*. FOU Södertörn, rapport nr 41/04.
- Magnusson, E (2006) *Han, hon och hemmet – genuspsykologiska perspektiv på vardagslivet i nordiska barnfamiljer*. Stockholm: Natur & kultur.
- Mattsson, H (1983) *Den goda förmyndaren. Om samhällets behandling av fattiga*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Melander, C (2009) *Inom transnationella och lokala sociala världar. Om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier bland svensksomalier*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Meeuwisse, A, Sunesson, S & Swärd H (red.). *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Morgan, D H J (1996) *Family connections: an introduction to family studies*. London: Polity Press.
- Morgan, D H J (1998) *The Focus Group Guide Book*. Thousand Oaks, California: Sage.

- Morgan, D H J (1999) Risk and Family Practices: Accounting for Change and Fluidity in Family Life. I: *The New Family?* Silva, E & Smart, C (red.). London: Sage.
- Morgan, D H J (2002) Sociological perspectives on the family. I: *Analysing Families. Morality and rationality in policy and practice*. Carlin, A, Duncan, S & Edwards, R (red.). London: Routledge.
- Myrdal, A & Myrdal, G (1934) *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonnier.
- Myrdal, A (1935) *Stadsbarn. En bok om deras fostran i storbarnkammare*. Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag.
- Myrdal, A (1944) *Folk och familj*. Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag.
- Nilsen, A, Brannen, J & Lewis, S (red.) (2012) *Transitions to parenthood in Europe. A comparative life course perspective*. Bristol: Policy Press
- Nilsen, A (2012) Cross-national comparisons: the history-biography link. I: *Transitions to parenthood in Europe. A comparative life course perspective*. Nilsen, A, Brannen, J & Lewis, S (red.). Bristol: Policy Press.
- Nilsson, K (2008) Jämställdhet, barnafödande och separationer. I: *Jämställdhetens pris*. Grönlund, A & Halleröd, B(red.). Umeå: Boréa.
- Nilsson, K & Strand, M (2009) Skilsmässor och separationer. Betydelsen av rollspecialisering och jämställdhet. *Sociologisk forskning*, 2009:3, s.19–36.
- Nordberg, M (2007) En 'riktig man' gör karriär... Diskursbrott, ambivalenser och mäns längtan. I: *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Gullvåg Holter, Ö (red.). Hedemora: Gidlunds förlag.
- Nordenmark, M (2004) Balancing work and family demands: do increasing demands increase strain? A longitudinal study. *Scandinavian Journal of Public Health*. 2004, 32, pp. 450–455.
- Nyqvist, F (2005) Socialt kapital och hälsa – en forskningsöversikt. *Socialvetenskaplig Tidskrift* nr 1, 2005, s. 75–89.
- O'Connor, S J, Shola Orloff, A & Shaver, S (1999) *States, Markets, Families, Gender, Liberalism and Social Policy in Australia, Canada, Great Britain and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oswald, R F, Blume, L B & Marks, S R (2005) Decentring Heteronormativity: A Model for Family Studie. I: *Sourcebook of Family, Theory and Research*, Bengtson, V L, Acock, A C, Allen, K R, Dilworth-Andersen, P & Klein, M (red.). Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Paavola, L, Kemppinen, K, Kunnari, S, Kumpulainen, K, Moilanen, I, Ebeling, H (2009) Characteristics of mother-infant communicative interaction. Relations to the ratings of maternal sensitivity and infant co-operation. *Journal of early childhood research*, Vol. 4(3), pp. 203–222.
- Parry J & Bloch, M (red.) (1989) *Money and the morality of exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Persson, S (1998) *Från lågfunktionell till högkompetent. Statliga föreställningar om familjen under 1970–1998*. Malmö: Lärarhögskolan, Institutionen för pedagogik.

- Petersson, G (2006) Närvarande mödrar och tillräckligt frånvarande fäder. Om socialtjänstens bedömningar av föräldrars omsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 1, 2006.
- Phrat, A-M (2005) *Uppdrag livspussel*. TCO granskar, rapport 17/05. TCO: Avdelningen för kommunikation och undersökningar.
- Pichler, F & Wallace, C (2007) Patterns of Formal and Informal Social Capital in Europe. *European Sociological Review*, Vol. 23, No. 4, pp. 423–435.
- Plantin L, Månsson S-A & Kearney J (2000) Mäns föräldraskap. Om faderskap och manlighet i Sverige och England. *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 2, 1–2, s. 24–42.
- Plantin, L (2001) *Mäns föräldraskap. Om mäns upplevelser och erfarenheter av föräldraskapet*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete
- Plantin, L (2003) Mäns föräldraskap. I: *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män*. Johansson, T & Kuosmanen, J (red.). Malmö: Liber.
- Plantin, L (2007) Different classes, different fathers? On fatherhood, economic conditions and class in Sweden. *Community, Work and Family*, 10 (1), pp. 93–110.
- Plantin, L & Daneback, K (2009) Parenthood, information and support on the internet. A literature review of research on parents and professionals online. *BMC Family Practice*, 2009, 10:34.
- Plantin, L & Daneback, K (2010) Föräldraskap och internet. Nya mötesplatser och informationsvägar kring det senmoderna föräldraskapet. *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 2, 2010, s. 170–188.
- Plantin, L, Bäck-Wiklund, M, Kovacheva, S & Smithson, J (2012) Comparing transitions to fatherhood across contexts. I: *Transitions to parenthood in Europe. A comparative life course perspective*. Nilsen, A, Brannen, J & Lewis, S (red.). Bristol: Policy Press.
- Platzer, E (2006) From private solutions to public responsibility and back again: the new domestic services in Sweden. *Gender and History*, 18 (2), pp. 211–221.
- Platzer, E (2007) *Från folkhem till karriärhushåll. Den nya husliga arbetsdelningen*. Lund: Arkiv förlag.
- Portes, A (1998) Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, pp. 1–24.
- Premberg, Å & Lundgren, I (2006) Fathers' experiences of childbirth education. *Journal of Perinatal Education*, Vol. 15(2), pp. 21–28.
- Putnam, R (1993) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R (2001) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Qvortrup, J, Corsaro, W & Honig, M-S (red.) (2009) *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Ramqvist, K (2006) Pappamakten. *Arena*. December 2006, s. 14–17.

- Regeringskansliet (1979) *Regeringens proposition 1978/79:168 om föräldrautbildning och förbättringar av föräldraförsäkringen m.m.*
- Regeringskansliet (2006) *Promemoria om skattelättnader för hushållsnära tjänster.*
- Regeringskansliet (2007) *Vårdnadsbidrag – familjepolitisk reform. Ds 2007:52.* Stockholm: Fritzes.
- Regeringskansliet (2007/08:44) *Vissa etikprövningsfrågor m.m.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Regeringskansliet & Rädda Barnen (2009) *Aldrig våld – 30 år av svensk lagstiftning mot aga.* Stockholm: Regeringskansliet och Rädda Barnen.
- Regné, M (2011) Ambivalent hantering av ensamt moderskap. I: *Föräldraskapets politik.* Bergman, H, Eriksson, M & Klinth, R (red.). Stockholm: Dialogos förlag.
- Reimer, B, Lyons, T, Ferguson, N & Polanco, G (2008) Social capital as social relations: the contribution of normative structures. *The Sociological Review*, 56:2.
- Reynolds, T (2008) *Ties That Bind: Families, Social Capital and Caribbean Second-Generation Return Migration.* London: London South Bank University.
- Richardson, J G (red.) (1986) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.* Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Roman, C (2003) Sociologiska perspektiv på familjen. I: *Nätverksfamiljen.* Bäck-Wiklund, M & Johansson, T (red.). Stockholm: Natur & Kultur.
- Roman, C (2004) *Familjen i det moderna: sociologiska sanningar och feministisk kritik.* Malmö: Liber.
- Rose, N (1995) Politisk styrning, auktoritet och expertis i den avancerade liberalismen. I: *Foucault. Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik: Texter om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sociologi, feminism och bio-politik.* Hultqvist, K & Peterson, K (red.). Stockholm: HLS förlag.
- Rose, N (1999) *Governing the Soul.* London: Free Association Books.
- Rskr 1999/2000:137 (2000) *Barn – här och nu – redogörelse för barnpolitiken i Sverige med utgångspunkt i FN:s konvention om barnens rättigheter.* Stockholm: Socialdepartementet.
- Sainsbury, D (red.) (1994) *Gendering Welfare States.* London: Sage.
- Salonen, T (2002) *Barns ekonomiska utsatthet under 1990-talet.* Stockholm: Rädda Barnen.
- Salonen, T (2011) *Välfärd, inte för alla. Den ekonomiska familjepolitikens betydelse för barnfattigdomen i Sverige.* Stockholm: Rädda Barnen.
- Salonen, T (2012) *Barns ekonomiska utsatthet i Sverige – årsrapport 2012.* Stockholm: Rädda Barnen.
- Sandbaek, M (2009) Family income and children's perception of parental support and monitoring. *Social Policy and Society*, 10/2009, Vol. 8, No. 4, pp. 515–526.
- Sandefur, R L & Laumann, E O (1998) A paradigm for social capital. *Rationality and Society*, 198, 10, pp. 481–501.

- Sarbin, R T & Kitsuse, I J (red.) (1994) *Constructing the Social*. London: Sage.
- Sarkadi, A (2003) *Verklig gemenskap i en virtuell värld?* Stockholm: Folkhälsoinstitutet. Rapport 2003:30.
- Sarkadi, A & Bremberg, S (2005) Socially unbiased parenting support on the Internet: A cross-sectional study of users of a large Swedish parenting website. *Child: Care, Health And Development*, Vol 31, No. 1, pp. 43–52.
- Sarkadi, A (red.) (2009) *Föräldrastöd i Sverige idag. Vad, när och hur?* Statens folkhälsoinstitut. Landstinget i Uppsala Län.
- SCB (2011a) *Barn och familjestatistik*. Statistikdatabasen, information hämtad 2012-05-02. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB (2012) *Levnadsförhållanden. Rapport 123, Nu för tiden*. En undersökning om svenska folkets tidsanvändning år 2010/11.
- SCB (2011b) *Tidsanvändningsundersökningen 2010: Hemarbetet mer jämlikt*. Pressmeddelande nr 2011:223. Statistiska centralbyrån.
- Scheepers, P, Te Grotenhuis, M & Gelissen, J (2002) Welfare states and dimensions of social capital. Cross-national comparisons of social contacts in European countries. *European Societies*, 4(2) 2002, pp. 185–207.
- Scherer, S & Steiber, N (2007) Work and family in conflict? The impact of work demands on family life. I: *Employment regimes and the quality of work*. Gallie, D (red.). Oxford and New York: Oxford University Press.
- Schultz, I (2005) Kampen om att definiera verkligheten: Journalisten, forskaren og interviewt som et møde mellem felter. I: *Kvalitative intervjuer i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. Järvinen, M & Mik-Meyer, N (red.). Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- SFS 2001:453 *Socialtjänstlagen*.
- SFS 2010:800 *Skollagen*.
- Silva, B E & Smart, C (red.) (1999) *The New Family?* London: Sage.
- Silva, B E & Smart, C (1999) The 'new' practices and politics of family life. I: *The New Family?* Silva, B E & Smart, C (red.). London: Sage.
- Silverman, D (2006) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: Sage.
- Skolverket (2005) *Öppen förskolas utveckling. En studie av åren 1980–2005*. Rapport 269.
- Skolverket (2012) *Barn och personal i förskolan hösten 2011*.
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=2794>
- Skr.1996/97:112 *Utvecklingsplan för förskola, skola och vuxenutbildning – kvalitet och likvärdighet*.
- Socialdemokraterna (2008) Motion 2007/08:Sf 323. *En modern familjepolitik för nutidens familjer*. Av Mona Sahlin m.fl.
- Socialstyrelsen (2010 b) *Nationella riktlinjer för vård vid depression och ångestsyndrom – stöd för styrning och ledning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2011) *Amning och föräldrars rökvanor. Barn födda 2009*. Stockholm: Socialstyrelsen.

- SOU 1972:26 *Förskolan 1*. Betänkande angivet av 1968 års barnstugeutredning.
- SOU 1972:27 *Förskolan 2*. Betänkande angivet av 1968 års barnstugeutredning.
- SOU (1974:40) *Socialvården. Mål och medel*. Principbetänkande av socialutredningen. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1975:32 *Barns hälsa*. Rapport nr 2 från Barnmiljöutredningen.
- SOU 1978:5 *Föräldrautbildning*. Betänkande från barnomsorgsgruppen. I samband med barnets födelse.
- SOU 1997:161 *Stöd i föräldraskapet*.
- SOU 2001:79 *Välfärdsbokslut för 1990-talet*.
- SOU 2008:131 *Föräldrastöd – en vinst för alla*.
- Statens folkhälsoinstitut (2005) *Nya möjligheter. Metoder för föräldrastöd från förskolan till tonåren*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Staunes, D & Söndergaard, D M (2005) Interview i en tangotid. I: *Kvalitative metoder i et interaktionistiskt perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. Järvinen, M & Mik-Meyer, N (red.). Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Stern, D (1991) *Spädbarnets interpersonella värld: ur psykoanalytiskt och utvecklingspsykologiskt perspektiv*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Stevenson, N (2006) European cosmopolitan solidarity: Questions of citizenship, difference and post-materialism. *European Journal of Social Theory*, 9(4), pp. 485–500.
- Sundell, K & Alldahl, M (1993) *Att inte räcka till som mamma. Hur ser omsorgssviktande och icke-omsorgssviktande mammor på sitt föräldraskap*. FoU-rapport 1993:18. Stockholm: Socialförvaltningen.
- Sundström, M och Duvander, E A-Z (2002) Gender Division of Childcare and the Sharing of Parental Leave among New Parents in Sweden. *European Sociological Review*, Vol. 18, No. 4, pp. 433–447.
- Svallfors, S (2004) *Klassamhällets kollektiva medvetande*. Umeå: Boréa.
- Thagaard, T (1997) Gender, Power, and Love: A Study of Interaction between Spouses. *Acta Sociologica 1997*, Vol. 40, pp. 357–376.
- Thapar, S & Sanghera, G (2010) Building Social Capital and Education: The Experience Of Pakistani Muslims in The UK. *International Journal of Social Inquiry*, Vol. 3, No. 2, pp. 3–24.
- Thorne, S (1994) Secondary analysis in qualitative research: Issues and implication. I: *Critical Issues in Qualitative Research Methods*. Morse, J M (red.). Thousand Oaks, California: Sage.
- Tunberger, P & Sigle-Rushton, W (2011) Continuity and change in Swedish family policy reforms. *Journal of European Social Policy*, Vol. 21, No. 3, pp. 225–237.
- Vallgård, S (2011) Appeals to Autonomy and Obedience: Continuity and Change in Governing Technologies in Danish and Swedish Health Promotion. *Medical History*, 55 (1), pp. 27–40.
- Västra Götalandsregionen (2012) *Krav och kvalitetsbok. Förfrågningsunderlag för att bedriva vårdverksamhet inom VG Primärvård*. Mariestad: Västra Götalandsregionen.

- Waerness, K (1996) Omsorgsrationalitet. Reflexioner över ett begrepps karriär. I: *Omsorgens skiftningar. Begreppet, vardagen, politiken, forskningen*. Eliasson, K (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Wallberg, A-K & Sjöström, B (2003) *Livspussel och ledarskap – en rapport om varför så få kvinnor blir chefer*. TCO granskar, rapport 8/03. TCO.
- Wibeck, V (2000) *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wikander, B (2006) *Familjecentralen – integrerad verksamhet för barnets bästa*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2006:1.
- Wikström, H (1997) *(O)möjliga positioner: familjer från Iran & postkoloniala reflektioner*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Wissö, T (2009): *Pussel. Utvärdering av en familjeverksamhet i stadsdelen Kortedala i Göteborg*. Göteborg: FoU i Väst/GR.
- Wissö, T (2012) Mot ett manualbaserat föräldraskap? Den svenska föräldrautbildningen som styrning av familjen. I: *Att fostra familjen. En grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Johansson, H & Bäck-Wiklund, M (red.). Malmö: Liber.
- Zetterqvist Nelson, K (2007) *Mot alla odds: Regnbågsföräldrars berättelser om att bilda familj och få barn*. Lund: Liber.
- Zetterqvist Nelson, K & Malmquist, A (2011) Assisterad befruktning för lesbiska par: Gayvänligt, heteronormativt eller både och? I: *Föräldraskapets politik*. Bergman, H, Eriksson, M & Klinth, R. Stockholm: Dialogos.
- Östberg, M (1998) Parental stress, psychosocial problems and responsiveness in help-seeking parents with small (2-45 months old) children. *Acta Paediatrica*, 87, pp. 69–76.

Övriga källor:

- Hemfrid (2012) Information från Hemfrids startsida, hämtad 2012-01-18
www.hemfrid.se.
- Hemfrid (2012) http://www.hemfrid.se/upload/Produktblad/Barnpassning_110712.pdf
(hämtad 2012-03-20).
- http://www.nestlebaby.com/se/baby_development/what_to_expect/ (hämtad 2012-03-22).
- Pampers (2012) http://www.pampers.se/sv_SE/parenting-articles/baby-vision/1457
(hämtad 2012-03-22).
- Dagens nyheter 2008-01-08.
Göteborgsposten 2012-06-03.

Bilaga 1: Förteckning av intervjupersoner från tre stadsdelar i Göteborg

Namn	Antal barn	Utbildning	Sysselsättning	Civilstånd	Fokusgrupp	Enskild intervju	Par-intervju
Anna-Karin	1	Högskola	Föräldraledig/ saknar anställning	Sammanboende			x
Carolina	2	Högskola	Föräldraledig/ lärare	Gift	x	x	
Diana	2	Gymnasium	Arbetslös	Gift		x	x
Fatima	2	Högskola	Föräldraledig/ lärare	Gift		x	
Helena	1	Högskola	Lärare, arbetar deltid	Sammanboende		x	x
Karin	2	Högskola	Föräldraledig/ studerande	Gift	x	x	
Malin	2	Högskola	Föräldraledig/ lärare	Gift		x	
Marie	2	Högskola	Föräldraledig/ lärare	Gift		x	
Nia	3	Högskola	Föräldraledig/ familjebehandlare	Gift		x	
Sara	1	Högskola	Föräldraledig/ sjuksköterska	Sammanboende		x	
Susanne	2	Högskola	Föräldraledig/ ekonomi	Gift	x	x	
Tina	1	Högskola	Föräldraledig/ ingenjör	Gift	x		
Ulrika	3	Högskola	Föräldraledig/ lärare	Sammanboende		x	
Veronica	2	Högskola	Arbetslös	Ensamstående		x	
Åsa	2	Yrkesutbildning	Kock/ deltidsarbetande	Sammanboende		x	x
Anders	1	Högskola	Föräldraledig/ ingenjör	Gift	x	x	

Fredrik	2	Högskola	Sjukgymnast/ deltidsarbetande	Gift		x	
Henrik	2	Högskola	Ingenjör/ deltidsarbetande	Gift	x	x	
Klas	1	Högskola	Studerande	Samman- boende		x	x
Krister	2	Yrkesutbildning	Kock/ heltidsarbetande	Samman- boende			x
Lars	2	Högskola	Systemvetare/ deltidsarbetande	Gift	x	x	
Olof	1	Gymnasium	Egenföretagare	Samman- boende			x
Roger	2	Gymnasium	Arbetslös	Gift		x	x
Stefan	2	Högskola	Fritidspedagog, deltidsarbetande	Gift	x	x	

Bilaga 2: Intervjuguide föräldrar

Nu-situation

Hur skulle du beskriva din nuvarande familj?

Förändringar över tid.

Barn i tidigare förhållanden/styvbarn

Egna föräldrar och syskon

Hur ser din boendesituation ut? Vad tycker du om ditt bostadsområde?

Arbete/sysselsättning (även eventuell partner). Arbetstider, restid osv

Hur mycket kan du styra dina arbetstider? Styra vad du gör på dagarna?

Erfarenheter av att både arbeta och vara småbarnsförälder?

Arbetar du så mycket som du skulle önska? Hur skulle du vilja ha det?

Utbildning.

Upplever du att du tillhör någon speciell klass?

Barnomsorg och föräldraledighet

Var är barnen på dagarna? Hur är eventuell barnomsorg organiserad (form, antal timmar, restid)

Hur tycker du att barnomsorgen fungerar? Vad är lagom mycket för barn att vara på förskolan?

Hur har föräldraledigheten disponerats?

Hur kom det sig att fördelningen blev sådan? Är du nöjd med fördelningen? Hade du velat göra annorlunda? Hur är det att vara föräldraledig?

Kontakt med chef/arbetskamrater under föräldraledighet?

Hur upplever du din arbetsgivares inställning till föräldrar? Reaktion vid VAB-dagar, föräldraledighet etc.

Finns det något som arbetsgivaren skulle kunna göra för att underlätta för föräldrar?

Vardag och rutiner

Kan du beskriva en vanlig dag – hur såg din dag ut igår

Morgonrutiner, vad sker under dagen (förvärvsarbete och hemarbete), eftermiddagarna, gemensamma måltider, kvällsaktiviteter, planering

Var det något under denna dag som var ovanligt/utmärkte sig?

Vad skapar stress i ditt liv? Vad händer då, vad gör du?

Vilka krav finns på dig i ditt liv? Vem ställer krav och hur? Hur hanterar du dessa?

Är tidsbrist något du upplever i ditt liv? I vilka situationer och vad händer då?

Hur gör du och din partner för att få tid till varandra och vad gör ni då? Får ni så mycket tid som ni skulle vilja?

Händer det att du känner dåligt samvete? Gentemot vem och på vilket sätt?

Tycker du att du får tid för dig själv? Vad gör du då, eller vad skulle du vilja göra?

Konflikter och jämställdhet

Konflikter i familjen. Vad handlar de om – hur yttrar de sig, hur löser ni dem?

När har ni det bra i din familj?

Finns det en normal familj?

Tycker du att du lever i en jämställd relation? På vilket sätt? Är det viktigt med jämställdhet?

Hur resonerar du kring detta?

Har du någon uppfattning om hur föräldraledighet borde fördelas

Nätverk, stöd och hjälp

Finns det någon person som ni kan be vara barnvakt? Hur ofta och i vilka situationer händer det att ni har barnvakt? Är det lätt att be om barnvakt?

Vem vänder du dig till om du behöver råd eller vill diskutera saker som rör barnen/uppfostran/utveckling?

Vem vänder du dig till om du behöver praktisk hjälp?

Är det skillnad mellan familj/släkt/vänner om vad man kan be om hjälp om?

Använder du dig av internet för att söka information om barn eller föräldraskap? Vilken information och hur söker du den? Läser du tidningar som t.ex. Vi föräldrar? Annan litteratur kring föräldraskap och familj? Övrig media och åsikter om detta?

Finns det situationer då du har vänt dig till någon professionell person för råd eller hjälp? Om behov skulle uppstå, vet du var du ska vända dig?

Vem brukar följa med barnet till BVC? Vem följde med förra gången?

Vad tycker du om BVC. Positiva erfarenheter/negativa erfarenheter.

Har du deltagit i föräldrautbildning? Andra utbildningar, kurser? Erfarenheter av detta?

Andra verksamheter man besökt i egenskap av förälder (öppen förskola, babysim, sång/rytmik etc.) Varför deltar man i dessa aktiviteter?

Kan du komma på något som du tycker att samhället borde göra för att underlätta för föräldrar?

Har det funnits tillfällen då du hade behövt eller önskat med hjälp?

Skulle du kunna tänka dig att köpa vissa ”hushållstjänster”? Varför/varför inte? Vilka?

Om du ser till dig och din familjs nuvarande livssituation, finns det något som du oroar dig över?

Finns det något du oroar dig för när det gäller barnen och deras framtid?

Det egna föräldraskapet

Hur skulle du vilja beskriva en bra förälder? Finns det dåliga föräldrar och hur är dom?

Tycker du själv att du är en bra förälder? Är din partner en bra förälder?

Hur skulle du beskriva dig själv som förälder? Din partner?

Vilka skulle du säga är de största skillnaderna mellan dig och din partner?

Tar du och din partner lika stort ansvar för barnen?

Vilka ingredienser skulle du säga är de viktigaste för att barn ska växa upp och bli trygga och välmående personer?

Vilken roll anser du att förskola/dagis har för barns utveckling och måste?

Vad ser du som den viktigaste uppgiften för dig som förälder?

Vad är det svåraste med att vara förälder?

Vad är det bästa?

Var ditt föräldraskap planerat?

Har du någon förebild eller rollmodell i ditt föräldraskap?

Hur tror du att ditt liv ser ut om fem år? Vad hoppas du på? Fler barn?

Bakgrundsvariabler

Ålder, födelseland, utbildning, arbete

Bilaga 3: Underlag som användes vid fokusgrupper med föräldrar

Föräldrar är den mest tidspressade gruppen i samhället.

Att köpa hushållsnära tjänster minskar inte föräldrars tidspress.

Det har aldrig tidigare funnits en föräldrageneration som spenderar så mycket tid med sina barn, som den nuvarande.

I Sverige är konfliktnivåerna i äktenskap och samborelationer högre än i andra europeiska länder.

Småbarnspappor tillhör den grupp i samhället som arbetar mest.

Föräldrar efterfrågar råd och information från olika experter.

Bilaga 4: Underlag som användes vid fokusgrupper med BVC-sköterskor

Arbetsuppgifterna – vad är viktigast?

Är arbetsuppgifterna sådana som du tänkte sig när du valde detta arbetsområde? Vilka är de största skillnaderna?

Tycker du att föräldraskapets villkor har förändrats idag från det att du började arbeta som BVC-sköterska. Likheter och skillnader. Hur tar sig detta uttryck?

Vad förväntar sig föräldrar av dig som BVC-sköterska?

Vad är svårast att hantera? Varför är detta jobbigt? Hur gör du?

Vem vänder du dig i första hand till om du känner dig bekymrad eller om en förälder tar upp något ”svårt” med dig? Kan du ge något exempel?

Finns det föräldrar som du känner extra omsorg om, som du tycker behöver lite extra? Hur identifierar du dessa föräldrar?

Kan du ge exempel på ”extrastöd” som du själv kan ge?

Tankar om olika former av föräldrastöd, t.ex. manualbaserade program.

Bilaga 5: Teman vid intervjuerna med föräldrarna på Vintergatan

Boende, sysselsättning, partner, barn.

Hur ser vardagslivet och dess rutiner ut? Beskrivning av en vanlig dag.

Hur fick du höra talas om Vintergatan? Vem var det som föreslog verksamheten för dig? Varför?

Vad hade du för egna tankar om deltagandet i verksamheten innan du började? Fanns det något du önskade hjälp med?

Hur har du upplevt verksamheten?

Relationen till personalen och de andra deltagarna

Omfattning i tid

Verksamhetens olika moment (marte meo, avslappning, samling, mat, spädbarnsmassage)

Lokaler

Hur är verksamheten för barnen?

Finns det något som varit till hjälp? På vilket sätt? Hur märker du det? Eventuella skillnader i relationen till barnet?

Är det något du saknar i verksamheten? Annat stöd som du hade önskat? Andra erfarenheter av stöd?

Framtidsplaner